UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

ION MITRAN **PAMFIL NICHIȚELEA**

POLITOLOGIE

Ediția a II-a

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*
București, 2006

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MITRAN, ION
Politologie / Ion Mitran, Pamfil Nichițelea – Ed. a 2-a, București, Editura Fundației *România de Mâine*, 2006
232 p.; 20,5 cm
Bibliogr.
ISBN (10)973-725-623-9
(13)978-973-725-623-2

I. Nichițelea, Pamfil

32.01(075.8)

Redactor: Constantin FLOREA
Tehnoredactor: Marcela OLARU
Coperta: Stan BARON

Bun de tipar: 1.09.2006; Coli tipar: 14,5
Format: 16/61×86

Editura Fundației *România de Mâine*
Bulevardul Timişoara nr.58, Bucureşti, Sector 6
Tel./Fax: 021/444.20.91; www.spiruharet.ro
e-mail: contact@edituraromaniademaine.ro

CUPRINS

PARTEA I

PERSPECTIVA TEORETICĂ. CONCEPTE, PRINCIPII ŞI METODE ANALITICE

I. **OBIECTUL ŞI FUNCŢIILE POLITOLOGIEI** …………….. 9

I.1. Geneza, sfera şi conţinutul politologiei ……………………. 10
I.2. Politicul şi politica – obiect de studiu ştiinţific ……………. 12
I.3. Esenţa social-umană a politicii; ştiinţa şi arta puterii ……… 19
I.4. Politologia şi ştiinţele socio-umane; obiectivitate şi subiectivism 21
I.5. Funcţiile ştiinţei politice …………………………………… 26
Concepte-cheie ……………………………………………….. 29
Întrebări de control ………………………………………… 29
Bibliografie ………………………………………………… 29

II. **SISTEM POLITIC ŞI RAPORTURI POLITICE. CULTURĂ ŞI VALORI ÎN SFERA POLITICII** …………… 30

II.1. Definiţii ale sistemului politic; structură şi funcţii ………… 30
II.2. Relaţii şi instituţii politice …………………………………. 35
II.3. Cultura politică ……………………………………………... 38
II.4. Natura şi funcţiile valorilor politice ………………………. 42
Concepte-cheie ……………………………………………….. 45
Întrebări de control ………………………………………… 45
Bibliografie ………………………………………………… 45

III. **PROCESE ŞI SITUAŢII POLITICE. TEORIA GRUPURILOR. INTERESE, IDEALURI, IDEOLOGII**…… 46

III.1. Procese şi situaţii politice; spaţiul public ………………… 46
III.2. Interesele politice şi grupurile de interese ………………... 50

III.3. Motivația, acțiunea politică şi actorii politici …………… 56
III.4. Idealuri umane şi ideologii politice ………………………. 59
Concepte-cheie …………………………………………….. 62
Întrebări de control ……………………………………… 63
Concepte-cheie …………………………………………….. 63

IV. **PUTEREA POLITICĂ. GENEZĂ, FORME ŞI FINALITATE SOCIALĂ** ……………………………………………………. 64

IV.1. Socializarea politică; aspirația către putere ……………… 64
IV.2. Caracteristicile puterii politice; forme şi funcții …………. 66
IV.3. Putere şi influență; autoritatea politică …………………… 69
IV.4. Dezvoltarea politică şi procesul decizional ……………… 73
IV.5. Morală şi deontologie politică …………………………… 76
Concepte-cheie …………………………………………….. 80
Întrebări de control ……………………………………… 80
Concepte-cheie …………………………………………….. 81

V. **METODE ŞI CRITERII ANALITICE ÎN POLITOLOGIE** 82

V.1. Abordări politologice şi extrapolitologice ………………… 82
V.2. Empirism, cuantificare şi variabile politice ………………. 87
V.3. Comparatismul şi predicția politică ………………………. 89
V.4. Metode ştiințifice şi mituri politice …………………….. 97
Concepte-cheie …………………………………………….. 104
Întrebări de control ……………………………………… 104
Concepte-cheie …………………………………………….. 104

PARTEA a II-a

PERSPECTIVĂ PRAXIOLOGICĂ. ANALIZE ŞI CONCLUZII APLICATIVE

VI. **REGIMURILE POLITICE ŞI SCHIMBAREA SOCIALĂ** 107

VI.1. Regimurile politice; continuitate şi ruptură ……………... 107
VI.2. Revoluțiile sociale şi tranziția postcomunistă …………… 112
VI.3. Regimuri şi sisteme politice contemporane; diversitatea tipologică 119
VI.4. Procese politice în spațiul internațional. Globalizarea …... 124
Concepte-cheie …………………………………………….. 131
Întrebări de control ……………………………………… 131
Concepte-cheie …………………………………………….. 131

VII. **INSTITUȚIILE POLITICE. STRUCTURI, FUNCȚII, DINAMICĂ** …………………….……………………… 132

VII.1. Statul – tipuri, trăsături şi funcţii ………………………. 132
VII.2. Partidele politice ………………………..……………… 137
VII.3. Efecte în plan instituțional ale integrării europene …….. 146
Concepte-cheie ……………………….…………………. 149
Întrebări de control …………………….………………… 149
Concepte-cheie ……………………….…………………. 150

VIII. **STRUCTURI ŞI FORME DE GUVERNARE DEMOCRATICĂ. PRINCIPII ŞI PRACTICI POLITICE** 151

VIII.1. Democrațiile. Pluralismul formelor şi unitatea conținutului 151
VIII.2. Legislativ, executiv şi judecătoresc ………………….. 157
VIII.3. Tehnobirocrația şi reabilitarea politicii ………………. 161
Concepte-cheie ……………………….……………….. 164
Întrebări de control …………………….……………… 165
Concepte-cheie ……………………….………………... 165

IX. **EXERCIȚIUL PUTERII. MECANISME ŞI MIJLOACE** 166

IX.1. Clasă, putere politică şi comportamente electorale ……… 166
IX.2. Putere şi opoziție; finalitatea socială a politicii …………. 171
IX.3. Comunicarea politică; informația – sursă de putere …….. 175
IX.4. Mass-media şi viața politică …………………………….. 179
Concepte-cheie ……………………….………………….. 183
Întrebări de control …………………….………………… 184
Bibliografie ……………………….……………………… 184

X. **DOCTRINE POLITICE CONTEMPORANE** ……………… 185

X.1. Natura doctrinelor; inovare şi dogmatism ………………… 185
X.2. Liberalismul şi neoliberalismul …………………………… 188
X.3. Social- democrația; socialismul democratic ………………. 197
X.4. Democrația creştină; alte doctrine politice sub influența religiei 211
X.5. Naționalismul ……………………….……………………….. 221
Concepte-cheie ……………………….……………………. 227
Întrebări de control ……………………….…………….…. 228
Bibliografie ……………………….……………………….. 228

Bibliografie generală ……………………….……………………….. 229

Partea I

PERSPECTIVA TEORETICĂ. CONCEPTE, PRINCIPII ŞI METODE ANALITICE

I. **OBIECTUL ŞI FUNCȚIILE POLITOLOGIEI**

Între ştiințele despre societate, despre organizarea şi conducerea acesteia, politologia sau ştiința politică deține un loc aparte şi un rol specific. O asemenea disciplină, intrată relativ recent în familia ştiințelor sociale, cuprinde o problematică diversă şi complexă, nu de puține ori contradictorie, şi acoperă un vast câmp de activități, de acțiuni, de cultură şi comunicare politică. Astăzi, politologia s-a instaurat temeinic în variatele niveluri de învățământ şi în cercetările atât de diverse şi importante privind viața politică, politicul. Politologia, ca ştiință sau teorie, reprezintă şi un instrument sau o metodă a cunoaşterii cât mai concrete şi a evaluării realiste, obiective, a politicii sau politicilor, în diversele lor înfățişări, oferind explicații, diagnoze, concluzii şi soluții practice de larg interes social.

Desigur, politologia nu este singura disciplină care studiază viața politică şi problemele politice. Împreună cu această disciplină, sociologia politică, filosofia politică, geopolitica, istoria ideilor, psihologia politică, filosofia socială etc. formează domeniul larg al ştiințelor politice. Se consideră însă că politologia sau ştiința politică reprezintă, într-un anumit sens, disciplina fundamentală. Ea este o ştiință cu putere de sinteză şi, din perspectiva sa, ajungem la o imagine generală, de ansamblu, asupra întregului domeniu. Politologia operează cu concepte care au funcții explicative şi unificatoare asupra realități complexe şi dinamice, cum sunt politicul şi politica, puterea şi interesul politic, relațiile şi sistemele politice, regimurile politice, organizarea şi acțiunea politică, valorile politice, comportamentele şi cultura politică, idealurile şi ideologiile politice, relațiile politice internaționale etc.

I.1. *Geneza, sfera şi conţinutul politologiei*

Deşi politica a atras atenţia gânditorilor sociali, filosofilor, încă din antichitate, politologia, ca disciplină de sine stătătoare, este o ştiinţă a secolului XX. Termenul de *politologie* ca denumire pentru ştiinţa politică a fost utilizat prima dată la mijlocul secolului trecut. El a fost propus de analistul german Eugen Fischer Baling şi promovat , în 1954, de olandezul Gert von Eynern, francezul André Thérive şi alţii.

Drumul politologiei către identificare, către definire, a fost anevoios şi îndelungat. Ca în orice ştiinţă, şi procesul de constituire a ştiinţei politice încorporează preocupări şi eforturi teoretice susţinute în direcţia clarificării domeniului de studiu, perspectivei sau unghiului de abordare a fenomenelor şi proceselor specifice, asemănării şi deosebirii faţă de alte ramuri ale ştiinţelor sociale, a locului său distinct în cadrul acestor ştiinţe. Ambivalenţa şi ambiguitatea sunt moduri de a fi şi a acţiona ale politicii şi ale politicienilor, iar sfera şi conţinutul politologiei, funcţiile ei rezidă în analiza şi descifrarea unui proces clădit pe „nisipurile mişcătoare" ale intereselor. Ca urmare, definirea obiectului politologiei sau ştiinţei politice este datoare a preciza domeniul propriu, conceptele şi metodele specifice de abordare, deosebirile şi asemănările faţă de alte discipline ce studiază societatea umană.

Studierea sistematică, ştiinţifică, a politicii s-a afirmat în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, iar analistul politic al acelui timp era mai aproape de jurist, de istoric, de filosoful moral. Astfel, în anul 1871, lua fiinţă Şcoala liberă de ştiinţe politice de la Paris; în 1875, s-a creat, după acest model, Şcoala de ştiinţe sociale de la Florenţa (Italia), iar în 1880 îşi începe activitatea Şcoala de ştiinţe politice de la Columbia (S.U.A.). În 1895, s-a organizat Şcoala de economie şi ştiinţe politice de la Londra. În general, se consideră că ultimele trei decenii ale secolului amintit au pus bazele apariţiei ştiinţei politice ca disciplină autonomă.

Prima jumătate a secolului al XX-lea este marcată de apariţia unor importante lucrări de ştiinţe politice, iar în 1950, sub egida UNESCO, apărea o lucrare de sinteză datorată unor specialişti din mai multe ţări: *Ştiinţa politică în lume*. În această perioadă s-a ajuns la descoperirea şi aplicarea, chiar dacă uneori prin „împrumut" din sociologie sau psihologie, a unor concepte şi metode analitice, care au contribuit

determinant la constituirea efectivă a politologiei ca ramură distinctă a ştiinţelor sociale.

Este de reţinut, deci, că ştiinţa politică sau politologia a apărut din *nevoia socială de integrare conceptuală a unor realităţi tot mai complexe, care, la rândul ei, a impus necesitatea de a se trece de la studiul ideilor şi doctrinelor politice, de la istoria acestora la analiza specifică şi descrierea metodică a modului lor de acţiune, a impactului asupra dezvoltării sociale.*

De asemenea, afirmarea disciplinei a fost generată de cerinţe, condiţii şi realităţi pregnante ale modernităţii, între care şi „puterea ideilor într-o lume dominată de cinism şi manipulare, relevanţa unui vocabular declarat umanist în epoca postmodernă, natura mişcărilor democratice, strategiile pe care acestea le aplică, opţiunile cu care se confruntă tipurile de politică pe care doresc să le realizeze”[1].

Criteriile pentru a identifica un subiect de politologie au trecut, cu timpul, de la conceptele instituţionale de *stat, guvern, monarh, preşedinte* la procesele sau la conceptele relaţionale de *putere, decizie, sistem politic, proces politic etc.* Politologia a dus mai departe analiza predominant juridică, istorică sau descriptivă, adoptând metode şi perspective novatoare, proprii. Treptat, politologia s-a deschis unor influenţe multiple, îndeosebi din direcţia dreptului, economiei, sociologiei, psihologiei, psihologiei sociale şi chiar antropologiei; interpenetrarea disciplinelor, inovaţia în ştiinţele sociale s-au afirmat în procesul intersectării lor. Astăzi, deşi nu există un consens asupra contururilor ştiinţelor sociale în ansamblu, nucleul acestora îl constituie sociologia, antropologia şi ştiinţa politică[2], adică politologia. Aceasta şi-a format şi consolidat un statut propriu, şi-a creat şi utilizează metode, concepte şi criterii specifice de cercetare şi evaluare, geneza disciplinei atrăgând după sine, asemenea altor ştiinţe, formarea specialiştilor, a analiştilor, a politologilor de profesie.

Aşadar, „ştiinţa politică este o disciplină consolidată, cu o istorie bogată şi cu un viitor, pe cât se poate prevedea, tot atât de bogat”. De aici

---

[1] Jeffrey C. Isaac, *Democraţia în vremuri întunecate*, Polirom, Iaşi, 2000, p. 49.

[2] Mattei Dogan, Robert Phare, *Noile ştiinţe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*, Editura Academiei, Bucureşti, 1993.

şi concluzia potrivit căreia „cunoaşterea modalităţilor prin care funcţionează şi se transformă sistemele politice ne ajută să devenim buni cetăţeni, ceea ce nu înseamnă, desigur, cetăţeni supuşi puterii, ci cetăţeni care să manifeste un interes pentru politică, cetăţeni care au capacitatea de a dobândi şi de a selecta informaţiile de care au nevoie şi care sunt capabili să folosească instrumente de participare activă pentru a-şi controla aleşii la toate nivelurile şi, dacă e necesar, pentru a-i schimba. Studiul ştiinţei politice poate să fie o activitate stimulativă şi chiar captivantă”.[3]

I.2. ***Politicul şi politica – obiect de studiu ştiinţific***

Într-o viziune sau concepţie larg împărtăşită, obiectul politologiei îl reprezintă *politicul.* Ce este însă politicul?

Originea îndepărtată a conceptului de politic vine de la vechii greci, care foloseau atât termenul de *polis* – termen polisemantic, dar cunoscut mai ales în sensul de „cetate” (stat, comunitate) –,cât şi pe cel de *politeia* – (formă, activitate de) organizare socială, treburi publice, constituţie, guvernare etc. Din antichitate şi până azi, preocupările pentru politic n-au încetat, contribuind la aprofundarea cunoaşterii domeniului şi la descifrarea sensurilor conceptelor sale.

Dificultatea înţelegerii politicului rezidă în natura sa contradictorie. Politicul poartă în sine şi promovează *interese* şi *forţe opuse.* El înseamnă conducere, organizare etc., dar este şi efort de dominare, de impunere şi exercitare a forţei, totdeauna în raport cu anumite *interese*. Conducerea este mijlocul, iar dominaţia este originea şi finalitatea politicului. De aici ideea că „atât sursa, cât şi obiectul politicului este conflictul”, că „politicul e în acelaşi timp autoreprezentare a societăţii şi o instituţie a ei”. Altfel spus, politicul apare ca „indicatorul unei diviziuni organice a societăţii”, sau „acel loc în care este reprezentat spaţiul social”, inclusiv sub aspectul său conflictual specific vieţii democratice, în sensul că „politicul reprezintă acel dialog public, acea conversaţie gălăgioasă pe care societatea o întreţine cu ea însăşi pentru a produce şi a-şi administra

---

[3] Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiinţă politică*, Institutul European, Iaşi, 2002, p.17.

propria istoricitate”[4]. Totodată, sau ca o consecinţă înlănţuită, „a trăi politic şi, deci, uman înseamnă a trăi în compania celorlalţi şi, dacă e posibil, în relaţii de prietenie cu ceilalţi. Doar că, încredinţată sieşi, societatea produce şi exacerbarea egoismelor şi a individualismelor, dezlănţuirea tensiunilor şi a violenţelor”. Adică, în expresie kantiană, „insociabila sociabilitate a omului”. Desigur, politicul este oglindit în modul cel mai direct de către stat, deoarece tocmai statul, ca instituţie de reprezentare a socialului, „îşi manifestă prezenţa într-un mod imediat şi sugestiv, se impune ca o instanţă ce are mai mult decât oricare alta vocaţia de a asigura prevalenţa universalului asupra particularului”[5].

Pe terenul politicului se întâlnesc şi coexistă, cel mai adesea conflictual, interesele, fie ele generale, fie particulare, ştiinţa politică sau politologia având menirea de a descifra şi a explica natura şi funcţiile politicului.

Caracterul politic al unui fapt, act sau al unei situaţii politice rezultă din existenţa într-un grup sau într-o comunitate umană a relaţiilor de autoritate şi supunere, stabilite în vederea unui scop sau interes comun. Nu putem vorbi despre politic decât o dată cu procesul istoric de stratificare socială sau, altfel spus, o dată cu procesul de conducere a societăţilor ierarhizate social şi bazate pe dominaţie. De altfel, apariţia însăşi a cetăţii, a *polis*-lui grecesc se datorează conştientizării şi recunoaşterii conflictului şi intereselor în societate şi, implicit, a necesităţii de a le gestiona (conduce) într-un cadru social organizat. Cetatea, *demos*-ul antic însemnau inventarea unei noi realităţi, a unui nou mod de organizare a societăţii, bazat pe înţelegere, pe lege (*nomos*) şi armonie (*kosmos*), care o deosebea fundamental de structura politică dominantă a epocii, imperiul. „Cetatea creează un spaţiu social cu totul nou, spaţiul public, al cărui centru este agora, piaţa publică, cu vatra comună; aici se dezbat problemele de interes general, într-un spaţiu în care puterea nu mai rezidă în palat”[6]. Această nouă şi complexă structură socio-politică, având ca principii esenţiale *isonomia* (egalitatea în faţa legii) şi *isegoria* (dreptul

---

[4] J.Baudouin, *Introducere în sociologia politică*, Editura Amarcord, Timişoara, 1999, p.102.

[5] *Ibidem*, p.104.

[6] Pierre Vidal-Naquet, *Forme de gândire şi forme de societate în lumea greacă,* Editura Eminescu, Bucureşti, 1985, p.385.

egal la cuvânt, la exprimare), a constituit terenul pe care a apărut viața politică într-o formă democratică, rațională, morală şi legală. Ea deschidea drumul istoriei civilizate a omului sau, cum vor spune Aristotel, Hobbes şi Hegel, a separat barbaria de civilizație.

Politicul apare ca reacție la transformările care, în desfăşurarea istoriei, au depăşit structurile sociale arhaice şi au creat formele prin care societatea – în noua sa organizare complexă şi contradictorie – se conduce şi îşi fixează reperele evoluției sale. Politicul reprezintă, deci*, mediul specific uman, rațional, peren, determinat de necesitatea impunerii şi asigurării ordinii sociale în comunitățile stratificate şi diferențiate social, unde interesele diverse şi conflictele sunt inerente conviețuirii oamenilor, conducerii, funcționării şi dezvoltării societății.* Nici o societate (şi nici măcar comunitățile mai mici decât societatea în ansamblu) nu pot exista fără un minim de ordine (de reglementare, de norme etc.).

În această viziune ontologic-sistemică, *politicul* – ca structură concretă, ca „mediu specific uman” – *este o parte, un subsistem, cel mai activ, al sistemului social global,* care, la rândul lui, se constituie într-un sistem de sine stătător cu un spectru foarte larg de manifestări. Politicul dă expresie *ontos*-ului uman ca parte a celui social general, dar care are un alt tip de structură şi de acțiune. El introduce un anume tip de ordine, o formă de activitate prin care societatea îşi dezvăluie şi îşi valorifică propriile resurse. Politicul se constituie într-un subsistem sau sistem specific tocmai pentru că el defineşte o formă nouă, aparte, de organizare a raporturilor sociale prin modalități proprii (autoritate, control, dominație, putere etc.), care asigură (reglementând, regularizând etc.) echilibrul dintre interesele generale şi cele particulare într-o societate, prin natura sa, conflictuală.

Sintetizând toate aceste aspecte, *este de reținut că politologia studiază politicul ca un subsistem al sistemului social global, ca mod specific de existență şi activitate conştientă, individuală şi colectivă a oamenilor, desfăşurată organizat, susținută prin tradiție şi obiceiuri, dar şi în virtutea unor norme convenite, aflate permanent sub semnul schimbării.*

Domeniul socialului ce „revine” politicului are un alt mod de a fi, dat de existența specifică a condiției umane în care absorbția socialului transformă datele obiective într-o manifestare a intereselor. În fapt,

politicul este procesul promovării anumitor interese: individuale, de grup, de formaţiune politică, economice, sociale, spirituale, naţionale, internaţionale etc. Atunci când sunt urmărite deliberat, potrivit unor intenţii declarate, unor programe publice, interesele configurează sau constituie domeniul politicului, descifrabil în societate ca proces, ca mod de gândire şi metode de acţiune regăsibile organizatoric, ideatic şi structural în partide politice, putere politică, doctrine.

Există opinii ale gânditorilor sociali care, tot mai frecvent, consideră politicul drept *expresie a puterii*, a diverselor înfăţişări ale raporturilor de dominare, de decizie şi execuţie. Sunt argumente importante pentru o asemenea susţinere şi, desigur, un număr însemnat de autori reprezentativi care o sprijină. „Într-o societate precum a noastră – dar, la urma urmelor, în orice societate –nenumăratele relaţii de putere, observă Michel Foucault, traversează, caracterizează, constituie corpul social. …Nu există exerciţiu al politicii fără a funcţiona *în*, pornind *de la* şi *prin* această putere”(subl. ns.).[7]

Dar, cum vom vedea într-un alt capitol, puterea, relaţiile de putere, oricât s-ar multiplica ele astăzi, nu pot acoperi aria (domeniul) politicului în ansamblul său, ca parte a sistemului social. La identificarea politicului cu puterea se poate ajunge doar atunci când politicul şi problematica sa sunt abordate, cum se întâmplă în gândirea politică postmodernistă contemporană, numai dintr-o perspectivă deontologizantă, care ignoră condiţia reală şi complexă a politicului. De altfel, puterea nu este doar politică. Puterea politică, economică sau cea militară, spre exemplu, constituie componente distincte ale puterii sociale, cu rol esenţial în reglarea şi funcţionarea societăţii umane.

Ca ştiinţă ce urmăreşte a descifra ansamblul structurii şi manifestărilor politicului, politologia probează capacitatea de a descoperi şi descrie sensul, obiectul, motivaţia, tipurile (modelele) şi finalităţile (scopurile) activităţii social-umane cunoscute sub numele de *politică.* Încă de timpuriu s-a observat că fiinţa umană se caracterizează prin voinţă politică, iar Aristotel a numit omul „un animal politic.” Peste timp, englezul John Locke îl va completa afirmând că „omul nu este în mod natural un animal politic, ci un animal proprietar şi muncitor”. În faza

[7] Michel Foucault, *Trebuie să apărăm societatea.* Cursuri ţinute la Collège de France, Editura Univers, Bucureşti, 2000, p.40.

nouă a istoriei, în condițiile configurării unui statut economic şi social al individului, John Locke avea temeiuri ca, pornind de la ideea lui Aristotel, să considere omul ca „animal proprietar”, pentru că este muncitor, şi „animal muncitor,” pentru a deveni proprietar.

În lumea de azi şi din viitorul istoric previzibil, din rațiuni evidente, care țin de noul stadiu al civilizației, omul acționează şi va acționa ca unul conştient şi informat, în sensul că va deveni mai conştient fiind informat şi va trebui să fie neapărat informat pentru a acționa conştient, rațional. Omul contemporan este deopotrivă obiect, cât şi subiect al politicii.

În raport cu politicul, *politica* are o sferă mai largă de acțiune şi manifestare. De aici şi diversitatea de sensuri şi interpretări date conceptului de politică, de la reducerea acestuia la descrierea doar a activității de negociere, ca un joc de putere, până la cele, în spirit modern, care cuprind în înțelesul său şi activitățile de guvernare sau de organizare şi conducere a societății, cum sunt:

• *Politica este „procesul prin care un grup de oameni cu opinii şi interese inițial divergente ajung la decizii colective socotite îndeobşte ca fiind obligatorii pentru respectivul grup şi impuse ca o linie de conduită comună”.*[8]

• *Politica „reprezintă, în sistemul social național sau transnațional, procesul prin care obiectivele acelui sistem sunt selectate, comandate în termeni de prioritate, precizându-se termenele şi resursele alocate, şi ulterior implementate de către autoritățile conducătoare. Activitatea acestor grupuri politice se distinge de alte procese sociale prin preocuparea pentru scopurile politice ale societății, în timp ce economia se preocupă de alocarea resurselor publice sau private, iar procesele sociale de activitățile non politice şi non publice.”*[9]

• *„Politica desemnează exclusiv conducerea grupării politice pe care o numim «stat» sau influența exercitată asupra acestei conduceri.”*[10].

---

[8] *Enciclopedia Blackwel a gândirii politice*, Humanitas, Bucureşti, 2000, p.575.

[9] Geoffrey K. Roberts, *The language of modern politic*, Papermac, Londra, 1978, p.3.

[10] Max Weber, *Le savant et le politique*, Plon, Paris, 1959, p.101.

• *„Termenul politică se aplică numai ființelor umane sau cel puțin acelor ființe care pot comunica simbolic şi pot astfel să facă afirmații, să invoce principii, să argumenteze, să nu fie de acord”.*[11]

Fireşte, există mult mai multe definiții date politicii. Dar, analizând ceea ce au în comun fie şi numai cele de mai sus, se poate spune că, într-un enunț mai cuprinzător şi potrivit realităților moderne, *politologia descrie politica drept activitate de conducere a societății prin decizii privind direcționarea dezvoltării spre anumite obiective, mobilizarea şi alocarea resurselor necesare, asigurarea ordinii şi stabilității sociale, promovarea schimbării şi inovării în contextul dezvoltării echilibrate. În acelaşi timp, politica priveşte şi reglarea raporturilor interstatale, a relațiilor statelor cu mediul internațional.*

Un principiu larg acceptat al ştiinței politice acreditează ideea că politica reprezintă un mod specific de alocare autoritară a valorilor în societate, dând expresie diviziunii activităților între cei ce decid şi cei ce execută. Teoretic şi practic, politica oglindeşte competiția permanentă pentru putere, competiție care nu este, însă, totdeauna loială, adesea fiind subordonată „scopului care scuză mijloacele”, adică ieşind de sub incidența moralei şi moralității, a binelui şi raționalității, generând tensiuni, care nu pot fi depăşite benefic pentru societate, pentru interesul general, decât prin negocieri şi compromisuri raționale.

Aşadar, *prin politică se înțelege activitatea complexă prin care se exprimă şi se obiectivează politicul, adică acea activitate preocupată de luarea şi implementarea unor decizii de interes public, pentru atingerea binelui general.*

Cu alte cuvinte, politica reprezintă activitatea de organizare şi conducere a societății. Putem spune, scria un valoros politolog român, că „politicul se asociază mai degrabă cu ceea ce numim sistem politic sau chiar organizarea politică a societății, în timp ce politica (fără să-şi piardă sensul integral de: (a) mod de organizare şi conducere a comunităților umane globale, de instituire şi menținere a ordinii interne care legalizează dominația şi moderează conflictul, (b) formă de activitate care cuprinde relațiile dintre clase, națiuni, alte grupări, indivizi, (c) strategii, metode şi mijloace implicate în acțiunea politică, (d) cunoaşterea politică, adică

[11] Iain McLean (coordonator), *Oxford. Dicționar de politică*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001, p.339.

mijloacele de interpretare şi justificare la care recurge viaţa politică sau, altfel spus, conştiinţa politică cu toate nivelurile ei), sugerează mai mult activitatea sau acţiunea politică”[12].

Din analiza naturii politicii pot fi decelate funcţii ale acesteia în general, concretizate prin atribuţii şi activităţi specifice de la un domeniu la altul şi de la un moment istoric la altul. Ca formă de manifestare a politicului, politica are următoarele *funcţii* principale:

– *determinarea scopurilor şi sarcinilor societăţii – prin acte programatice, constituţii, legi etc.;*

– *mobilizarea resurselor societăţii la înfăptuirea scopurilor propuse;*

– *integrarea socială a membrilor societăţii;*

– *distribuţia valorilor.*

Politologia operează *distincţii între politic şi politică,* apreciind că, dacă politicul este o componentă perenă a vieţii sociale, o caracteristică a esenţei umane, politica reprezintă forma vie şi nemijlocită prin care se exprimă direct opţiunile (interesele) în funcţie de anumite condiţii de loc şi de timp. Analiza intereselor social-umane se constituie, astfel, în obiect şi subiect al demersului politologic. După opinia unor reputaţi politologi, politicul este atât de profund integrat în social, încât nu poate fi exclus fără ca societatea să se dizolve, politicul fiind mediul şi modul vital de existenţă şi acţiune al comunităţilor umane. Iar dacă politica dezbină, fiindcă grupurile, societăţile umane au interese diverse, opuse, politicul este ceea ce le determină să acţioneze împreună, chiar dacă urmăresc scopuri diferite. Fenomenul politic ia naştere în condiţiile în care un fapt social exprimă nevoi şi dorinţe ce oglindesc „cereri” către sistemul politic. În acest context, politizarea unei acţiuni umane rezultă din tangenţa ei cu socialul şi resorturile puterii. Există, însă, şi fapte politice ca atare (oficializate), care poartă în ele mesaje şi intenţii politice, independent de aprecieri exterioare lor (alegeri), decizii guvernamentale, acţiuni ale instituţiilor politice etc.

Relaţia organică între politic şi politică ia astfel înfăţişarea conexiunii şi interacţiunii active dintre ceea ce este invariabil şi ceea ce este schimbător, politicul fiind factorul invariant, care-şi conservă esenţa, orice transformări şi modificări ar marca politica. Necesara disociere între

[12] Ovidiu Trăznea, *Analiza sistemului politic*, în *Probleme de sociologie politică,* Editura Politică, Bucureşti, 1975, p.76.

politic şi politică impune deosebirea între obiectiv şi subiectiv, politicul dând expresie *ontos*-lui uman ca o componentă obiectivă a vieţii sociale, iar politica reprezentând, prin înseşi natura şi scopurile sale, un demers subiectiv de absorbţie umană a socialului, urmărind evaluarea şi modelarea lumii, a mediului social-economic, în funcţie de anumite interese, concepţii, programe sau doctrine.

I.3. ***Esenţa social-umană a politicii; ştiinţa şi arta puterii***

Aşadar, politica se constituie într-o formă specifică a activităţii umane, iar apariţia şi consolidarea vieţii politice a popoarelor, a naţiunilor au generat resurse, factori şi forţe de progres istoric. Fiecare treaptă a dezvoltării sociale a marcat creşterea continuă a funcţiei şi rolului politicii şi politicului în viaţa socială, o asemenea evoluţie marcând pregnant relaţiile umane. Lumii de azi îi este caracteristică interdependenţa accentuată a structurilor şi formelor de manifestare politică, îndeosebi ca urmare a amplificării şi acutizării cerinţelor sau problemelor cu impact asupra ansamblului dezvoltării omenirii. Acestea privesc, în principal: *generalizarea conducerii democratice a statelor şi extinderea colaborării lor pe multiple planuri; eradicarea subdezvoltării şi a conflictelor; securitatea vieţii individuale şi sociale; salvgardarea mediului ambiant; circuitul optim, echilibrat al materiilor prime, al resurselor energetice; accesul cât mai larg la cunoaştere şi comunicare; democratizarea informaţiei etc.* Asemenea cerinţe au impus şi solicită permanent ca sistemul sau sistemele politice, de la expresia lor naţională la cea internaţională, să urmărească îndeaproape şi prin cooperare armonioasă analiza şi soluţionarea optimă a problemelor majore ce afectează ori pot afecta negativ viaţa naţiunilor şi statelor, progresul şi prosperitatea omenirii în întregul său. Fie şi numai din aceste considerente, în procesul firesc al modernizării vieţii politice, a crescut şi creşte continuu interesul unor categorii tot mai largi de oameni pentru politică. Fenomenul politizării îşi găseşte expresie în faptul că preocuparea pentru a cunoaşte şi stăpâni mecanismele politicii a luat o extindere fără precedent, un asemenea curs stimulând afirmarea puternică a politologiei în familia ştiinţelor sociale.

Amploarea fenomenului politic a atras după sine apariţia politicianului de carieră, profesarea politicii dezvoltând interese autonome. Au

contribuit la această schimbare socio-umană o multitudine de factori, între care *constituirea partidelor politice, apariția parlamentelor, intensificarea concurenței politice și, nu în ultimul rând, nevoia sau „interesul ierarhizării și reprezentării intereselor”*. În acest proces, unii au trăit și trăiesc „pentru politică”, iar alții „din politică”, și unii și alții devenind profesioniști, politicieni de „carieră”, după cum remarca Max Weber. Deci, politicianul este o persoană care își face o profesie din participarea directă la „afacerile cetății”, care sunt, uneori, și afacerile politicianului.

Modul de comportare al unor oameni ai politicii a acreditat și un sens peiorativ, acela de *politicianist* sau *politicianism*, ca expresie a atitudinilor imorale, demagogice. În această ipostază, politicianismul apare ca „practicare meșteșugită a drepturilor politice – prin care câțiva dintre cetățenii unui stat tind și uneori reușesc să transforme instituțiile și serviciile publice din mijloace pentru realizarea binelui public în mijloace pentru realizarea intereselor personale”, activitatea politică putând fi asemănată cu un turn Babel, „unde fiecare își vorbește limba pasiunilor și intereselor sale”[13].

În știința și arta politicii – pentru că politica poate fi, adesea, știința și arta de a influența, de a convinge și, mai cu seamă, de „a obține” ceva – se combină, în proporții mereu variabile, *stări emoționale* și *motivații raționale*. În genere, mai tot timpul, politica sau politicile se află în conul de lumini și umbre ale *intereselor*, ale contradicțiilor dintre obiectiv și subiectiv. Pe acest teren, mai mult sau mai puțin fertil, se cultivă obstinat și meșteșugit promisiuni și speranțe, iluzii și mituri, simboluri acoperitoare (ca sens și aspirație umană), dar și simboluri înșelătoare, false.

Reputați politologi constată că o particularitate a politicii este aceea că poate fi, în același timp, credibilă și incredibilă, expresie *a* realului, dar și produs ori efect al *imaginarului*. „Politica poate fi rațională și reprezintă o reușită pentru unii doar în măsura în care devine obsesivă, mitică, generatoare de emoții pentru câțiva sau pentru toți ceilalți. La rândul ei, latura simbolică a politicii necesită și ea o vie atenție, pentru că oamenii nu se pot cunoaște reciproc dacă nu știu ceea ce fac, ceea ce-i

[13] C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, în *Personalismul energetic și alte scrieri,* Editura Eminescu, București, 1984, p. 3, 104.

înconjoară şi-i hrăneşte. Omul creează simbolurile politice şi acestea îl susţin şi îl dezvoltă sau îl pervertesc”.[14]

Oricum, politica a fost şi rămâne terenul de înfruntare a pasiunilor şi intereselor, iar apariţia şi afirmarea ştiinţei politice au însemnat un salt calitativ în domeniu, deschizând perspectiva cuantificării, evaluării, analizei şi predicţiei proceselor, fenomenelor, atitudinilor, evenimentelor politice şi situaţiilor politice.

Într-adevăr, politica este deopotrivă ştiinţă şi artă. *Ştiinţă* (a puterii, a guvernării, politologie), pentru că reflectă un domeniu propriu de referinţă al societăţii pe baza unor principii, legi, norme, metode şi operează cu anumite concepte riguroase. *Artă*, dar o artă cu un caracter deosebit, *ars politicum*, „artă a posibilului”, „artă a guvernării”, care presupune inspiraţie, fler, sensibilitate, intuiţie şi imaginaţie, forţă creativă şi prospectivă. „Arta politică”, aşa cum a denumit-o Platon, constă în acea măiestrie cu totul deosebită de a „ţese” la un loc, de a sintetiza cunoştinţele ştiinţifice şi abilitatea „expertă” cu unele virtuţi subiective, psihologice: iscusinţă, tact şi perspicacitate, dibăcie şi inteligenţă, cutezanţă şi responsabilitate, tenacitate, fermitate etc.

I.4. *Politologia şi ştiinţele socio-umane; obiectivitate şi subiectivism*

Studierea politicului în complexitatea structurii şi formelor sale de manifestare nu poate fi realizată doar de o singură ştiinţă. Problematica politicului constituie obiectul mai multor discipline, care, în sensul larg al cuvântului, formează domeniul ştiinţelor politice. Deşi au acelaşi obiect de investigaţie, aceste discipline se diferenţiază după unghiul de abordare şi perspectiva epistemologică adoptată.

Totodată, politicul, reprezentând un mod specific de a fi şi a funcţiona al însuşi sistemului social global, politologia se află în strânsă legătură şi cu domeniul general al ştiinţelor socio-umane. Fără schimbul de informaţii şi cunoştinţe cu aceste discipline, care oferă o perspectivă de abordare globală, integratoare, a ansamblului social al politicului, politologia şi-ar diminua capacitatea ştiinţifică.

---

[14] Murray Edelman, *Politica şi utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 11.

Examinând apariţia politologiei, relativ tardivă în raport cu alte ştiinţe sociale, şi în ciuda avansurilor câştigate prin gânditori distanţaţi în timp, din antichitate până în epoca modernă, sunt de remarcat factori de influenţare din partea altor ramuri ale ştiinţelor socio-umane. Astfel, politologia a fost puternic influenţată de sociologie, aceasta aducând contribuţii importante, mai ales în direcţia teoriei grupurilor, socializării, teoriei sistemelor, fără de care nu s-ar putea descrie analitic fenomene, comportamente şi consecinţe social-politice. (Unele abordări consideră politologia ca fiind sinonimă cu ştiinţa politicii sau sociologia politică).

Din perspectiva psihologiei, ştiinţa politică a preluat, în anii ’50 şi ’60 ai secolului XX, teoria personalităţii, studiul valorilor ş.a., pentru ca, în anii ’70 şi ’80, economia să devină principalul fertilizant al politologiei, în particular prin teoria bunurilor publice şi acţiunii colective, teoria jocurilor, a opţiunii dezvoltării, teoria comerţului extins la scară mondială, cărora trebuie să li se alăture teoria, mai recentă, a dezvoltării durabile, care pune în ecuaţie politică mediul, resursele, capitalurile şi, bineînţeles, interesele de grup, naţionale, regionale sau globale. Altfel spus, economia, ecologia, politica şi geopolitica – iar o dată cu ele şi politologia – „îşi dau mâna” pentru a găsi soluţii problemelor complexe ale lumii de azi şi de mâine.

Gândirea şi teoria socială consemnează o diversitate de discipline care abordează direct, dar fiecare altfel, fenomenele sociale: sociologia, psihologia socială, antropologia culturală, economia politică, ştiinţa politicii, dreptul ş.a. Acestea au domeniul şi problematica lor proprii, limbaje, concepte şi metode specifice, deşi, cum am mai spus, există o unitate a ştiinţelor sociale, în sensul unui „domeniu obiectual” al acestora.

În ceea ce o priveşte, politologia are avantajul de a fi o disciplină pragmatică, asemenea, poate, sociologiei şi psihologiei, deschisă căutărilor pentru rezolvări concrete. Noua ştiinţă socială se prezintă ca una de sinteză, fiind totuşi o disciplină de sine stătătoare. Ea studiază geneza, esenţa, legitatea şi funcţionalitatea politicului, fiind o disciplină cu domeniu propriu, atât sub raportul investigării nemijlocite, cât şi sub acela al generalizării şi sistematizării. Atât pe planul metodei, cât şi în privinţa unor concepte, politologia sau ştiinţa politică evoluează în cadrul aceleiaşi tensiuni creatoare pe care o generează orientarea către cercetarea empirică, reflecţia teoretică şi expunerea unor concluzii sau predicţii privind viitorul. Ştiinţa politicii se caracterizează prin efortul către

individualizare, personalizare şi autonomie. Dar nu se poate spune că noua ştiinţă s-a îndepărtat sau se îndepărtează de ştiinţe limitrofe; dimpotrivă, viitorul său este în bună măsură condiţionat de efectele pozitive ale cooperării, ale *pluri* şi *interdisciplinarităţii*. Astfel, pentru analiza evoluţiei sau funcţionalităţii regimurilor politice, a politicilor publice şi administrative, a relaţiilor internaţionale, apar necesare şi fructuoase abordările din perspectiva ştiinţelor juridice, a dreptului. La fel de evidentă este sau ar trebui să fie „coabitarea" cu ştiinţa istoriei (evoluţia societăţilor, a raporturilor de forţe şi de interese, a mentalităţilor şi ideologiilor), cu economia şi sociologia (schimbări sub impactul tehnologiei şi al pieţei, mobilitate socială), cu psihologia socială, demografia, psihanaliza, antropologia sau geografia.

Având ca obiect de studiu sfera politicului, politologia se concentrează asupra genezei, esenţei, proceselor şi legilor specifice acestui domeniu, implicaţiilor şi consecinţelor diverselor politici (de grup, de partid, de alianţă, naţionale, internaţionale etc., în varietatea şi complexitatea lor). Politologia se constituie într-o ştiinţă de maximă utilitate pentru înţelegerea mecanismelor conducerii societăţii, ea descriind şi explicând trăsăturile generale ale vieţii politice, dar şi categoriile, fenomenele şi procesele concrete ale acesteia. *Politologia se înfăţişează, astfel, ca ştiinţa descifrării analitice, descrierii logice şi explicării obiective, raţionale a acestor procese şi fenomene sociale complexe, dar specifice, a formelor şi mijloacelor acţiunii umane, colective şi individuale, a activităţii instituţiilor şi actorilor politici.* Pornind de la criterii coerent formulate, de la metode şi evaluări unitare, ţinând seama că politica şi politicul sunt expresia fenomenelor înlănţuite, frecvent intercondiţionate, dinamice – oglindă a voinţei şi intereselor dispersate, neomogene ale oamenilor, politologia este o *ştiinţă dinamică*.

Evident, gradul ridicat de complexitate şi subiectivitate al vieţii politice creează dificultăţi specifice abordării politologice, solicită descrierea, analiza, încadrarea în categorii şi concepte bine delimitate şi evaluarea evenimentelor, a proceselor sociale în mod separat, dar şi în conexiunea lor, impunând delimitările de rigoare între partizanat şi obiectivitate ştiinţifică.

În ştiinţa politicii coexistă şi orientări care practică sau propun abordarea fenomenului politic în mod subiectiv, partizan. De cele mai multe ori, politicieni şi analişti politici îşi ascund dorinţele şi interesele

proprii sau de partid (uneori, chiar ignoranța) în spatele unor judecăți de conjunctură, al unor analize simplificatoare şi fragmentate, accentuându-se numai unele fațete sau aspecte ale politicii, ca şi când problemele politice n-ar putea fi cercetate cu mijloace ştiințifice. Asemenea situații deschid larg calea pentru improvizații cu consecințe nu numai teoretice, ci şi cu efecte nebănuite pentru cei neavizați. Se lasă, în acest fel, impresia că domeniul politicului poate fi investigat şi înțeles doar intuitiv sau speculativ. Se înțelege că abordarea politologică nu se poate face prin enunțuri de opinii, prin declarații şi formule retorice, ci prin acuratețe şi rigoare analitică, prin spirit critic lucid şi autoexigență. Există, de asemenea, demersuri care, pornind de la teze generale, de la abstractizări, conduc adesea la încadrarea apriorică a unor procese ori evoluții socio-politice în sisteme şi relații prestabilite, acreditând ipoteza auto-reproducerii acestora. Spre exemplu, pornind de la funcțiile sau disfuncțiile sistemelor cunoscute sub numele de capitalism şi socialism, unele abordări de acest gen au fost şi sunt transferate şi asupra societăților zise în „tranziție”, unii anticipând tezist un „neocapitalism” sau „neosocialism”, cu etichetele de rigoare şi susținerile aferente „pro” sau „contra”. Dar, în aceste cazuri, nu mai este vorba de abordări politologice, de evaluări din perspectiva ştiinței, ci de partizanat politic, el însuşi o categorie a politologiei.

Fireşte, în interiorul politologiei se regăsesc diverse orientări şi şcoli de gândire, fiind evident că nu se poate vorbi despre un punct de vedere unic şi universal asupra fenomenelor, proceselor sau sistemelor politice. Adevărul că lumea este o unitate în diversitate se oglindeşte şi în faptul că în teoria politică au loc confruntări de idei, ciocniri între concepții asupra regimurilor şi sistemelor politice. În cadrul ştiinței politice sunt prezente şi prezentate viziuni – deosebite între ele sau asemănătoare până la contopire – asupra rolului şi viitorului politicii în societate. Ca ştiință a politicii, politologia nu face abstracție de complexitatea şi contradicțiile realității, fiind datoare a elabora şi expune judecăți obiective asupra vieții politice. Ar fi nefiresc, ilogic chiar, ca într-o lume în care coexistă inegalități, diversitate de interese şi moduri deosebite de a le satisface, conflicte şi înfruntări, să existe un singur punct de vedere asupra cauzelor şi motivațiilor acestora. Politologic, nu poate exista un numitor comun al întregii vieți politice interne şi internaționale, fiind mereu necesară analiza diferențiată, concretă şi obiectivă a unora şi

aceloraşi evenimente ce intră sub incidența politicii, abordarea partizană fiind improprie investigației științifice.

Dar partizanatul opțiunilor poate fi examinat cu obiectivitate; de aici necesitatea recursului la metodele ştiinţei pentru a descifra natura şi tendințele fenomenelor social-politice, evitându-se alunecarea spre subiectivism. A discerne între ceea ce este realitate sau situație politică reală şi interpretare sau evaluare subiectivă, unilaterală este o cerință esențială a ştiinţei politice. În fapt, politologia a devenit o disciplină din ce în ce mai structurată, bazată pe investigația științifică a politicului, potrivit normelor obiectivității şi unor metodologii specifice. O dată cu dezvoltarea teoriei, latura empirică s-a consolidat continuu în ştiința politică prin utilizarea anchetelor social-politice, a sondajelor de opinie, prin răspândirea şi perfecționarea mijloacelor de prelucrare automată a datelor. În asemenea condiții, a înțelege obiectul politologiei înseamnă a descoperi numitorul comun al proceselor politice. Spre exemplu, prin comparație, dacă economia politică examinează piața, prețurile, cererea, oferta etc., politologia abstrage din ansamblul şi complexitatea vieții politice variabile sau fenomene ce interacționează, relevând cum şi când se iau decizii cu impact asupra dezvoltării social-umane. Ştiința politică descoperă astfel simultaneitatea funcționării unor principii şi criterii de performanță ale actelor politice.

Parte componentă a ştiințelor sociale, politologia se raportează permanent la principii şi criterii constante:

• Existența şi funcționarea unor sisteme politice adecvate, dispunând de structuri, relații şi instituții prin intermediul cărora se asigură performanțe social-economice;

• Progresul istoric se înfăptuieşte în condițiile satisfacerii intereselor generale, dar şi ale individului;

• Modernizarea vieții social-politice, bunăstarea şi prosperitatea cetățenilor sunt posibile numai în condițiile unei organizări şi conduceri democratice;

• Exercitarea libertății în mod responsabil de către membrii societății, indiferent de poziția lor pe scara ierarhiei sociale;

• Organizarea şi conducerea democratică a societății pot fi probate, în primul rând, prin capacitatea de a asigura bunăstarea şi prosperitatea cetățenilor.

Unor asemenea principii sau criterii analitice li se pot adăuga, se înţelege, şi altele, important fiind modul în care ele sunt asumate şi înfăptuite de forţele social-politice, în funcţie de condiţiile concret-istorice, politologia fiind instrumentul multifuncţional capabil a măsura starea reală şi finalitatea politicii sau politicilor.

I. 5. *Funcţiile ştiinţei politice*

Procesul de constituire a oricărei ştiinţe presupune în mod necesar delimitarea principalelor sale funcţii. Funcţiile definesc esenţa şi rolul unei ştiinţe, însăşi raţiunea ei de a fi. Ca teorie despre domeniul politic, politologia îndeplineşte o funcţie socială generală, dar, potrivit statutului său specific în contextul ştiinţelor socio-politice, are şi funcţii cognitive, axiologice, prospective, normative, fiind o ştiinţă teoretico-explicativă şi praxiologică în acelaşi timp.

În pofida unor încercări de a pune sub semnul întrebării unele din aceste funcţii, îndeosebi pe cele axiologice şi normativ-aplicative, considerându-se că ele introduc subiectivitate şi „indeterminare” în cunoaşterea politică, este unanimă opinia că funcţiile politologiei pun în lumină importanţa şi valoarea acestei ştiinţe, contribuţia sa la cunoaşterea autentică a unui domeniu al realităţii sociale, a finalităţilor acţiunii oamenilor, la asigurarea unor repere riguroase pentru înţelegerea unei structuri atât de complexe, cum este politicul în/şi multitudinea manifestărilor sale.

Din perspectiva funcţiilor sale *cognitive şi educativ-formative*, politologia înlesneşte implicarea responsabilă a oamenilor în activitatea politică, în cadrul căreia să primeze spiritul democratic, respectul valorilor general-umane. Este rolul şi menirea politologiei, a analistului de a descifra natura, scopul şi consecinţele faptelor şi actelor politice. Instrumentele care-i stau la îndemână permit a demonstra că actele, faptele politice sunt expresia unor reguli, practici sau tradiţii în virtutea cărora acestea se produc, fiind valorizate politic prin împlinirea lor într-un cadru instituţional. Caracterul politic al unui fapt, act sau al unei situaţii, petrecute în societate, rezultă din existenţa într-un grup uman a relaţiilor de autoritate şi supunere stabilite în vederea unui scop comun. Sunt reunite aici două elemente specifice politicului: un fapt de putere şi un scop, ambele fiind necesar a fi luate în consideraţie pentru aprecierea

caracterului lor social-politic. În această lumină, datoria ştiinţifică a politologului este de a proba adevărul, aparent mai greu de înţeles în limbajul comun, că realul politizat nu este echivalenţa realului originar. Iar aceasta, datorită împrejurării că „dacă analiza teoretică permite a se distinge între politic şi politică, în realitatea cotidiană distincţia se şterge. Politicul nu apare decât prin intermediul politicii care se derulează, în timp ce politica se justifică prin politicul prin care ea urmăreşte să-şi subordoneze societatea”[15].

În acest context se impune relevarea importanţei funcţiilor *axiologice şi normativ-aplicative,* cunoscut fiind că fenomenele politice reprezintă ele însele o lume a valorilor. Valorile îşi au originea în acţiunile oamenilor şi, deşi se exprimă într-o formă ideală, ele răspund unor cerinţe obiective ale vieţii sociale. Aprofundând realitatea politică şi descifrându-i perspectivele, politologia are capacitatea de a formula judecăţi de valoare, de a evalua şi ierarhiza faptele şi fenomenele politice, tendinţele lor, mai mult sau mai puţin vizibile. De aici şi rolul normativităţii politice, care nu este altceva decât o consecinţă a generalizării şi conceptualizării cunoştinţelor din domeniu, analiza politologică pornind de la adevăruri, modele, principii şi reguli transformate în norme, care, la rândul lor, induc comportamente specifice. De aceea, normativitatea politologiei nu este imperativă, dogmatică, absolutizantă, cum este cea juridică sau cea religioasă, ci se modelează, se reconfigurează permanent în funcţie de prefacerile şi schimbările sociale şi de noile achiziţii ale demersului politologic. Toate acestea solicită însă, drept cerinţă ştiinţifică esenţială, ca, în virtutea obiectivităţii, analistul politic să ţină seama, obligatoriu, de împrejurarea că faţă de rezultatele cercetării sale – o cercetare a vieţii sociale şi a comportamentului uman – se află într-o situaţie mult mai puţin favorabilă decât, spre exemplu, biologul, fizicianul sau chimistul. Pe când aceştia pot proba (dovedi) descoperirile lor în mod obiectiv, rezultatele fiind direct măsurabile, pentru politolog, oricare ar fi valoarea intrinsecă a cercetărilor sale, audienţa sa este la discreţia reacţiei mediului pe care îl studiază. Teoria sau concluziile privind politica şi politicienii nu se impun imediat,

[15] Georges Burdeau, *Traité de Science Politique*, Tom I, Societé politique et droit, LGDJ, Paris,1980, p.149.

automat, mai cu seamă în cazul când concluziile politologului contrariază sau deranjează cercul celor vizaţi, pe politicieni îndeosebi[16].

Analiza politologică intră sub incidenţa a ceea ce Karl Popper numea „logica ştiinţelor sociale", având în vedere că acestea – deci inclusiv politologia – „pot avea succes sau nu, pot fi interesante sau anoste, fertile sau sterile în raport exact cu importanţa sau interesul problemelor despre care este vorba, şi, bineînţeles, într-un raport precis cu sinceritatea, caracterul direct şi simplitatea cu care sunt atacate aceste probleme"[17]. Or, în politică, domeniu prin excelenţă subiectiv, garantarea obiectivităţii nu poate veni decât dintr-o cercetare sinceră, directă şi inteligibilă.

Ca ştiinţă *teoretico-explicativă şi praxiologică* în acelaşi timp, politologia oferă societăţii teme de reflecţie, dezvăluie geneza, structura şi dinamica socială a politicului, mecanismele puterii politice, natura şi scopul intereselor, înlesnind, astfel, descifrarea tensiunilor, a conflictelor şi posibilitatea reglementării lor. Acest fapt dă expresie unităţii dintre teorie şi practică şi demonstrează capacitatea politologiei de a depăşi empirismul, factualismul sau descriptivismul mărunt, precum şi abordările dogmatice, speculative. Rolul ştiinţei politice este de a oferi atât întregul evantai de aspecte, fenomene şi procese particulare, cât şi o imagine de ansamblu, unitară, asupra principalelor conexiuni, interferenţe, mecanisme şi tendinţe ale vieţii politice. Este cuprinsă aici şi acea forţă *prospectivă* a ştiinţei politice de a interpreta, de a anticipa şi prognoza în câmpul său de reflecţie şi de acţiune.

Creşterea importanţei ştiinţelor politice, în general, a politologiei, în special, rezultă şi din capacitatea acesteia de a oferi atât explicaţii raţionale, repere pentru cei aflaţi în postura de a emite şi aplica decizii politice, cât şi de a contribui la elaborarea cât mai adecvată a proiectului politic al viitorului societăţii umane.

---

[16] *Ibidem*, p. 186-187.

[17] Karl R. Popper, *În căutarea unei lumi mai bune*, Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 79.

Concepte-cheie

♦Politicul şi politica ♦Politologia ca ştiinţă şi „artă a puterii” ♦Om politic ♦Politician ♦Politicianist şi politicianism ♦Oportunism ♦Obiectivitate şi subiectivism în sfera politicii ♦Politizat, politizare ♦Ştiinţe sociale – ştiinţe politice – politologie ♦Funcţie (funcţiile ştiinţei politice)

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştinţelor)

1. Ce este politicul şi care sunt principalele lui caracteristici?
2. Ce este politica şi în ce constă distincţia dintre politică şi politic?
3. Ce este politologia şi cum s-a conturat obiectul său de studiu? Descrieţi sfera şi conţinutul politologiei.
4. Este politologia o ştiinţă? Explicaţi sintagma „politica, artă a puterii”.
5. Ce se înţelege prin om politic sau politician? Dar prin politicianist şi politicianism?
6. Care este locul politologiei în sistemul ştiinţelor sociale şi politice?
7. În ce constă subiectivismul şi obiectivitatea abordărilor politologice?
8. Explicaţi funcţiile politologiei.

Bibliografie

• Ion Mitran, *Politologie,* Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 2000, p.7-20.
• Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiinţă politică*, Institutul European, Iaşi, 2002, p.18-24, 40-49.
• Adian-Paul Iliescu, *Introducere în politologie*, Editura BIC ALL, Bucureşti, 2002, p.7-24.
• Max Weber, *Politica, o vocaţie şi o profesie*, Editura Anima, Bucureşti, 1992, p.18-21.

II. SISTEM POLITIC ŞI RAPORTURI POLITICE. CULTURĂ ŞI VALORI ÎN SFERA POLITICII

Politologia îşi delimitează domeniul de studiu în măsura în care explică, descrie, analizează mecanismele (instituţiile), ca şi procesele politice, utilizând concepte şi moduri specifice de abordare. În sfera politologiei, conceptele, noţiunile proprii au menirea şi capacitatea de a contribui la identificarea şi clarificarea fenomenelor relevante, explorând geneza, esenţa şi legitatea fenomenelor sau proceselor politice.

Apare astfel evident că, şi în cazul politologiei, temeinicia abordării ştiinţifice, credibilitatea şi utilitatea ei socială depind de caracterul adecvat al conceptelor pentru asigurarea elaborării şi sistematizării cunoştinţelor specifice. Având ca obiect de studiu o realitate în permanentă metamorfozare, conceptele politologice sau o bună parte a lor au o anume fluiditate, sunt susceptibile a suporta doze mai mari sau mai mici de subiectivism. De exemplu, concepte cum sunt cele de democraţie sau putere politică au multe înţelesuri, lăsând loc unor dezacorduri (chiar ireconciliabile) în rândurile cercetătorilor şi corpului politic (clasei politice). Dar, ca şi în alte ramuri ale ştiinţelor social-umane, în sfera ştiinţei politice există preocuparea şi aspiraţia către obiectivitate şi adevăr.

În acest sens şi în acest spirit, demersul politologic are în vedere realităţi şi concepte fundamentale, cum sunt sistemele, relaţiile şi instituţiile politice, cultura şi valorile politice etc.

II.1. ***Definiţii ale sistemului politic; structură şi funcţii***

Unul din conceptele de bază ale politologiei este cel de *sistem politic* – o creaţie şi o relaţie fundamentală a politicii şi politicului – expresie a raporturilor socio-umane care se instituie în societate în legătură cu exercitarea puterii, relevând o continuă dinamică a vieţii

politice şi a structurilor instituţionale. Natura şi evoluţia sistemului politic, ale raporturilor politice reprezintă teme de interes major pentru analiza politică.

Astăzi, aproape că nu există disciplină care să nu abordeze domeniul său din perspectivă sistemic-structurală. Teoria generală a sistemelor, un câştig epistemologic evident al ştiinţei secolului al XX-lea, a clarificat sau limpezit concepţia asupra mulţimilor de elemente şi mulţimilor de relaţii sau interacţiuni, întemeind concluzia că există sisteme globale şi parţiale, reale, realizabile şi posibile, iar după raporturile cu mediul (ambianţa) şi cu organizarea sau structura lor internă, sisteme închise şi deschise, stabile, statice şi dinamice, lineare şi nelineare, autoreglabile, perfectibile etc.

Ca sistem global, cuprinzând ansamblul relaţiilor, proceselor şi activităţilor umane, societatea include modul de organizare a acestora, în funcţie de specificul activităţii individuale şi colective (comunitare) a oamenilor, în procesul creaţiei bunurilor materiale şi spirituale necesare existenţei şi dezvoltării. În ansamblul ei, societatea poate fi considerată un sistem macrosocial, alcătuit dintr-un ansamblu de elemente aflate în conexiune şi interacţiune reciprocă, reunind în sine un întreg cu funcţii şi caracteristici proprii, calitativ distincte. Ordinea lăuntrică a oricărui sistem, deci şi a celui macrosocial, este dată de *natura* şi *dinamica relaţiilor dintre părţi şi întreg*.

În interiorul sistemului social global fiinţează o diversitate de subsisteme care, luate fiecare în parte, acţionează sau funcţionează de sine stătător, ca entităţi cu specific, relaţii, dinamică şi activităţi proprii. Astfel, sistemul social global mondial este alcătuit, ca o consecinţă a dezvoltării şi modernizării politice, din subsisteme naţionale sau zonal-continentale, care se află în strânsă interdependenţă, se afirmă relativ autonom, dar presupun cooperare, în unele cazuri şi stadii, integrare, cum rezultă din experienţa constituirii Uniunii Europene, spre exemplu.

La scară naţională funcţionează, de asemenea, un sistem global, alcătuit, la rândul său, din subsisteme, precum cel *economic* (sfera producţiei, consumului şi schimbului), cel *social* (structura şi raporturile dintre categoriile şi grupurile sociale existente la un moment dat), cel *spiritual* şi, evident, cel *politic*. Acesta din urmă este constituit atât din ansamblul relaţiilor politice, instituţiilor şi organizaţiilor politice, cât şi

din concepțiile politice, aplicate ca atare, privind modul de conducere şi organizare a societății.

Dintr-un alt unghi de vedere, al procesului firesc de modernizare politică, adică de înnoire continuă, de „actualizare” a sistemelor politice, există sisteme *tradiționale* (aşezate, confirmate, relativ echilibrate), de *tranziție* (în proces de schimbare de fond către o anume direcție fundamentală) şi sisteme *moderne* (reaşezate structural în raport cu cele mai recente aspirații umane). Această departajare este însă relativă, ştiut fiind că, spre exemplu, ceea ce este modern poate deveni tradițional, iar ceea ce este tradițional intră în „tranziție” pentru a se moderniza în raport cu noi aspirații, tendințe sau condiții.

Privită ca sistem social global, societatea omenească nu poate fi redusă doar la una ori câteva dintre componentele sale şi nici nu reprezintă suma aritmetică a acestora; realitate complexă şi dinamică, sistemul social este deschis, capabil de autoreglare şi autoperfecționare; în acelaşi timp, fiecare componentă a sa constituie un subsistem, cu propria sa autonomie relativă, încât mişcarea sistemului în ansamblu se manifestă atât prin acțiunea întregului asupra părților componente, cât şi prin interacțiunea subsistemelor, mecanismul fiind propriu (sau aplicabil) şi sistemelor politice.

Expresie relativ ordonată a activității oamenilor în cadrul existenței lor comunitare, sociale, sistemul social global, aşa cum se înfățişează astăzi, după un îndelungat proces istoric de dezvoltare, atestă înfăptuirea unor transformări fundamentale complexe, în strânsă legătură cu mutațiile din sfera productivă, a schimbului economic, dar şi din sfera conştiinței de sine a națiunilor, a umanității. Într-un asemenea context s-au produs transformări şi în celelalte subsisteme, inclusiv în privința structurilor de organizare şi conducere socială.

Din această perspectivă şi în accepția cea mai largă, *sistemul politic* reprezintă un subsistem al sistemului social global, care cuprinde *ansamblul vieții politice a societății*; el asigură organizarea, conducerea şi funcționalitatea întregii societăți. Ca parte componentă a sistemului social global, sistemul politic se află în strânsă interacțiune cu celelalte subsisteme, pe care le influențează sau, la rândul său, poate să fie influențat de acestea. Sistemul politic slujeşte şi trebuie să slujească atât societatea în întregul ei, cât şi fiecare subsistem în parte, interesele generale ale societății, ca şi interesele secvențiale, de grup sau individuale.

Literatura de specialitate învederează că nu s-a ajuns la o definiție unanim acceptată a sistemului politic, după cum nu există o definiție satisfăcătoare nici în ce priveşte conceptul de sistem social global; sfera noțiunii de sistem şi chiar demersul sistemic diferă de la un autor la altul.

Printre primii care s-au preocupat de problematica sistemului politic se remarcă politologul american David Easton, care în lucrările *Sistemul politic* (1953) şi *O analiză sistemică a vieții politice* (1956) avansează elemente valoroase pentru înțelegerea conceptului, demonstrând că sistemul politic este un sistem deschis cu autoreglare. Alte contribuții teoretice au aprofundat înțelegerea conceptului şi sub alte dimensiuni, sistemul politic fiind definit fie ca *„ansamblul proceselor de decizie care privesc totalitatea unei societăți globale”*[1], fie ca *„1. ansamblul stabil de raporturi şi roluri sociale instituționalizate care asigură exercitarea puterii (autorității) asupra societății în întregul ei; 2. instituțiile şi procesele ce permit cetățenilor dintr-un stat să elaboreze, să aplice şi să modifice politicile publice”*[2].

Asemenea definiții urmăresc să dea o imagine cât mai complexă, de ansamblu, asupra sistemului politic. Există, însă, şi viziuni reducționiste, care apreciază că sistemul politic cuprinde fie numai sistemul de guvernare, fie numai instituțiile şi organizațiile politice. Dar, cum vom vedea într-un alt capitol al cursului, există o distincție clară între conceptul de *sistem politic* şi cel de *regim politic.*

Pornind de la ideea politologilor americani G. Almond şi J.S. Coleman, potrivit cărora sistemul politic este compus dintr-o *„structură politică*” şi din *„cultura politică*”[3], în rândul politologilor contemporani este larg acceptată ideea că prin sistem politic se înțelege *ansamblul relațiilor politice, al instituțiilor politice, al culturii şi al valorilor politice, ansamblu caracteristic unei anume societăți, la un moment dat.*

Constituit, astfel, dintr-un ansamblu de structuri şi relații specializate care se condiționează reciproc, sistemul politic contribuie

---

[1] Jean-William Lapierre, *Viață fără stat?,* Institutul European, Iaşi, 1997.

[2] Sergiu Tămaş, *Dicționar politic. Instituțiile democrației şi cultura civică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, p. 245.

[3] Gabriel Almond, James S. Coleman, *The Politics of Developing Areas*, Princeton, 1960.

determinant la funcționalitatea sistemului social global. Pornind de la acest fapt, unii autori sunt de părere că trebuie atașate sistemului politic și alte elemente ale sistemului social, dat fiind că, direct sau indirect, politicul este prezent sub cele mai diverse aspecte; așa cum sunt unele *norme și valori juridice* aflate în contact direct cu puterea politică, *relațiile naționale, interetnice și internaționale, strategiile de rezolvare a problemelor complexe, globale*, unele *mijloace de transmitere a informațiilor în masă* (formele comunicării politice) și *comportamentele civice politice* etc. Mai mult, M. Duverger relevă „cadrele politicului”[4], în sensul că există și acționează un mediu politic amplu de raporturi multiple, interactive și dinamice. Astfel, sistemul politic și așa-numitul *cadru instituțional „exterior” celui politic* (științific, tehnic, administrativ, cultural, spiritual etc.) interacționează permanent. Sistemul politic activizează și este, la rândul său, activizat de acest cadru.

În această viziune complexă se relevă calitatea sistemului politic de reglator al vieții sociale, al organizării și conducerii acesteia, funcționând și manifestându-se multilateral, complex, dar și contradictoriu, ca urmare a pluralității intereselor. Afirmarea sau dezvoltarea unui sistem politic sunt consecința acțiunii a cel puțin două tendințe: pe de o parte, *diferențierea structurală* și *specializarea funcțională* (activități și roluri politice diferențiate), iar pe de altă parte, *aspirația comunității politice* de structurare într-o unitate coerentă. Performanța socială a sistemului politic poate fi dedusă și din modul în care una din instituțiile sale de bază, statul, prin deciziile sale, mai precis, guvernarea, face față cerințelor ce vin din partea mediului intern, intrasocietal (sistemul economic, demografic, cultural etc.) și din partea mediului extern extrasocietal, reprezentat de viața internațională.

O asemenea optică se întemeiază pe ipoteza că sistemului politic îi revin *funcții vitale*, cum ar fi: *direcționarea dezvoltării prin decizii ce privesc ansamblul vieții sociale; asigurarea stabilității acestui ansamblu prin contracararea proceselor de dezintegrare și haos social; capacitatea de adaptare dinamică la schimbările din interiorul și din afara unei societăți; deschiderea față de tendințele de înnoire a structurilor și instituțiilor care dau substanță și viabilitate sistemului*.

---

[4] Maurice Duverger, *Sociologie politique*, P.U.F., Paris, 1968, p. 33.

Pentru a răspunde optim, funcțional schimbărilor sau impulsurilor de schimbare logică, rațională din societate, sistemul politic trebuie să dezvolte, să afirme anumite trăsături proprii sau capacități: 1) *de mobilizare efectivă a resurselor materiale şi umane*; 2) *de reglementare prin drept şi lege în vederea controlului democratic asupra comportamentelor indivizilor şi grupurilor sociale*; 3) *de distribuție, care se referă la alocarea de bunuri, servicii, onoruri membrilor societății în funcție de criterii valorizatoare cât mai obiective*; 4) *de răspuns rațional şi operativ la cererile şi presiunile ce se exercită asupra sistemului*.

Aşadar, sistemul politic exprimă un model cuprinzător de relații umane prin care devin posibile decizii ce urmează a fi îndeplinite în serviciul societății. De aceea se şi consideră că un asemenea sistem, pentru a fi viabil, trebuie să fie *universal* în destinația şi funcțiile sale, extinzându-se asupra tuturor membrilor societății; *coercitiv fără discriminări*, având dreptul şi îndatorirea de a exercita control pentru îndeplinirea de către toți a aceloraşi norme sau reguli; *legitim şi, în acelaşi timp, autoritar*, în sensul că i se recunoaşte dreptul de a lua decizii obligatorii, fiind emanația unor opțiuni democratic exprimate. Legitimitatea reprezintă calitatea unei guvernări de a fi în concordanță cu principii şi proceduri general-acceptate, recunoscute de majoritatea membrilor societății, guvernare emanând din voința acestora, liber exprimată prin alegeri democratice.

II. 2. ***Relații şi instituții politice***

Abordarea teoretică a sistemului politic înseamnă nu numai delimitarea conceptuală, ci şi descifrarea caracterului său structural şi funcțional, apărut şi funcționând ca subsistem al sistemului social global.

În acest sens, o componentă vitală a sistemului politic o reprezintă *relațiile politice*, respectiv *acele legături care se stabilesc între diferite categorii şi grupuri sociale în calitatea lor de agenți şi care coordonează sau asigură acțiuni vizând satisfacerea intereselor lor în raport cu puterea politică.* Relațiile politice sunt raporturi între grupuri de indivizi, între partide şi organizații politice, între acestea şi puterea politică. De asemenea, sunt relații politice legăturile dintre națiune şi naționalități, respectiv relațiile interetnice. Împreună, toate aceste legături, desfăşurându-se pe plan intern,

se regăsesc sub denumirea de relații naționale, spre deosebire de relațiile interstatale, care sunt relații politice internaționale.

Raporturile politice nu se confundă cu ansamblul relațiilor sociale sau alte componente ale acestora, relațiile politice presupunând un caracter *programatic*, adică oglindind legăturile în care indivizii şi categoriile sociale intră în mod deliberat pentru realizarea anumitor scopuri privind organizarea şi conducerea societății. Rezultă că relațiile politice au anumite niveluri sau paliere de existență. Un prim nivel ar fi, după unii autori[5], cel al structurii activității umane şi sociale în general, pe care relațiile politice se mulează, adică relațiile politice la *nivel individual*;la *nivel grupal* sau social (grupuri, clase, etnii); la *nivel comunitar general* (popor, națiune). Un alt nivel de existență al relațiilor politice este cel al domeniului de aplicare: la nivelul relațiilor politice *interne* (naționale) şi la *nivelul relațiilor politice internaționale* (supracomunitare, multinaționale sau transnaționale etc.). În fine, un alt nivel de existență şi funcționalitate al relațiilor politice este dat de cadrul specific al organizării activității sociale: cadrul *instituțional* (public) şi cadrul *neinstituționa*l (privat).

Sub acest ultim aspect, al cadrului lor instituțional, relațiile politice îşi dezvăluie încă o diferență specifică față de alte relații, şi anume caracterul lor pronunțat *organizat*, dat şi de faptul că aceste relații desfăşoară cu prioritate activități politice prin intermediul unor instituții reglate şi structurate de interese politice fundamentale. Relațiile politice sunt, în cele din urmă, raporturi cu puterea politică sau relații directe de putere, acționând ca un mecanism de conducere a societății, într-o diversitate a formelor de manifestare şi o dinamică specifică funcționării statului, partidelor politice, proceselor democrației.

În acest sens, o componentă definitorie a sistemului politic, indicând gradul de organizare politică a societății la un moment dat, se referă la *instituții politice* precum *statul* (principala şi cea mai veche dintre ele), *partidele politice, grupurile de presiune, structurile de organizare şi conducere social-politică* pe care le reprezintă, îndeosebi, parlamentele, dar şi guvernele. Întrucât „instituțiile formează rezultatele procesului politic, stabilind limitele în care se exercită puterea şi afectând

---

[5] Dumitru Lepădatu, *Politologie. Procese şi fenomene politice*, vol. II, Editura Sylvi, Bucureşti, 2000, p. 17.

volumul şi direcţia comunicaţiei politice" [6], ele reprezintă o adevărată coloană vertebrală a politicului şi activităţii sale. Este de reţinut că nu orice organizaţie sau instituţie din societate este şi una politică, ci numai acelea care se implică în problema puterii politice. Asemenea instituţii politice se constituie în cadrul sistemului naţional, ca şi pe scară internaţională, ele aflându-se în raporturi de alianţă, de cooperare sau de opoziţie, de conflict.

Dacă, în general, instituţiile reprezintă ansamblul formelor sau structurilor fundamentale de organizare socială, aşa cum s-au constituit prin legi sau prin cutume, atunci când ele implică puterea sau autoritatea, adică dominaţia unora asupra altora, *instituţiile publice sunt politice* şi se referă la organizarea, transmiterea, exercitarea şi legitimitatea puterii în cadrul unor procese specifice. Activitatea social-umană are o structură proprie, neimpusă din afară. „Uneori, elementele acestei structuri ies în evidenţă cu contururi relativ ferme; numim aceste elemente obiceiuri, tradiţii, instituţii, legi etc. Ele nu sunt, la propriu vorbind, *expresii* ale coerenţei activităţii sau *expresii* ale aprobării şi dezaprobării sau ale cunoaşterii felului cum trebuie să ne comportăm –, ele constituie coerenţe, sunt însăşi substanţa cunoaşterii noastre asupra felului cum trebuie să ne comportăm. Nu hotărâm mai întâi că un anumit comportament este corect sau dezirabil pentru ca abia apoi să ne exprimăm aprobarea faţă de el în cadrul unei instituţii; cunoaşterea noastră asupra felului cum trebuie să ne comportăm este *aici* însăşi *instituţia*. Şi tocmai pentru că acest lucru nu ne este totdeauna atât de clar pe cât ar trebui, facem uneori greşeala de a presupune că instituţiile (în special instituţiile politice) pot fi mutate din loc ca şi cum ar fi piese ale unui mecanism şi nu ale unui stil de comportare"[7].

Componente esenţiale ale sistemului politic, instituţiile politice au o relativă autonomie, ceea ce face posibilă manifestarea dinamică a unor *funcţii* proprii, *rolul* lor fiind atât organizatoric, cât şi de reglare a relaţiilor politice şi, implicit, a celor sociale.

---

[6]J.C.Plano, R.E.Riggs, St.S.Robin, *Dicţionar de analiză politică*, Editura Ecce Homo, Bucureşti, 1993, p. 141.

[7] Michael Oakeshott, *Raţionalismul în politică*, Editura ALL, Bucureşti, 1995, p. 72.

În context național sau internațional, instituțiile se constituie şi acționează potrivit unor norme şi principii înscrise în documente recunoscute ca atare (constituții, tratate, convenții etc.). Instituții precum *statul*, *republica, parlamentul*, *preşedinția*, *monarhia*, *guvernul* etc. formează rezultatele proceselor politice. Cadrele şi structurile în care se exercită puterea, adică atribuțiile unor instituții sau altora, oferă, la rândul lor, noi orizonturi dezvoltării proceselor politice, îndeosebi în direcția modernizării.

II. 3. ***Cultura politică***

Ca element component al sistemului politic, în sensul de conştiință şi recunoaştere a acesteia, *cultura politică* reprezintă condiția existenței politicului în plan spiritual şi acțional. Când se vorbeşte de *cultura politică a unei societăți,* se are în vedere sistemul politic, aşa cum a fost internalizat (asimilat) în cunoştințe, sentimente şi evaluări, evident, diferențiate ale populației. „Oamenii sunt înrolați în ea la fel cum sunt socializați în roluri nonpolitice şi sisteme sociale. Conflictele culturilor politice au mult în comun cu alte conflicte culturale, iar procesele de aculturare politică sunt mai uşor de înțeles dacă le vedem în lumina rezistențelor şi a tendințelor de unire şi încorporare ale schimbării culturale în general”.[8]

Privită în complexitatea sa, cultura politică este un generator de activități, de comportamente, de sentimente şi stări de spirit, de valori etc., care, prin efectele lor, „colorează” în mod specific viața politică. În fapt, *cultura politică* este produsul unei experiențe istorice a întregii societăți, precum şi al experiențelor personale ce contribuie la angajarea socială a fiecărui individ, la socializarea politică, iar aceasta din urmă este, în felul său, o şcoală a perfecționării vieții democratice.

Dacă, în general, termenul de cultură are printre conotațiile sale şi pe acelea de ansamblu de modele comportamentale însuşite şi transmise social, specifice unei societăți, sintagma *cultură politică* desemnează *un fenomen complex, rezultat al unui sistem de atitudini, generat de reprezentările, valorile, credințele, mentalitățile, concepțiile şi convingerile ideologico-politice împărtăşite. Se cuprinde aici un mod de*

---

[8] Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Cultura civică*, CEU-Press, Bucureşti, 1996, p. 43.

exprimare socială, prin opinii şi comportamente de către cetăţeni în raport cu viaţa politică sau în contextul acesteia. Astfel, cultura politică desemnează, de regulă, dimensiunea psihologică a comportamentului politic – convingeri, sentimente, concepţii şi orientări evaluative privind viaţa social-politică. Aproape similar procesului de socializare politică, închegarea şi afirmarea culturii politice joacă rolul transformării conduitelor individuale în conduite sociale, politice. De aici şi concluzia potrivit căreia funcţionarea unei societăţi, respectiv stabilitatea şi eficienţa sa depind de existenţa şi afirmarea activă a unei anumite culturi politice, favorabile mişcării optime a mecanismelor sociale prin contribuţia participativă a cetăţenilor.

Termenul de cultură politică se referă la orientările politice specifice – atitudini faţă de sistemul politic şi diferitele sale părţi, precum şi atitudini faţă de rolul binelui în sistem. Se vorbeşte despre cultură politică exact aşa cum se vorbeşte despre cultură economică sau cultură religioasă, iar pentru a înţelege apariţia şi transformarea sistemelor politice, este de un real folos a examina evoluţia şi stadiul culturii politice, a populaţiei (alegătorilor), a liderilor (aleşilor), dar şi a comentatorilor şi analiştilor politici.

Ansamblul de cunoştinţe despre sistemul politic şi fenomenele politice constituie palierul cognitiv al culturii politice în vreme ce stările ce însoţesc atitudinile, independent de orice judecată raţională asupra politicii (admiraţie faţă de o personalitate, negarea altora etc.), reprezintă trăsătura afectivă, pentru ca aprecierea fenomenelor politice prin raportări la un sistem de valori să pună în lumină funcţia evaluativă a culturii politice. Cum sistemele politice sunt mobile, schimbătoare (în grade diferite, desigur), orientările amintite reflectă, în sfera culturii politice grade diferite de fidelitate, apatie sau alienare faţă de sistemul politic, în general, faţă de componentele sale, în special.

Clasificarea tipurilor de cultură politică descifrează culturile politice parohiale, dependente şi participative, ceea ce nu înseamnă că ar fi vorba de omogenizări sau uniformităţi în sfera atitudinilor individuale ori de grup, acestea diferenţiindu-se şi evoluând în funcţie de o multitudine de factori sociali, economici, politici, culturali, religioşi, etnici etc., după cum demonstrează Almond şi Verba în lucrarea *Cultura civică*, devenită clasică în domeniu. Cele trei tipuri de cultură politică – *parohială* (prin simplificare, locală, tradiţională, neconştientizată de un sistem politic

centralizat), *dependentă* (conştiinţa unei autorităţi guvernamentale specializate) şi *participativă* (implicare în funcţionarea sistemului) se recompun şi se regăsesc în alte trei tipuri de „culturi politice sistematic mixtate”: cultura *parohial-dependentă, dependent-participativă* şi *parohial-participativă.*

Cercetătorii fenomenului au demonstrat că se disting diverse culturi politice naţionale, diferite orientări, atitudini şi comportamente specifice unor zone şi unor ţări, ceea ce şi creează experienţe diferite, o diversitate tipologică de sisteme şi regimuri politice. Pe de altă parte, trebuie avut în vedere că, în fiecare ţară, societatea fiind un ansamblu neomogen, diferitele clase şi pături sociale elaborează, acceptă şi practică sau încurajează (ori descurajează) anumite norme şi reprezentări, concordante anumitor valori şi scopuri, urmărind anumite ţeluri, frecvent diferite şi diferenţiabile din perspectiva ştiinţei politice.

În cadrul culturii politice naţionale, se pot distinge subculturi ale elitei şi ale maselor, reflectând diferenţe în orientările factorilor de decizie faţă de cele aparţinând cetăţenilor mai puţin activi. Diferenţele şi deficienţele ce se resimt în planul culturii politice favorizează manipularea şi provocările politice, iar societatea suferă de pe urma reacţiilor predominant emoţionale, imprevizibile, care adesea declanşează violenţa străzii, anomia. Prin urmare, nu există o cultură politică unică, unitară sau omogenă, ci culturi politice diferenţiate, pe axul sau eşichierul poziţiilor politice posibile (dreapta, stânga, centru etc.) sau subculturi întemeiate pe deosebiri regionale, religioase, etnice ori de statut social. Unele subculturi (sau contraculturi), opunându-se direct normelor, convingerilor dominante, pot genera ostilităţi şi tensiuni în societate.

Din perspectivă politologică, prezintă un deosebit interes *cultura civică.* Dacă, de regulă, cultura politică întruneşte un grad superior de sistematizare şi raţionalitate, *cultura civică nu este altceva decât o cultură socială proprie cetăţenilor* (de unde-şi trage şi numele), sesizabilă prin atitudini şi comportamente în procesul abordării şi rezolvării problemelor cotidiene ale colectivităţii, ale societăţii, în general. Cultura civică se exteriorizează printr-un ansamblu de cunoştinţe, percepţii şi mentalităţi despre drepturi şi îndatoriri, despre normele de comportare, despre mecanismele de luare a deciziilor, despre relaţiile dintre conducători şi guvernaţi. Nivelul acestei culturi se măsoară printr-o competenţă socială subiectivă, prin modul de percepere a posibilităţilor proprii de acţiune

socială, prin modul personal de apreciere a fenomenelor politice, prin gradul de angajare conştientă în viaţa social-politică, exprimat structural şi organizaţional de reprezentanţi ai societăţii civile. În fiecare societate, tradiţia, practicile zilnice, gradul de difuzare a culturii politice contribuie la afirmarea şi dinamizarea culturii civice.

Analizele politologice demonstrează că, în esenţa ei, socializarea politică este expresia directă a culturii civice şi a ascensiunii vieţii democratice, fiecare generaţie absorbind cultura civică în contextul relaţiei dintre consens şi clivaj, prin intermediul participării la viaţa social-politică (mai mult sau mai puţin activ), ca şi prin preluarea (mai mult sau mai puţin selectivă) a comportamentelor şi atitudinilor generaţiei anterioare. Numai că, în această privinţă, trebuie avute în vedere, între altele, diferenţierile de conştiinţă civică, loialitate, participare, încredere în sine şi în sistem, sociabilitate, libertate de comunicare, gradul de informare, apartenenţa sau nonapartenenţa organizaţională, ca factori care proliferează civismul vieţii sociale, atitudinile faţă de guvernare şi politică, toate acestea găsindu-şi expresia în formarea şi dezvoltarea societăţii civile.

În această ordine de idei, se impune o remarcă, nu numai metodologică, despre originile, evoluţia şi funcţiile culturii civice, o cultură ce combină modernitatea cu tradiţia, fiind produsul unei serii de conflicte care s-au manifestat diferit în diferite zone ale lumii, generând culturi politice şi civice eterogene. De aceea, „cultura civică nu este cultura politică de obicei descrisă în manualele de educaţie civică, acelea care prescriu modul în care cetăţenii trebuie să se comporte într-o democraţie. Se aşteaptă din partea cetăţeanului democrat să fie activ în politică şi să se implice. Pe deasupra, se presupune că el va fi raţional în modul său de abordare a vieţii politice, că va fi ghidat de raţiune şi nu de emoţie”.[9]

Viitorul culturii civice depinde de dezvoltarea politică, de practica socială, dar, în mod determinant, de educaţie, care este însă şi manipulabilă, relaţia dintre procesele de socializare şi crearea unei culturi civice scoţând în evidenţă o complexitate de procese – unele contradictorii – care se cer a fi analizate profund şi realist, gradul de

[9] *Ibidem*, p. 39.

cultură civică reprezentând şi un factor de stabilitate politică, o măsură a bunei funcţionări a instituţiilor democraţiei.

II. 4. *Natura şi funcţiile valorilor politice*

Cultura politică şi sistemul politic în ansamblu nu pot fi înţelese ca funcţionând în afara valorilor politice pe care se bizuie şi le promovează. Ca modalităţi specific-umane de însuşire, structurare şi modelare a realităţii sociale şi a istoriei ei, între lumea valorilor şi sistemele politice există întrepătrunderi şi influenţări multiple, astfel încât acestea din urmă sunt adesea apreciate după valorile pe care le apără sau le resping.

Dacă, în genere, valoarea (socială) se referă la ceea ce este preţuit, apreciat ca dezirabil sau preferabil în raport cu anumite aspiraţii umane (bine, adevăr, frumos, drept etc.), *valorile politice* sunt cele create şi realizate în practica politică: *libertatea, egalitatea, suveranitatea, echitatea socială, solidaritatea, ordinea, democraţia, independenţa, patriotismul, toleranţa ş.a.* Cu alte cuvinte, valorile politice răspund aspiraţiei de organizare mai bună a relaţiilor dintre membrii unei comunităţi, a raporturilor dintre guvernanţi şi guvernaţi, asigură vitalitatea societăţii civile şi a societăţii umane, în general.

Valorile politice pot fi definite drept „credinţe mobilizatoare de afecte cu scopul de a justifica sau de a condamna atitudini, opinii şi comportamente. Valorile (libertate, dreptate, egalitate, solidaritate etc.) permit o ancorare liniştitoare a judecăţilor în universal; ele vehiculează prenoţiuni datorită cărora înţelegerea noului, a neprevăzutului sau a ineditului se găsesc adaptate, adică facilitate atât din punct de vedere al perceperii intelectuale, cât şi al judecăţii morale şi politice. Ataşamentul faţă de valori îi dă subiectului sentimentul siguranţei de sine, dar nu aduce nici un prejudiciu comportamentelor sale”[10].

Ocupându-se de teoria valorilor, Tudor Vianu se oprea şi asupra valorilor politice care satisfac „nevoi umane a căror îndeplinire face politica valoroasă pentru om şi îi oferă o justificare”, avertizând însă că „aspiraţia către puterea politică în simplul scop al exerciţiului acestei

---

[10] Philippe Braud, *Grădina deliciilor democraţiei,* Editura Globus, Bucureşti, 1995, p. 19.

puteri, adică tratarea valorilor politice ca nişte scopuri absolute ale vieţii, dă naştere la deformaţii axiologice…”[11].

La rândul său, comentând opiniile sociologului italian Vilfredo Pareto asupra relaţiei dintre valori şi comportamente social-politice, Camil Petrescu scria că „sinceritatea comportării, chiar legale şi juridice, este sub condiţie istorică şi se poate spune că regimurile politice care se simt tari sunt în genere mai relaxate, real mai ipocrite, mai ales când e vorba de interesul valorilor economice care caută o diversiune, în sensul lui Pareto. Propriu-zis, formula lui Pareto «reziduu-diversiune» nu priveşte decât partea descendentă din ciclul unei valori politice. Dimpotrivă, *partea ascendentă are nevoie de sinceritate*, chiar de sinceritate absolută, fiindcă această sinceritate este însăşi forma de ascensiune a ciclului. Această parte a curbei este *epoca de martiraj pentru o ideologie*. Nu e contrazicere între relaxarea unui regim, fiindcă se simte tare, şi începutul coborârii, fiindcă nu coincid momentul apogetic obiectiv cu momentul epogetic subiectiv. Regimurile în descompunere reală se caracterizează printr-un soi de anarhie a valorilor, care înfăţişează aspectele cele mai înşelătoare”, iar „cele spuse despre regimuri şi state, preciza Camil Petrescu, sunt valabile şi pentru comunităţi şi colectivităţi, în genere, dar *sub condiţie istorică* (subl. ns.)”[12].

În privinţa funcţiei valorilor politice, o ipoteză fertilă pentru ştiinţa politică porneşte de la constatarea, cristalizată peste secole, că sistemele politice s-au deosebit şi se deosebesc ori s-au asemănat şi se aseamănă prin valorile pe care le promovează, ca şi prin cele pe care le resping. La fel se poate spune despre diferite grupuri sau categorii sociale din cadrul fiecărei societăţi. Sistemul valorilor politice, susţinute de o forţă politică sau alta, constituie suportul sau liantul legitimării acţiunilor acestora în vederea cuceririi şi menţinerii puterii. Valorile politice îndeplinesc, aşadar, rolul unor „jaloane”, orientând acţiunile sau stimulând integrarea politică în jurul anumitor obiective, interese sau ţeluri.

---

[11] Tudor Vianu, *Studii de filosofia culturii,* Editura Eminescu, Bucureşti, 1982, p. 87-90.

[12] Camil Petrescu, *Doctrina substanţei*, II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 242 (Cap. *Noocraţia. Indicele şi structura politică a statului*).

În politologia contemporană, frecvent citata definire sintetică a politicii ca „alocare autoritară de valori pentru societate” plasează valorile în centrul analizei politice, relevând că acestea servesc drept criterii în alegerea opțiunilor politice, îndeplinind şi funcții de valori-mijloc sau valori-scop. În acest sens, „analizele politice pleacă adeseori de la presupunerea că oamenii au țeluri sau interese politice pe care încearcă să le satisfacă şi că nemulțumirea lor politică este stopată în măsura în care aceste ținte sunt atinse”[13].

Opțiunile din sfera valorilor politice sunt decisive pentru evoluția sau involuția vieții sociale (democratice sau nondemocratice) şi, în consecință, asemenea valori pot deveni o sursă de tensiuni şi conflicte, generând restructurări ale sistemului, redefinirea de către forțele politice a țelurilor urmărite. Preocuparea pentru *țeluri*, dintre care unele pot fi incompatibile între ele sau cu sistemul dat, reprezintă o activitate fundamentală a factorilor de decizie, a liderilor politici, a partidelor în ansamblu, țeluri politice putând fi: alocarea unor recompense, producerea sau evitarea unui eveniment (o grevă, cenzura unui guvern). În realitate, unele țeluri sunt împlinite, altele eşuează, după cum altele, deşi proclamate solemn ca „angajamente politice” sunt, cu timpul, părăsite, uneori modificate şi remodelate, în concordanță cu schimbări politice relevante, adesea neaşteptate, neprevăzute. Unele țeluri reprezintă inițiative luate de lideri politici, în timp ce altele sunt rezultanta reacției sistemului politic la diverse inițiative ale actorilor politici sau la presiunile ce apar în sistem. Aspirația publică spre un anumit țel are tendința să creeze imperative de accelerare spre extinderea acestuia, în timp ce eşecul conduce, în general, la abandonarea sau modificarea strategiei ori la schimbarea celor care au formulat-o: lideri de partide, alianțe politice, guverne etc.

[13] Murray Edelman, *Politica şi utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 145.

Concepte-cheie

♦Teoria generală a sistemelor; sisteme şi subsisteme♦Sistemul social global şi subsistemele sale♦Specificul sistemului politic, varietatea definirii♦Structura şi funcţiile sistemului politic♦Relaţii sociale şi relaţii politice; particularităţile relaţiilor politice♦Instituţii politice; diversitatea lor♦Cultura politică-element component al sistemului politic♦Tipuri de cultură politică: cultura elitelor şi cultura maselor♦Cultura civică♦Valori şi ţeluri politice♦Funcţiile valorilor politice.

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştinţelor)

1. Care este contribuţia teoriei generale a sistemelor la înţelegerea vieţii sociale, în ansamblu, şi a vieţii politice, în special?
2. Definiţi sistemul politic şi descrieţi specificul şi funcţiile sale.
3. Ce sunt relaţiile politice şi prin ce se deosebesc ele de ansamblul relaţiilor sociale?
4. Care sunt principalele instituţii politice?
5. Ce este cultura politică? Dar cultura elitelor şi cea a maselor?
6. Ce raport este între cultura civică şi viaţa politică democratică?
7. Ce sunt valorile şi idealurile politice? Apreciaţi un sistem politic în funcţie de valorile pe care le promovează sau le respinge.

Bibliografie

• Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Cultura civică*, Editura Du Style, Bucureşti, 1996, p.43-50.
• Ph. Braud, *Grădina deliciilor democraţiei,* Editura Globus, Bucureşti, 1995, p.19-25.
• Tudor Vianu, *Studii de filosofia culturii*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1982, p.87-92.

III. **PROCESE ŞI SITUAŢII POLITICE. TEORIA GRUPURULOR. INTERESE, IDEALURI, IDEOLOGII**

Conceptele politologiei descriu dintr-o perspectivă proprie fenomenele şi procesele politice, fizionomia şi dinamica intereselor şi acţiunilor politice, idealurile şi ideologia politică, valorile şi ţelurile politice, care se regăsesc într-o ipostază sau alta în raporturile şi comportamentele social-politice. Diferite şcoli de gândire au descifrat şi descris analitic realitatea vieţii politice în diversitatea manifestărilor ei contradictorii, relevând substanţa şi mecanismele demersurilor politice. Datorită acestui fapt, politologia are capacitatea de a înfăţişa convingător dinamica politicii sau politicilor şi a evalua consecinţele pozitive sau negative ale acestora în diferite contexte sociale, economice, culturale, naţionale sau internaţionale. Astfel, devine posibil a explica motivaţia şi scopurile politicii, concordanţa sau neconcordanţa dintre idealurile umane şi ideologiile politice, a anticipa viitorul social prin analiza obiectivă a realităţilor sociale şi a impactului politicii asupra lor.

III.1. ***Procese şi situaţii politice; spaţiul public***

Conceptul *de proces politic* trimite la ideea de devenire şi presupune o dinamică specifică, adică un curs evolutiv, lent, dar şi unul revoluţionar, brusc, ambele ipostaze ducând, printr-un flux de evenimente, la transformări structurale. Procesele politice se întrepătrund cu cele economice, sociale şi de altă natură. Totodată, *procesului politic* i se poate atribui şi accepţiunea de interacţiune a *instituţiilor*, a *grupurilor* sociale. Unele abordări analitice utilizează termenul de proces politic pentru a defini politica în general, adică politica în desfăşurarea şi dezvoltarea vieţii sociale.

Pentru înțelegerea corespunzătoare ideatic a fenomenelor şi proceselor politice este instructivă descifrarea analitică a noțiunilor de *situație* şi *problemă politică*, noțiuni aflate în strânsă legătură şi a căror definire cât mai cuprinzătoare, din perspectiva ştiinței politice, contribuie la delimitarea cât mai precisă a ceea ce semnifică sau acoperă noțiunile în cauză, utilizate adesea în sensuri confuze, neconcludente pentru analizele politice. Ele semnifică, în realitatea socială, o ipostază ori stare specific politică (situația) şi o chestiune sau temă generată de politică, rezolvabilă politic (problema).

Şcoala politologică franceză acreditează ideea că prin situație politică se înțelege ansamblul de date ce condiționează enunțul şi soluția unei probleme pe care, fie guvernanții, fie guvernații, fie ambele categorii o consideră ca depinzând de putere[1]. Situațiile politice sunt condiționate de o serie de factori şi împrejurări cum ar fi terenul sau spațiul luptei politice, gradul de politizare a unei situații de fapt, conştientizarea acestei realități, dinamica procesului de politizare etc.

Devenită sau pentru a fi recunoscută drept *politică*, o situație de fapt se distinge prin anumite componente specifice sau axe principale de recunoaştere şi analiză, cum sunt: „problema politică" la „ordinea zilei", *raportul de forțe,* care pune în cauză problema respectivă, precum şi un set de tehnici şi metode (sau instrumente) ce fac posibilă soluționarea problemei date. În descifrarea *naturii* situației politice şi căutarea (anticiparea politologică) a evoluției sale, un rol important revine *cunoaşterii structurii şi ierarhiei forțelor* aflate în confruntare (concurență), *cunoaşterii obiectivelor* urmărite de acestea şi, bineînțeles, *evaluării corecte a doctrinelor şi ideologiilor* care le animă.

Alte şcoli de gândire, în speță cea britanică, au propus noi abordări în legătură cu noțiunea şi realitatea de situație politică. Astfel, un exeget al raționalismului consideră că „o situație politică poate fi caracterizată, în *primul rând*, ca o stare de lucruri recunoscută a fi luat naştere nu dintr-o necesitate naturală, ci din alegerile sau acțiunile omeneşti şi la care este posibil să se dea mai multe răspunsuri. Astfel, se poate spune că politica este activitatea de a răspunde la stări de lucruri deja cunoscute a fi

---

[1] Georges Burdeau, *Traité de Science Politique*, Tom III (*La dynamique politique*), LGDJ, Paris, 1981, p. 154-168.

produsul unor opțiuni. *În al doilea rând*, se poate spune că o situație politică este o situație *publică*, nu una *privată*. Aceasta nu ne duce prea departe, căci *public* şi *privat* nu sunt decât ceea ce se crede că sunt: ce anume cade în sfera fiecăruia dintre aceste domenii este o chestiune de opinie locală. Cu toate acestea, dacă este să existe activitate politică, o distincție oarecare între *public* şi *privat* trebuie să se facă. Şi întrucât se consideră că ceea ce aparține domeniului *public* este ceea ce se crede că ar trebui să facă obiectul luării la cunoştință de către un conducător sau un guvern, situația politică poate fi caracterizată ca o situație contingentă la care este de aşteptat ca guvernul sau conducătorul (şi nu o persoană particulară, ca atare) să răspundă. Două dintre elementele activității politice sunt, deci, o situație de un anume fel şi un răspuns la ea, dat de cineva care este recunoscut ca având autoritatea de a-i răspunde”[2].

În contextul acestor abordări problema politică este înțeleasă ca o situație politică de interes public ce trebuie rezolvată cu prioritate. Alți autori atrag însă atenția că nu orice problemă de interes public are caracter politic Există probleme (spre exemplu, traficul rutier) care au aproape exclusiv soluții pur tehnice, „inginereşti”, politicul, dezbaterea politică, intervenind doar accidental. De aceea, s-a afirmat că politica vizează numai rezolvarea unor „probleme inițial insolubile” (care nu au o soluție unanim acceptată). O seamă de teorii arată că oamenii au nevoi şi interese diverse, urmăresc întotdeauna mai multe scopuri şi valori şi aderă la mai multe principii, care îi pot împinge în direcții diferite sau chiar opuse şi, deci, pledează pentru soluții diferite, deseori incompatibile. Este vorba de faptul că politica gestionează consecințele neaşteptate ale acțiunilor sociale motivate sau, după expresia sociologului francez Raymond Boudon, ale „efectelor perverse” rezultate din combinarea socială a acțiunilor individuale motivate rațional. Ca urmare, „rolul politicii va fi tocmai acela de a găsi un fel de soluție la o problemă fără soluție, adică de a realiza (pe căi parlamentare, în democrație) un compromis care să conducă la un acord (fie şi temporar, relativ, parțial)

[2] Michael Oakeshott, *Raționalismul în politică*, Editura ALL, Bucureşti, 1995, p. 107.

asupra intereselor publice prioritare, precum şi de a dirija, în consecinţă, resursele către aceste priorităţi."[3]

În acelaşi timp, dat fiind că politicul constituie un subsistem, o parte a sistemului social general, între politic şi public există permanent conexiuni, interferenţe şi întrepătrunderi multiple, ceea ce le conferă o „mobilitate paradoxală," cum o numeşte filosoful german Jürgen Habermas. Pe de o parte, există o mişcare de penetrare a societăţii civile de către politic – ceea ce unii politologi denumesc „etatizare a societăţii" – prin intervenţii ale organelor de stat administrative în viaţa societăţii. Pe de altă parte, există o mişcare de pătrundere a politicului de către societatea civilă, de către „public" – „societatizare" sau „socialitate statalizată" –, apreciindu-se că „politicul este intrinsec şi inerent spaţiului public, dar reciproca nu mai este valabilă,"[4] ca o condiţie a consensului, al cărui opus ar fi un conflict continuu. Este explicabilă şi firească dorinţa societăţii de a participa la luarea deciziilor care o privesc, dar „partea proastă a acestei «societatizări» intervine atunci când se confundă competenţele sferelor de apartenenţă (şi se crede, de exemplu, că actori, sportivi, afacerişti celebri pot accede cu acelaşi succes în sfera politică"[5].

Pătrunderea politicului în spaţiul public la toate nivelurile se relevă chiar prin tendinţa de a atribui noi conţinuturi distincţiei dintre politică şi *politicile speciale,* de tipul politică / politici economice, politici sociale, politici culturale etc., o atenţie deosebită fiind acordată studierii *politicilor publice.*

Sursa principală a extinderii acestor politici sectoriale o constituie proliferarea considerabilă a atribuţiilor de esenţă guvernamentală. În acest sens, una dintre cele mai importante direcţii de cercetare în sfera ştiinţelor politice este cea a *politicilor publice*. Acestea sunt acele politici „exercitate de către funcţionari şi organisme guvernamentale"[6]. În prezent, se întreprind importante analize şi cercetări privind „actorii publici",

---

[3] Adrian-Paul Iliescu, *Introducere în politologie,* Editura BIC ALL, Bucureşti, 2002, p. 37.

[4] Marin Voiculescu, *Tratat de politologie*, Editura Universitară, Bucureşti, 2002, p. 21.

[5] *Ibidem*, p. 18.

[6] James E. Anderson, *Public Policy-making,* Boston, Houghton-Mifflin, 1999, p. 5.

varietatea acestora, condițiile care generează şi fac posibilă promovarea politicilor publice, scopul şi clasificarea lor după anumite criterii, raportul dintre instituțiile guvernamentale şi acțiunea politică în unele domenii etc.[7]

În politologia modernă, raportarea continuă la realitatea social-politică, la sistemele, regimurile şi relațiile politice din care provin şi de care sunt permanent influențate reprezintă condiția delimitării şi rezolvării unor situații şi probleme politice, a diverselor politici publice, pregătind terenul unor noi deveniri.

III.2. ***Interesele politice şi grupurile de interese***

Pentru analiza politică, esențial este a descifra realist modul în care un anumit interes ori scop influențează sau determină cursul politicii. Exprimând prin natura sa o pluralitate de interese, reprezentând esența acestora, politica devine unul din domeniile cele mai explorate ale ştiințelor despre om şi societate. Iar cum ştiințele sociale, în general, politologia, în special, fac din categoria de interes o temă centrală a preocupărilor specifice, se înțelege că ele operează prin raportări permanente la ceea ce devine motivația sau rațiunea unei acțiuni, a unui scop, a unei aşteptări sau a unui avantaj.

Declanşând acțiuni la nivel național, de partid sau de grup social, interesul este factorul care motivează, implicit sau explicit, comportamentele politice, însuşi cursul politicii. Printre primii care au examinat dintr-o asemenea perspectivă ideea de interes sunt Niccolo Machiavelli şi Thomas Hobbes. Gânditorul italian aborda interesul ca factor motor al acțiunii umane, susținând că politica este un domeniu al conflictului dintre interesele sociale materiale ale unor grupuri, ale unor indivizi. La rândul său, filosoful englez constata că societatea este un teren al înfruntării intereselor fiecăruia cu cele ale altora, motiv de tensiune permanentă. Enunțurile *Homo homini lupus* (omul este lup pentru om) şi *Bellum omnium contra omnes* (războiul tuturor împotriva tuturor)

---

[7] Vezi, mai pe larg, Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiință politică* (cap. 8. *Politicile publice*), Institutul European, Iaşi, 2002; Mireille Rădoi, *Evaluarea politicilor publice*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2004.

concentrează concepțiile lui Thomas Hobbes asupra genezei şi mecanismului intereselor în societate.

Unii dintre comentatorii lui Machiavelli au acreditat însă ideea că gânditorul politic al Florenței medievale i-ar fi sfătuit pe oamenii politici cum să facă răul, mai precis, cum se cucereşte şi se păstrează puterea prin viclenie şi forță, cum se duce la bun sfârşit o conspirație. Desigur, în „realitatea" politică au existat crime, conspirații, lovituri de stat, deşi se cunosc şi stări de echilibru, de normalitate şi linişte socială relativă. Dar dacă unii autori au susținut că Marx, Nietzsche ori Freud ar fi fost „maeştri ai suspiciunii" în viața social-politică, propagatori ai îndemnului sau invitației la reticență, îndoială şi scepticism, Machiavelli este considerat ca unul care ar fi introdus efectiv suspiciunea şi lipsa de scrupule morale în viața socială, sub deviza cinică „scopul scuză mijloacele". În bună măsură, asemenea interpretări exprimă şi neînțelegeri sau răstălmăciri, trecându-se sub tăcere (din interes sau din ignoranță) că gânditorul renascentist propovăduia subordonarea mijloacelor față de un anumit scop politic concret, ce apăra o cauză materială, aşeza binele comun, general, deasupra celui egoist. Sugestiile sau sfaturile lui Machiavelli pentru „Principe", pentru omul politic, pentru „lider" trimiteau la îndrăzneală şi mobilitate în politică, la respectarea unor standarde morale, şi nu la stimularea imoralității în politică, aşa cum s-a acreditat prin termenul de „machiavellism". Aşadar, doctrina lui Machiavelli în legătură cu „liberul arbitru" al omului politic este „o doctrină sinceră, deschisă şi nu o acțiune de camuflare dialectică, aşa cum sunt înclinați să creadă teoreticienii unui Machiavelli antihrist"[8].

Discreditarea ideii „binelui" a conferit „răului" funcția unui gen de stimulent, de factor motor, alimentat de „combustibili" cum ar fi viclenia, forța sau violența. Nu este de mirare că unii teoreticieni sau oameni politici contemporani, „absolvind" o asemenea „şcoală" de gândire, consideră că ordinea politică este o alchimie a răului. Potrivit unor gânditori ca Thomas Hobbes, spre exemplu, deşi dreptul individului de a evita răul este un drept natural, dorința de putere este dominantă, primordială la om. De aici, interesul omului, în speță al politicianului, de a obține, adică de a cuceri, păstra şi conserva puterea.

---

[8] George Uscătescu, *Proces umanismului*, Editura Politică, Bucureşti, 1987, p. 141.

Politologia beneficiază azi de un larg spaţiu analitic al categoriei de *interes,* coroborată, desigur, cu alte concepte fundamentale ale ştiinţei politice, cum sunt acţiunea şi actorii politici, idealurile şi ideologia politică etc. În general, categoriei de *interes politic* i s-a conferit un conţinut obiectiv, ambalat, însă, în forme subiective de expresie, ca urmare a faptului că nevoile vitale ale oamenilor sunt determinate de existenţă, care, la rândul său, determină convingeri, generează atitudini socio-politice. Interesul politic este privit de sociologi şi politologi în mai multe moduri: ca totalitatea tendinţelor spre însuşirea lucrurilor materiale şi obţinerea prestigiului, a gloriei (Vilfredo Pareto); ca năzuinţă sau scop care stimulează activitatea omului, ca „bine comun" (Georges Burdeau, Julien Freund).

Aşadar, interesul politic este expresia sintetică (concentrată, simbolică) a tendinţelor şi trebuinţelor umane, variate ca înfăţişare şi efecte. În raport cu sfera acestor necesităţi, literatura de specialitate clasifică interesele politice în *individuale, grupale, comunitare sau generale*, iar după poziţia lor, în *subiective* (cele individuale, particulare) şi *obiective* (cele publice, generale). În funcţie de importanţa şi aria lor de manifestare se constată interese politice *naţionale* şi *internaţional*e. În multitudinea acestor înfăţişări şi manifestări, dând expresie unor relaţii şi acţiuni umane obiective, interesele politice au o influenţă directă, vizibilă sau invizibilă, asupra dinamismului vieţii sociale. Ele se exprimă prin *confruntare socială în jurul unor cauze politice variate*: putere, binele comun, recompense şi satisfacţii sociale şi individuale (stimă, glorie, orgolii etc.), raţionalitatea actelor şi faptelor guvernării, lupta pentru revoluţionarea sistemului social şi politic, promovarea opţiunilor politice care angajează competiţiile de opinii, alte forme de luptă dintre grupuri şi clase, dintre structurile instituţionale politice etc.

În această ordine de idei este de reţinut adevărul că politica se afirmă sau acţionează numai în context social, de grup, funcţia politicii de reglare socială a intereselor izvorând din tensiunea conflictuală şi aspiraţia către integrare în societate. *Grupurile reprezintă colectivităţi de indivizi uniţi prin trăsături şi relaţii comune, specifice (partid politic, grup de interese etc.).* Existenţa grupurilor nu mai poate fi pusă la îndoială. „Ele au devenit organisme deja instituţionalizate, sunt parte în

sistemul politic, influențează, direct sau indirect, deciziile majore ale puterii, chiar dacă nu dintr-o perspectivă structurală”[9].

Dacă sociologia distinge grupuri primare şi secundare, categoriale şi nominale, precum şi grupuri naturale, artificiale etc., politologia se concentrează asupra grupurilor de interese sau grupurilor de presiune, care prin natura şi scopurile lor operează pe terenul politicii. O colectivitate relativ restrânsă, cu interacțiuni frecvente şi directe (familie, echipă de lucru etc.), reprezintă un grup primar, în vreme ce grupul secundar interacționează ocazional, comunicând indirect şi impersonal. Analiştii se ocupă şi de grupuri categoriale, adică de acele colectivități ai căror membri se regăsesc într-o situație similară fără a coopera obligatoriu între ei (şomeri, oameni săraci etc.). De asemenea, în funcție de dimensiune şi influență, de interesele şi aria lor de acțiune, de tehnicile folosite, grupurile sunt clasificate în publice şi private, profesionale şi non-profesionale, totale şi parțiale, de presiune directă şi indirectă etc.

Din perspectiva genezei, a modului de constituire, analiştii disting: grupuri *asociaționale* – un sindicat, o asociație de afaceri etc.; *instituționale* – partide, parlamente, armate, biserici; *neasociaționale* – fără continuitate în organizare; *etnice*, *regionale*, *de clasă*, neorganizate structural; *anomice* – spontane, temporare (demonstrații, mitinguri, marşuri). Pot fi identificate, de asemenea, *grupuri de referință*, la care se poate raporta o persoană ale cărei atitudini, convingeri sau comportamente sunt influențate de colectivitatea în cauză.

Ca exponent al unor țeluri comune pe care le urmăreşte şi le promovează în plan politic, economic, social, cultural etc., *grupul de interese este, potențial, unul de presiune*, acesta fiind, prin natura şi scopurile sale, un *grup politic*. Astfel,

• *grupul de interese este un ansamblu de indivizi care, în virtutea unor interese comune (materiale, morale, profesionale etc.), se organizează într-un anumit grad cu scopul de a reprezenta, apăra şi promova aceste interese în viața politică, economică, socială şi culturală*, iar

[9] Dumitru Lepădatu, *Politologie. Procese şi fenomene politice*, vol. I, Editura Sylvi, Bucureşti, 2001, p.14, 357.

• *grupul de presiune este „grupul cu un grad relativ de organizare, desigur neoficială, care urmăreşte influenţarea directă sau indirectă a activităţii parlamentare şi guvernamentale în direcţia propriilor sale interese”*[10].

De asemenea, şi alte încercări de a defini atare grupuri pun accent pe condiţia lor politică specială: grupul de presiune este un „grup social determinat, cu un grad variabil de formalitate, care caută să promoveze şi/sau să apere interesele specifice ale membrilor săi prin exercitarea unei presiuni asupra puterii politice sau administrative”[11].

Desigur, conceptul de grup de presiune cuprinde şi alte elemente. Se consideră însă că pot fi evidenţiate, ca trăsături definitorii, trei elemente esenţiale: *caracterul asociativ* (adeziunea la un grup şi gradul de organizare presupus de asociere); *caracterul promoţional* (promovarea unor interese); *caracterul politic* (cu toate că grupul, în sine, nu are caracter politic, totuşi acţiunea sa urmăreşte şi obiective politice). Interesele de grup se articulează sau coagulează pe diferite căi, forme sau modalităţi, prezentate de diverşi politologi ca fiind forme de articulare *anomică, neasociativă, asociativă şi instituţională*[12].

Unii analişti consideră că grupurile de presiune, având un grad relativ de organizare (autoorganizare), se manifestă în principal în câmpul influenţării directe sau indirecte a deciziilor politice, al formării şi recrutării politicienilor, în sfera comunicării politice. Cum *interesele se exprimă prin intermediul grupurilor animate de lupta pentru putere*, este evident că tocmai puterea îndeplineşte funcţia unei pârghii de reglare a conflictelor materiale (economice), inclusiv prin confruntări ideologice, ele însele izvorâte din reacţii sociale şi punând în evidenţă anumite scopuri şi aspiraţii. Dar nu orice putere este în sine şi necesar politică, nu orice grup de interese se transformă în grup de presiune politică. Sfera politicii relevă un tip de relaţii, şi nu de fapte, problema fundamentală,

---

[10] Sergiu Tămaş, *Dicţionar politic*, Editura Academiei, Bucureşti, 1993, p.120.

[11] *Mică enciclopedie de politologie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 217.

[12] Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiinţă politică*, Institutul European, Iaşi, 2002, p.84-95.

pentru politolog, fiind astfel aceea de a sesiza *obiectivul ce alimentează o relație socială* pentru a o transforma în *relație politică*. Obiectivele grupurilor de presiune sunt variate şi au caracter specific, ca finalitate, valori, mijloace de acțiune (amenințări, alianțe, corupție, intervenții diverse, dezinformări, propagandă, proteste, greve, manifestații, conexiuni secrete, dubioase etc.). În aprecierea acestor grupuri se impune, deci, să se aibă în vedere corelația dintre obiectivele urmărite şi modalitățile de acțiune, ca şi caracterul (legal sau ilegal) al presiunilor lor specifice.

Unele orientări, printre care şi cea marxistă, au acreditat teza că viața politică, istoria nu reprezintă altceva decât un conflict permanent între grupuri (clase) cu interese ireductibil opuse, ceea ce a dus la integrarea automată a politicii în istorie prin distanțarea artificială de social. Există, aşadar, abordări diverse, important fiind a gândi rațional pentru a acționa realist în ce priveşte analiza politică sau evaluarea politicii, a fizionomiei şi acțiunii deliberate a grupurilor de presiune.

Ştiința politicii descifrează analitic atât structura, cât şi funcționarea grupurilor de presiune. Una din funcțiile lor esențiale este aceea de articulare a intereselor, prin care se omogenizează cererile sociale, se echilibrează jocul de interese, se plasează activitățile în obiective convenabile majorității celor ce le compun. Existența şi acțiunea acestor grupuri nu sunt însă lipsite de posibile disfuncții, de riscuri. Imobilismul componentelor tradiționale ale puterii politice şi, îndeosebi, inactivitatea, fie şi parțială, a partidelor politice pot crea un decalaj sau chiar o ruptură între interesul public (general) şi interesele de grup (speciale), ajungându-se la situații în care interesul general național se disipează şi sunt promovate cu prioritate interesele particulare sau pseudointerese.

În acest context, unii exegeți consideră că „succesul unui grup este facilitat de «apatia» altor grupuri având interese diferite", exemplificând ipotetic prin trei situații înrudite:

„1. Interesele grupurilor organizate pentru resurse tangibile sau pentru putere sunt mai greu de satisfăcut decât interesele pentru o acalmie simbolică.

2. Condițiile asociate cu apariția unui interes legat de starea de acalmie simbolică sunt: a) existența unor condiții economice care să

amenințe securitatea unui grup larg; b) absența unei forme de organizare care să promoveze interesul comun al acelui grup.

3. Modelul de activitate politică reprezentat de lipsa de organizare, de interese legate de o stare de acalmie simbolică şi asentiment politic este elementul-cheie al abilității grupurilor organizate de a folosi instituțiile politice pentru favorizarea cererilor de obținere a resurselor şi puterii, în felul acesta amenințarea menținând-se numai pentru grupurile neorganizate”[13].

Concilierea intereselor de grup cu interesul public rămâne o problemă centrală a politicii, care necesită permanente preocupări şi soluții. Este semnificativă în acest sens aserțiunea lui Titu Maiorescu despre cerința unei necesare linii „de demarcație între ideea de interes general şi între concesiunea ce trebuie să se facă intereselor particulare”, dat fiind că dacă lupta politică s-ar învârti numai în jurul intereselor particulare ale oamenilor politici, cum avertiza marele om de cultură, care a fost o vreme şi prim-ministru al României (în 1912 şi 1914), atunci „jocul politicii ar fi… chiar foarte periculos… Interesul general, valoarea adevărată a vieții publice, nu poate admite o exclusivă sau o prea mare dezlănțuire a intereselor private ale oamenilor politici. S-a născut astfel necesitatea ca în lupta politică interesele, fie şi particulare, să nu se poată manifesta decât sub drapelul unor idei de interes general, şi tot folosul, toată onestitatea vieții politice stă în respectarea acestui drapel, în supunerea, măcar până la un grad oarecare, a intereselor particulare, sub interesul public”[14].

III. 3. ***Motivația, acțiunea politică şi actorii politici***

În politologia modernă există, explicabil, o multitudine de abordări, al căror numitor comun se regăseşte în ideea că, în genere, în viața umană, cu deosebire în sfera politicii, interesul apare prin intermediul *motivației*, fiind transpus în practică prin *acțiunea politică* de către *actori politici*. În această accepție, motivația priveşte ansamblul mobilurilor sau

---

[13] Murray Edelman, *Politica şi utilizarea simbolurilor,* Editura Polirom, Iaşi, 1999, p.11.

[14] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare...*, Editura Socec, vol. III, Bucureşti, 1888, p. 301.

scopurilor (mai mult sau mai puțin recunoscute) care influențează ori stimulează indivizi, grupuri sociale, partide politice să întreprindă anumite acțiuni, să tindă spre anumite țeluri. Este vorba, astfel, despre *atitudini*, *valori*, *opinii* raportate la politică. Spre exemplu, în comportamentul ce urmăreşte un țel, în votul dat unui partid, în strategia sau în programul unei formațiuni politice, în discursul unui lider se regăseşte sau ar trebui să se întrevadă o anumită motivație descifrabilă analitic.

Prin *acțiune politică* se înțelege, pe de o parte, un comportament sesizabil, manifest, al unui grup într-un sistem politic, iar pe de altă parte, un proces urmărind elaborarea şi aplicarea unor strategii privind rezolvarea problemelor publice, dezvoltarea societății în ansamblu sau în unele sectoare (domenii). Unele orientări teoretice consideră că o acțiune politică poate avea caracter spontan, nepremeditat, întâmplător, dar poate fi rezultanta unui proces decizional conştient.

Cel ce desfăşoară acțiunea politică este, pentru analiza politologică, *actorul politic*, adică acele persoane, grupuri sociale sau organizații instituționalizate care îndeplinesc, în cadrul societății, un rol politic influent, generator de efecte politice. Actori politici sunt, astfel, partide, guverne, parlamente, personalități politice, iar în plan internațional, state naționale sau organizații zonale, continentale sau mondiale.

Acțiunea politică este, de regulă, una *persuasivă*, adică de convingere, de influențare, urmărind să atragă adepți, să determine pe alții să împărtăşească anumite valori, idei, atitudini spre a-i integra sau ralia acțiunii respective, pe scurt, politicii enunțate sau avute în vedere. În principiu, *persuasiunea politică* reprezintă o acțiune deschisă, de explicare pozitivă, lipsită de constrângeri, care apelează la argumente raționale. Sub incidența persuasiunii se regăsesc, pe lângă asemenea argumente, şi factori subiectivi de influențare, din care nu lipsesc prestigiul unei personalități, experiența de viață, doctrina împărtăşită, arta de a convinge, *charisma* şi chiar tentativa de corupție. Desfăşurându-se pe căi diferite (presă, dialog direct, discursuri etc.), acțiunea de convingere utilizează o gamă largă de modalități, de la declararea directă a intereselor în cauză la transmiterea de informații complete, nedistorsionate, dar şi subterfugii, cum ar fi deturnarea deliberată a atenției auditoriului spre alte „subiecte”, colaterale ori secundare, recurgându-se uneori la oferta mai mult sau mai puțin onestă de promisiuni şi recompense, adică la demagogie.

Un aliat al acțiunii politice este *propaganda*, ca activitate sistematică de răspândire a unor idei, doctrine şi opinii politice, a unor credințe sau convingeri, apelându-se la principii, date statistice, fapte şi argumente raționale, în contextul asocierii inteligente, abile a stărilor şi trăirilor emoționale, a situației şi experienței de viață a auditoriului. Aceasta urmăreşte a convinge şi a câştiga adepți, a determina atitudini şi comportamente, a mobiliza oamenii la anumite acțiuni. Însă, în funcție de scopuri şi mijloace, propaganda poate duce şi la răspândirea de neadevăruri sau poate recurge la manipulări prin intermediul simbolurilor false, al discursurilor demagogice.

În funcție de regimul politic, de natura acestuia (democrație sau dictatură, totalitarism sau pluralism), istoria politică a consemnat moduri specifice, diverse de desfăşurare a propagandei politice, aceasta oscilând de la libertate de expresie la control administrativ, de la diversitate la monopol, de la principiu la dogmă. Eficiența propagandei este dependentă de gradul de informare al destinatarilor, de cultura generală şi, în special, politică a acestora, fiind evident că între factorii care afectează – pozitiv sau negativ – perceperea, la rândul ei, pozitivă sau negativă, a fenomenelor sau proceselor politice se află ideologia, personalitatea, activitatea şi experiența politică, poziția socială, aşteptările, speranțele (privind costurile şi recompensele potențiale), gradul de informare, stările emoționale ale receptorului.

În ceea ce priveşte *atitudinea politică*, aceasta se raportează, bineînțeles, la subiecte politice, lideri, programe, instituții, evenimente, ea fiind expresia anumitor stări psihosociale, în favoarea sau defavoarea anumitor acte sau orientări politice. Atitudinile politice rămân relativ constante, însă au o mobilitate specifică, se modifică în diferite grade sub influența diverselor evenimente, procese şi acțiuni politice. Studierea atitudinilor politice, a curentelor de opinie este de un real folos pentru politicienii de profesie, pentru reglarea „tirului" acțiunilor politice, pentru elaborarea programelor, a strategiilor în campaniile electorale etc. Dinamica atitudinilor politice exprimă dinamica ideilor şi intereselor, acestea fiind influențate, dar şi influențând, la rândul lor, evoluția idealurilor şi ideologiilor politice.

III. 4. *Idealuri umane şi ideologii politice*

Politologia defineşte şi explică *idealul* politic drept proiectare în viitor, ridicare la rang de normă valorică a scopurilor şi aspiraţiilor unui grup social determinat, a modului de acţiune al unei forţe social-politice sau alteia, adică o *proiecţie subiectivă a realităţii dezirabile* pentru a prefigura un anumit model, a prescrie un anumit comportament şi a acredita anumite valori. Referindu-se la raportul dintre politică şi ideal, Dimitie Gusti considera că „politica trebuie să constituie idealul de viaţă şi mijloacele de realizare pe care le are o naţiune”[15].

În concepţia celor care-l propagă sau îl urmează, *idealul* întruneşte „criteriul” exemplarităţii, iar dacă, în filosofia kantiană, idealul este materia posibilităţilor, perspectiva împlinirii neîmplinirilor, în concepţii axiologice moderne idealul devine conştiinţa neajunsurilor, un fel de valoare a non-realului sau valoare încă neatinsă. În acest sens, a defini *idealul*, în general, drept conştiinţa unei valori superioare, către a cărei împlinire tind oamenii, idealul exprimând realitatea viitoare, este şi nu este acelaşi lucru pentru politician şi pentru politolog.

Mai ales pentru politolog, pentru analistul politic, esenţial este a descifra dacă şi câtă raţiune se află la baza unei politici sau alteia. În ceea ce îl priveşte pe omul politic, drumul cel mai scurt, dar şi cel mai fertil către răspunsul realist şi raţional, trece, între altele, prin acea capacitate sau trăsătură pe care o cerea Machiavelli „liderului”: „Dacă ştii să prevezi din timp lucrurile, însuşire care nu-i este dată decât omului înţelept, poţi să înlături cu uşurinţă relele care se ivesc; dar dacă nu le-ai văzut dinainte, şi în consecinţă le laşi să se dezvolte până când oricine poate să le constate, este prea târziu…”[16].

Idealurile politice şi sociale se constituie totdeauna în componente ale unor *ideologii politice*. Este astăzi larg convenit că ideologia politică reprezintă ansamblul relativ sistematizat şi relativ structurat al ideilor care, prin originea şi funcţia lor, exprimă într-o formă sau alta, direct sau indirect, interesele, aspiraţiile şi ţelurile politice ale unui anumit grup social. De regulă, ideologia politică se raportează la o anumită realitate

[15] Dimitrie Gusti, *Cunoaştere şi acţiune în serviciul Naţiunii*, vol. I, Bucureşti, 1940, p.17.

[16] Niccolo Machiavelli, *Principele,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 17.

social-economică, spiritual-culturală, fiind oglinda modului în care un grup social sau altul percepe realitatea pe baza propriei experiențe social-istorice. De aceea, nu există o *ideologie politică în general, ci ideologii politice diferențiate în funcție de diversitatea forțelor sociale ce acționează în societate*. Din substanța, natura şi valorile ideologiilor decurg anumite norme de comportament politic, aspirații sociale, ca şi orientările în acțiune.

Propunând o definiție operațională a conceptului de ideologie, unii teoreticieni ai politicii susțin că aceasta reprezintă un set coerent şi comprehensiv de idei care explică şi evaluează condițiile sociale, ajută oamenii să-şi înțeleagă locul în societate şi oferă un program pentru acțiune socială şi politică, de exemplu: a) „*ansamblu cuprinzător şi coerent de idei*, prin care un grup social interpretează lumea în care trăieşte”[17]; b) „*un sistem structurat de reprezentări* colective (credințe, simboluri, cunoştințe etc.), comune unui grup, prin care afirmă o ierarhie a valorilor”[18]; c) „un principiu abstract, sau un set de principii abstracte, care a fost premeditat în mod independent. Ideologia furnizează, înaintea activității de participare la aranjamentele unei societăți, un scop de urmărit, care este deja formulat”[19], întrucât ideologia „merge de la idei la lucruri, nu de la lucruri la idei”[20]; d) „*ansamblu de idei, reprezentări, mituri*, elaborate de mişcări politice, într-o formă mai mult sau mai puțin sistematică, în vederea orientării comportamentului cetățenilor în probleme fundamentale ale dezvoltării societății”[21] (subl. n.s.).

În societatea umană coexistă, în fapt, o diversitate de ideologii, care nu sunt finite, încheiate, ci în continuă mişcare şi dezvoltare, fiind produse ale lumii moderne, pe care o explică în mod diferit şi căreia îi prevăd „viitoruri” diferite. În lumea modernă, „ritmul schimbării a devenit atât de rapid, încât avem futurişti sau futurologi care fac cariere

[17] Iain McLean (coord.), *Oxford. Dicționar de politică*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995, p.124.

[18] Virgil Măgureanu, *Studii de sociologie politică*, Editura Albatros, Bucureşti, 1998, p.299.

[19] Michael Oakeshott, *Op. cit*., p.35.

[20] Emile Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1974, p. 69.

[21] Sergiu Tămaş, *Op. cit.,* p. 126.

din anticiparea schimbărilor viitoare; alții, în schimb, se tem că nu vor fi capabili să se adapteze sau să țină pasul cu schimbarea.... Din fericire sau din păcate, trăim într-o lume a inovației. Şi aceasta este, totodată, din fericire sau din păcate, o lume a ideologiei"[22], mai precis şi corect, a ideologiilor politice, desigur. Autorii care susțin teza de mai sus afirmă tranşant că ideologiile nu pot să dispară.

Au existat, în timp, în confruntare sau dialog, – şi se mențin, în mod firesc – orientări diverse privind natura şi funcțiile ideologiei. În ultimele decenii, s-au conturat teze potrivit cărora abordările pragmatice ale lumii politice constituie o alternativă la preocuparea pentru formarea şi elaborarea de noi ideologii. Nu este însă greu de constatat că, în ultimele două, trei decenii, în ciuda unor transformări care par a da câştig de cauză mai vechilor teme ale convergenței sistemelor politice, confruntările ideologice s-au intensificat. Realitatea confirmă că nu este vorba numai de confruntarea, spre exemplu, a liberalismului cu socialismul democratic ori birocratic, ci şi de noi delimitări în interiorul aceloraşi ideologii. Analiza doctrinelor politice contemporane relevă deosebirile, până la contradicție ideatică şi despărțire organizatorică, între diverse curente ale liberalismului sau socialismului, ca şi între diverse orientări politice de inspirație religioasă.

Se poate afirma că sistemul reprezentării colective a intereselor, opțiunilor şi ideilor – denumit ideologie – exprimă particularitatea poziției sociale şi a sensului acțiunii istorice a unui grup social sau altul. Din acest punct de vedere, ideologia politică defineşte, caracterizează grupul social ca forță politică ce deține puterea sau luptă pentru cucerirea ei. În termenii analizei realiste, nu existența diferitelor ideologii politice (liberalism, social-democrație, naționalism, fundamentalism islamic, democrație creştină, catolicism social) explică deosebirile ori au drept cauză caracterul divizat al societăților, al umanității, ci divizarea reală a acesteia se exprimă, se manifestă, printre altele, în diversitatea ideologiilor politice. Aşa-numita criză a ideologiilor nu înseamnă dispariția lor; pluralismul intereselor generează continuu pluralismul şi diversitatea ideologiilor. „Ideologiile, departe de a fi dispărut, sunt în realitate mai vii

[22] Terence Ball, Richard Dagger, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p. 30.

ca oricând. Ideologiile din trecut au fost înlocuite cu altele, noi, sau care doar pretind că sunt noi. Copacul ideologiilor este mereu verde şi chiar afirmaţia despre existenţa unei crize a ideologiilor este de natură idologică”[23].

Cum consideră unii analişti, „ideologiile sunt prea utile şi prea importante pentru a se veşteji. Avem nevoie de ideologii care îmbină gândirea cu acţiunea, pentru a oferi câteva concepţii despre posibilităţile umane şi pentru a determina oamenii să acţioneze. Atâta vreme cât trăim într-o lume complicată şi confuză, plină de crize şi conflicte, vom avea nevoie de ideologii pentru a explica de ce sunt condiţiile sociale aşa cum sunt, pentru a evalua acele condiţii, pentru a da un sens de orientare şi pentru a face un program de acţiune... Vom avea nevoie de ideologii inclusiv pentru a da un sens idealului democratic şi a conferi substanţă conceptului de libertate”[24].

Este menirea ştiinţei politice de a aprofunda cercetarea naturii, funcţiilor şi utilităţii ideologiilor, care, în mod evident, nu pot fi ordonate subiectiv de o scară a valorilor proclamate sau prestabilite, ci confruntate cu datele realităţii sociale, cu valorile concrete ale progresului social, ale civilizaţiei umane.

Concepte-cheie

♦ Proces politic, situaţie şi problemă politică ♦ Privat şi public; politici publice ♦ Teoria grupurilor; definirea grupului şi tipuri de grupuri ♦ Grupurile de interese şi grupurile de presiune (de influenţă) ♦ Interesul politic ♦ Varietatea tipurilor de interese (particulare, de grup, generale) şi problema concilierii lor ♦ Motivaţia politică şi raţiunea acţiunii politice ♦ Actor politic ♦ Persuasiune ♦ Propaganda şi atitudinea politică ♦ Idealul şi ideologia politică.

[23] Norberto Bobbio, *Dreapta şi stânga*, Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 43.
[24] Terence Ball, Richard Dagger, *Op. cit.*, p. 250.

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştinţelor)

1. Definiţi conceptele de proces politic şi situaţii politice.
2. Ce se înţelege prin rezolvarea unei probleme politice?
3. Analizaţi comparativ conceptele de public şi privat, descrieţi şi denumiţi procesele de interferenţă dintre ele. Ce sunt politicile publice?
4. Ce sunt grupurile politice şi ce rol au grupurile de interese sau de presiune?
5. Ce sunt interesele politice şi cum trebuie înţelese raporturile dintre diversele tipuri de astfel de interese?
6. Descrieţi corelaţiile dintre interese, motivaţii şi acţiuni politice.
7. Ce importanţă are studierea atitudinilor politice?
8. Argumentaţi rolul idealurilor şi ideologiilor politice în viaţa socială.

Bibliografie

• Ion Mitran, *Politologia în faţa secolului XXI*, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 1997, p.27-36.
• Tănăsescu Florian, *Doctrine şi instituţii politice*, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 2004, p.61-75.
• Niccolo Machiavelli, *Princepele,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p.17-21.
• Murray Edelman, *Politica şi utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p.11-19.

IV. PUTEREA POLITICĂ. GENEZĂ, FORME ŞI FINALITATE SOCIALĂ

Puterea politică este un concept fundamental al politologiei, deoarece oglindeşte unul din scopurile centrale, vitale ale politicii. Preocupările privind originea şi caracteristicile puterii, delimitarea cât mai clară a puterii politice de alte forme de putere şi diversele ei ipostaze, însăşi definirea puterii au stat în atenţia gândirii politice de la Platon şi Aristotel la Machiavelli, de la Max Weber la politologii contemporani. Fireşte, s-au schimbat tehnicile şi metodele de cercetare, recurgându-se şi la instrumentele altor ştiinţe moderne, dar problema puterii (descifrarea conţinutului şi a multitudinii formelor de manifestare, rolul social, modul în care se cucereşte şi cum trebuie să se exercite etc.) rămâne şi astăzi în atenţia oricărui demers politologic. Aceasta face necesar să se descifreze geneza, formele, funcţiile şi caracteristicile puterii politice. Demersul permite nuanţări, delimitări, în primul rând, conceptuale, dar şi în mod specific, cu caracter formativ, atât în ceea ce priveşte exercitarea puterii (sau autorităţii decizional-executive), cât şi structurarea instituţională a acesteia, în funcţie de strategii, intenţii, scopuri, ideologii şi, în cele din urmă, opţiuni sau alegeri în cunoştinţă de cauză, libere, democratice.

În legătură cu asemenea aspecte, ştiinţa politicii se ocupă de descrierea şi analiza procesului decizional, pune în lumină raţiunea şi morala socială a acestuia, a actorilor politici, a politicii ca profesie şi a politicului ca mod de acţiune socială.

IV. 1. *Socializarea politică; aspiraţia către putere*

Puterea exprimă esenţa politicului şi are un rol fundamental în societate: ea generează permanent fenomene, procese şi probleme politice cu efecte majore, determinante adesea pentru viaţa individuală sau comunitară a oamenilor. De regulă, nu există activitate politică dacă aceasta

nu este desfăşurată de grupuri sociale, dat fiind că politica se afirmă prin *funcţia de reglare socială a intereselor*, funcţie născută din tensiunea conflictuală şi aspiraţia către integrare deliberată, individuală şi colectivă, în societate. Procesul integrării individului în societate poate fi similar şi, uneori, simultan cu procesul socializării politice. Evident, este greu să se afirme că unul dintre cele două procese ar fi rezultanta sau precondiţia celuilalt. În fapt, *socializarea politică este un proces de învăţare socială prin instruire politică sau de educare în acest sens a individului.* Acesta îşi formează convingeri, acumulează cunoştinţe şi deprinderi, capătă orientări specifice, evoluând comportamental până la afirmarea unor preferinţe sau opţiuni politice. Socializarea politică apare astfel ca suport sau „pat germinativ" al culturii politice, în asimilarea căreia îndeplinesc roluri specifice importante familia, sistemul educaţional, activităţile şi manifestările politice, purtătoare sau stimulatoare de valori politice ori apte a forma şi răspândi cunoştinţe în spiritul acestora.

Definind socializarea politică drept proces de asimilare graduală de către o persoană a ideilor şi normelor politice, unele abordări consideră că un asemenea fenomen complex este expresia calitativă a unor procese sau fenomene cumulate. Intre acestea se disting: a) modalitatea prin care o persoană este integrată în viaţa politică, dobândind convingeri, atitudini, comportamente specifice şi fiind pregătită pentru diverse roluri; b) transmiterea de valori, norme, convingeri şi comportamente politice de la o generaţie la alta; c) asimilarea de cunoştinţe politice şi formarea de competenţe politice; d) modul particular de reacţie a individului la mesajele sociale, care poate lua forma acceptării sau refuzului în funcţie de statutul social şi de alţi factori (totdeauna în legătură cu anumite interese).

Procesul de socializare politică evoluează de la însuşirea de cunoştinţe spontane prin observaţii personale la formarea de cunoştinţe sistematizate, iar „efectele" socializării politice pot fi regăsite în experienţa politică individuală, în gradul de cultură politică, în comportamentele sociale, ca şi în gesturi şi ipostaze cum ar fi participarea la diverse manifestări politice sau publice, includerea în relaţii de autoritate etc. Atitudinal, printre manifestările socializării politice se includ loialitatea faţă de naţiunea proprie, recunoaşterea autorităţii statului, precum şi comportamente specifice angajării politice directe.

Socializarea politică reprezintă un proces dinamic, supus în mod firesc relaţiei dintre continuitate şi discontinuitate, aflându-se sub incidenţa evoluţiei

regimurilor politice, a factorilor de putere politică – în exercițiu sau ca aspirație aflați în opoziție – interesați a dispune de susținere, de aderenți, care să confere sau să confirme legitimitate.

În esență, procesul de socializare politică, examinat în profunzimea şi consecințele sale, conduce la examinarea problematicii *puterii politice,* devenită un fel de *„nod gordian" al politicii şi politologiei*. Cum observa Max Weber, orice om care face politică aspiră să ajungă la putere fie pentru că o consideră ca un mijloc în serviciul unor scopuri (ideale sau egoiste), fie că o doreşte pentru el însuşi spre a-şi etala prestigiul conferit de putere. În aceste sensuri, socializarea politică apare ca un mecanism sau tip de relații care deschid căi către putere, către luarea şi aplicarea deciziilor.

Îndeplinind funcția unui adevărat *magnetism social sau psihosocial*, aspirația spre putere şi puterea ca atare se înscriu în viața societății, la toate palierele ei, în aşa fel încât „instituțiile (politice) funcționează pentru ca toată lumea să profite de ele, cei fără putere şi stăpânii"[1]. Apreciind o asemenea formulă ca fiind realistă, un reputat politolog consideră că „dacă puterea politică trezeşte aversiune sau atracție, totdeauna s-a obținut plăcere din aceasta: de către cetățenii spectatori, afară de cei a căror indiferență absolută față de politică i-ar situa la nivelul zero al emoției; de către militanții şi conducătorii la care s-ar cuveni să identificăm multiple satisfacții aşteptate (sau obținute) ale sistemului democratic. Mai mult decât alte regimuri, şi de o manieră cu totul diferită de toate manierele, el (sistemul democratic-n.ns.) pune în aplicare marile categorii de joc: simulare, spectacole competitive sau amețitoare şi chiar jocul hazardului (în sensul larg)"[2].

IV.2. ***Caracteristicile puterii politice; forme şi funcții***

O bogată literatură de specialitate dezvăluie multiplele fațete ale conceptului de putere, în diversitatea perspectivelor sale de abordare, politologia oprindu-se, bineînțeles, asupra puterii politice. În viziune

---

[1] Pierre Legendre, *Jouir du pouvoir*, Minuit, Paris, 1976, p. 28.

[2] Philippe Braud*,* *Grădina deliciilor democrației*, Editura Globus, Bucureşti, 1995, p. 19.

psihologică, puterea este, cum crede Robert Dahl, capacitatea unui individ (sau grup) de a-l determina pe altul să facă ceea ce acesta nu ar face din proprie voință [3]. Din perspectivă *sociologică*, puterea este un concept „dispozițional: el se referă mai degrabă la posibilitatea apariției unei acțiuni decât la desfășurarea ei reală. Puterea este o trăsătură potențială a unei relații sociale, bazându-se astfel pe accesul la resursele acesteia”[4].

Pornindu-se de la faptul că puterea politică este o funcție a sistemului social general, există tendința de a extrapola definirea sociologică a puterii în planul politicului, ajungându-se la o înțelegere reducționistă a puterii politice ca fiind o funcție socială generalizată care constă în a lua *decizii* la nivelul întregii societăți. Responsabilitatea elaborării deciziilor majore în societate este o caracteristică esențială a puterii politice, dar ea înseamnă mult mai mult decât acest exercițiu de putere. Relațiile de putere apar în toate zonele activității umane, iar o definire adecvată a puterii politice trebuie să reflecte întreaga complexitate a acestui fenomen.

Ca domeniu al analizei și explicației modului de „a fi” și „a acționa” al politicului, politologia concepe puterea ca acel factor pe care îl reprezintă funcționarea politicului în toate formele de organizare umană, care se exprimă prin acte de decizie, dar și prin alte fenomene și relații politice manifestate la diverse niveluri sociale, economice, organizaționale etc. A studia politologic puterea înseamnă a avea în vedere cel puțin trei ipoteze de lucru, formulate de unii autori astfel: 1. „Puterea e inerentă tuturor sistemelor sociale și tuturor relațiilor umane. Nu e un lucru, ci un aspect al oricărei și tuturor relațiilor dintre oameni. Prin urmare, e inevitabilă și neutră, intrinsec nici bună, nici rea; 2. « Sistemul de putere » îi include pe toți – nimeni nu e scutit de el. Dar pierderea de putere a unei persoane nu înseamnă întotdeauna câștigul alteia; 3. Sistemul puterii în orice societate e subdivizat în subsisteme de putere din ce în ce mai mici, cuibărite unul în altul. Aceste subsisteme sunt legate între ele și de sistemele mai ample de care aparțin, prin feedback. Indivizii sunt încorporați în multe subsisteme de putere, diferite, deci conexe”[5].

---

[3] Robert Dahl, *Political Power. A Reader in Theory and Research,* New York, The Free Press, 1969, p.80.

[4] Gordon Marshall, *Oxford. Dicționar de sociologie*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2003, p.459.

[5] Alvin Toffler, *Powershift. Puterea în mişcare*, Editura Antet, București, 1995, p. 471.

Este de reținut, deci, că puterea politică nu poate fi limitată la un singur fenomen şi nici considerată ca un întreg indivizibil, ci ca un complex structurat, în forma unui *sistem de puteri*. Pentru că puterea politică se regăseşte în foarte multe manifestări: *procese, fenomene*, forme de *conştiință* sau cultură*, relații* sociale, i*deologii* cu impact social deosebit, forme de *comunicare şi comportament*, alte *exprimări spirituale* şi mai ales *instituții,* toate acestea *fiind creatoare de decizii, de forme de organizare,* puterea fiind *factorul pivot al proceselor şi relațiilor politice*. De aceea, este aproape unanim convenit în interiorul ştiinței politice că puterea *exprimă abilitatea sau dreptul de a întreprinde o acțiune ce se răsfrânge social, capacitatea de a impune o anumită voință sau de a exercita autoritate asupra altora, un raport de dominație.*

În acest sens, politologia explică şi argumentează rolul puterii în societate, analizând gesturile şi comportamentele factorilor de putere (instituții politice şi lideri politici), luând în considerare faptul că oamenii nu se conformează automat legilor sau anumitor reguli, puterea sau autoritatea instituind respectul față de acestea. *În esență, rolul oricărei forme de putere este de a asigura – în conformitate cu interesele categoriilor sociale care o dețin şi o exercită – coeziunea şi funcționalitatea diferitelor structuri şi organisme ale societății umane, coordonarea activităților care se desfăşoară în interiorul acesteia*. Toate societățile au nevoia de o orientare (coordonare) spre anumite scopuri, puterea având funcția de a realiza aceasta şi a menține societățile în stare de funcționare. În acelaşi timp, concurența politică între indivizi, grupuri sociale (partide) poate genera instabilitate, puterea fiind mijlocul de a „veghea” la echilibrul social şi la ordinea stabilită. Fiecare structură politică (statul îndeosebi) intră în relație cu altele, puterea acționând pentru apărarea intereselor naționale, pentru a dezvolta relații economice, politice, culturale etc.

Între puterea socială în sens larg şi puterea politică nu sunt diferențe de esență, ci de specific, dat de particularitățile subsistemului pe care îl reprezintă, adică ale existenței sociale ca *viață politică*. Puterea politică priveşte întotdeauna acțiunea colectivă a unei comunități sociale şi se dispune într-un anumit teritoriu. Puterea politică există şi se manifestă acolo unde societatea devine stratificată, asimetrică, tensionată, unde sistemul de relații sociale devine tot mai complicat, fiind necesar un instrument pentru a sprijini ordinea şi organizarea rațională (conducerea,

administrarea şi controlul etc.). Puterea politică nu este un scop în sine, dar este un mijloc în perspectiva unui scop. Relevând o asemenea funcţie vitală, sociologul american Talcott Parsons consideră puterea drept acea capacitate a unui sistem social de a mobiliza resursele necesare în scopul atingerii unor obiective colective. Cerinţa de a mobiliza resursele necesare conferă puterii politice, între altele, caracteristici cum sunt *legitimitatea* şi *autoritatea, suveranitatea faţă de celelalte forme de putere*, caracterul *instituţionalizat* şi *de grup*, existenţa *coerciţiei* şi *constrângerii* etc.

IV.3. ***Putere şi influenţă; autoritatea politică***

Studiul ştiinţific al puterii în diferite comunităţi sociale presupune analiza metodică a deciziilor cu impact social larg, a activităţii de aplicare a acestora, a relaţiilor de conducere-supunere, de reglementare a tensiunilor şi conflictelor, a proceselor de control social, a reţelelor de influenţă. De altfel, unii politologi asimilează *puterea* cu *influenţa*, acreditând ideea potrivit căreia puterea politică exprimă capacitatea cuiva (o persoană, un grup, un organism) de a genera „efecte de ordine" în viaţa socială, prin intermediul „cutumelor" ori al anumitor reguli, ca şi prin constrângeri.

Totuşi, cei doi termeni, *influenţă* şi *putere*, nu sunt identici, existând deosebiri evidente între exercitarea influenţei şi aplicarea puterii. Influenţa este *un însoţitor şi un mijloc firesc de acţiune* al puterii politice. Spre deosebire de putere, care este în mod esenţial asimetrică, aşa cum sunt, spre exemplu, raporturile conducere-supunere, dominare-subordonare etc., influenţa are caracter reciproc, de simetrie, şi este utilizată în diverse situaţii ca *un substitut al forţei* pentru a convinge şi a obţine consimţământul faţă de deciziile şi obiectivele puterii. În acest sens, Bertrand Russell aprecia că puterea „poate fi clasificată în funcţie de maniera prin care se exercită influenţa asupra indivizilor, sau în funcţie de tipul de organizaţie implicat în acest proces"[6].

În abordările privind conceperea cât mai apropiată de realitate şi de complexitatea socio-umană a exercitării ei, analiştii atrag atenţia că

[6] Bertrand Russell, *Idealuri politice. Puterea*, Editura Antaios, Bucureşti, 2002, p. 113.

problemele oricărei definiţii a puterii includ: 1) *intenţionalitatea,* 2) *compatibilitatea şi cuantificarea*, 3) *timpul şi cauzalitatea*. Totodată, printre principalele atribute ale puterii sunt menţionate: persuasiunea, autoritatea, forţa, constrângerea şi manipularea[7].

Unii autori definesc autoritatea prin intermediul influenţei: „Autoritatea = Influenţă derivând din acceptarea voită din partea altora a dreptului cuiva de a elabora reguli sau de a emite imperative, aşteptând în schimb ascultare (supunere). Autoritatea poate fi caracterizată prin influenţă bazată pe legitimitate"[8]. Se înţelege că forţa şi manipularea nu sunt suficiente pentru menţinerea puterii dacă ea este lipsită de autoritate şi de consens public, deoarece autoritatea exprimă legitimitatea puterii. În sfera politicii, *legitimitatea* este *raţiunea de a exista, justificarea şi temeiul ultim al puterii.* În acest sens, M. Duverger consideră că „singura sursă a legitimităţii unei puteri constă în faptul că ea este conformă schemei de legitimitate definită de sistemul de valori şi norme al colectivităţii în cadrul căreia se exercită şi că asupra acestei scheme *există un consens* în interiorul colectivităţii"[9].

Puterea are caracter de *autoritate*, exercitându-se prin coerciţie, dar şi prin persuasiune, prin influenţare, autoritatea semnificând, generic, forţă de convingere. Politologia se referă, de regulă, la sensul *de capacitate a unei persoane ori structuri sau instituţii politice de a se face respectată şi de a inspira supunere, autoritatea însemnând, în acelaşi timp, putere de a emite dispoziţii obligatorii sau de a impune ascultare în temeiul unei împuterniciri.* Într-un alt sens, instituţional, autoritatea reprezintă anumite instanţe şi organisme constituţionale competente să ia măsuri cu caracter obligatoriu.

În oricare dintre sensurile ei, autoritatea este o creaţie logică şi istorică a societăţii umane, care funcţionează ca o ordine normativă. Autoritatea politică se cere a fi abordată în contextul analizei raporturilor de dominaţie politică, iar – aşa cum atrăgeau atenţia, îndeosebi, sociologi ai politicii – formele istorice de autoritate se dovedesc a întruni anumite

[7] Iain McLean (coordonator), *Oxford. Dicţionar de politică,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001, p.361-363.

[8] J.C.Plano, R.E.Riggs, S.Heleman., *Dicţionar de analiză politică*, Editura Ecce Homo, Bucureşti, 1993, p. 22.

[9] Maurice Duverger, *Sociologie de la politique*, PUF, Paris, 1973, p. 177.

caracteristici. Acestea au fost descrise analitic, la noi, de Petre Andrei, sub influenţa unor gânditori germani şi francezi ai epocii, după cum urmează: 1. Autoritatea se constituie ca „o *putere obiectivă*, ca o normă stabilită" (subl. ns.), exterioară individului, persoanei, cetăţeanului, inclusiv celui învestit cu anumite funcţii. 2. Autoritatea este un produs conştient al *judecăţilor de valoare* şi al evaluării diferenţiate a forţelor în confruntare. 3. Autoritatea este normativă sub raportul acţiunii, gândirii şi comportamentelor umane, influenţând opinia publică, dar fiind şi sub incidenţa ei. 4. Autoritatea presupune *ierarhie* şi dependenţă „organizată", contrariul ei fiind anarhia. 5. Autoritatea este sau trebuie să fie *legitimă şi necesară* .[10]

Având asemenea caracteristici, autoritatea constituie o modalitate de a evidenţia (şi chiar clarifica) originea şi diversele forme de exercitare a puterii politice în timp şi spaţiu. Sunt cunoscute în acest sens tipurile „ideale" de autoritate teoretizate de Max Weber, cum sunt cea *tradiţională* sau *patrimonială* (legături de supunere personală, uneori arbitrară, faţă de şeful administrativ şi în afara unei sfere de competenţe precis delimitate, corespunzătoare formelor monarhice de putere), cea *charismatică* (recunoaşterea puterii şi influenţei unui lider în virtutea calităţilor sale personale, în afara sau în cadrul procedurilor democratice, corespunzătoare regimurilor autoritare, dictatoriale sau totalitare) şi cea *legal-raţională* (un corp de reguli generale, impersonale, legale, raţionale şi delimitarea precisă a sferelor de competenţă, ca în cazul birocraţiei, corespunzătoare regimurilor democratice moderne).

Noile demersuri politologice aduc în discuţie şi alte variabile de legitimitate şi autoritate relevate de amploarea şi complexitatea dezvoltării societăţii contemporane, dar care se pot regăsi, într-o măsură sau alta, şi în vechile forme de putere politică, cum sunt cele de tip *democratic* (bazat pe principiul majorităţii), *tehnocratic* (bazat pe cunoaşterea şi competenţa specializată), *ideologic* (bazat pe reprezentarea subiectivă, ideatică, a unei ordini sociale dezirabile) sau *ontologic* (bazat pe conformitatea puterii politice cu adevărul-realitate, cu legile naturale,

[10] Petre Andrei, *Opere sociologice*, vol. III, Editura Academiei, Bucureşti, 1978, p.234-235.

cu ordinea obiectivă înscrisă în existența umană). În consecință, aceste tipuri de legitimitate au următoarele atribute:[11]

Tip de legitimare	**Prevalență**	**Procedură**	**Acțiune politică**
Democratică	Libertate	Aritmetică	Retorică
Tehnocratică	Competență	Management	Pragmatică
Ideologică	Ideal	Promisiune	Propagandă
Ontologică	Natură	Adecvare	Adevăr

În lumea de azi şi cu atât mai evident în viitor, puterea politică trebuie privită în sens evolutiv, dat fiind că – aşa cum relevă analişti de prestigiu – de la puterea-substanță s-a ajuns la puterea-relație şi puterea-acțiune, de la puterea-lege la puterea-normă, de la dictatură şi constrângeri la societatea deschisă. În acest sens, se discută despre *modernizarea politică;* din perspectivă istorică, aceasta implică cel puțin trei ipostaze: 1) „procesul de raționalizare a autorității, înlocuirea unui mare număr de autorități politice tradiționale, religioase, familiale şi etnice, cu una singură, seculară şi națională”, iar pe de altă parte, 2) „diferențierea unor noi funcții politice şi dezvoltarea structurilor specializate care să îndeplinească aceste funcții”, 3) „o participare crescută în politică a grupurilor sociale din întreaga societate”[12].

În prima ipostază, raționalizarea autorității înseamnă conştiința faptului că guvernul este produsul oamenilor, iar o societate bine organizată trebuie să aibă autorități de natură umană şi să se conducă după legi pozitive, constructive, emanate de la instituții legiuitoare recunoscute (legitime), modernizarea politică implicând şi afirmarea suveranității naționale, a statului național. În cea de-a doua ipostază a modernizării, domeniile de competență particulară – juridică, militară, administrativă, ştiințifică – devin separate de politică, structurându-se în instituții specializate, autonome, ierarhiile şi funcțiile aflându-se sub incidența disciplinei armonizate. În sfârşit, modernizarea prin lărgirea participării politice a maselor poate conferi eficiență vieții democratice.

[11] J.L.Chabot, *Introduction à la politique*, PUF, Paris, 1991.
[12] Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 38-39.

Astfel, *autoritatea raționalizată, structura diferențiată și participarea de masă deosebesc regimurile politice moderne de cele anterioare*.

IV. 4. *Dezvoltarea politică şi procesul decizional*

Ca filosofie socială, actul deciziei în sine reprezintă un moment al acțiunii umane prin care, în fața unei probleme, a unei situații de rezolvat, din mai multe variante posibile se alege una, presupusă motivat a satisface cât mai bine scopul urmărit. În viața social-politică, în genere, decizia se înfățişează ca o concluzie fie teoretică, în probleme de doctrină, fie practică, în activitatea economică, politică, socială etc. De aici rezultă că, *în esență, decizia politică este principala modalitate prin care se manifestă puterea*. *Aceasta, deoarece decizia politică oglindeşte, în forma cea mai concentrată, raporturi de putere, fiind rezultatul conflictelor şi negocierilor dintre forțele sociale*.

Lumii contemporane îi este specifică accelerarea *dezvoltării politice*, categorie politologică ce desemnează ansamblul proceselor de schimbare şi transformare generate de interacțiunile proprii sistemelor politice. Dezvoltarea politică priveşte şi cuprinde evenimente, procese, tendințe, atât ascendente, cât şi descendente (progresive şi regresive), în cadrul unui sistem politic. Oglindind un proces complex şi multilateral, o asemenea categorie teoretică „acoperă" direcții sau tendințe care, în esență, reflectă egalitatea între indivizi în relație cu sistemul politic, capacitatea sistemului politic prin raportare la mediul național sau internațional, diferențierea instituțiilor şi structurilor în interiorul sistemelor politice. Cu cât asemenea tendințe sunt în ascensiune calitativă, cu atât se conturează mai puternic *paradigma dezvoltării politice* sau a *modernizării politice*, după unele abordări.

În sensul de model sau tip de explicare a unui fenomen sau proces, paradigma poate fi expresia unei diversități a şcolilor de gândire sau de abordare politologică. Iar dacă paradigma dezvoltării politice are un caracter abstract, dată fiind generalitatea fenomenelor şi proceselor la care se referă, ea devine mai transparentă, concretizându-se, prin simplificare, *paradigma pluralismului politic*. Aceasta „domină majoritatea cercetărilor privind democrațiile avansate: oamenii au «interese» care rezultă din condițiile materiale, din socializare şi din specificul personalității lor; indivizii acționează în funcție de interesele lor şi

formează grupuri, inclusiv partide politice, care iau în sarcina lor problemele acțiunii colective. Aceste grupuri sunt în competiție unele cu altele, dar pot în acelaşi timp coopera în urmărirea obiectivelor lor; partidele urmăresc în acelaşi timp să-şi realizeze obiectivele şi să se mențină la putere. Alegătorii optează între diferitele partide în funcție de interesele lor, de informațiile de care dispun ş.a.m.d."[13]

De aici se desprind însă noi cerințe pentru activitatea politică, aşa cum ar fi evaluarea diferiților factori în determinarea intereselor sau valorilor (individuale sau colective), descifrarea cauzelor care să explice de ce anumite grupuri se formează mai lesne decât altele, motivația şi evoluția alianțelor politice etc.

Este un fapt demonstrat – nu numai în politologie – că interacțiunea dintre paradigme nu duce numai la schimbarea modului în care sunt puse problemele, ci şi la inovație, la creație, iar în teoria politică a făcut „carieră" paradigma alegerii raționale, concept care, sub aspect practic şi teoretic, dezvăluie un larg evantai de comportamente politice, cum ar fi: atitudinea față de bunurile colective, comportamentul de coaliție politică, apelul la calea contractuală, utilizarea teoriei jocurilor, comportamentul electoral, poziția față de adoptarea şi aplicarea legilor etc.

În politica internă sau în cea externă, *alegerea rațională reprezintă un act de opțiune şi de voință politică* pentru un anumit mod de acțiune, o alegere din mai multe variante. Este de reținut că adoptarea unei decizii presupune, cronologic, o succesiune de operații sau activități ale actorilor politici: *perceperea (sesizarea) problemei, ordonarea faptelor şi a informațiilor disponibile, evaluarea şi compararea alternativelor, urmate de alegerea unui curs al acțiunii astfel calculat încât să asigure un maximum de randament în atingerea scopului*. Trebuie, deci, să se aibă în vedere răspunsul cumulat la mai multe întrebări privind *obiectul deciziei, autorul ei, desfăşurarea procedeelor premergătoare, explicarea variantei adoptate, evaluarea impactului social etc.* În procesul luării deciziilor, pe lângă afirmarea voinței politice, coexistă constrângeri subiective şi obiective, de ordin politic şi de natură social-economică, materială în cazul resurselor etc., naționale şi internaționale. Datorită acestei realități, decizia politică este, cel mai adesea, un compromis.

[13] Mattei Dogan, Robert Pahre, *Noile ştiințe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, p. 113.

Procesul de luare a deciziilor („decision making”) urmăreşte, în funcţie de scop, fie analiza tuturor factorilor şi a tuturor momentelor, fie numai analiza relaţiilor interpersonale dintre membrii grupului decizional. În general, se poate spune că teoria deciziei studiază „universul” decizional, adică factorii şi mediul care influenţează acest proces, iar o bogată literatură de specialitate semnalează avantajele şi dezavantajele diverselor metode şi contexte social-politice. În ce priveşte factorii, se disting cei controlabili şi cei necontrolabili, în raport cu care pot fi descifrate *oportunitatea, mobilul şi motivul luării deciziei*, ca şi momentul *riscului*. Cât priveşte ambianţa, mediul, aceştia pot îndeplini funcţii diverse, de la cea determinantă (favorizantă) sau aleatoare (întâmplătoare), dependentă, imprevizibilă, la cea de incertitudine sau ostilitate.

Unii analişti consideră că „limbajul vieţii politice rezistă concepţiei savante a deciziei avute în vedere ca proces complex de operaţii intelectuale (a concepe un proiect), comunicaţionale (a negocia acceptabilitatea acesteia) şi materiale (a executa pe teren). Tot aşa, acest limbaj stabileşte o separare riguroasă între decizia politică însăşi şi ceea ce o înconjoară: sarcinile administrative de pregătire sau de execuţie, presiunile externe ale grupurilor de interese”. Degajat de învelişul său, procesul decizional ia şi înfăţişarea unei solemnităţi; el îl consacră public pe omul politic. În fapt, „*căutarea cauzalităţii ştiinţifice* vizează identificarea părţii respective care revine fiecăruia în acest proces decizional. Ea scoate cel mai adesea în evidenţă explozia responsabilităţilor. În mod radical diferită, *cauzalitatea politică* raportează ... ansamblul procesului la un autor unic, fie colectiv (Parlamentul, Guvernul), fie, mai degrabă, individual (ministrul, şeful guvernului). Ea se bazează pe logica fundamentală şi banalizată a imputării”.[14] Transferând enunţurile în viaţa politică propriu-zisă, a partidelor şi alianţelor, poate fi vorba, în aceiaşi termeni, de conducerile colective ale forţelor politice (Comitetul Director, Executiv etc.) şi de liderii acestora, în exercitarea puterii sau în lupta pentru a accede la putere, mai precis de măsura în care asemenea factori îşi asumă răspunderea ori acceptă imputarea pentru eşecuri sau erori.

[14] Philippe Braud, *Grădina deliciilor democraţiei*, Editura Globus, Bucureşti, 1995, p. 217-218.

În studierea deciziei, ca act central al puterii, operează diverse distincţii, în funcţie de o serie de criterii: decizia *politică*, decizia *stabilă*, deciziile *active* şi cele *pasive*. Este de remarcat, totodată, că decizia sau procesul decizional suportă consecinţele continuităţii şi discontinuităţii, iar analiza obiectivă a căilor alegerii raţionale nu poate scăpa din vedere şi factorii neraţionali în luarea deciziilor, constrângerile impuse de structuri organizatorice, de confruntări politice etc. De reţinut este însă că paradigma alegerii raţionale constituie o abordare analitică (un model) ce explică un comportament politic în procesul decizional, urmărind *câştiguri maxime şi pierderi minime*. Aceasta înseamnă a conferi analizei politice rigurozitate şi precizie, prin apelul la normele logicii formale, la conceptele economice măsurabile (cantitativiste), la limbajul matematic. Se consideră că dezvoltarea şi proliferarea modelelor de alegere raţională, de decizie în cunoştinţă de cauză, se datorează unor contribuţii cum ar fi: teoria economică a comportamentului, teoria bunurilor colective, teoria riscului minim pentru societate, dar şi pentru actorii politici, teoria stării normale de rivalitate, teoria oportunităţii coaliţiilor politice etc.

IV.5. ***Morală şi deontologie politică***

Problemă mai veche în istoria gândirii sociale, mereu actuală şi necesar a fi supusă analizei, relaţia dintre morală şi politică a fost abordată sub diverse moduri. Dacă este adevărat, cum am mai amintit, că instituţiile politice există şi funcţionează pentru ca toată lumea să profite de ele, şi cei fără putere şi stăpânii, deşi măsura acestui profit diferă, iar prin aceasta el este discutabil, atunci devine evident că dorinţa de putere – specific omenească – întreţine şi o morală a puterii, a politicii, în general. Spectacol competitiv, teren al ambiţiei, dar şi al nesiguranţei, politica şi sistemele de putere implică şi moralitatea, adeseori chiar absenţa acesteia, cultivarea unor convenţii mai mult sau mai puţin respectate, care generează încredere şi neîncredere, frustrări şi împliniri, acceptări şi respingeri. Cognitivul şi emoţionalul, adevărul şi falsul, judecata şi prejudecata, frecvent întâlnite în viaţa politică, „trimit la dualităţi fundamentale: dragoste/ură, atracţie/repulsie. Acestea, la rândul lor, se interferează cu dualismul moral: bine/rău, legitim/inadmisibil etc., cu distincţia *adevărat/fals*, care nu funcţionează în mod sigur pe terenul pur

intelectual al elucidării” într-atât de evident încât „nivelurile cognitiv şi emoţional nu pot fi niciodată disociate pe de-a întregul în realitate”.[15]

Asemenea considerente asupra implicaţiilor subiectivismului şi subiectivităţii în politică şi a logicii interesului (individual, de grup, de partid) pun în lumină cerinţa de a discerne între moralitate şi imoralitate în politică, de a sesiza valorile deontologiei politice, aşa cum rezultă ele din „jocurile” de scenă sau din culisele politicii.

În legătură cu raporturile dintre politică şi morală este semnificativ a consemna că, prin prisma istoriei gândirii filosofice şi politice, se impun atenţiei următoarele ipoteze ori premise conceptuale: 1) *Primatul moralei faţă de politică*. 2) *Primatul politicii asupra moralei*. 3) *Opoziţia ireductibilă dintre morală şi politică*.

În ce priveşte primatul moralei, Kant afirma că politica nu poate înainta nici un pas fără a se ploconi în faţa moralei, care vine cu soluţii ori de câte ori politica nu dispune de ele. În *Critica raţiunii practice* (1788) este fundamentată conştiinţa legii morale prin cunoscuta formulă: „*Acţionează întotdeauna după o maximă care ai vrea în acelaşi timp să devină o lege universală*”, eticul având statutul unei autonomii absolute. Mai târziu (*Spre pacea eternă*,1795), definind istoria ca un „progres în conştiinţa libertăţii”, filosoful relevă (chiar dacă nu explicit) posibilitatea şi necesitatea unei complementarităţi între morală şi politică. În spiritul filosofiei politice a lui Kant, Karl Jaspers va preconiza soluţionarea marilor probleme politice prin cerinţa desăvârşirii morale a indivizilor (*Despre originea şi scopul istoriei*).

O serie de alţi gânditori şi filosofi, începând cu Aristotel şi continuând cu Machiavelli, apoi cu politologii moderni, susţin prioritatea politicii faţă de morală, coabitarea între principii politice şi standarde morale. În politologia contemporană, corelaţia dintre morală şi politică este văzută sub cele mai diverse planuri, cercetările sau analizele apelând la criterii normative, la principii generale şi chiar la reguli practice. Conexiunea dintre acestea este examinată din perspectiva admisibilităţii sau inadmisibilităţii judecăţilor şi aprecierilor morale în politică, a raporturilor dintre idealurile morale şi interesele politice.

Există, însă, şi teorii privind opoziţia dintre morală şi politică. Astfel, Max Weber susţinea că opoziţia dintre etica responsabilităţii,

[15] *Ibidem,* p. 24.

specifică omului politic, şi etica convingerii nu este altceva decât reflectarea opoziției dintre morală şi politică. Aceasta, datorită faptului că politica operează cu scopuri, mijloace, acțiuni şi indicatori de eficiență, pe când morala apelează la convingeri şi idealuri. În *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, Weber a susținut că o analiză pur economică sau tehnologică nu poate explica dezvoltarea acestuia, importante fiind ideile religioase şi etice, îndeosebi morala riguros ascetică a calvinismului. Abordând relația dintre profesia şi vocația politică, Max Weber descria figura „şefului tipic”, un om „care ştie ce vrea”, dar lucrează „din umbră”, sugerând altora ce să spună sau ce să facă; în materie de morală politică, un asemenea personaj se adaptează moravurilor în vigoare şi „nu acționează altfel în domeniul moralei economice”.

În politologia contemporană, sunt de semnalat abordările privind morala politicii, tratată sub aspectul coeziunii grupurilor, al atitudinii favorabile a membrilor grupului față de grup, de scopurile propuse, de lideri. Mai precis spus, moralul politic, văzut ca expresie a înlănțuirii unui şir de factori – convingerea în utilitatea sau justețea scopului, încrederea în eficacitatea mijloacelor şi procedeelor folosite, în calitățile liderilor, în oportunitatea condițiilor – ce ar contribui la întărirea coeziunii grupului şi puterii lui de acțiune. Sunt însă de menționat gradualitatea moralului politic şi oscilația atitudinilor izvorâte din faptul că în cadrul unuia şi aceluiaşi grup coexistă convingerea în justețea cauzei (a doctrinei), dar şi îndoiala, nesiguranța în capacitatea liderilor; pot să existe condiții optime pentru atingerea unui scop, dar nu prezintă încredere mijloacele sau procedeele tactice ori strategia enunțată etc., dezbaterile publice dezvăluind adesea scene de o moralitate îndoielnică.

Un asemenea tablou rezultă din următoarea descriere: una din cheile de boltă ale democrației pluraliste o constituie libera discutare a alternativelor sociale, competiția deschisă în jurul mizei puterii, critica parlamentară a politicilor publice în curs de executare, ceea ce generează confruntare între oameni, între idei, programe şi proiecte. „Parte integrantă a unui spectacol de masă, confruntarea poate părea un pugilat cu arme delicate, dar retorica, destinată publicului larg, nu poate evita deseori căderea în efecte grosolane. Astfel, viața democratică este înțeleasă în termeni trişti ca un spectacol… în care se pierde viziunea interesului general, se dizolvă dezinteresarea şi devotamentul pentru binele public. Efectiv, arma criticii este deseori bătaie de joc şi glumă

proastă, lovitură sub centură şi expresie josnică… Tiradele oratorice lirice… asupra libertăţilor, insecurităţii sau inegalităţilor dau de gândit dincolo de cotidianul meschin. Vălul, mereu insuficient ridicat asupra combinaţiilor strategice ale oamenilor politici, activează, în mărime naturală, plăcerea jucătorului care calculează şi anticipează. Afaceri şi scandaluri dezgropate pentru a slăbi un adversar permit omului de rând să pătrundă, cu imaginaţia, în culisele misterioase ale marii scene ... Exploatarea scandalului în viaţa publică este echivalentul rubricii «fapt divers» care, tratată în mod corect, ajută atâtea ziare să treacă de dificultăţi financiare".[16]

După alte opinii, politica este percepută ca o zonă ridicolă, ca locul minciunilor, al măştilor şi comediilor de care se cuvine să te detaşezi, aspect ce nu este asimilabil unui fenomen marginal, nici reductibil la o simplă perversiune de idealuri înalte, ci se arată a fi funcţional, ca expresie a „ludicului democratic".

Analizele politologice operează normativ, utilizează reguli sau valori care să ofere criterii sau standarde de comportament general acceptat, conferind sau verificând trăsături de profesionalitate ale oamenilor politici reprezentativi. Teoretic şi practic, normele se concretizează în reguli oficiale (norme explicite) şi neoficiale (implicite), toate intrând sub incidenţa profilului etic al politicianului, astfel încât, în măsura în care politica a devenit pentru acesta o profesiune, s-ar putea vorbi, asemenea altor domenii, şi despre *deontologia politică.* Aceasta *este înţeleasă ca doctrină a moralei profesionale, cuprinzând ansamblul normelor şi obligaţiilor etice specifice activităţii politice, personalităţii publice*.

În lumea modernă se resimte *tendinţa profesionalizării politicii*, fapt ce relevă procesul de formare sau exercitare a unei competenţe specifice. Fiind vorba despre impactul de netăgăduit al politicii asupra vieţii sociale, competenţa politică solicită, între altele, capacitate morală exprimată prin virtuţi civice, cetăţeneşti. Dar politologia nu poate face abstracţie de realitatea că în politică, mai ales în rândurile profesioniştilor politicii (cu vocaţie autentică sau accidental aflaţi în această postură), îşi fac loc şi trăsături sau practici negative. Printre acestea se remarcă *demagogia şi oportunismul*. Acesta din urmă este, în genere, definit ca

[16] *Ibidem*, p. 45.

poziție lipsită de principialitate şi de fermitate morală (de consecvență principială), poziția celui în cauză fiind subordonată, după împrejurări, unor păreri şi principii diferite, adesea contradictorii. La rândul său, demagogia este o formă inacceptabilă în sfera vieții politice, fie că este vorba despre *intenții*, *metode* sau *consecințe* ale practicii de a expune programe pe care cel ce le susține ştie că nu sunt realizabile, dar scontează că va obține astfel avantaje politice pentru el şi formațiunea sa politică. Demagogia este cazul tipic de folosire a puterii limbajului, o „artă" de a seduce prin discurs, exploatând dorințele şi stările de insatisfacție ale maselor. Desigur, contextul social-economic propice demagogiei este cel *instabil*, de *criză*, de *tranziție* de la un sistem sau regim politic la altul, dar demagogia nu lipseşte nici în condiții de relativă normalitate. Studiind geneza şi funcționalitatea politicii, politologia nu scapă din vedere totalitatea proceselor (trăsăturilor) pozitive şi negative ale vieții politice, ale actelor sau proceselor de conducere.

Concepte- cheie

♦ Socializare politică; mecanisme, aspirația către putere♦ Puterea ca fenomen politic; caracteristici şi funcții ♦ Legitimitate♦ Influență şi consens♦ Tipuri şi forme de autoritate politică♦ Autoritate publică ♦Modernizare politică♦ Dezvoltare socială.♦ Proces decizional ♦ Paradigma alegerii raționale ♦ Moralitate şi imoralitate în politică; factori şi manifestări♦ Deontologie politică♦ Demagogie şi oportunism politic.

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştințelor)

1. Care sunt mecanismele de realizare a socializării politice?
2. Ce este puterea politică? Precizați caracteristicile şi funcțiile puterii politice.
3. Ce semnificații are conceptul de autoritate politică?
4. Ce se înțelege prin legitimitate politică? Dar prin influență politică?
5. Descrieți tipurile „ideale" de autoritate politică.
6. Ce se înțelege prin dezvoltare şi modernizare politică?
7. Cum se asigură o decizie politică rațională?

8. Este posibilă moralitatea în politică?

9. Ce se înțelege prin deontologie politică? Dar prin demagogie şi oportunism politic?

Bibliografie

• Bertrand Russell, *Idealuri politice. Puterea*, Editura Antaios, Bucureşti, 2002, p.113-124.

• Phillipe Braud, *Grădina deliciilor democrației*, Editura Globus, Bucureşti, 1995, p.24-45.

• Alvin Toffler, *Powershift. Puterea în mişcare*, Editura Antet, Bucureşti, 1995, p. 459-471.

• J.M. Bochenski, *Ce este autoritatea*, Humanitas, Bucureşti, 1992, p.53-61.

V. **METODE ŞI CRITERII ANALITICE ÎN POLITOLOGIE**

Politologia îşi delimitează domeniul de studiu în măsura în care utilizează concepte proprii şi moduri specifice de abordare. Complexitatea şi dinamica vieţii politice invită şi obligă pe analistul politic să utilizeze instrumente adecvate, prin intermediul cărora să ajungă la descifrarea concretă şi evaluarea realistă a proceselor şi fenomenelor politice, a schimbărilor continue pe un teren complex şi contradictoriu. Demersul politologic sau abordarea din acest unghi specific a societăţii şi proceselor sociale sunt sau ar trebui să fie expresia aplicării consecvente a unor principii şi metode proprii, luând mereu în considerare încărcătura politică a intereselor, idealurilor şi valorilor promovate (sau respinse) de politică ori de diversele politici. În acest sens, abordarea politologică poate prescrie anumite metode de investigaţie, se poate concentra pe anumite căi de evaluare şi interpretare a datelor, utilizând un corpus teoretic explicativ şi analitic privind actele şi faptele politice. Acest corpus teoretic este, în esenţă, matricea ideatic-metodologică a afirmării politologiei, a maturizării sale, în contextul noii configuraţii a lumii şi a politicii, în cadrul unui efort general de a dezvolta o disciplină ştiinţifică, riguroasă şi sistematică. Dar există şi abordări extrapolitologice care vin în sprijinul ştiinţei politice, îmbogăţindu-i mijloacele şi metodele de analiză obiectivă a uneia dintre cele „mai subiective” sfere ale vieţii sociale: politica.

V.1. ***Abordări politologice şi extrapolitologice***

În cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea, ştiinţele politice au intrat sub efectul a ceea ce politologul american David Easton numea „revoluţia teoretică” rezultată din depăşirea orientărilor factualiste. Cu alte cuvinte, dacă, în perioada cercetărilor strict empirice, politologia era

doar un domeniu de cunoaştere aplicată, folosind cunoştinţe, concepte şi noţiuni din alte sfere ale ştiinţei, pe măsură ce şi-a construit o personalitate distinctă în familia ştiinţelor sociale, ea a ajuns o disciplină cu statut teoretic şi moduri de abordare proprii, specifice, unind organic investigaţia empirică şi elaborarea teoretico-metodologică. Astfel, s-au afirmat metode cum ar fi: *instituţionalismul, psihologismul, funcţionalismul, formalismul, analiza lingvistică (sau semantică), teoria jocurilor* şi altele.

În ce priveşte *instituţionalismul* sau orientarea instituţionalistă, acestea se referă la analiza structurii, a modului de organizare şi de funcţionare a instituţiilor, începând cu statul, cu guvernarea. În politologia actuală, termenul este utilizat în sens mai larg, referindu-se la ansamblul activităţii oamenilor în diferite grupuri, ca acţiune pentru a cuceri puterea sau a o utiliza în anumite scopuri (de grup; locale; naţionale; internaţionale etc.). Desigur, analiza proceselor politice vizează cu precădere actorii politici (factorii generatori de politici), scopurile şi obiectivele urmărite, metodele utilizate, exercitarea puterii. Cum observă unii politologi, abordarea instituţională îşi concentrează analiza asupra documentelor politice, constituţii şi acte ale guvernării, alte surse oficiale, dar şi asupra acţiunii propriu-zise a instituţiilor politice, însă esenţialul constă în cercetarea structurii şi a modului de funcţionare a instituţiilor.

În raport cu varianta tradiţională, influenţată de concepte juridice, apreciată de unii drept clasică, varianta neoinstituţionalistă se deschide şi spre analiza instituţiilor neguvernamentale, a grupurilor organizate, în primul rând, a partidelor, dar şi a diverselor grupuri de interese ad-hoc, a structurilor reprezentative ale societăţii civile, care sunt, în felul lor, instituţii ale acţiunii sociale.

Instituţionalismul practică însă şi abordarea statică a fenomenului politic, estompând astfel procesualitatea lui şi, în consecinţă, legitatea, tendinţa subiectivă a mişcării, a dezvoltării şi modernizării politice. Nu numai pentru acest motiv, dar şi pentru altele – unilateralitate, reducţionism, irelevanţă la scară globală –, modul de abordare instituţionalist nu poate fi utilizat exclusiv sau generalizat; el are însă gradul său de viabilitate şi valabilitate specifică.

Un rol aparte revine metodei *psihologiste*, stimulată de rezultatele spectaculoase ale cercetărilor psihologice (behaviorismul sau comportamentalismul); unii analişti consideră psihologismul ca o replică la instituţionalism în măsura în care acesta a neglijat rolul subiectivităţii,

al persoanei umane în procesele politice, s-a orientat către studierea reacţiilor liderilor politici, comportamentului maselor, sistemelor de conduite sau convingeri, către cercetarea proceselor socializării.

Psihologismul presupune studierea empirică a comportamentului individual şi de grup în politică, uneori considerându-se că ar fi vorba chiar despre o disciplină aparte, psihologia politică. Oricum, în cadrul abordărilor de acest gen, este preferată utilizarea de construcţii sau concepte precum personalitatea, atitudinile, convingerile, percepţiile, aşteptările, mobilurile, motivaţiile ş.a., la care se apelează pentru a „decripta” comportamentul politic. Între altele, atitudinea de vot, curentele de opinie, conflictul, cooperarea politică etc.

În contextul analizei comportamentale s-a remarcat *Şcoala behaviorală* sau *behaviorismul*, care, practicat iniţial în SUA, punea accentul pe studiul şi relevarea elementelor sesizabile, observabile şi măsurabile ale atitudinilor politice. Tocmai o asemenea orientare a dus la promovarea schemelor explicative preponderent empirice amintite anterior şi care pot lăsa în umbră (şi în urmă) orizontul teoretic, generalizările relevante pentru natura socio-umană a relaţiilor politice.

În evoluţia metodelor şi abordărilor politologice s-a acordat atenţie *funcţionalismului*, care, după cum se deduce din însăşi denumirea sa, constă în analiza funcţiilor îndeplinite de sistemele politice sau în cadrul acestora, termenul acoperind o varietate de modalităţi analitice, aplicabile politicii interne, ca şi celei internaţionale. În cadrul demersului de acest gen, efectele constatate sunt numite, de analiştii politici, funcţii, care pot fi *manifeste*, exprimând un scop evident, o intenţie declarată, dar şi *latente*, neintenţionate, incidentale, nedeclarate ca atare.

Metoda *funcţionalist-structurală* oferă perspectiva analizei sistemelor politice în ansamblu, pornindu-se de la examinarea relaţiilor dintre structuri şi funcţii ale sistemului. Funcţionalismul structural statuează îndeplinirea anumitor atribuţii necesare pentru ca un sistem să se menţină şi să-şi consolideze structurile. În acest context, *funcţia* se referă la *un scop servit pentru menţinerea sau perpetuarea sistemului*, în timp ce *structura* priveşte *orice set de roluri relaţionale*, incluzând structurile organizaţionale concrete: partide politice, parlamente, guverne etc. Aparent complex şi sofisticat – cum susţin politologii americani –, funcţionalismul aspiră la dezvoltarea unei teorii integrate, apte, în opinia

lor, a contribui, în mod relevant, la explicarea şi evaluarea unui sistem politic în raport cu dependenţa sa de anumite funcţii. O asemenea abordare rămâne însă, uneori, în perimetrul unilateralităţii, fiind inadecvată pentru sesizarea sau evaluarea caracterului dinamic al proceselor politice.

În ce priveşte *formalismul*, o asemenea metodă îşi datorează instrumentarul de lucru modelelor matematice şi ştiinţelor economice. Formalismul este, de fapt, „beneficiarul" modelelor formale, al recurgerii la simulări şi la utilizarea structurilor logico-matematice. Abordarea de acest fel se recunoaşte sau se regăseşte în preocuparea de a accede la esenţa şi finalitatea politicii pe mai multe căi, între care se disting câteva trepte, şi anume: a) crearea, imaginarea unor modele – logice, matematice sau informale; b) aplicarea adecvată a acestora la fenomene, procese sau situaţii politice; c) dezbaterea (sau evaluarea) metodologiei şi practicii privind geneza şi fructificarea modelelor formale sau informale; d) folosirea expresă a conceptelor specifice analizei formale. Se înţelege că, în procesul analitic, asemenea căi sau trepte se combină şi se recompun în moduri diverse.

Au devenit frecvente *analiza semantică* sau logică a *limbajului politic* ori *demersul terminologic*, în accepţia lui Georges Balandier. Acest gen de cercetări se referă atât la limbajul agenţilor vieţii politice, cât şi la conceptele şi categoriile cu care s-a operat în istoria doctrinelor politice. Prezintă interes cercetarea limbajului autorilor acţiunii politice (sau numai al conducătorilor), al grupurilor şi claselor sociale, a limbajului propagandistic şi ideologic (limbajul diferitelor lozinci, manifeste, programe, platforme şi al altor documente politice). Însă, în general, între limbă şi comportament politic există o relaţie organică. „Limba este un catalizator ce se dovedeşte necesar în politică, concentrând efectul în cazul grupurilor ce caută avantaje politice... Limbajul interacţionează cu acţiunea în aşa fel încât modelează comportamentul politic"[1].

De o însemnătate tot mai relevantă în analiza politică este utilizarea *teoriei jocurilor*, care, în esenţă, presupune că strategia şi deciziile unui

[1] J.C. Plano, R.E. Riggs, H.S. Rubin, *Dicţionar de analiză politică*, Editura Ecce Homo, Bucureşti, 1993, p. 113.

actor sau agent (jucător) politic depind de strategia şi deciziile celorlalţi. Se admite că, în mod logic, atunci când A decide ce acţiune sau acţiuni va întreprinde, el trebuie să prezică, să prevadă şi ce anume vor întreprinde B, C, D etc., acceptându-se că ei înşişi presupun ce face A. Pentru a crea anumite simulări (jocuri), devine importantă experienţa politologului în a utiliza metoda în sine, dar criticii metodei afirmă că aceasta se bazează pe date neempirice şi presupuneri nereale privind comportamentul partenerilor.

Îndeosebi în anii ’50 şi ’60 ai secolului al XX-lea, teoreticieni politici, americani, dar şi europeni, au sistematizat diversitatea căilor sau metodelor de analiză încetăţenite în politologie. Astfel, şcoala politologică americană delimita tipurile de analiză (sau de reflecţie politică) în trei categorii distincte: funcţionalismul, abordarea psihologică şi formalismul; explicaţiile psihologice se regăsesc într-un evantai larg, de la behaviorism la psihanaliză şi la psihologia configuraţiei, în timp ce formalismul acoperă teoria jocurilor, teoria informaţiei, recursul la modele şi simulări. În Europa, mai ales şcoala franceză recunoştea şi recomanda, ca moduri de abordare politologică, studiul instituţiilor, analiza grupurilor, descifrarea mobilurilor (scopurilor), cuantificarea sau tratarea matematică, demersul terminologic.

Politologia se află sub incidenţa unor continue influenţe inter-disciplinare, cunoscând adevărate „infuzii” de scheme teoretice şi concepte din alte domenii ale ştiinţelor sociale. Dar acestea, în măsura în care se intersectează cu politica şi politicul, practică ceea ce se numeşte, în politologie, *abordare extrapolitologică*. Un asemenea impact ştiinţific este de natură a contribui la modernizarea politologiei. Aceasta este, cum am mai spus, expresia modernizării vieţii sociale şi a politicii, proces cu multe implicaţii în toate domeniile, rezultat al unor schimbări înlănţuite în ordinea organizării şi conducerii sociale, a gândirii şi acţiunii, a valorilor, atitudinilor şi proiecţiei viitorului, generând noi modele de socializare şi de comportament, inclusiv în sfera politicii, fie că este vorba despre instituţii politice (statul, partidele, sistemele), fie că este vorba despre relaţiile politice (democraţia, guvernarea, politicile decizionale).

V. 2. *Empirism, cuantificare şi variabile politice*

Dezvoltându-se şi afirmându-se în perioada revoluţiei informatice, a revoluţiei cunoaşterii, politologia se bucură de acumulări cantitative remarcabile, pe care le utilizează calitativ. Noile posibilităţi deschise politologiei, deosebit de relevante, constituie, în felul lor, un „şoc intelectual" rezultat din „şocul informaticii", ramură modernă a ştiinţei care permite cunoaşterea adâncită, pe ansamblu şi în detalii, a fenomenelor sociale, iar ca o consecinţă, pătrunderea în interiorul celor politice, evaluarea lor nuanţată şi realistă.

Între metodele de cercetare a politicului, *empirismu*l s-a afirmat ca un mod de cunoaştere şi evaluare prin experienţă şi observaţii directe, iar cum o astfel de cunoaştere se poate extinde şi asupra obiectelor de cercetare, adică a variabilelor politice ca fenomene sau procese dinamice, schimbătoare, acestea nu mai apar ca fiind scăpate de sub control, putând fi cuantificate prin distribuirea de valori numerice. În acest fel, variabilele devin măsurabile sau comparabile cantitativ spre a fi „interpretate" tendenţial, calitativ. Se înţelege că teoria empirismului aduce argumente în sprijinul ideii că pot fi cunoscute numai acele lucruri (fenomene) care sunt consecinţa directă a percepţiei şi experienţei; metoda, deşi unilaterală, devine utilă şi utilizabilă, ceea ce nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune apelul la deducţie, inducţie, descriere, raţionalitate.

Cum însă *pragmatismul* are înclinaţiile şi preceptele sale, în anii din urmă, unii analişti s-au orientat prioritar spre culegerea de fapte, spre susţinerea metodei empirice ca o departajare de preocupări normative, înclinate spre subiectivism şi prejudecăţi. Pornind de la comportamente, faptele şi actele politice ale oamenilor (indivizi sau grupuri) au fost încadrate unor grile de cuantificare. Altfel spus, din perspectiva empirismului politologic se acordă atenţie primordială „celor ce există", faptelor politice, în loc să se ia în seamă „cele ce s-ar dori", adică judecăţi ori norme preconcepute. Criteriul evaluării constă astfel în verificarea faptică, şi nu în concluzii deduse prin speculaţie, verificarea fiind precedată de clarificarea conceptelor. În acest mod, faptele politice devin tema primă, esenţială în studiul politicii, cu condiţia ca „empirismul brut" să nu se substituie principiilor care nu fac abstracţie de valori.

Este evident că orice cercetare empirică are nevoie de instrumente teoretice clare, deoarece o cerinţă de bază a cercetării empirice este ca termenii, conceptele, variabilele să fie definite cu limpezime, încât cercetarea în cauză să se realizeze concludent.

În opinia unor specialişti, empirismul are totuşi limitele sale, fiind generator de incertitudini, mai ales când datele, faptele nu sunt „separate", dimensionate, selectate cu acurateţea necesară (uneori, nici nu este posibil). De aceea, un rol important are şi cunoaşterea deductivă.

În procesul analizei, cuantificarea faptelor sau proceselor politice se bazează pe atribuirea de valori numerice *variabilelor,* încât acestea să poată fi măsurate sau comparate cantitativ. Astfel, în structura sa, actul de conducere politică, la nivel naţional sau local, presupune în mod necesar următoarele componente intercondiţionate: existenţa unui lider (o persoană sau mai multe) cu trăsături, înclinaţii, personalitate şi resurse specifice (apte sau inapte, parţial sau total) în vederea realizării scopurilor grupului; acţiunea celor care îl urmează pe lider; condiţiile în care se desfăşoară actul de conducere; obiectivul sau ţelul cu care sunt confruntaţi conducătorii şi conduşii, aflaţi mereu în interacţiune.

Toţi aceşti factori sunt examinaţi de politologie în dinamica lor, ţinând seama atât de *trăsăturile comune, constante, cât şi de variabile*. Adică de ceea ce diferă de la o persoană la alta, de la un grup la altul, de la un moment temporal la altul, de la un loc la altul. Studiul variabilelor permite analistului politic să măsoare şi să evalueze aspectele importante ale dinamicii social-politice, fiind însă necesar ca el să facă apel şi la *variabilele de control*, pentru a determina corect corelaţiile şi a evita căderea în capcana legăturilor sau condiţionărilor false.

Studiul cantitativ – măsurarea variabilelor şi constantelor – şi evaluarea calitativă pot preveni aprecierea eronată atât a factorilor obiectivi ai dezvoltării (raportul de forţe), cât şi a celor subiectivi (starea reală a conştiinţei unui grup social, gradul de înţelegere al oamenilor). În acest caz, „logica voinţei" nu se mai impune în raport cu „logica lucrurilor", rostul analizei politologice fiind şi acela de a contribui la evitarea urmărilor negative ale unor decizii sau opţiuni, la prevenirea lor. În această privinţă, devine posibil şi recomandabil a se utiliza metodele de cercetare experimentală, metode ale: 1) *concordanţei*; 2) *diferenţei*; 3) *combinaţiei celor două* (concordanţei şi diferenţei); 4) *reziduurilor* şi 5) *variaţiilor concomitente*.

Este aproape unanimă considerarea variabilei ca o caracteristică a unei realități sau a unui proces ori a unor serii ale acestora, caracteristică ce poate diferi cantitativ sau calitativ în momente decalate în timp. De exemplu, dacă statul sau statele sunt acea realitate sau serie de realități supuse analizei politice, venitul național şi sistemul de guvernare sunt două dintre variabile. Venitul național se măsoară cantitativ prin moneda națională (sau prin echivalare), iar forma de guvernare prin calitatea (funcționalitatea) democrației. Variabilele pot fi *dependente* sau *independente* de alte fenomene, cauze sau procese politice, analizele politice trebuind să țină seama de aceste ipostaze. Prin cuantificare se ajunge la o relativă precizie în privința descrierii, definirii, clasificării şi comparării fenomenelor politice, permițându-se generalizări concludente. Politologia operează cu diferite tipuri de analiză, numite de *conținut*, de *variație*, *factoriale*.

Metodele cuantificării sunt privite însă şi critic ori rezervat de diverşi analişti, avându-se în vedere că procedeul are limitele sau defectele sale. Cuantificarea nu poate reprezenta un scop în sine, analiştii considerând că se impune îmbunătățirea metodologiei în serviciul îmbogățirii şi diversificării procesului cunoaşterii şi evaluării vieții social-politice. Evident, în ce priveşte evaluarea vieții social-politice (în esență, a politicilor), este vorba despre fructificarea *calitativă* a studiului *cantitativ*, prin ipoteze, concluzii şi judecăți de valoare, efectuându-se *trecerea logică, prin efort deductiv, de la empirism şi cuantificare la generalizări teoretice şi enunțuri principiale*. Se observă, astfel, că şi în cazul politologiei – asemenea altor ştiințe sociale – teoria nu este o categorie abstractă, autonomă şi speculativă[2].

V. 3. *Comparatismul şi predicția politică*

Ca urmare, pentru demersul politologic devine determinant a ieşi din sfera concretului informativ cotidian şi a trece la studiul nemijlocit al cunoaşterii directe a faptelor şi realităților politice prin metode de investigație noi, perfecționate, care să sporească posibilitățile nu numai de evaluare a prezentului, dar şi de anticipare cu oarecare certitudine a

---

[2] Madeleine Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, Dalloz, Paris, 1990, Section 10, *La science politique*, p. 327-328.

viitorului, de sesizare a tendințelor. Una dintre aceste metode este *comparația*, metodă deosebit de utilă politologului, fie că examinează politici interne, naționale, fie pe cele internaționale, mondiale.

Avantajul comparării proceselor şi situațiilor politice rezultă din faptul că metoda stimulează percepția, permițând clasarea fenomenelor, ierarhizarea lor, „demontarea" mecanismelor care le provoacă ori le întrețin. Adevărată pârghie a cunoaşterii, comparația se dovedeşte a fi „modul obişnuit de a gândi. Nimic nu este mai natural decât a considera oameni, idei sau instituții în relație cu alți oameni, alte idei sau alte instituții. Cunoaştem prin relații, prin referințe. Natura comparației ştiințifice nu este diferită, chiar dacă cere unelte intelectuale mai sofisticate. Comparăm pentru a evalua mai obiectiv situația noastră ca indivizi, comunități sau națiuni"[3].

Perspectiva comparatistă reprezintă un salt calitativ în perceperea şi evaluarea fenomenelor socio-politice, analistul obținând, prin comparație, un adevărat „nou simț al cunoaşterii", rezultatele cercetării aducând la lumină cauze aparent ascunse, precum şi dimensiuni nebănuite încă sau poate abia intuite ale schimbărilor. De altfel, drumul de la comparație la sinteză, de la comparație la predicție este unul logic, firesc, iar parcurgerea lui solicită efort intelectual, deschidere către explicația cauzală a proceselor, evenimentelor sau situațiilor politice.

Determinarea obiectivă a cauzei schimbărilor este cu atât mai stringentă, cu cât una din iluziile politicilor contemporane, interne şi externe, pare a fi aceea că, după confruntări ideologice de câteva decenii, ar fi „triumfat", potrivit unei scheme acreditate ca general-acceptată, numai una dintre părțile aflate în confruntare. Însă, spre deosebire de conflictele armate sau concurența economică acerbă, când învinge cel mai puternic, în lumea ideilor, după „ciocnirea" lor apare tot timpul „altceva". Simplificând, numai pentru a exemplifica (într-un domeniu în care tocmai simplificarea este duşmanul înțelegerii sau aliatul confuziei), s-ar putea spune că lupta dintre doctrine politice diametral opuse nu se încheie niciodată cu „victoria pură", definitivă a uneia şi „moartea deplină" a celeilalte. De pildă, confruntările de diverse intensități din ultimele decenii dintre doctrina politică liberală şi cea socialistă nu au dus la

[3] M. Doggan, D. Pelassy, *Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă*, Editura Alternative, Bucureşti, 1993, p.7.

dispariția nici uneia dintre ele, ci, în mod paradoxal, la îmbogățirea lor, poate chiar reciprocă Din aceste considerente este important şi esențial ca ideile şi doctrinele politice, evenimentele, situațiile şi procesele politice să fie examinate nu în sine, izolate unele de altele şi de lumea în care se manifestă ori se „exprimă”, ci prin raportare la această lume, prin comparație continuă între ele şi cu practica socială.

Una din funcțiile benefice ale metodei comparative este avertismentul că un sistem politic, un proces ori eveniment politic, deci diversele politici naționale şi internaționale concrete, specifice unui spațiu geografic şi unui timp istoric, nu pot fi transplantate aidoma dintr-o parte în alta a lumii, dintr-o țară în alta. Avertismentul previne şi împotriva „capcanei modelelor” în care cad unii politicieni sau unele partide politice dintr-o țară sau alta, confundând loialitatea față de o doctrină sau credința în anumite principii cu gândirea dogmatică şi politica şablonului. Imitația ori similitudinea pornind de la aceeaşi doctrină sau platformă politică „nu garantează că soluții demne de laudă într-o țară pot fi potrivite pentru o alta. Aceeaşi cură de liberalism nu poate da aceleaşi rezultate în Marea Britanie şi în Japonia; capacitatea structurilor şi organizațiilor sociale franceze de a regulariza funcționarea pieței libere nu este egală cu cea a sistemului german. O prescripție ce pare miraculoasă aici nu dă în mod necesar aceleaşi rezultate bune în altă parte. Dar o contribuție esențială a comparației ştiințifice este faptul că aruncă lumină asupra importanței contextelor originale”[4].

Comparația, obiectivă, desigur, reprezintă un factor dinamic, stimulativ al cunoaşterii şi evaluării proceselor politice, dat fiind că înțelegerea unui singur caz este condiționată de înțelegerea mai multora, în sensul că singularul, particularul devin mai relevante prin prisma generalizării, iar generalizarea, credibilă prin seria faptelor concordante. Astfel că, prin comparație, se deschide calea inovării în teoria şi ştiința politică. Din păcate, nu de puține ori, „aspectele teoretice nerezolvate – problema identității, supremația dorințelor, depăşirea granițelor – sunt privite *ad infinitum*, în relațiile cu Platon, Augustin, Machiavelli, Arendt. Aceiaşi teoreticieni – Nietzsche, Foucault – stabilesc termenii de referință, acelaşi vocabular şi aceleaşi metafore sunt utilizate şi reutilizate, aceleaşi texte sunt citate la nesfârşit. Răul nu este însă aici, ci în tipurile

[4] *Ibidem*, p. 12.

de teorie politică şi de ştiinţă politică în general care duc la „modalităţi de cercetare convenţionalizate şi stilizate” care, pe lângă contribuţia pozitivă evidentă, „creează şi un anumit conformism intelectual, inhibând tipurile de cercetare mai angajate, colocviale, *relevante*”[5].

Pentru a deveni eficientă şi operaţională, metoda comparativă are nevoie de concepte operaţionale, proprii politologiei (*sistem politic* sau *cultură politică, socializare, comunicare politică, democraţie, clasă politică şi elită politică, actori politici* etc.), de cadrul teoretic adecvat (criteriile şi principiile comparării). Prin comparare devine posibil a evalua entităţi sau evenimente *simetrice sau asimetrice, similare sau contrastante, eterogene sau omogene, frecvent întâlnite în politici secvenţiale* (de partid, de coaliţii, pe plan intern) sau *în politici externe* (la scară naţională, zonală sau internaţională).

Rolul comparaţiei este acela de a netezi drumul analizei şi a pregăti terenul sintezei, permiţând astfel *întemeierea predicţiei*, în cele din urmă, a înlesni selecţia alternativelor strategice şi elaborarea programelor politice, a deciziilor chiar. În realitate, perspectiva comparatistă reprezintă un continuu efort de selecţie, analiză, interpretare, renunţare şi afirmare.

De obicei, în ştiinţă, pentru a ajunge la concluzii relevante se apelează la verificări experimentale, de laborator. Dar, în societate, acest lucru nu este posibil; chiar dacă se consideră că unele teorii sociale pot fi câteodată experimentate – iar la nivel microsocial ar putea fi aşa –, la scară macrosocială, încercarea devine periculoasă, dat fiind că nu se poate experimenta felul în care un sistem socio-politic se formează şi se dezvoltă sub incidenţa tendinţelor contrare şi a stărilor conflictuale inerente, a impactului cu alte sisteme. Pentru societatea umană, singurul laborator viabil este istoria, iar aceasta nu poate fi „preconceputǎ” şi „condusă” după „reţete”.

Metoda comparativă a fost privită de John Stuart Mill, Alexis de Tocqueville, Auguste Comte, Emil Durkheim ori Karl Marx drept cel mai bun substitut al experienţei imediate, directe. De altfel, în societate, rareori, experimentul preconceput nu se transformă în eşec. Aşa se poate spune despre experimentul „istoric” al socialismului, preconizat teoretic de Marx, în secolul al XIX-lea, pe baza studierii societăţilor din Anglia,

---

[5] Jeffrey C. Isaac, *Democraţia în vremuri întunecate*, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p. 55-56.

Franța sau Germania epocii sale, dar aplicat în secolul următor sub forma comunismului lui Lenin şi Stalin. Este evident că, din punctul de vedere al tentației experimentului, socialismul de tip sovietic poate fi considerat ca un amalgam rezultat dintr-un răspuns englez la o problemă germană „implementat" în Rusia, țară ale cărei condiții economico-sociale erau departe de a fi comparabile cu acelea din Vestul Europei.

Metoda comparației nu poate fi echivalată cu simpla aşezare mecanică față în față a unor asemănări şi diferențe, reale sau aparente, între două sau mai multe situații, țări, evenimente etc., ci ea impune un efort de analiză paralelă a unor informații cât mai cuprinzătoare asupra acestora, informații necesare gândirii corecte şi disocierii realiste, adică nedistorsionate tendențios, respectându-se criteriile demersului ştiințific. Disciplină teoretică şi aplicativă, politologia lucrează cu sinteze, iar în această privință, pornind de la adevărul că toate teoriile sunt sinteze, nu încape îndoială că geneza lor se află şi în analiza întemeiată pe comparație. Astfel că probleme fundamentale cum sunt evoluția sau involuția structurilor democratice, întărirea sau declinul puterii, creşterea sau diminuarea rolului statului, guvernarea experților, situațiile de inguvernabilitate, recursul la dictat în politica internă sau în relațiile dintre state, în evoluția organismelor internaționale (ONU, FMI, UE, OMC) pot fi examinate relevant prin intermediul comparației. Spre exemplu, analişti care s-au ocupat de fizionomia totalitarismului, punând față în față trăsăturile sale comune, au sesizat că acestuia îi sunt caracteristice, dincolo de unele deosebiri specifice, elemente definitorii pentru un asemenea tip de guvernare, şi anume: impunerea unei ideologii unice, care să „acopere" toate aspectele esențiale ale vieții colective; existența şi acțiunea unui partid unic, de masă; crearea unui aparat de constrângere; monopolul armelor; controlul exhaustiv asupra mass-media şi proceselor de socializare; centralizarea întregii economii; impunerea unui lider sau conducător unic, adulat de mulțime; eliminarea criticii sociale etc.[6]

Aplicată sistemelor democratice, metoda comparativă pune în evidență o serie de trăsături comune, pozitive şi negative. După unii autori, studiul comparativ al politicii a produs o adevărată revoluție

---

[6] Carl J. Friedrich, Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Harvard University Press, 1965; Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Humanitas, Bucureşti, 1994.

intelectuală în domeniu, date fiind achizițiile sau avantajele majore ale metodei: 1. Mai buna cunoaştere a diverselor experiențe politice ale omenirii. 2. Abordarea mai puțin formală şi mai puțin instituțională, ceea ce permite o perspectivă cuprinzătoare şi profundă asupra fenomenelor politice. 3. Acuratețea şi rigoarea în descriere şi analiză. 4. Accesul la cadre teoretice interpretative adecvate cercetării şi evaluării politicii în dinamica proceselor pe care le parcurge[7].

Demersul comparativ îşi găseşte justificarea şi rațiunea de a fi în identificarea, analiza şi interpretarea asemănărilor şi diferențelor între sisteme politice, cu scopul de a contribui la explicarea corectă a proceselor fundamentale, dincolo de formalismul instituțional. Un asemenea procedeu se dovedeşte deosebit de stimulativ şi fructuos atunci când sistemele politice sunt suficient de asemănătoare fără a fi similare. Acesta este cazul *democrațiilor occidentale*, caracterizate prin anumite trăsături comune, dar deosebindu-se una de alta prin istoria, miturile şi valorile fiecăreia. În ciuda diferențelor care le separă, democrațiile occidentale se regăsesc împreună prin idealuri şi instituții comune cum ar fi: afirmarea pluralismului, mecanisme specifice de exprimare a opțiunilor, echilibrul structurilor de putere şi subordonarea autorității publice față de normele constituționale.

Metoda comparativă evidențiază că dezvoltarea democrației este un proces complex, contradictoriu, cu evidente particularități de la o zonă la alta a lumii. „Marile idei ale democrației – libertățile şi demnitățile individului, principiul guvernământului prin consimțământul celor guvernați – sunt înnobilatoare. Ele au captat imaginația multora dintre liderii noilor state şi ai celor vechi, în curs de modernizare. Însă principiile de bază ale formei democratice de guvernare şi ale culturii ei civice – modurile în care elitele politice iau decizii, normele şi atitudinile lor, precum şi normele şi atitudinile cetățeanului obişnuit, relația sa cu forme de guvernământ şi cu concetățenii săi – sunt componente culturale mai subtile. Ele au proprietățile mai difuze ale sistemelor de credințe sau codurilor relațiilor personale, despre care antropologii spun că se

[7] Yves Mény, *Politique comparée*, Montchretien, Paris, 1991.

răspândesc doar cu mare dificultate, suportând modificări substanțiale în desfăşurarea lor”.[8]

Valențele creative ale comparației politice se regăsesc în ceea ce s-ar putea numi *ținta logică a demersului*, cu alte cuvinte, anticiparea viitorului, iar pe această bază, enunțul aşteptatei şi necesarei predicții. De fapt, în domeniul politicii, iar drept urmare şi în politologie, în analiza sistemelor de guvernare, ignorarea viitorului echivalează cu pierderea de sens. În acest context, nu este lipsit de semnificație a semnala că, în ultimii ani ai secolului XX, perioada de după încheierea „războiului rece” se consideră a fi perioada unei „crize mondiale a sensului”. O criză de sens, marcată printr-o dublă pierdere – aceea a finalității (către ce se îndreaptă lumea) şi aceea a centralității (importante instituții – internaționale, naționale sau sociale), ambele intrate în criză. Problematica unei „lumi lipsite de sens” (de direcție sau de înțeles) se referă la divorțul între sens şi putere, la absența unui orizont de aşteptare, adică a perspectivei politice.

A discuta sau a compara stările prezente dintr-o țară sau alta, din anumite zone ale lumii, nu înseamnă însă a prefigura viitorul. Cum consideră analiştii metodei comparative, compararea situațiilor curente permite prezicerea mai multor modele de evoluție, prospectarea fiind totuşi o sarcină dificilă dacă nu există un model plauzibil, verificabil, confirmativ.

Analizele comparative conferă predicției certitudine, îndeosebi pe termen scurt. În ce priveşte orizonturile de timp mai îndepărtate, predicția pierde din claritate şi concretețe, se transformă într-o prognoză generală, oarecum difuză, anticipând mai mult dorințele decât tendințele. Iar aceasta, datorită faptului că atitudinile şi condițiile umane se schimbă pe neaşteptate potrivit unei multitudini de factori înconjurători, unii dintre ei imprevizibili totuşi. În cel mai bun caz, analistul poate integra în gândirea lui schimbarea predictibilă a unor comportamente, nici ele uşor detectabile. Se înțelege astfel că predictibilitatea de ordin politic este destul de redusă. Cei care susțin contrariul, cum sublinia Bertrand de

[8] Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Cultura civică,* CEU Press, Bucureşti, 1996, p. 35.

Jouvenel[9], sunt cei ce văd schimbarea politică derivând în mod necesar din schimbarea socială, care, fiind un proces dificil şi lent, poate fi prezisă cu mai multă certitudine. Erorile de predicţie pot veni din subiectivitate şi necunoaştere, din asocieri şi comparaţii înşelătoare.

În politică, îndeosebi în ce priveşte relaţiile sau raporturile internaţionale, prospectarea este deosebit de dificilă, deoarece evenimentele, atitudinile, situaţiile politice sunt imprevizibile, iar politica este, în fond, şi un teren al surprizelor. Cu toate acestea, predicţia devine posibilă prin *extrapolare* şi *analogie*, prin sesizarea cauzalităţii şi depistarea tendinţelor. De regulă, spiritul omenesc extrage concluzii din realităţile prezentului, în concordanţă cu un *interes* sau altul, însă numai cu condiţia depistării factorilor determinanţi. Căutarea de analogii – un alt demers specific spiritului omenesc – poate înlesni predicţia, însă, a prezice prin analogie înseamnă a defini satisfăcător situaţia prezentă pentru a găsi situaţii analoge celei de referinţă, dat fiind că „nu se pot aştepta aceleaşi efecte decât dacă situaţiile comparate se aseamănă prin trăsături care au o puternică valoare cauzală…”[10]

Analistul politic sau / şi politicianul realist nu pot face abstracţie de realitatea că, în sfera politicii, extrapolarea, analogia şi în cele din urmă predicţia sunt şi o rezultantă a nivelului cunoaşterii şi al subiectivităţii. De aceea, analiza politică prin comparaţie presupune sistematizarea, altfel spus, a face un *demers inductiv pentru a câştiga deductiv*, trecerea de la inducţie la deducţie fiind supusă „controlului” cunoaşterii sau evaluării datelor şi evenimentelor concrete. Comparaţia înlesneşte predicţia tocmai pentru că duce la sistematizare, dar predicţia nu poate fi transformată în certitudine dacă sunt ignorate posibilele evenimente neprevăzute, ceea ce, în spirit realist, solicită a se ţine seama şi de ceea ce s-ar putea numi, aparent paradoxal, *principiul incertitudinii*, care poate fi o incertitudine a lucrurilor, a fenomenelor, dar şi o incertitudine a spiritului, a cunoaşterii. Atunci când este vorba de a imagina scenarii pe termen lung, devine dificil să se facă abstracţie de opţiuni ideologice, de speranţe, temeri şi chiar obsesii. În anii ’80 ai secolului XX, către sfârşitul „războiului rece”, când acesta se metamorfoza în „războiul stelelor”, atitudini politice din

[9] Bertrand de Jouvenel, *Progresul în om*, Editura Politică, Bucureşti, 1983, Partea a III-a, *Atitudinea prospectivă,* p.452-453.

[10] *Ibidem*.

SUA şi Europa occidentală oglindeau evaluări când pesimiste, când optimiste faţă de procesele din fosta Uniune Sovietică, unde se contura democratizarea prin „glasnosti” şi „perestroika”, literatura politică a perioadei respective furnizând o serie de predicţii care anunţau nu „căderea”, ci „acomodarea” şi „renovarea” sistemului socialist de tip sovietic. Evenimentele de la sfârşitul deceniului al nouălea au contrazis predicţiile optimiste ale acomodării şi modernizării, relevând, de data aceasta, *paradoxul certitudinilor*. La fel s-ar putea spune despre predicţiile marxist-leniniste mai vechi privind „prăbuşirea capitalismului”.

În această ordine de idei este de reţinut aserţiunea potrivit căreia, *în sfera politicii*, *schemele ideatice au mai multă forţă decât realitatea însăşi*, date fiind facultatea omului de a interpreta faptele în avantajul său, ca şi aceea de a uita şi respinge ceea ce îi contrazice convingerile şi interesele, acordând întâietate simbolurilor[11]. De aici şi opiniile potrivit cărora politologii, ca analişti obiectivi sau cercetători ştiinţifici, ar rămâne sceptici în legătură cu predicţiile, deoarece sunt prudenţi, în timp ce politicienii se feresc de proiecţii îndepărtate, deoarece preocupările lor vizează, de regulă, prezentul sau cel mult viitorul imediat. În ce-i priveşte pe aceştia din urmă, este însă de semnalat o evidentă contradicţie ori situaţie paradoxală: ca politicieni, ei nu au vreme să se concentreze asupra predicţiei, fiind supuşi presiunii activităţilor curente, dar, devenind oameni de stat, trebuie să probeze şi capacitate de prospectare a viitorului. În această ultimă ipostază, politicienii trebuie să rămână *echidistanţi* faţă de diversele conduite şi convingeri politice, condiţie *sine qua non* a obiectivităţii, a demersului analitic.

V. 4. ***Metode ştiinţifice şi mituri politice***

Supus observaţiei şi cercetării ştiinţifice, fenomenul politic, puternic marcat de subiectivism, dominat de ipostazele exprimării intereselor diverse, intră şi sub incidenţa unor înţelegeri şi interpretări fanteziste, transpuse în mituri. Dar, înainte de a aborda problematica miturilor politice, este de reţinut că procesele politice pot fi descifrate prin metode ştiinţifice, esenţiale în elaborarea unor analize realiste. Analiza se aplică, bineînţeles, proceselor reale din sfera politicii, dar şi conceptelor, teoriilor

[11] Murray Edelman, *Politica şi utilizarea simbolurilor*, Polirom, Iaşi, 1999.

şi doctrinelor, imaginilor reale sau false despre fapte sau evenimente politice, explicaţiilor necritice, care, de regulă, au o încărcătură emoţională, subiectivă, urmărind apărarea sau justificarea unui sistem politic, unei mişcări politice. În această privinţă, poate fi vorba despre mituri politice. Având şi sensul de model exemplar, mitul – deşi concept convenţional – influenţează viaţa socială, propriu-zis conştiinţa unor categorii de oameni.

Gândirea contemporană asupra miturilor a fost îmbogăţită considerabil de opera lui Mircea Eliade, pentru care „mitul este o realitate culturală extrem de complexă care poate fi abordată şi interpretată în perspective multiple şi complementare”[12], mitul povestind o istorie sacră şi relatând evenimente care au avut loc de mult, în trecut, la începuturi, devenind un model exemplar al activităţilor omeneşti, dar povestind „istorii adevărate” şi „istorii false”. În concepţia savantului român, mitul nu este, în sine, o garanţie de „bunătate”, nici de moralitate. Funcţia mitului este „de a releva modele şi de a oferi astfel o semnificaţie atât lumii, cât şi existenţei omeneşti. Aşadar, rolul său în formarea omului este uriaş… Mulţumită mitului, ideile de realitate, de valoare, de transcendenţă se conturează cu încetul”[13], procesul fiind stimulat, „corectat”, îmbogăţit prin conlucrarea dintre imaginaţie şi creativitate, alegorie şi raţionalitate, prin delimitarea între sacru şi profan, prin ceea ce însuşi autorul numeşte „măreţia şi decăderea miturilor”.

Mircea Eliade nu s-a ocupat direct şi nici pe larg de miturile din viaţa social-politică, dar a atras atenţia asupra „miturilor lumii moderne”, cum ar fi „originea” în istoria naţională a mai multor popoare. În acest context, este de semnalat că înclinaţia spre exaltarea „originii nobile” a dus la mitul rasist al „arianismului”, valorificat politic în Germania hitleristă. Alte orientări au propovăduit şi „prelucrat” ideologic mitul „Vârstei de aur” a omenirii, care, potrivit unor tradiţii, caracterizează începutul şi sfârşitul istoriei. Mircea Eliade consideră că „Marx a îmbogăţit acest mit venerabil cu o întreagă ideologie mesianică de origine biblică, pe de o parte, rolul profetic şi funcţia soteriologică pe care o atribuie proletariatului, pe de alta, lupta finală dintre Bine şi Rău, pe care

---

[12] Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, Bucureşti, 1978, p.5, 136.

[13] *Ibidem*, p.136.

o putem uşor asemui cu conflictul apocaliptic dintre Cristos şi Anticrist, urmat de victoria definitivă a celui dintâi. E semnificativ faptul că Marx îşi însuşeşte speranţa escatologică a unui sfârşit absolut al Istoriei”[14]. În acelaşi timp, savantul român atrage atenţia asupra structurilor mistice ale imaginilor şi comportărilor impuse colectivităţilor prin mass-media (personajul suveran, obsesia „succesului”, miturile elitei culturale sau ale „ieşirii din timp” etc.).

După unii exegeţi, miturile sunt un fel de lecturi prelogice ale fenomenelor, practicate de omul naiv, incapabil de abstracţii în faza copilăriei umane, între gândirea politică şi mit existând anumite trăsături comune, cum ar fi: previziunea sau spectaculosul, imaginea captatoare, seducătoare. Fără să evite explicarea şi chiar utilizarea conceptului de mit politic, politologia utilizează metode ştiinţifice, adică acele căi de investigare specializată a fenomenelor politice, urmărind cercetarea fără prejudecăţi a ceea ce se petrece, utilizând mijloacele la care se poate recurge repetat pentru verificare şi cooperare în vederea evaluării.

Paralelismul între gândirea mitică (mitul ca expresie a unui „premodel”) şi judecăţile politice provine din împrejurarea că „nimic nu seamănă mai mult cu gândirea mitică decât ideologia politică. În societăţile noastre contemporane, aceasta din urmă poate că a înlocuit-o doar pe cealaltă”.[15]

Adaptând la realitatea românească exemplul utilizat de Lévi-Strauss, se poate spune că, pentru omul politic român, revoluţia din decembrie 1989 nu este doar o secvenţă de evenimente din trecut, ci şi o schemă sau sintagmă mentală care trimite la imaginea de viitor, la problematica tranziţiei şi direcţiile (dezirabile, posibile) ale dezvoltării. Cu alte cuvinte, „mitul decembrist” şi-a pus amprenta asupra gândirii politice şi comportamentului, de la oameni politici la categorii mai largi de cetăţeni, iar aceasta, se înţelege, în orizonturi de aşteptare diverse, pornind de la diversitatea intereselor şi opţiunilor, cu sens pozitiv, dar şi negativ în ordinea aşteptărilor şi îndreptăţirilor.

Politologic, adică ştiinţific, descifrarea mitului presupune însă „ieşirea” din el, demitizarea prin analiză, prin perceperea logicii gândirii

---

[14] *Ibidem*, p. 172.

[15] Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Editura Politică, Bucureşti, 1978, p. 250.

mitice. Cum anticipa Claude Lévi-Strauss, „poate că vom descoperi într-o zi că în gândirea mitică şi în gândirea ştiinţifică funcţionează aceeaşi logică şi că omul a gândit întotdeauna la fel de bine”[16]. La fel de bine în raport cu timpul său şi cu nivelul cunoaşterii, al capacităţii de înţelegere şi evaluare a trecutului, prezentului şi viitorului.

În acest context, o serie de analişti constată că unul dintre miturile politice, căzute însă din ce în ce mai mult în desuetudine, pe măsura trecerii timpului şi modernizării politice a lumii, îl constituie iluzia conducerii monarhice – rege, împărat, ţar, şah etc. – în virtutea eredităţii şi a unei învestiri iniţiale sacre, supranaturale. Treptat, pe măsura evoluţiei sistemelor democratice, ca un fel de compromis, „scuză istorică” sau explicaţie conjuncturală, s-a ajuns la concluzia, acceptată în diverse ţări, potrivit căreia „suveranul domneşte, dar nu guvernează”. Este însă de observat că în unele ţări – de fapt, în majoritatea celor monarhice, în primul rând din Europa, dar şi din alte zone ale lumii – ceea ce s-a conservat sunt elemente ale mitului: formalismul, figuraţia, ceremonialul, jocul imaginar şi decorativ, artificialul.

În demonstraţiile unor analişti, „mitul politic înseamnă multă fabulaţie, este deformare sau interpretare ce recuză în mod obiectiv realul. Dar, deşi e o legendă, e adevărat că el exercită şi o funcţie explicativă, furnizând un anumit număr de chei pentru înţelegerea prezentului, constituind o grilă care pare a ordona haosul tulburător al faptelor şi evenimentelor”, iar „prin intermediul observaţiei sociologice, mitul politic apare ca fiind şi determinant şi determinat: produs al realităţii sociale, el este şi producător” de realitate socială[17].

Pentru analistul politic este esenţial ca, în evaluarea cursului şi semnificaţiei proceselor, fenomenelor, evenimentelor, situaţiilor şi personalităţilor politice, să recurgă pertinent la exigenţele metodei ştiinţifice. Spre a descifra raţional mitul şi realitatea politică. Metodologic, aceasta înseamnă stabilirea cât mai exactă a temei sau ipotezei care să exprime logic relaţii explicabile raţional între variabilele procesului urmărit, culegerea datelor semnificative, perceperea corectă, obiectivă a caracteristicilor, atitudinilor şi opiniilor unor indivizi sau

---

[16] *Ibidem*, p. 270.

[17] Raoul Girardet, *Mituri şi mitologii politice*, Institutul European, Bucureşti, 1997, p. 4, 144.

grupuri, ale diverselor instituții politice reprezentative, evaluarea modului lor de acțiune etc.

Spre deosebire de mit, care angajează şi acreditează automat, necritic şi integral o idee, o imagine, un ideal presupus realizat şi realizabil în continuare, repetabil, metoda ştiinţifică, analiza politică propriu-zisă recurg la separarea mentală a unui proces, eveniment, subiect de cercetare în părţile sale componente pentru a-i studia geneza, natura şi a determina relaţiile dintre părţi, precum şi poziţia acestora faţă de „întreg”. Analiza politică utilizează metode diverse şi complexe, serii de fapte şi comportamente politice relevante, urmărind descifrarea relaţiilor cauză-scop-mijloace, căutând a sesiza tendinţe, a anticipa evoluţii, a proiecta variante, în funcţie de factorii şi parametrii evenimentelor cercetate.

Judecăţile de valoare privind evoluţia societăţii şi a ştiinţei în sine operează cu unele disocieri care privesc metoda şi conţinutul celor două sfere de activitate umană. „Suntem obişnuiţi să ne imaginăm istoria politică şi socială a omenirii ca pe un zig zag întâmplător între progres şi dezastru, dar istoria ştiinţei ca pe un proces continuu, cumulativ reprezentat de o curbă mereu crescătoare, unde fiecare epocă adaugă un nou subiect de cunoaştere moştenirii trecutului, făcând astfel templul ştiinţei să crească mereu… Sau, ca o alternativă, o reprezentăm în termeni de creştere «organică» de la copilăria civilizaţiei, încorsetată de magie şi contaminată de mituri, prin diverse stadii de adolescenţă, până la maturitate raţională, eliberată”[18].

Se înţelege, nu sunt puţine şi nici lesne detectabile capcanele evoluţiei mentalităţilor pe drumul decontaminării de mituri prin cunoaştere şi evaluare ştiinţifică, raţională, aplicabilă vieţii politice în pofida prevalenţei intereselor, care îi imprimă acesteia grade diferite de subiectivitate, iar actorilor politici tentaţii de escamotare a realului.

Analiza politică bazată pe metode ştiinţifice, sesizând existenţa unor elemente comune între gândirea politică şi mit, este datoare a disocia nuanţat ce este previziune reală sau închipuire, în ce măsură o promisiune politică pentru viitor este sau poate deveni program realizabil ori numai o „cortină” pentru frustrările prezentului, în ce fel gesturile sociale ale

[18] Arthur Koestler, *Lunaticii. Evoluţia concepţiei despre univers de la Pitagora la Newton*, Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 399.

politicii şi politicienilor au temeiuri obiective, raționale ori transpun imaginativ şi speculativ roluri ale „animalului politic”.

Dacă este de înțeles şi acceptabil că dimensiunea mitică a proceselor politice, sau a unora dintre ele, se regăseşte în anumite modele explicative pentru structuri politice existente, în proiecte de viitor acreditate sau legitimate prin referiri la un trecut eroic, este de aşteptat ca analiza politică bazată pe metode ştiințifice să aducă politica şi pe politicieni „cu picioarele pe pământ”. Dacă, aşa cum arată destule şi convingătoare exemple ale istoriei, politica a fost şi este capabilă a genera şi menține mitul, ştiința politicii sau politologia se află permanent în fața misiunii de a contribui – pe bază de argumente şi fapte – la demitizarea politicii, a diverselor evenimente sau comportamente politice, apelând la explicarea logică, la analiza lor obiectivă, fie că este vorba despre politica internă sau internațională, evitând tentația generalizării absolutizante sau a concluziei „mânate” de interese oculte, de tentația falsificării sau mistificării. Altfel spus, îndeosebi pentru ştiința politică, logica validării unor judecăți de valoare trimite la observație, la metode inductive şi deductive aplicate direct experienței, adică situațiilor şi proceselor sau evenimentelor politice, pentru a ajunge la concluzii pertinente privind evoluția lor, iar în funcție de acestea, la anumite ipoteze, implicații, predicții şi, bineînțeles, la teoria care le susține, le confirmă sau le respinge. Inspirată de concepțiile lui Karl Popper asupra filosofiei ştiinței, metoda se bazează deopotrivă pe experiență şi observație, dar şi pe inteligența şi rațiunea demersului analitic, pornind de la definiții şi ipoteze cât mai corecte şi realiste, de la examinarea obiectivă a concordanței dintre ceea ce se vede sau se mişcă pe scena vieții politice (interne sau internaționale) şi ceea ce semnifică mişcarea, gestul sau comportamentul factorilor politici.

Anticipând perspective noi în lumina istoriei civilizației umane, analiştii sociali nu pot să nu se refere la *spațiul politic* pentru a descrie viitorul. Unii dintre aceştia explorează căile şi metodele privind rezolvarea conflictelor, elaborarea deciziilor, politicile economice legate de cele ecologice, observând că pe parcursul istoriei s-a ajuns la centralizarea societății, a puterii. „Dar centralizarea puterii deschide în mod inevitabil uşa – cei care dețin puterea au acces la informații, iau decizii şi redistribuie lucrurile – fructificării oportune a posibilităților

pentru a se recompensa pe ei înşişi şi pe apropiaţii lor. Pentru cel familiarizat cu orice grupare de oameni moderni, acest lucru este evident. Pe măsură ce societăţile timpurii s-au dezvoltat, cei care acumulau puteri centralizate se constituiau ca o elită, devenind, probabil, sursa unora dintre cele mai familiare clanuri foste egale dintr-un sat, încât ajungeau apoi «mai egale» decât ceilalţi”[19].

Autorul american, dorind să demonstreze în ce mod istoria şi biologia s-au influenţat şi îmbogăţit reciproc, înlesnind o profundă înţelegere a condiţiei umane şi destinului societăţii – inclusiv prin intermediul unor forţe simbolice cum au fost şi continuă să fie armele, seminţele şi oţelul – trimite sugestiv şi convingător, adesea metaforic, la rădăcinile şi metodele politicii ca parte activă a modernizării omului şi a lumii. O lume care, potrivit altor analişti, îndeosebi europeni, a intrat şi se avântă în postmodernism, ca o nouă şi paradoxală paradigmă a prezentului şi viitorului, privite în înlănţuirea lor naturală. Este menirea ştiinţelor sociale – iar în acest context şi a politologiei – de a descifra fizionomia şi fiziologia postmodernismului. „Un mod de a o face este să explorăm postmodernismul ca o experienţă a crizei, comparându-l cu alte perioade asemănătoare pentru a descoperi ce rezolvări au fost căutate, dacă au fost căutate vreunele. Astfel, ar trebui să putem discerne ce fel de probleme – de cunoaştere şi existenţă, de etică şi politică – se ridică şi, de asemenea, să înţelegem mai bine de ce postmodernismul poate fi văzut ca un moment ... al resemnării civice sau al speranţei realiste”[20].

Problematica socială, economică, politică şi culturală, pe scurt, starea lumii şi viitorul colectivităţilor oferă un larg câmp de acţiune ştiinţei politice.

Complexitatea vieţii politice contemporane solicită intens contribuţia ştiinţifică a analiştilor sociali şi politici, efortul constructiv al politicienilor realişti. Agenda încărcată şi mereu schimbătoare a scenei politice impune atenţiei preocupări raţionale conjugate, apte a situa ştiinţa

[19] Jared Diamond, *Guns*, *Germs and Steel. The Fates of Human Societies*, W.W. Norton & Company, New York, London, 1999, p. 288.

[20] David Lyon, *Postmodernitatea,* Editura Du Style, Bucureşti, 1998, p. 116.

politică, politologia la nivelul cerinţelor şi condiţiilor materiale şi intelectuale ale epocii istorice, ale idealurilor lumii secolului al XXI-lea.

Concepte-cheie

♦ Abordare (politologică-extrapolitologică-geopolitică)♦ Analiză semantică sau demers terminologic♦ Psihologism şi behaviorism ♦ Comparaţie şi comparatism ♦ Sinteză şi predicţie ♦ Empirism ♦ Pragmatism ♦ Cuantificare şi variabile (politice, de control, temporare etc.) ♦ Teoria jocurilor ♦ Formalism ♦ Funcţie şi structură-funcţionalism ♦ Mit politic; miturile lumii moderne ♦ Mituri şi metode ştiinţifice ♦ Postmodernism.

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştinţelor)

1. Precizaţi principalele metode de analiză politologică.
2. Ce se înţelege prin abordare extrapolitologică?
3. Ce este behavorismul şi ce importanţă are el pentru ştiinţa politică?
4.Care sunt criteriile de analiză comparativă a fenomenelor sau situaţiilor politice?
5.Ce este predicţia politică?
6.Ce perspective oferă analizei politologice abordările empiriste sau formaliste? Dar metoda funcţionalist-structurală?
7.Ce este un mit politic şi care sunt miturile lumii moderne?
8. În ce constă metoda ştiinţifică de analiză politică a miturilor?
9 Este postmodernismul o expresie a resemnării civice?

Bibliografie

• M. Doggan, D.Pelassy, *Cum să comparăm naţiunile. Sociologia politică comparativă,* Editura Alternative, Bucureşti, 1993, p.7-12;113-121.
• Raoul Girardet, *Mituri şi mitologii politice*, Institutul European, Iaşi, 1997, p.144-159.
• Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului,* Editura Univers, Bucureşti, 1978, p.136-172.
• David Lyon, *Postmodernitatea*, Editura Du Style, Bucureşti, 1998, p.116-127.
• Carpinschi, Anton, *Deschidere şi sens în gândirea politică*, Institutul European, Iaşi, 1995, p.55-68.

Partea a II-a

PERSPECTIVĂ PRAXIOLOGICĂ. ANALIZE ŞI CONCLUZII APLICATIVE

VI. **REGIMURILE POLITICE ŞI SCHIMBAREA SOCIALĂ**

Ca ştiinţă deopotrivă teoretico-explicativă, cât şi praxiologică, politologia are o utilitate socială recunoscută. Ea a ajuns la un stadiu de consolidare a statutului său teoretic, iar printr-o permanentă revizuire a metodelor şi tehnicilor de analiză este capabilă să evite excesele elaborărilor abstracte şi să-şi extindă cercetările operative, să formuleze şi să sistematizeze cunoştinţe şi concluzii specifice despre fenomene politice concrete, instituţii şi schimbări, despre procese şi comportamente. O mare importanţă prezintă, în acest sens, studiul regimurilor politice. Reflectând elementele esenţiale ale sistemului politic şi având o relaţie directă cu puterea (organizarea, conducerea şi administrarea, conturarea strategiei dezvoltării sociale etc.), regimurile politice reprezintă unul din cele mai atractive şi relevante domenii de analiză politologică îndreptată spre înţelegerea tuturor componentelor vieţii sociale, a evoluţiei şi dezvoltării politice a lumii contemporane. Mai ales în privinţa descifrării cursului schimbărilor globale din zilele noastre, nu numai politologia, dar şi celelalte ştiinţe sociale au nevoie să examineze, să compare dinamica proceselor fundamentale ale societăţii şi a regimurilor politice.

VI.1. ***Regimurile politice; continuitate şi ruptură***

În limbajul comun, mai ales în viaţa politică, termenul de regim politic este asociat, uneori, polemic-peiorativ, alteori ca recunoaştere a unor merite, cu numele unui conducător, al unei personalităţi politice.

În literatura de specialitate, regimurile politice sunt analizate din diverse perspective teoretice; o seamă de abordări extind definirea acestuia la organizarea *întregului sistem politic,* identificând *regimul* cu

sistemul. Între cele două concepte există, însă, o distincție clară. Conceptul de *regim politic*, deşi are ca temei aceeaşi existență politică a societății, reflectă doar unele elemente din *sistemul politic* şi se subinclude acestuia. Astfel, în timp ce regimul este rezultatul raporturilor politice complexe care, prin intermediul instituțiilor, dă expresie poziției şi acțiunii grupurilor sociale şi politice în lupta pentru cucerirea, exercitarea şi menținerea puterii, sistemul se compune din întreg ansamblul vieții politice, cuprinde, deci, toate componentele politicului şi nu doar ceea ce este în legătură cu puterea politică a unui stadiu sau altul, a unei legistraturi, ca în cazul regimului politic. De aceea, mai multe regimuri pot fi expresia aceluiaşi sistem politic, rămas neschimbat.

Unii analişti, constatând complexitatea crescândă a raporturilor politice, extensia socială a acestora, susțin că politica nu este o activitate autonomă, disociată de contextul uman şi social din care izvorăşte; politica şi politicul pot fi considerate un instrument al reînnoirii „ordinii sociale" şi, în consecință, a omului însuşi, politica exprimând „socialul devenit conştient". Într-o asemenea accepție largă asupra politicii, regimurile sunt considerate *moduri de exercitare a puterii*, în timp ce, după alte abordări teoretice, regimul politic poate fi definit numai prin referire la *modul de organizare a statului*, echivalând statul, ca principală instituție politică, cu un tip sau altul de regim politic.

Răspunde exigențelor analizei ştiințifice şi este mai aproape de realitate opinia, relativ mai răspândită, potrivit căreia *prin regim politic se poate înțelege modul concret de organizare şi funcționare a sistemului politic, de constituire a organelor de conducere în societate în raport cu cetățenii*, regimul exprimând un *raport direct între organele de conducere din societate şi cetățeni*.

Regimurile care, într-o formă sau alta, dau expresie voinței şi intereselor cetățenilor sunt, în esența lor, *democratice*, după cum cele care nu urmează aceste căi sunt de factură *autoritară şi totalitară*, dictatorială. Regimurile autoritare se caracterizează prin „pluralism politic limitat, în care clasa politică nu dă socoteală de faptele săvârşite, care nu sunt bazate pe o ideologie clar articulată, dar sunt caracterizate de mentalități specifice, în care nu există o mobilizare politică la bază şi pe scară mare, cu excepția unor momente din dezvoltarea lor, şi în care un lider, sau uneori un mic grup, îşi exercită puterea în limite slab definite în plan formal, dar în fapt mai degrabă previzibile", în timp ce regimurile

totalitare se caracterizează prin „a) prezența unui partid unic; b) o poliție secretă foarte bine dezvoltată; c) monopolul statului asupra mijloacelor de comunicare; d) controlul centralizat al tuturor organizațiilor politice, sociale, culturale, până la crearea unui sistem de planificare economică; e) subordonarea completă a forțelor armate puterii politice."[1]

Diversitatea constituirii şi evoluției regimurilor politice este în strânsă legătură cu modul preluării şi exercitării puterii, pe căi democratice sau nedemocratice, după cum anumiți factori sociali şi economici pot genera sau stimula un gen sau altul (democratic sau autoritar, totalitar) de regim politic. Criteriile viabile de apreciere a unui regim politic sunt, deci, *natura şi modalitățile sale de funcționare* (democratică sau dictatorială), *valorile pe care le promovează*, *eficiența procesului de guvernare* etc.

În funcție de formele de expresie ale exercitării puterii sau actelor de guvernare, analizele politice disting câteva tipuri de regim politic:

• *parlamentar* sau *reprezentativ* – republican sau monarhic –, de exemplu, în Anglia, Germania, Spania, Italia etc., în care parlamentul deține un rol preponderent, iar şeful statului, dacă este monarh, are un rol nesemnificativ în viața politică; în sistemul republican, preşedintele este ales de către parlament, are prerogative reduse, fiind dependent de parlament;

• *prezidențial*, cum este cazul în SUA, în care preşedintele este şi şef al guvernului, parlamentul şi preşedintele având aceeaşi sursă de învestire: voința poporului, adică au legitimitatea alegerii prin vot universal. Există diferite variante de regim prezidențial; de exemplu, în Rusia, preşedintele este secondat de un prim-ministru, al cărui rol este însă mai restrâns în raport cu ceea ce, tradițional, înseamnă un şef de guvern;

• *semiprezidențial,* care este o variantă de regim republican ce îmbină trăsături ale regimului prezidențial şi ale celui parlamentar sau reprezentativ. Acesta presupune un preşedinte ales prin sufragiu universal şi cu anumite puteri proprii, un prim-ministru şi un guvern care răspund în fața parlamentului. Un asemenea tip de regim politic funcționează in Franța, Portugalia etc.; după prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa de Est a fost adoptat în Polonia, Bulgaria, România etc. Raporturile dintre

---

[1] Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiință politică*, Institutul European, Iaşi, 2002, p. 284.

preşedinte, parlament şi şeful guvernului pot fi diferite, în funcţie de normele constituţionale din fiecare ţară. Caracteristic pentru regimul semiprezidenţial este faptul că, deşi atât şeful statului, cât şi parlamentarii sunt învestiţi cu legitimităţi echivalente, prin vot popular, preşedintele are dreptul de a dizolva parlamentul;

• *militar*, regim în care puterea politică este preluată şi exercitată de cadre militare; în funcţie de împrejurări, regimul militar poate fi dictatorial sau cu caracter general-democratic. Regimul militar poate recurge la militarizarea unor sectoare de activitate şi guvernează prin decrete-lege.

Regimurile politice au o dinamică proprie, aflându-se mereu sub semnul schimbării, al continuităţii şi discontinuităţii – *schimbări normale,* într-un fel *controlabile*, *aşteptate*, la distanţe mai mari sau mai mici de timp, în funcţie, uneori, de durata ciclurilor electorale, alteori de acumularea unor procese negative şi amplificarea disfuncţiilor. Regimurile politice cunosc, însă, şi schimbări bruşte, *rupturi* sau *revoluţii*, generate de izbucnirea unor ciocniri de interese, de procese de erodare, mai ales în cazul regimurilor nedemocratice.

Un reputat politolog consideră că „o revoluţie este o schimbare rapidă, fundamentală şi violentă a valorilor şi miturilor dominante ale unei societăţi, o schimbare a instituţiilor sale politice, a structurii sociale, a conducerii, a activităţii şi strategiilor politice guvernamentale", fiind necesar ca, analitic, să se facă „deosebire între revoluţii şi insurecţii, rebeliuni, revolte, lovituri şi războaie de independenţă". În acest sens, „o lovitură de stat, prin ea însăşi, schimbă numai conducerea şi, poate, strategiile politice; o rebeliune sau o insurecţie pot schimba conducerea, politica şi instituţiile politice, dar nu structura şi valorile sociale; un război de independenţă este o luptă a unei comunităţi împotriva conducerii unei comunităţi străine şi nu determină în mod necesar schimbări în structura socială a oricărei comunităţi. Ceea ce numim aici simplu «revoluţie» este ceea ce alţii au numit marea revoluţie, suprema revoluţie sau revoluţia socială. Exemple demne de amintit sunt revoluţiile din Franţa, China, Mexic, Rusia şi Cuba"[2]. Dintr-un alt unghi de vedere, al relaţiei dintre regim politic şi schimbare sau modernizare, autorul discută despre

---

[2] Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăţilor în schimbare*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 231.

„revoluția occidentală” şi „revoluții orientale”, propunând filiații şi caracteristici, particularizând revoluția americană, despre care afirmă, citând pe istoricul britanic Arnold Toynbee, că aceasta „a pornit ca o reacție în lanț”, începută de Revoluția franceză şi continuată de Revoluția rusă, care a fost „copilul Revoluției americane, deşi unul nedorit şi nerecunoscut”.

În concepția aceluiaşi politolog şi din perspectiva temei abordate, „revoluția este situația extremă a exploziei participării politice. Fără această explozie nu există revoluție. Totuşi, o revoluție completă impune şi o a doua etapă: crearea şi instituționalizarea unei noi ordini politice. Revoluția încununată de succes îmbină mobilizarea politică rapidă cu instituționalizarea politică rapidă”, încât „măsura succesului unei revoluții este dată de autoritatea şi stabilitatea instituțiilor cărora le dă naştere”[3]. (Desigur, nu „peste noapte”, ci, cum spun alți autori, în timpul unui proces revoluționar complex şi îndelungat).

În cadrul unuia şi aceluiaşi sistem politic, inclusiv cel democratic, pluralist, se pot succede tipuri diverse de regim politic, în înțelesul de modalitate concretă de exercitare a puterii politice, de îndeplinire a mandatului încredințat de alegători, dar şi moduri specifice de „continuitate şi ruptură” în sistem, în succesiunea regimurilor politice. Adevărul este că „în lumea reală, oamenii şi grupurile luptă pentru putere şi bunăstare. O astfel de luptă constituie sursa schimbării. Dacă am inventa instituții de canalizare a luptei, am putea controla chiar procesele de schimbare. Aceasta cu atât mai mult cu cât schimbarea incontrolabilă – revoluția – distruge mai mult decât realizează. Conflictul şi schimbarea sunt vitale societăților deschise. Fără acestea, toate talentele umane ar rămâne nefructificate”[4].

În evoluția (sau involuția) sistemelor şi regimurilor politice, deci în procesele schimbării, un rol important revine reformelor. Conceptul de *reformă* implică, în teoria socială şi politică, schimbări moderate, graduale, limitate în amploare şi „temporizate” (dar nu părăsite), urmărind consecvent şi rațional, în funcție de condiții şi posibilități, obiective precise în direcția ameliorării vieții sociale, economice, juridice etc.

---

[3] *Idem*, p. 232-233.

[4] Ralf Dahrendorf, *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății,* Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 5.

Reformele sunt mereu confruntate cu problema esențială a priorităților şi opțiunilor.

În acest sens, sunt acreditate două teorii asupra reformei capabile de schimbări semnificative în structura social-economică şi în instituțiile politice: 1. Teoria acțiunii totale, „anunțate" şi a aplicării ei ferme, fără pauze şi reveniri (tip „rădăcină"); 2. Teoria acțiunii impuse, fără „explicații" prealabile (tip „ramură"), caracterizată de ascunderea scopurilor şi impunerea bruscă a schimbărilor. În primul caz este vorba despre strategia rezolvării separate a fiecărui „pachet de obiective", iar în al doilea, de strategia izolării fiecărui asemenea „pachet", cunoscută şi sub numele de strategie fabiană. Ambele variante generează mobilizări politice diferite, determină lărgirea sau restrângerea participării politice, reunirea sau izolarea diverselor forțe politice. Analiştii susțin că peste tot în lume, în istoria națiunilor, reformele sociale, economice şi politice semnificative sunt însoțite de violență sau pândite de perspectiva înlocuirii sistemelor politice în vederea modernizării lor. Între revoluție şi reformă există tot timpul, ca expresie a dialecticii schimbării, o multitudine de interrelații, reforma putând să îndeplinească, în funcție de împrejurări economice, sociale şi politice, interne şi internaționale, funcția de substitut sau catalizator al revoluției specifice fiecărui timp istoric[5].

VI.2. *Revoluțiile sociale şi tranziția postcomunistă*

Unii gânditori disting între *revoluție politică* şi *revoluție socială*. Prima, schimbarea puterii, este „doar momentul declanşator" al celei de-a doua, care reprezintă *un proces revoluționar complex şi de lungă durată.* Ca urmare, ultima include, ca părți componente, şi perioadele de tranziție[6].

---

[5] Mai cu seamă, şcoala politologică americană a adâncit dezbaterile pe această temă, concludent sistematizate, între alții, de Samuel P. Huntington, care, în lucrarea *Ordinea politică a societăților în schimbare*, descifrează analitic teoria şi ipostazele reformelor (1968), pentru ca în şocanta lucrare din 1996, *Ciocnirea civilizațiilor şi refacerea ordinii mondiale,* să transfere, atractiv şi provocator, dezbaterea privind societățile în schimbare prin revoluții şi reforme asupra consecințelor previzibile şi imprevizibile ale mondialismului şi globalismului.

[6] Ion Tudosescu, *Revoluție socialã şi proces revoluționar*, în „Opinia naționalã", nr. 402, din 15 noiembrie 2004, p.4.

Asemenea revoluții sociale de schimbare radicală a tuturor formelor şi elementelor constitutive ale unei orânduiri sociale, începând cu înlăturarea vechiului ei sistem politic, au parcurs şi parcurg încă țările Europei centrale şi de est, foste socialiste până în 1989. Astfel, Albania, Bulgaria, fosta Cehoslovacie, fosta Republică Democrată Germană, fosta Iugoslavie, Polonia, România şi Ungaria au ieşit, aparent brusc, din modelul economiei centralizate, al sistemului politic monopartid pentru a trece la economia liberă, de piață, iar în plan politic, la pluralismul democratic. Potrivit unor analize politologice, în acest proces inedit de tranziție, zona Europei centrale şi de est, zonă-tampon între Occident şi Rusia, s-ar afla, istoriceşte, într-un fel de „capcană" a modelelor, preluate sau impuse, în funcție de raportul de forțe, de oscilațiile geopoliticii.

Unii politologi au contrazis, însă, atât teoria modelelor, cât şi ipoteza unor aşa-zise căi de mijloc, considerând că „din punct de vedere al politicii normale, există o sută de căi, şi mereu vom avea de învățat unul de la altul în conturarea modelului propriu de progres economic şi social… Nici unul dintre aceste modele nu devine un model pentru alții, şi cu atât mai puțin un sistem. Realitatea este infinit mai variată. Ea poate fi un coşmar pentru puristul conceptual, ceea ce nu trebuie să ne inducă în eroarea de a o sanctifica transformând-o în sistem"[7].

Unii politologi, cum este fostul consilier la Casa Albă, Zbigniew Brzezinski, atrag atenția că „lecțiile procesului de transformare" din fostele țări socialiste aduc în „laboratoarele" de idei noi probleme de

---

[7] Ralf Dahrendorf, *Reflecții asupra revoluției din Europa,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 59.

Alte analize, deşi încă insuficiente cantitativ şi irelevante calitativ, adesea rămase în urma profunzimii transformărilor de după 1989 - situație explicabilă prin „ineditul" istoric –, deschid totuşi noi orizonturi abordării realiste a noului curs al țărilor central şi est-europene, curs care nu este fără impact şi fără consecințe pentru țările occidentale. Au remarcat acest curs o serie de analişti ai fenomenului politic mondial. Între aceştia: Daniel Chirot, S.N. Eisenstadt, Jeffrey C. Isaac, Ken Jowit, Jacques Rupnik, Leszek Kolakovschi, Katherine Verdery, Zbigniew Brzezinski. Analizele şi opțiunile acestora se regăsesc în volumele: *Revoluțiile din 1989. Între trecut şi viitor*, Polirom, Iaşi, 1996 (volum coordonat de V.Tismăneanu); *Democrația în vremuri întunecate*, de Jeffrey C. Isaac, Polirom, Iaşi, 2000; *Europa centrală şi de est în ciclonul tranziției*, de Zbigniew Brzezinski, Editura Diogene, Bucureşti, 1995, sub redacția lui Paul Dobrescu.

ordin intelectual. „Când a început procesul acestei transformări, nu exista nici un model, nici un concept orientativ pe baza căruia să fie abordat… Nu exista nici o construcție teoretică referitoare la transformarea sistemelor etatiste în democrații pluraliste, bazate pe piața liberă. Problema nu este doar descurajatoare din punct de vedere intelectual, ci a fost şi rămâne imperativă din punct de vedere politic, deoarece Occidentul, surprins de rapida dezintegrare a comunismului, nu a fost pregătit în mod corespunzător pentru participarea la sarcina complexă a transformării fostelor sisteme de tip sovietic”[8]. Politologul american desprinde, cu îndreptățire, asemenea lecții ale procesului de transformare: 1) aşteptările de ambele părți (în Est şi în Vest) au fost mult prea mari şi, mai degrabă, naive; 2) însuşi procesul de transformare nu se desfăşoară în flux continuu, ci este o succesiune de etape distincte; 3) reforma politică reprezintă baza unei reforme economice eficiente; 4) „terapia de şoc” este posibilă numai dacă există toate condițiile necesare, obiective şi subiective; 5) nu trebuie excluse strategiile de transformare care implică o trecere mai lentă prin câteva etape necesare şi se bazează, mai degrabă, pe o îndrumare permanentă din partea guvernului decât pe descătuşarea unor forțe ale pieței independente şi dinamice.

Aproape simultan, un alt reputat analist, Jacques Rupnik, scria că „Europa centrală şi de est trebuie să construiască foarte repede ceea ce Occidentului i-a luat mult timp să facă. Acesta este un experiment fără precedent şi care nu are loc într-o izolare de laborator (unde există răgazul de a observa şi a perfecționa teoriile legate de democrație). Aceasta nu se datorează numai faptului că a dispărut „Cortina de Fier”, lăsând întreg continentul expus consecințelor destabilizatoare care ar decurge în mod sigur din orice impediment serios în tranziția democratică din cealaltă Europă, dar şi faptului că dificultățile şi crizele noilor democrații nu ne sunt străine nouă, în Vest. Mişcarea spațiului public, slaba participare politică, neîncrederea din ce în ce mai mare în partide şi politicieni, şi încrederea ratată în instituțiile parlamentare sunt probleme comune ale democrațiilor consacrate. Ar trebui oare să vedem acest lucru ca pe un semn că Europa centrală este la limita inferioară a normalității democratice occidentale ? Sau ar trebui să ne cutremurăm la gândul că există o paralelă, o legătură profundă între crizele politice din societățile

[8] Zbigniew Brzezinski, *Op. cit.,* p. 243.

predemocratice ale Estului postcomunist şi societăţile postdemocratice ale Vestului ?”[9].

Fapt este că intrate sau nu, în grup sau individual, în *capcana modelelor*, ţările din Europa centrală şi de est, abia ieşite din „tunelul integrării socialiste”, s-au integrat sau sunt în pragul integrării europene, preocupate să rezolve ecuaţia cu mai multe necunoscute a relaţiilor dintre reforma politică şi cea economică, generatoare de multe şi continue tensiuni. Efortul căutării soluţiilor a fost şi continuă a fi cu atât mai necesar, cu cât nu se poate imagina o cale a progresului social şi prosperităţii fără ca viaţa politică democratică şi mecanismul economic să evolueze armonios, deşi, cum observă analiştii, între cele două nu există o legătură directă şi nici nu se poate apela la o metodă standard sau la un model prefabricat pentru a le garanta pe amândouă.

O asemenea constatare porneşte de la opinia potrivit căreia „ţările Europei centrale şi de est nu s-au debarasat de sistemul comunist pentru a-l îmbrăţişa pe cel capitalist (oricare ar fi acesta); ele s-au scuturat de un sistem închis pentru a crea o societate deschisă… căci *pot exista multe sisteme, dar o singură societate deschisă*… (subl. ns.). Drumul spre libertate nu duce de la un sistem la altul, ci este unul ce conduce la spaţiile deschise ale infinitelor viitor-uri posibile, din care unele le concură pe celelalte. Competiţia lor face istoria”[10].

În ţările Europei centrale şi de est, competiţia este determinată de condiţiile economice, sociale, politice, demografice, culturale, psiho-sociale ale tranziţiei. Orice analiză a tranziţiei postcomuniste arată că, aproape fără excepţie, forţele politice din zonă şi liderii lor mai realişti au ajuns relativ repede la concluzia că s-au angajat pe un drum necunoscut, fiind nevoiţi, pentru a ieşi la liman, să răspundă unei problematici noi, neaşteptate şi, evident, necunoscute. Problematica şi procesele acestei tranziţii sunt complexe şi contradictorii, încât „căutarea viitorului social”, definirea sau constatarea posttranziţiei ca nouă realitate socio-politică şi economică nu pot fi rodul imaginarului, ci rezultanta realităţii.[11]

---

[9] Jacques Rupnik, *Blues-ul posttotalitar*, în volumul *Revoluţiile din 1989. Între trecut şi viitor*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 260.

[10] Ralf Dahrendorf, *Op.cit.*, p. 37-38.

[11] Ion Mitran, *Real şi imaginar în politică. Ineditul istoric al tranziţiei postsocialiste*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2001.

Tabloul vieții social-economice a țărilor aflate în tranziție postcomunistă poate fi mai bine explicat şi înțeles dacă se au în vedere evenimentele social-politice în ansamblul lor, evoluțiile şi involuțiile din sfera structurilor şi raporturilor social-politice, în contextul proceselor complexe, inedite şi contradictorii ale trecerii de la un sistem social-politic la altul. Se vorbeşte astăzi de o trecere la un sistem, în esență, capitalist, din care țările în cauză ieşiseră în urma celui de-al doilea război mondial, în bună parte nu de bună voie şi nici din proprie inițiativă, ci şi ca urmare a împărțirii sferelor de influență între puterile marii coaliții antihitleriste. Dar pentru fiecare în parte şi pentru toate laolaltă, istoria „captivă" de aproape o jumătate de secol nu a fost şi nu poate fi considerată o simplă paranteză istorică. După război, cele două sisteme social-politice opuse – capitalist şi socialist – au evoluat, fiecare în felul său, au intrat în relații de cooperare specifică (adversativă, s-ar putea spune, adică nu în afara unei tentații de subminare reciprocă), ajungându-se la cunoscutele situații de la sfârşitul deceniului al nouălea, marcat, pe plan mondial, de dispariția fostei URSS şi a „lagărului socialist".

Acestea sunt – în linii generale – *premisele sau preliminariile tranziției*, iar logica progresului social-politic, precum şi transformările reale în sfera vieții politice (democrația pluralistă şi alternanța la putere), a celei economice (restructurarea proprietății, privatizarea, libera concurență), ca şi în alte domenii, probează că procesul tranziției nu poate fi istoriceşte involutiv, adică nu poate duce nici la capitalismul antebelic ori postbelic, nici la socialismul totalitar, de asemenea revolut. Tabloul schimbărilor din țările central şi est-europene arată că opțiunile politice diverse, pluraliste, contradictorii adesea, înfruntându-se în mod democratic, generează noi structuri şi relații social-politice, depăşindu-se treptat „stările" specifice tranziției, când elementele de provizorat întrețin incoerența şi instabilitatea. Pe acest plan, bătălia pentru progres, pentru viitorul social nu poate fi câştigată prin obiective ale „reinstaurărilor" sau transplantului de modele externe, ci prin luarea în considerare a condițiilor concret-istorice – interne şi externe –, prin raportare continuă la interesele naționale, la realitățile zonale, continentale şi mondiale.

În această ordine de idei, experiența românească – asemenea celei acumulate în toate țările din Europa centrală şi de est – arată că diferitele fațete ale tranziției – înțelese, acceptate tacit sau ignorate în vâltoarea evenimentelor – au trebuit şi continuă încă să înfrunte dificultăți

obiective, inevitabile, dar şi subiective, regăsibile în ceea ce un termen mai general şi cu accent critic (mai mult sau mai puţin asumat de forţele politice la putere sau în opoziţie) trimite la „erori de apreciere” sau inadecvare strategică la realitate. Unele erori de apreciere au fost şi rămân „tributul” sau „reflexul condiţionat” al ieşirii din totalitarism, dar şi consecinţa alunecării pe panta iluziilor ori a unei noi utopii. În acest caz, „ieşirea din utopie” se concretizează prin armonizarea reformelor economice şi politice, cu alte cuvinte, se impune conştiinţa că *nici o reformă politică nu este viabilă dacă nu s-au împlinit reformele economice.*

Experienţa acumulată relevă că tranziţia nu poate fi echivalată cu o simplă succesiune de reforme în diverse domenii, ci rezultă dintr-un complex de schimbări profunde, continue, *cu eforturi interne, dar şi prin cooperarea internaţională*. Este realist a spune că, aşa cum probează, în felul său şi sub aspecte din cele mai diferite, fiecare dintre ţările în tranziţie, aceasta reprezintă un proces dificil, greu de stăpânit, străbătut de încercări şi erori, însoţit de costuri sociale pentru populaţie, proces care poate duce la orizonturile aşteptate de viaţă şi civilizaţie, ale libertăţii şi democraţiei. În cazul fiecăreia din ţările în tranziţie, există suficiente „fapte” economice, sociale şi politice, care demonstrează cât de dăunătoare au fost şi sunt modul defectuos de percepere ideologic-partizană a realităţilor, nesocotirea condiţiilor concret-istorice, incoerenţa şi confuziile aprecierii, mai bine spus, ale deprecierii, pe de o parte, a rolului statului în economie şi societate, pe de alta, a liberei iniţiative. La toate acestea se poate adăuga inconfundabila consecinţă negativă a „transplantului” artificial al unor metode specifice altor stadii de dezvoltare, altor ţări, precum şi a iluziei, obstinat cultivată, că nimic nu s-ar putea rezolva fără ajutor extern, însoţit, uneori, şi de „îndemnul” sau iniţiativa de a urma un anumit model.

Analizei politice nu-i este indiferent dacă starea de criză (fără deosebire de sistem şi regim politic) este sau nu însoţită de conştiinţa şi acţiunea schimbării, a reformării pentru a se ajunge la un nou stadiu de dezvoltare, forţele politice ale iniţiativei schimbării ţinând cont, pe cât posibil, de elementele obiective şi subiective, de faptul probat de istorie

că eventuala prăpastie „dintre ceea ce se aşteaptă de la sistem şi ceea ce sistemul poate oferi, generează tensiuni şi explozii”[12].

Politologi care şi-au propus să descifreze geneza şi evoluţia *stărilor de criză*, logica revoluţiilor sau reformelor au pus în circulaţie scheme conceptuale cum ar fi criza de eficienţă, criza de legitimitate, unii propunând şi o altă diviziune a tipurilor de criză: *de identificare, de legitimare, de penetrare, de distribuire şi de participare*[13].

Analiza şi înţelegerea crizelor oricărui sistem, a genezei şi mecanismului fiecăruia în parte, dar şi privite în ansamblu, în timp ori pe spaţii geopolitice, reprezintă calea spre elaborarea şi evaluarea soluţiilor, a celor politice, în primul rând, a celor care privesc perfecţionarea şi adaptarea sistemului, reconstrucţia instituţiilor sale, prin metode care merg de la cele pacifiste, evolutive, reformiste până la cele de ruptură, revoluţionare, schimbarea putând fi pozitivă, de progres sau, dimpotrivă, conservatoare, retrogradă.

Ca urmare, esenţiale pentru profundele schimbări ce însoţesc procesele perioadelor de tranziţie, axul lor principal, sunt deschiderea spre libertate, spre democraţie, reformarea sau reconstrucţia mecanismelor conducerii centralizate, care reclamă de la cetăţeni atitudini şi norme de comportament mult schimbate, diametral opuse faţă de trecut. Iar aceasta, deoarece democraţia nu creează automat o punte de trecere de la o economie birocratizată, centralizată la o economie de piaţă bazată pe competiţie şi creşterea producţiei, situaţia de tranziţie, cu marile ei dificultăţi, trebuind a fi depăşită cât mai repede posibil.

Intrate în valurile revoluţiilor (bruşte, violente sau de „catifea”), adoptând succesiv reforme ori continuând pe cele începute cu ani înainte (Polonia, Ungaria), ţările aflate în tranziţie aduc în atenţia analizei politice, a politologiei, noi teme de studiu şi reflecţie, experienţe şi procese noi, inedite, imprevizibile, unele dintre ele provocând derută. Dar „deruta umană este o etapă normală a acestei mari tranziţii. Renaşterea nu poate avea loc imediat sau fără durere. Ea nu poate neglija diversitatea societăţilor şi culturilor, dispreţui povara tradiţiilor sau uita că, în limbi diferite, cuvintele şi conceptele nu au totdeauna acelaşi înţeles…

---

[12] Mattei Dogan, Dominique Pellasy, *Cum să comparăm naţiunile. Sociologia politică comparativă*, Editura Alternative, Bucureşti, 1993, p. 108.

[13] L. Holmes, *Postcomunism*, Institutul European, Iaşi, 2004.

Deosebirile de interese sunt, bineînţeles, tot atât de evidente la nivel internaţional ca şi în interiorul regiunilor şi al ţărilor. În aproape toate ţările există adânci dihotomii, standarde de comportare multiple şi acţiuni ipocrite; aceste deosebiri sunt cam aceleaşi, atât în interiorul naţiunilor, cât şi între ele, iar reconcilierea la scară naţională ar trebui văzută ca parte a procesului global de armonizare"[14].

Diversitatea, complexitatea şi dificultăţile tranziţiei de la un sistem politic la altul nu pot fi o piedică în calea schimbării, a inovaţiei sociale şi umane. Invită la o asemenea concluzie întreaga evoluţie a tranziţiei postsocialiste, cu toate ezitările, întârzierile sau erorile de apreciere dintr-un moment sau altul, dintr-o ţară sau alta. Pentru omul politic şi pentru politolog, devine sau ar trebui să devină deopotrivă evident că, atât condiţiile succesului, cât şi consecinţele eşecului pe drumul spre societatea modernizată de mâine ţin de *vitalitatea democraţiei, de guvernarea flexibilă* şi *flexibilitatea (adaptabilitatea) sistemului în formare*, ca sistem care s-a eliberat de chingile centralizării politice rigide, ale ideologiei unice şi unificatoare.

VI.3. ***Regimuri şi sisteme politice contemporane; diversitatea tipologică***

Examinarea conceptelor de regim politic şi sistem politic relevă actualitatea, importanţa şi implicaţiile abordării lor de către ştiinţele politice, precum şi trăsăturile esenţiale ale unor instrumente deosebit de utile în cercetarea ştiinţifică, obiectivă a vieţii politice. Considerat, mai ales în politologia americană (David Easten), drept structură sau model de relaţii umane prin care se iau decizii cu autoritate pentru ansamblul unei societăţi determinate, conceptul de sistem politic a devenit din ce în ce mai operaţional, intrând în limbajul curent al politologiei. Depăşind tot mai tranşant înclinaţia unor şcoli politologice de a pune semnul egalităţii între „sistemul politic" şi „stat", abordările mai recente constată că „unii autori definesc termenul (de sistem politic) mai larg, pentru a include aproape orice legătură socială oriunde este exercitată o influenţă sau oriunde este luată o decizie cu autoritate. Astfel, în grupurile subsocietale,

---

[14] Alexander King, Bertrand Schneider, *Prima revoluţie globală. O strategie pentru supravieţuirea lumii*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1993, p. 95-96.

cum ar fi familia, biserica, sindicatele sau organizațiile de afaceri, structura luării de decizii în grup nu este considerată un sistem politic. La nivel internațional, se spune adesea că autoritatea şi alte legături de influență dintre state constituie un sistem politic internațional, cu numeroase subsisteme geografice (de exemplu, Europa occidentală), organizaționale (de exemplu, Organizația Națiunilor Unite) şi naționale (de exemplu, China)”[15] .

Fiecare subsistem se înfățişează ca un sistem, aşa cum sunt sistemele politice naționale, care, la rândul lor, sunt compuse dintr-o serie de subsisteme sau sisteme autonome şi interconectate în acelaşi timp, în cadrul cărora regimurile politice se transformă, se succed, generând diferite forme de guvernare. Astfel, dacă există un sistem politic francez, unul german, altul englez sau italian ori polonez, românesc sau grecesc – pentru a numi doar unele din Europa –, apare evident că ne aflăm în fața unei diversități, extinse tipologic, de sisteme şi regimuri politice.

Având un caracter deschis şi structuri proprii, îndeplinind funcții specifice, sistemul politic îşi asigură autoreglarea şi funcționalitatea prin anumite forme de guvernământ şi regimuri politice, care diferă între ele datorită condițiilor de formare şi dezvoltare. Aşa, spre exemplu, alegând pentru analiză „cinci democrații liberale” (S.U.A., Marea Britanie, Franța Germania şi Italia), un autor francez constată, utilizând metoda comparativă, că, deşi acestea au în comun idealuri şi instituții care le unesc – pluralismul, mecanisme democratice pentru exprimarea opțiunilor, organizarea de instituții echilibrate şi limitate, supunerea autorității publice şi a cetățenilor față de prevederi constituționale –, fiecare din democrațiile amintite se distinge printr-o personalitate bine marcată. „Se observă mai întâi un grup de trei țări (Statele Unite, Franța, Marea Britanie) moştenitoare ale unei lungi tradiții democratice, dezvoltate timp de două secole, în timp ce alte două state, Germania şi Italia, nu au cunoscut decât scurte momente de democratizare înaintea stabilirii regimurilor republicane actualmente în funcție. Dar, în cadrul primului grup, apar numeroase diferențe: Statele Unite şi Marea Britanie constituie modele de stabilitate şi continuitate, în timp ce Franța a experimentat, după 1789, aproape toate formele imaginabile de

[15] Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Heleman S. Robin, *Dicționar de analiză politică,* Ecce Homo, Bucureşti, 1993, p. 138-139.

guvernare; sistemul american, ca şi cel francez sunt fructul unei revoluţii, în vreme ce Marea Britanie de după secolul al XVII-lea a evoluat prin ajustări lente şi progresive. În această ţară, democraţia a putut să se stabilească fără a rupe cu formele monarhice, pe când cea mai mare parte a ţărilor Europei continentale au identificat edificarea democraţiei cu eliminarea regalităţii”[16].

Există, deci, *diversitate şi specificitate naţională*, dar şi *un patrimoniu comun al sistemelor politice naţionale* şi regimurilor politice din cadrul acestora. Cazuri specifice de evoluţie a sistemelor şi regimurilor politice se regăsesc în fiecare din zonele lumii: din America de Sud până în Africa, din America de Nord până în Asia. Analiza politologică relevă, mai ales prin comparaţie, că asemănările şi deosebirile dintre sisteme politice ori dintre regimuri politice sunt produsul istoriei, în general, dar şi al dezvoltării ideilor şi instituţiilor politice, în special; ele sunt, în fapt, şi în ultimă instanţă, rezultanta îmbogăţirii şi fructificării culturii politice în cadrul fiecărei naţiuni, fiecărui stat sau fiecărei zone geografice, cultura politică fiind „şlefuită” de tradiţiile istorice, ca şi de procesele în curs, ce acoperă activităţi sociale, economice şi politice.

Istoricitatea afirmării sistemelor politice, formele lor diverse de expresie pun în evidenţă tendinţa constituirii unor stiluri sau moduri specifice de adoptare a deciziilor care privesc întreg sistemul dat, fie naţional, statal, fie plurinaţional sau interstatal.

Realitate, dar şi „imagine construită” în timpul „războiului rece” – ca reflex al concurenţei politice intersistemice –, ţările Europei occidentale s-au prezentat şi au fost prezentate drept model exemplar al democraţiei pluraliste. Dincolo de acest numitor comun există însă structuri, modalităţi şi caracteristici care unesc, dar şi despart, între ele, Marea Britanie şi Franţa, Germania şi Italia, Spania şi oricare din ţările nordice etc. În fiecare din aceste ţări, viaţa politică, mecanismele democraţiei, alternanţa la putere, constituţiile, sistemele de vot, partidismul, mişcările sindicale, societatea civilă au evoluat diferit, îmbinând tradiţia istorică şi inovarea.

---

[16] Yves Mény, *Politique comparée. Les démocraties Allemagne, États-Unis, France*, *Grande Bretagne*, *Italie*, Montchretien, Paris, 1993, p. 10.

Astfel, în ceea ce priveşte regimurile politice, parlamentele – cheia de boltă a vieții democratice –, îndeplinind rolul legislativ în toate statele, au structuri diferite. În majoritatea statelor occidentale, bicameralismul egalitar sau simetric este în declin, în favoarea departajării sau asimetriei, a doua cameră având puteri restrânse. Excepție face Italia, unde Camera Deputaților şi Senatul sunt alese prin vot universal direct şi au puteri similare. În Germania, deşi modul de constituire a celor două camere, Bundestagul şi Bundesratul, este diferit, acestea au totuşi, datorită principiilor federalismului, atribuții apropiate, cea de a doua cameră reprezentând landurile, iar prima, voința poporului. Există diferențe între țări în ce priveşte durata mandatelor, compatibilitatea între mandatul parlamentar şi funcția guvernamentală, fără a mai aminti organizarea internă, metodele de lucru etc.

Analizând diverse regimuri politice occidentale, Ralf Dahrendorf observă, între altele, că, în timp ce Marea Britanie „furnizează un model pentru o țară în care totul ține de politică, chiar dacă nu se ştie întotdeauna prea sigur dacă trebuie văzută ca mare dramă, ca scenă pe care sunt reprezentate contradicțiile sociale şi speranțele naționale sau ca metodă eficientă de alocare de şanse de viață", „Franța este de două sute de ani sfâşiată între solicitările imperioase de mai multă democrație şi o veche predilecție pentru autoritate". În schimb, cazul Germaniei este acela de a fi „avut, pentru întâia dată după 1945, şansa veritabilă a democrației. Faptul că la scurt timp după aceea au existat două Germanii şi că 40 de ani, din motive pe care nu le-au ales singure, au intrat pe două drumuri foarte diferite ale ordinii politice, ne aminteşte de limitele analizei sociale în constelațiile politicii mondiale".

Exemplele invocate – cărora li s-ar putea adăuga şi altele – probează că nici unul dintre acestea „nu este prevăzut în manualele democrației" sau în „manualele capitalismului", spre a utiliza expresiile analistului menționat. Instructiv este, sub acest aspect, şi cazul Elveției. Aceasta „s-a schimbat într-un mod misterios sub o suprafață a tradiției şi stabilității. Ne-ar veni greu să numim conducători elvețieni care au împins lucrurile înainte (precum Adenauer în Germania sau De Gaulle în Franța – n.ns.), iar forțele sociale eficiente care să îi susțină pot fi numai cu greu descoperite; totuşi au avut loc schimbări hotărâte. Poate că întreaga clasă politică a lucrat, în anonimitatea ei liber aleasă, la realizarea progresului,

în vreme ce poporul a încorporat prin comportamentul său, în vot, inerția păstrării tradiționalismului”[17].

În numeroase state europene, inclusiv unele din cele menționate mai sus, guvernarea democratică a devenit o structură organizată, ierarhizată şi dispunând de mijloace de acțiune, de mecanisme instituționale simple, abia din a doua jumătate a secolului al XX-lea. În acest context, un rol de seamă a revenit procesului afirmării *statului de drept* şi *societății civile*, după regimurile totalitare ale epocii interbelice. Este semnificativ că după 1945, în Europa Occidentală, începând cu Germania, au fost revitalizate dezbaterile despre drepturile omului, despre separarea reală a puterilor, despre constituirea unor noi raporturi centru – administrație locală. Pentru toate aceste domenii s-au elaborat noi legi în spiritul constituțiilor libertății, principiilor răspunderii şi respectării tradițiilor naționale.

Secolul al XX-lea a conturat puternic tendința constituirii sau, mai degrabă, a instituirii unor noi tipuri de relații sistemice între state, cum au fost cele concepute pentru Societatea (Liga) Națiunilor din perioada interbelică sau Organizația Națiunilor Unite (ONU), după cel de-al doilea război mondial (1945). Acestea au fost menite a contribui la crearea unei noi ordini internaționale, sistemele politice propriu-zise dintr-o parte sau alta a globului dovedindu-se a fi cooperante, dar şi contradictorii. Un anumit gen de contradicții de această natură, obiective sau subiective, a ieşit la iveală mai ales în perioada existenței temporare a ceea ce s-a considerat a fi două sisteme mondiale diametral opuse: capitalismul şi socialismul. Secolul al XX-lea se înfățişează astfel istoriei ca o căutare continuă a unei noi paradigme a ordinii internaționale, atât din perspectiva constituirii organismelor cu vocație internațională, cât şi ca direcție sau metodă a consolidării statelor-națiuni, simultan cu organizarea de instituții supranaționale.

Paradigma ordinii internaționale, care ar putea constitui ea însăşi un model de sistem politic global, pune în evidență procesul constituirii, începând de la mijlocul secolului al XX-lea, a unor sisteme autonome sau subsisteme care, îmbogățind tradiții anterioare, tind a institui sau modela noi stiluri sau sisteme politice, cu o personalitate distinctă.

---

[17] Ralf Dahrendorf, *Conflictul social modern*, Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 90-98.

În această ordine de idei, un model, un stil sau sistem, se dovedeşte sau tinde a fi Uniunea Europeană. În legătură cu evoluţiile din Europa, analiştii sunt aproape unanimi în a recunoaşte că, după încheierea „războiului rece” şi destrămarea fostei URSS, a fostului „sistem mondial socialist”, „problemele” vechiului continent – îndeosebi cele politice şi economice – au luat o nouă înfăţişare. Tendinţa principală este aceea a lărgirii Uniunii Europene, prin aderarea mai multor state, încât modelul european, ca unitate deopotrivă economică şi politică, şi-a afirmat practic propria personalitate, conturând la orizont Europa secolului XXI.

Unii analişti consideră că tendinţa către unitatea europeană erodează suveranitatea naţională, în ciuda încercării diferitelor grupuri politice de a preveni acest fenomen. Potrivit unor opinii privind viitorul continentului, „în bătălia dintre federalişti şi naţionalişti, care se desfăşoară de aproape o jumătate de secol, nu pot fi nici învingători şi nici învinşi, pentru că fiecare tabără exprimă unul din elementele de bază ale Europei, una din laturile dublei sale naturi”, încât „fiecare european se simte la el acasă din Irlanda la gurile Dunării, din Groenlanda la insulele Mediteranei”, iar „cele peste 30 de naţiuni aşezate în acest spaţiu sunt la fel de reale şi de prezente în zona fiecăreia, cu limba, obiceiurile şi cultura lor; cu reprezentările lor deosebite şi originale asupra civilizaţiei comune, care o feresc de tristeţea uniformităţii”, astfel că „fiind multinaţională, Europa este multicoloră”[18].

„Vechiul continent” este angajat într-un experiment politic de importanţă istorică privind felul în care societăţile umane îşi gândesc propria soartă, ca şi raporturile cu alţii.

VI. 4. *Procese politice în spaţiul internaţional. Globalizarea*

Politologia analizează relaţiile internaţionale din perspectivă sistemică, considerând totalitatea legăturilor şi raporturilor între state şi sisteme de state, inclusiv între forţele şi instituţiile care au capacitatea de a acţiona pe arena internaţională, ca un sistem complex şi dinamic. Această perspectivă se bazează pe concepte fundamentale: ordine politică mondială, independenţă şi interdependenţă, mondialism, globalizare, politici transfrontaliere etc., dar şi pe cunoaşterea şi evaluarea unei

---

[18] *Ibidem*, p. 94-95.

diversități de condiții, procese, factori, concepții şi chiar mentalități, toate fiind, într-un fel sau altul, expresia unor raporturi de forță şi sisteme de interese simultane şi contradictorii, existente în cadrul societăților naționale, ca şi în sfera raporturilor internaționale.

O particularitate a lumii contemporane o constituie *creşterea influenței factorilor externi asupra ordinii politice interne*. Statele-națiune, păstrându-şi identitatea, câştigând în ordinea suveranității şi independenței politice, au evoluat către contextul cooperării şi integrării, al intercondiționării. Noua realitate a presupus depăşirea distincției tradiționale, dogmatice, între „intern" şi „extern", relevând transformări şi structuri noi ale comunităților politice. O dată cu trecerea de la tradițional la modernitate, sub impactul creşterii economice şi revoluției tehnico-ştiințifice, comunitățile politice au intrat într-un nou stadiu, al modernității, cu implicații profunde asupra vieții interne şi internaționale a statelor. În mod corespunzător, ştiința politică s-a modernizat, evaluând adecvat tendințele către organizarea modernă, către solidaritatea organică a umanității, sesizând şi supunând atenției, în spirit analitic, noile tendințe, noile realități ale unei lumi care a depăşit *stadiul bipolarității conflictuale* generate de sfârşitul celui de-al doilea război mondial, intrând în etapa care ar putea fi numită a *pluralității centrelor de putere politică* în condițiile libertății, democrației şi asigurării drepturilor omului, ale mondializării şi globalizării.

Din perspectiva ştiinței politice sau a politologiei, abordarea noțiunii de *ordine internațională* nu poate fi disociată de *ordinea socială* reprezentată, potrivit unei definiții generale, de ansamblul de norme, practici şi procese care asigură satisfacerea nevoilor fundamentale ale grupului social avut în vedere (de regulă, statul național). Conceptul de *ordine politică internațională* impune anumite delimitări teoretice şi practice: 1. Ordinea politică internațională are semnificații şi valori diferite, în funcție de natura, structurile şi scopurile diferitelor entități dominante şi dominate ori de structuri-relații paralele, între state egale în drepturi, suverane şi independente. 2. Conceptul de ordine politică internațională priveşte şi societatea transnațională, o realitate istorică de dată mai recentă, legată de evoluția modernă a mijloacelor de comunicație, de extinderea schimburilor economice sub impactul globalizării.

Analiza conceptului de ordine internațională se cere explicată prin prisma specificității sau particularității modelelor istorico-teoretice. În acest sens, sunt necesare unele precizări. Mai întâi, dacă prin ordine (internațională) se înțelege satisfacerea intereselor unui grup, unei entități, atunci trebuie să se clarifice dacă este vorba de ordinea interstatală sau de ordinea mondială. Aceasta din urmă se referă la nevoile fundamentale ale umanității, pe când ordinea interstatală priveşte nevoile esențiale ale statelor (îndeosebi, independența şi securitatea lor). Apoi, relațiile între două sau mai multe state pot funcționa în virtutea drepturilor statelor fără ca ordinea lor interioară să fie aceeaşi. Sunt, astfel, descrise specii de spații politice, zone geopolitice şi mutații de ordin mondial[19], între ordinea mondială şi ordinea interstatală coexistând complementarități, dar şi tensiuni.

Politologia, în general, analiştii vieții internaționale, ai *ordinii* (trecute, existente sau previzibile) recomandă şi practică perspectiva politică pentru a sesiza, descoperi şi evalua *raporturile de putere*, de la cele statale la cele interstatale, în ansamblul internațional (zonal sau global). Teoriile politice moderne au supus atenției, ca modele sau stări de ordine internațională semnalate în decursul istoriei, pe acelea de pace precară (sau ordine tulburată) şi stare de război. De regulă, abordările din acest domeniu postulează că ordinea, în măsura în care ea există, depinde de configurația de putere (în ciuda unor dezacorduri asupra a ceea ce ar fi dezirabil), dar şi de practicile statelor (coaliții, alianțe, măsuri unilaterale de înarmare şi expansiune).

Metodologia abordării politologice a relațiilor internaționale pune în evidență trei dimensiuni ale ordinii internaționale: 1) *orizontală* – relațiile între principalii actori; 2) *verticală* – raporturile între cei puternici şi cei slabi; 3) *funcțională* – modul de exprimare efectivă a ordinii internaționale. Pentru fiecare dintre ele, istoria furnizează suficiente exemple, faptele demonstrând că asemenea dimensiuni au coexistat, s-au afirmat într-o fericită sau nefericită simbioză, schimbând mereu fizionomia lumii, existența națiunilor şi statelor.

O direcție fertilă de analiză a ordinii internaționale previzibile şi dezirabile pentru secolul al XXI-lea constă în examinarea nedisociată

---

[19] Jacques Lévy, *Géographie du politique*, PFNSP, Paris, 1991; G.A. Valladáo, *Les mutations de l'ordre mondial*, Le Découverte, Paris, 1994.

(simultană) a unei diversităţi de factori: raporturile dintre marile puteri (în sensul de state cu potenţial militar-economic ridicat); condiţiile de echilibru relativ stabil în noul context, criteriile şi perspectivele noilor alianţe, pentru atragerea statelor mici şi mijlocii, unele dintre acestea fiind ele însele în căutare de „protectori" sau iniţiatoare de alianţe zonale pentru a-şi apăra în colectiv interesele.

Dacă în privinţa dimensiunii orizontale şi a celei verticale a ordinii relaţiilor interstatale, schimbările faţă de „era bipolarismului", deşi relevante, nu sunt atât de spectaculoase sau nu depăşesc implicaţii în general cunoscute, profunde mutaţii cantitative şi, mai ales, calitative privesc dimensiunea funcţională. În esenţa lor, raporturile internaţionale prezente şi viitoare pot fi considerate ca expresie a relaţiei plurivalente dintre *independenţa* statelor şi *interdependenţa* lor. Orice încercare de definire a conceptului de independenţă trimite la două semnificaţii distincte: 1) stare de neatârnare politică a unei comunităţi umane concret-istorice, în speţă, a statului naţional, sau, mai precis şi mai cuprinzător, situaţia unui stat sau a unui popor care se bucură de suveranitate naţională ori starea de neatârnare şi dreptul de a rezolva liber (cu deplin respect al drepturilor altor state) problemele sale interne şi externe, fără amestec din afară şi 2) principiu fundamental al relaţiilor şi legalităţii internaţionale prin care se exprimă dreptul fiecărui popor, al fiecărui stat de a-şi organiza viaţa economică, socială şi culturală potrivit voinţei sale, precum şi datoria tuturor statelor de a respecta acest drept.

Independenţa şi suveranitatea reprezintă, în esenţă, calitatea fundamentală a unui stat de a nu depinde de nici o altă putere de stat, exprimată în dreptul – exclusiv, inalienabil şi indivizibil – de a stabili liber, conform propriei voinţe, politica sa internă şi externă, precum şi măsurile practice pentru realizarea ei, respectând, totodată, drepturile suverane ale celorlalte ţări. Condiţia primordială pentru ca fiecare naţiune, fiecare popor să aibă posibilitatea de a se afirma nestingherit pe toate planurile în relaţiile interstatale o constituie *situarea la temelia relaţiilor internaţionale a principiilor dreptului internaţional, începând cu suveranitatea şi independenţa statelor.*

Dar asimetria acumulată ca rezultat al unei dezvoltări istorice inegale se exprimă în existenţa unei lumi eterogene ca potenţial economic, grad de dezvoltare şi capacitate a statelor sau zonelor geografice de participare la comerţul mondial, la viaţa politică

internațională. De aceea, descifrarea analitică obiectivă a suportului sau bazelor relațiilor între națiuni, între state, recunoaşterea faptului că, în unele cazuri, interesele națiunilor pot fi armonizate şi urmărite printr-o acțiune unitară, dar şi în contextul unor contradicții de interese, au un puternic impact asupra gândirii politice şi, prin consecință, a practicii politice.

Profundele şi rapidele transformări politice, economice şi tehnico-ştiințifice din a doua jumătate a secolului trecut şi de la începutul celui de al XXI-lea aduc în câmpul ştiințelor sociale, în special al politologiei, noi teme de studiu şi reflecție. Au fost revigorate şi prezintă interes cercetările privind *geopolitica*, noile premise concret-istorice ale evaluării poziției diferitelor state, grupuri de state sau alianțe pe arena mondială, dar şi în privința politicii interne ,a sistemului politic propriu.

Expresie a diferitelor orientări către o cale sau alta a dezvoltării economico-sociale – uneori, „la umbra" şi sub influența unor forțe sau evenimente externe –, schimbările oscilatorii în relația independență-interdependență, desfăşurate în *spațiu* (un anumit teritoriu, statul în epoca modernă), dar şi în *timp* (într-o epocă sau alta a istoriei), politica poartă amprenta datelor obiective şi subiective determinate sau influențate de factori care țin de aşezarea geografică şi de epoca istorică.

Analizele politice realiste, recunoscând noile roluri sau funcții ale geopoliticii, constată, pe bună dreptate, că, la orizontul istoric al intrării într-un nou secol, ceea ce se remarcă din perspectivă geopolitică este interacțiunea „globalizare" politică – „fragmentare" politică, „cultură-lume" – identități particulare, instituții transnaționale – regionale şi chiar locale.

Logica faptelor sau analiza obiectivă a evenimentelor duc la constatarea unui proces de derulare ce arată *starea* sau *stările* unei lumi *mondializate sau globalizate*. Considerată ca o situație de fapt şi o tendință obiectivă a lumii contemporane, mondializarea este descrisă ca o necesitate sau obligație mai mult sau mai puțin răsplătită (cucerirea de piețe), ca un proces mai mult sau mai puțin oportun (accesul la bunuri culturale importante etc.), în fața căruia statele, ca şi cetățenii se trezesc dezorientați, descumpăniți, fiind dificil a stabili în ce măsură această „stare" sau realitate reprezintă un „bine", un „rău", „un pericol" sau un „atu". În termeni formali se poate spune că „mondializarea deposedează în bună parte statul național de puterea de obiectivizare față de realitatea

socială mondială”[20]. Cu alte cuvinte, pe ordinea de zi a istoriei au intrat, mai imperios decât oricând, problemele unei „gestiuni mondializate” a prezentului şi viitorului lumii, deşi conştiinţa acestei tendinţe este difuză dacă nu chiar confuză, individual şi colectiv. „Apelurile la conştientizarea mondializării problemelor” cad din ce în ce mai mult în gol dacă, de fiecare dată când sunt lansate, ele nu propun mijloace instituţionale sau sociale capabile a le concretiza. Pentru a gândi eficient mondializarea, va trebui părăsit un anumit discurs «mondializator». Altfel, mondializarea va fi trăită mai mult ca o frică decât ca o valoare. Vor trebui deci găsite unităţi de sens şi de capacitate care să asigure legăturile între universal şi particular, între nevoia de schimbare accelerată şi nevoia de securitate”[21].

În această perspectivă, este îndreptăţit a spune, în spiritul opiniilor anterior citate, că lumea sau scena politică mondială se confruntă cu cel puţin trei obstacole fundamentale în calea satisfacerii armonioase a intereselor individuale şi colective, naţionale şi mondiale: 1) hegemonia economică, socială şi culturală a logicii pieţei; 2) situarea „urgenţei” drept categorie centrală a politicii şi 3) delegitimarea fără precedent a termenilor sau soluţiilor particulare susceptibile să constituie puncte de plecare, fie şi simbolice, la acţiuni colective.

În literatura politică a apărut, astfel, conceptul de *regimuri globalitare*, generate de economie, de accelerarea schimburilor comerciale, de revoluţia în sfera comunicaţiilor, încât întrepătrunderea, la scară mondială, a pieţelor ridică probleme grave de natură politică, instrumentalizate ideologic. Iar „în instrumentalizarea ideologică a mondializării, cea mai gravă este, evident, condamnarea din capul locului – în numele «realismului» – a oricărei veleităţi de rezistenţă sau chiar de dizidenţă. Astfel, sunt ameninţate cu oprobiul sau definite ca «populiste» orice tresăriri republicane, orice căutări de alternative, orice încercări de reglementare democratică, orice critici ale pieţei. Mondializarea nu este nici o fatalitate de netăgăduit, nici un «accident» al istoriei; ea constituie o mare provocare de acceptat, o sălbăticie potenţială de reglementat, adică, la urma urmei, de civilizat. Se pune problema de a rezista din punct de vedere politic, prin resemnare sau disperare, acestei disoluţii a politicii în sine.

[20] Zaki Zaidi, *Un Monde privé de sens*, Fayard, Paris, 1994, p. 23-24.
[21] *Ibidem*, p. 264.

Nu este cel mai neînsemnat paradox al mondializării faptul de a disimula o evoluție, din punct de vedere politic «reacționară» în sensul strict al termenului, în spatele aparenței unei modernități post-industriale şi informatizare – fascinația Internetului. Adică o destrămare progresivă a cuceririlor democratice, o abandonare a contractului social european, o întoarcere – sub pretextul «adaptării» şi al «competitivității» – la capitalismul primitiv din secolul al XIX-lea”[22].

Este evident că, istorico-social, omenirea se află mereu în fața unei problematici noi, ale cărei rădăcini cauzale, venind din trecut, explică prezentul şi condiționează viitorul. Este situația problemelor globale ale omenirii, generatoare de macropolitici, de opțiuni şi strategii care, în funcție de diverse orientări ideologico-politice, promovează diferite soluții, fie strict organizaționale (mergând chiar până la ideea nerealistă a unui guvern mondial), fie sub aspectul regândirii „ordinii mondiale”, a relațiilor independență-interdependență.

Ca disciplină științifică, politologia s-a ocupat relativ puțin, nesistematizat încă, de consecințele aspectelor globale, de incidența lor asupra politicilor naționale şi mondiale, de ceea ce unii numesc macropolitică, în cadrul politicilor cu impact global, planetar. Este însă de semnalat că, apărute pe ordinea de zi a reflecțiilor politice şi științifice din ultimele decenii, problemele globale „încarcă” zi de zi agenda analizelor politice în legătură cu acele complexe probleme care influențează întreaga viață socială şi fără a căror rezolvare nu este posibilă abordarea altora, toate constituind preocupări comune ale omenirii. Aşa sunt: resursele materiale şi utilizarea lor, reciclarea materialelor, protejarea mediului şi economia valorificării lui, alimentația, urbanizarea, ciclurile chimice şi tehnologice, crizele energetice, creşterea demografică, apa, biosfera, potențialul agricol al Terrei şi securitatea alimentară a întregii populații, transporturile şi telecomunicațiile în diferite medii de civilizație, deşeurile şi poluarea, dimensiunile umane ale subdezvoltării etc.

Exprimând, în esență, temele sau domeniile fundamentale ale globalizării, adică pe acelea care solicită contribuția părților şi ansamblului, a statelor şi comunității mondiale, analiza politologică ajunge la concluzia că aceste teme sunt de natură: a) *economică* (materială), adică resursele şi

---

[22] Ignacio Ramonet, *Geopolitica haosului*, Editura Doina, Bucureşti, 1998, p. 56-57.

prelucrarea lor tehnologică; b) *antropologică* (demografie, nivel de instruire, speranța de viață); c) *ecologică* (starea mediului) şi d) *social-politică* (sistem democratic, drepturi şi libertăți, inițiativă socială etc.).

Concepte-cheie

♦ Regim politic ♦ Tipuri de regim politic ♦ Reformă ♦ Schimbare socială ♦ Revoluție politică – revoluție socială ♦ Tranziție postcomunistă; reformele tranziției ♦ Modele politice; modele europene ♦ Diversitatea tipologică a regimurilor politice contemporane. ♦ Ordine politică internațională ♦ Geopolitică ♦ Procesele globalizării.

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştințelor)

1. Ce este regimul politic şi prin ce se deosebeşte acesta de sistemul politic?
2. Ce este schimbarea socială şi cum poate aceasta avea loc?
3. Ce deosebiri există între revoluția politică şi revoluția socială?
4. Ce se înțelege prin tranziție postcomunistă şi ce tipuri de reforme social-politice implică aceasta?
5. Explicați principalele procese ale tranziției în România.
6. Prezentați câteva tipuri de regimuri politice contemporane.
7. Ce reprezintă ordinea politică internațională?
8. Definiți geopolitica.
9. Explicați tendințele globalizării.
10. Care este natura problemelor globalizării?

Bibliografie

• Aurelian Bondrea, *România la începutul secolului XXI. Starea națiunii 2004*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2004, p.15-40.
• Ion Mitran, *Politologie*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2002, p. 127-133; 161-167.
• Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiință politică*, Institutul European, Iaşi, 2002, p. 276-287.
• Ralf Dahrendorf, *Reflecții asupra revoluției din Europa*, Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 37-59; 90-98.
• Alexander King, Bertrand Schneider, *Prima revoluție globală. O strategie pentru supraviețuirea lumii,* Editura Tehnică, Bucureşti, 1993, p.80-95.
• Ignacio Ramonet, *Geopolitica haosului*, Editura Doina, Bucureşti, 1998, p. 56-62.

VII. **INSTITUȚIILE POLITICE. STRUCTURI, FUNCȚII, DINAMICĂ**

Ansamblul instituțiilor politice formează ceea ce în limbaj politologic s-ar numi „putere explicită”, adică acele instanțe care pot să emită şi să aplice politici şi decizii cu impact social larg, de la interese de grup sau naționale la cele zonale sau mondiale. Oglindind diversitatea realităților social-politice, instituțiile politice – statul, partidele, uniunile zonale, internaționale, cum ar fi Uniunea Europeană şi instituțiile sale speciale şi specifice, au structuri, funcții, roluri şi trăsături distincte, precum şi o relativă autonomie. Tocmai acest fapt face posibilă manifestarea lor flexibilă, dinamică pe scena vieții politice naționale sau internaționale.

Studiul instituțiilor politice, analiza genezei şi funcțiilor acestora reprezintă preocupări centrale ale ştiinței politice, iar perspectiva praxiologică este de natură a aduce importante clarificări şi concluzii.

VII.1. ***Statul - tipuri, trăsături şi funcții***

Ştiințele politice contemporane acordă o atenție specială *statului*, ca instituția cea mai importantă a sistemului şi regimului politic. Între stat şi societate există un raport ca de la gen la specie, statul constituind o formă specifică de organizare şi conducere politică a societății.

Deşi politologia nu se opreşte asupra istoriei ideilor politice, ea nu poate trece peste diversitatea abordărilor în timp ale conceptului de stat. De la considerarea acestuia ca fiind o forță de origine divină la optica aristocratică bazată pe caste, în care era inclusă întreaga populație, cu excepția sclavilor (Platon), şi apoi la evaluarea statului ca organizație politică națională, sub egida monarhiei absolute sau a republicii, înscrisă în limitele unui anumit teritoriu, istoria şi definirea conceptului s-au îmbogățit mereu, ajungându-se la teoria despre dispariția statului (iluzia societății fără clase) sau la subordonarea lui unor entități zonale (teoria

integrării). În *Principele*, Machiavelli invoca noțiunea menționată în strânsă legătură cu făurirea unității statale, iar gânditori precum Bodin, Hobbes, Spinoza, Locke ori Rousseau promovau ideea statului ca expresie a „contractului social”, perceput, însă, de fiecare dintre cei amintiți într-un mod propriu.

Statul se înfățișează sub diverse ipostaze: ca o *instituție centralizată*, bazată pe legi și structurată în diverse componente ale puterii (legislativă, executivă, judecătorească); ca o *putere contractuală*, legitimată printr-un contract social, adică o organizație separată de societate, căreia i se cedează o parte din drepturile comunității, pentru a sluji comunitatea; ca o *structură socio-umană* supusă regulilor de drept, unii adepți ai acestei teorii având în vedere numai latura juridică, nu și pe cea politică. Montesquieu, J.J.Rousseau, Immanuel Kant se află printre întemeietorii unor asemenea teorii.

Max Waber conferea statului modern următoarele „însușiri”: teritorialitatea, monopolul asupra mijloacelor de violență și legitimitatea.

Teoria marxistă concepuse statul ca un instrument de dominație a unei clase sociale asupra alteia, iar timp de câteva decenii (între 1917-1989) s-a „consumat” experiența *statului dictaturii proletariatului, statului democrației populare și statului întregului popor,* variante întreținute de concepții voluntariste, utopice.

Descriind și explicând geneza, rolul, funcțiile și esența statului, teoriile politice, în general, politologia, în special, exprimă o diversitate de concepții; între acestea sunt de menționat cele numite, după unghiul de abordare, *patriarhală*, *contractuală*, a *violenței*, *organicistă*, *rasială psihologistă*, *juridică* etc., concretizate în tipuri și forme de stat.

Din perspectiva teoriei *contractuale*, statul ar fi consecința istorică a înțelegerii dintre putere și cetățeni, ca determinare naturală. În ce privește teoria *violenței*, aceasta își are sorgintea în echivalarea stărilor conflictuale dintre oameni, a raporturilor dintre învingători și învinși cu factorul care a făcut necesară și a impus apariția statului ca forță de disciplinare și supunere. Ca moștenire sau continuare a teoriei violenței, teoria *rasială* pretinde că o rasă „superioară” poate și trebuie să domine altă rasă. Având în vedere descrierea de către marxism a statului drept consecință a „luptei de clasă”, o asemenea abordare se înscrie și ea în aria teoriei violenței.

La rândul ei, teoria *organicistă*, care preia mecanic stări sau modele din natură transpuse în societate, statul ar fi constituit reunirea anumitor „celule specializate”, apte a întreține funcționalitatea organismului social. Oarecum „înrudită” cu această teorie, dar luând ca model comportamentul uman, stările psihologice, teoria *psihologistă* explică existența statului prin existența în societate a două categorii de oameni: unii predestinați să conducă (mai puțini), iar alții să fie conduşi (cei mai mulți). Mai modernă, dezvoltată pe măsura evoluției ştiințelor sociale, teoria *juridică* fundamentează ideea potrivit căreia raporturile dintre oameni se pot armoniza prin intermediul reglementărilor juridice, statul fiind expresia acestora.

Dacă unele din asemenea teorii conțin şi elemente de raționalitate, dar şi elemente iraționale, fiecare dintre ele probează, în mod cert, trăsături unilaterale, iar o sinteză a abordărilor privind statul, îndeosebi definirea lui, duce la constatarea că această instituție vitală a sistemului politic este o formă specifică de organizare politică a societății, în jurul sau în contextul conjugat al unor elemente constitutive. Acestea se referă la *teritoriu, populație, mod de organizare politică, viață spirituală, structură comunitară etc.* Politologic, statul este considerat *un ansamblu de organisme politice, administrative şi judecătoreşti, care se concretizează în societatea ajunsă la un anumit nivel de diferențiere, conducere şi putere de constrângere*. Astfel, statul poate fi considerat ca principala instituție, de fapt singura, prin care se exercită puterea politică în societate, în cadrul unui anumit teritoriu. În acest sens, una dintre definițiile cele mai succinte este cea potrivit căreia prin stat se înțelege *un ansamblu de instituții politice al căror specific îl constituie organizarea dominației în numele interesului comun, pe un teritoriu delimitat.*

Datorită puterii şi tradițiilor sale istorice, statul a devenit un mit şi a căpătat o aură simbolică, iar oamenii consideră că soarta lor e în mâinile statului, ale conducătorilor acestuia. „Când un individ este recunoscut ca persoană oficială, conducătoare legală a statului, el devine simbol pentru toate sau doar pentru unele dintre atributele statului: capacitatea de a oferi beneficii sau de a face rău, de a amenința sau de a crea o stare de siguranță”[1].

---

[1] Murray Edelman, *Politica şi utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p.75.

Procesul îndelungat de afirmare a statelor a generat diverse *tipuri* şi *forme de stat*, precum şi anumite *trăsături* şi *funcţii* ale acestuia. Istoria a consemnat, astfel, la poluri opuse, tipuri de stat *dictatoriale* (absolutiste) şi *democratice*. Condiţiile concret-istorice au generat moduri diverse de organizare a puterii de stat, anumite forme de guvernământ, o anumită structură a statului şi un anumit regim politic, forma de guvernământ fiind un raport între organele de stat în procesul de constituire şi exercitare a puterii.

Reprezentând modul de organizare politică a naţiunilor în cadrul frontierelor istoriceşte constituite, statul are *caracter naţional*, *unitar*.şi *suveran* (reprezintă organizarea politică a unei comunităţi umane în cadrul unor frontiere determinate istoric). Spre exemplu, Constituţia ţării noastre prevede în mod expres că „România este stat naţional, suveran şi independent, unitar şi indivizibil".

Din punct de vedere al *structurii statului* – raportul între organele sale centrale şi locale – se disting *state unitare*, *state federative* şi *confederaţii statale*. Statul federal constituie o comunitate de state nesuverane, care presupune un stat central cu competenţă şi personalitate distincte de cele ale statelor membre. Organizarea statală de tip federal are ca obiectiv central rezolvarea problemelor comune, funcţiile statale fiind împărţite între statul federal şi statele membre. Ca urmare, în statele federale se întâlnesc, paralel, organe ale puterii şi ordinii de drept federale şi organe ale puterii şi ordinii de drept ale statelor membre.

În cadrul confederaţiilor de state suverane, statele membre îşi păstrează supremaţia şi independenţa în mod integral, competenţele statului federal referindu-se la luarea unor decizii în comun în domeniul relaţiilor internaţionale. Confederaţia poate cunoaşte şi forme mai evoluate, cu organe comune, cum sunt: adunarea reprezentativă, şeful de stat, organele diplomatice, armata, finanţele, menţinându-se structuri distincte reprezentate de parlamente şi guverne separate.

Ca organizare politică, statul este în continuă transformare, durata lui în istorie fiind relativă. Din perspectivă politologică, statul este instituţia cu cel mai înalt grad de organizare şi structurare în societate, puterea specifică statului exercitându-se pe cale *legislativă*, *executivă* şi *judecătorească*. Este o constatare teoretică şi practică mai veche că *statul trebuie să aibă resurse suficiente pentru puterea sa şi remedii raţionale pentru dereglările sale*.

Ca principală instituție de organizare şi conducere politică a societății, statul exercită o suită *de funcții*, dintre care, în principal, se desprind cele numite: *legislativă, organizatorică, economică, socială, culturală, ecologică, administrativă, juridică, de apărare a suveranității şi independenței* ş.a. Toate acestea satisfac anumite cerințe reglatoare, normative şi chiar punitive concepute pentru a asigura buna funcționare şi eficiența social-umană a principalelor domenii de activitate statală, de exercitare a puterii sau puterilor în mod democratic.

O treaptă nouă, superioară, a civilizației moderne o reprezintă afirmarea *statului de drept*, a statului care îşi exercită atribuțiile proprii pe temeiul legilor. Conceptul de stat de drept a fost invocat de către Montesquieu în *Spiritul legilor,* unde este formulată celebra cerință ca *nimeni să nu fie constrâns să facă lucrurile pe care legea nu-l obligă şi să nu le facă pe cele pe care legea i le îngăduie*.

Funcționarea şi afirmarea reală a statului de drept presupun alegerea parlamentului, a organelor constituționale, în genere, învestite cu autoritatea legitimă funcționării, legea guvernând relațiile sociale, în ansamblul lor, şi, în primul rând, raporturile dintre stat şi cetățean. Statul de drept ființează şi funcționează într-un cadru legislativ adecvat, asigurându-se supremația legii, eligibilitatea organelor puterii de stat (centrale şi locale) în condițiile pluralismului politic, separația puterilor în stat, delimitarea clară între stat şi partidele politice, trecerea forțelor militare şi a poliției sub controlul autorității civile, în fața căreia sunt răspunzătoare, circulația liberă a informației şi persoanelor, respectarea drepturilor omului în concordanță cu prevederile internaționale ş.a.

Într-un stat de drept se cer şi se impun respectarea constantă a legii de către instituții şi cetățeni, generalizarea conştiinței că legea, chiar dacă este dură, trebuie respectată, fiindcă emană din voința tuturor sau a majorității. De fapt, în sensul cel mai larg, legile sunt raporturile necesare care derivă din cerința firească de ordine socială şi dezvoltare, care să îmbine interesele, să aplaneze tensiunile.

Considerentele despre statul de drept aduc imediat în discuție conceptul şi semnificația *societății civile*, considerată de unii analişti ca „o noțiune cu dublă funcție: ne ajută să înțelegem cum funcționează de fapt o societate dată şi cum diferă ea de formele alternative de organizare socială. Este vorba de o societate în care sistemul politic şi cel economic sunt distincte, unde politicul este instrumental, dar poate împiedica şi

împiedică extremele interesului individual, iar statul, la rândul lui, este controlat de instituții cu o bază economică; statul se bazează pe creşterea economică, iar aceasta, necesitând progresul cognitiv, face imposibil monopolul ideologic ... Societatea civilă se bazează pe separarea civilă în sensul ei mai restrâns, adică ceea ce rămâne ca social după ce se scade statul, dar aceasta se combină cu absența dominării vieții sociale de către diriguitorii puterii...”[2].

În analiza unui alt autor, „la sfârşitul secolului XX, *civil society* a revenit la modă în întreaga lume... Noțiunea s-a întins dinspre America Latină spre Europa de Est, ceea ce înseamnă că a devenit actuală acolo unde pretențiile totale ale statului au eşuat, iar oamenii caută un nou punct de sprijin”. Fiind de acord cu opinia că societatea civilă este sau ar trebui să fie expresia formelor libere de asociere naționale, locale, regionale, profesionale ale cetățenilor – asocieri care să fie benevole, autentice, democratice, tolerante şi tolerabile şi, în nici un caz controlate sau manipulate de către partide sau de către stat, analistul relevă că „în cazul societății civile este vorba deci despre haosul creativ al numeroaselor organizații şi instituții protejate împotriva acaparării de către statul (central). Este vorba de societate în genere, dar în acelaşi timp de mai mult decât spune noțiunea, neutră şi generală, de societate”[3].

De aici şi concluzia potrivit căreia, ca mijloc al libertății, societatea civilă întruneşte cel puțin trei trăsături esențiale (*sine qua non*): a) varietatea structural-organizațională a elementelor sale; b) autonomia autentică a acestora şi c) comportamentul „politicos, tolerant şi neviolent” al tuturor cetățenilor, ceea ce ar constitui „simțul civic”.

VII.2. ***Partidele politice***

Despre partide, în accepția lor ştiințifică, nu se poate vorbi decât în epoca modernă, când concurența pe plan economic este asigurată de competiția politică a mai multor partide. Ca fenomen politic, partidismul reprezintă o componentă dinamică *a vieții democratice active*, în sensul că democrația începe să se manifeste eficient social *o dată cu apariția şi dezvoltarea partidelor ca instituții politice.* Dată fiind importanța lor

---

[2] Ernest Gellner, *Condițiile libertății. Societatea civilă şi rivalii ei*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 195-196.

[3] Ralf Dahrendorf, *Op. cit.*, p. 58-59.

social-politică, partidele formează obiectul de studiu al unei ştiinţe, denumită de politologul francez Maurice Duverger *stasiologie.*

Conceptul de *partid* desemnează o grupare relativ organizată şi stabilă care exprimă sintetic *interesele unui grup social*, le reprezintă programatic şi le promovează în forme specifice, luptând pentru cucerirea sau menţinerea dominaţiei politice, a puterii.

În funcţie de anumite criterii, cum ar fi cele doctrinare, mod de organizare, scopul lor etc., literatura de specialitate oferă o diversitate de interpretări privind partidele politice. În termenii cei mai generali, larg-cuprinzători, partidul politic ar putea fi definit ca *organizaţie relativ durabilă formată din indivizi care împărtăşesc aceeaşi concepţie ideologică, subscriu la un set comun de valori social-politice, acţionând pentru cucerirea puterii, pentru aplicarea programului propriu*.

Considerat a fi, pentru societate, *una dintre cele mai sugestive şi mai interesante personalităţi colective*, partidul politic apare ca element şi factor al sistemelor şi acţiunilor politice, sub înfăţişări variate şi originale. În acest sens, „partidul politic – arăta Dimitrie Gusti – este o asociaţie liberă de cetăţeni, uniţi în mod permanent prin interese şi idei comune, de caracter general, asociaţie ce urmăreşte, în plină lumină publică, a ajunge la puterea de a guverna pentru realizarea unui ideal etic social”. În concepţia sociologului român, „un partid politic este un proces social şi nu o stare socială”[4] Cu alte cuvinte, o asemenea structură politică nu este şi nu poate fi ceva compact şi omogen, ci o structură în continuă schimbare.

Există o mare varietate de partide cu o diversitate de programe şi orientări, care susţin că principalul lor scop îl constituie servirea intereselor poporului, ale democraţiei şi libertăţii. Denumirile diferitelor partide sugerează că ele sunt în slujba unor valori, unor ţeluri, unor idei. Există, de pildă, partide care implică în denumirile lor termeni ca: democrat, naţional, muncitoresc, ţărănesc, popular, republican, al dreptăţii sociale etc. La acestea se adaugă faptul că, în unele situaţii, între programele partidelor şi modul cum acestea sunt transpuse în practică apar serioase discrepanţe. Experienţa istorică a dovedit că multe partide,

---

[4] Dimitrie Gusti, *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic,* în *Doctrinele partidelor politice*, Editura Garamond, Bucureşti, 1995, p. 12; 27.

afirmând ca țel slujirea poporului, au dus, practic, o politică antipopulară, care s-a îndepărtat de interesele fundamentale ale cetățenilor, a impus primatul intereselor de grup, partizane.

Partidul politic reprezintă o grupare de oameni constituită pe baza liberului consimțământ, care acționează programatic, conştient şi organizat pentru servirea intereselor unor clase, grupuri sociale, comunități umane (popoare, națiuni), pentru dobândirea şi menținerea puterii politice în vederea organizării şi conducerii societății, în conformitate cu anumite idealuri exprimate prin doctrine, prin programe politice.

Analizând procesul formării partidelor politice, în spiritul „empirismului realist", cum şi-a caracterizat demersul, P.P.Negulescu constata că, „*în teorie cel puțin*, partidele iau naştere prin gruparea cetățenilor în organizări politice diferite, după ideile lor cu privire la direcția pe care trebuie s-o urmeze dezvoltarea statului respectiv şi la mijloacele cele mai potrivite de a uşura şi grăbi acea dezvoltare", în vreme ce „*în practică* mai sunt şi alte motive care pot să împingă pe cetățeni înspre un partid sau altul", îndeosebi motivele de ordin individual, „care pot să fie atât de variate încât să descurajeze pe cel ce ar voi să le treacă în revistă, cu intenția de a le clasifica". Totuşi, diversitatea de motive s-ar putea clasifica în două categorii – una de *ordin logic* („valoarea generală a ideilor în jurul cărora se formează grupările politice") şi alta de *ordin psihologic* („folosul personal pe care membrii … pot să-l tragă, direct sau indirect, individual sau ca unități ale unei categorii sociale")[5].

Diverse abordări teoretice consideră partidul *o reuniune de oameni care împărtăşesc aceeaşi doctrină politică*, în timp ce altele se referă la partid ca la *un ansamblu organizat de oameni uniți, pentru a acționa în comun în interes național, potrivit unor principii concrete asupra cărora au căzut de acord,* sau ca la *formațiuni care grupează oameni de aceleaşi opinii, ce urmăresc să-şi asigure o influență determinantă asupra afacerilor publice*. În alte accepții, partid politic reprezintă *orice grup de indivizi care, împărtăşind aceleaşi concepții politice, se străduiesc să le promoveze, raliindu-şi un număr cât mai mare de cetățeni şi căutând să cucerească puterea sau, cel puțin, să-i influențeze deciziile*. Alte analize,

---

[5] P.P. Negulescu, *Partidele politice*, Editura Garamond, Bucureşti, 1994, p.55-56.

pornind preponderent de la criteriile organizării, apreciază fie că partidul ar fi *un ansamblu de comunități, o reuniune de mici grupuri diseminate pe întreg teritoriul unei țări, legate prin instituții coordonatoare*, fie că un partid se caracterizează prin *continuitate şi discontinuitate în organizare,* prin *structuri de comunicare permanentă* în interiorul său şi cu mediul social.

Se consideră, de asemenea, că un partid ar fi expresia *relațiilor de tip asociativ*, reflectând *apartenențe bazate pe libera înregimentare*, cu scopul de a înfăptui un ideal sau a obține avantaje materiale pentru militanții săi. În alte abordări, partidele politice sunt *grupări voluntare mai mult sau mai puțin organizate*, care, în numele unei anumite concepții asupra intereselor comune şi ale societății, pretind să-şi asume singure sau în coaliție funcțiile guvernării.

O asemenea suită de abordări, de încercări de definire a dus, bineînțeles, la stimularea efortului pentru generalizare şi sinteză. În acest sens, partidele politice sunt considerate ca fiind *organizații ce urmăresc să mobilizeze indivizii într-o acțiune colectivă dusă contra altora, în acelaşi fel mobilizați, pentru a succede, singure sau în coaliție, la exercitarea funcțiilor de guvernare; acțiunea colectivă şi aspirațiile sunt motivate de anumite concepții asupra interesului general*.

Opinia sau tezele adepților unei asemenea definiri au drept „numitor comun” faptul că pentru înlănțuirea şi conectarea analitică a fizionomiei, structurii şi funcțiilor partidelor politice esențiale sunt *logica proiectului*, *logica organizării* şi *logica mobilizării* [6]. De aceea, se consideră că nu orice grupare politică devine partid, ci numai aceea care îndeplineşte anumite condiții, şi anume:

– să aibă „o *organizație durabilă*”;

– să prezinte „o *organizație completă*, de la scară locală la cea națională şi relații permanente între aceste niveluri”;

– să aibă ca „obiectiv c*ucerirea puterii*, atât la nivel național, cât şi la nivel local”;

[6] Daniel-Louis Seiler, *Les partis politiques*, Armand Colin, Paris, 1993, p. 22-23.

– să folosească drept „mijloc de câştigare a puterii *căutarea sprijinului popular*”.[7]

Partidele sunt atestate de experienţa socială ca o categorie de bază a mişcării istorice a societăţii, constituind principalii factori ai mişcărilor sociale şi naţionale, ai confruntărilor politico-ideologice, exprimând prin activităţile şi manifestările lor devenirea istorică a societăţii. Sistemele social-politice ale naţiunilor, în desfăşurarea lor, sunt marcate de diferite forme de organizare şi de activitate, de funcţionare şi de instituţionalizare a partidelor politice. Acestea, fiind factori ai sistemelor şi acţiunilor politice, apar în ipostazele lor concrete sub înfăţişări variate şi originale. Ca urmare a determinărilor obiective şi subiective, fiecare partid poartă sau ar trebui să poarte marca unei identităţi doctrinare distincte, individualizată prin factura şi fizionomia organizatorică şi ideologică, prin valoarea moral-politică şi comportamentul social al membrilor săi, al liderilor. Se înţelege că, drept consecinţă, orice partid apare în faţa opiniei publice ca un agent pozitiv sau negativ în câmpul existenţei social-istorice.

Orice partid prezintă obiectivele sale ca fiind expresia intereselor unei anumite părţi a comunităţii şi totodată a intereselor generale ale societăţii, iar programul său exprimă o anumită ideologie sau filosofie politică (liberală, social-democrată, conservatoare). Spre deosebire de alte organizaţii sociale, un partid se remarcă prin *organizarea sa formală* (statut, program, organisme de conducere), prin obiectivul său explicit de a lua în stăpânire „maşina de guvernare a societăţii”, adică structurile instituţional-statale. În acelaşi timp, se utilizează şi termenul de *maşină politică*, în accepţia de structură pentru organizarea eficientă a campaniilor politice, dar şi cel de *organizaţie informală* care controlează procesele formale ale guvernării, ale vieţii interne a unui partid, sub conducerea unui lider influent, a unui grup restrâns de „eminenţe cenuşii”, de la care „emană” directive de comportament politic, concepţii şi aprecieri asupra unor evenimente sau manifestări politice concrete. „Maşina politică” este, în esenţă, un factor de control care îşi spune cuvântul asupra strategiilor de urmat, asupra numirilor în funcţii politice, asupra listelor de candidaţi pentru alegeri, asupra utilizării fondurilor

---

[7] Pierre Bréchon, *Partidele politice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2004, p. 30-31.

materiale licite şi, nu de puţine ori, ilicite ale partidului, cum arată „experienţe” mai recente sau procese celebre din multe ţări. „Maşina politică” este adesea stimulent şi producător direct al *corupţiei.*

În esenţă, partidele politice îndeplinesc, în cadrul sistemelor politice, *roluri* importante, între care se disting cele privind: *elaborarea programelor politice* pe care le propun societăţii; *recrutarea şi mobilizarea cetăţenilor în lupta politică*, partidele acţionând ca factori de socializare politică şi orientare a voturilor populaţiei*; structurarea şi diferenţierea* elitei politice, a clasei politice*; asumarea responsabilităţii guvernării* în cazul obţinerii victoriei în alegeri; *convertirea intereselor populaţiei* în politici publice; *„gestionarea” conflictelor politice şi sociale* în vederea realizării unui minim de consens al intereselor naţionale; *armonizarea politicii interne şi externe* a statului. Rolul partidelor se manifestă prin anumite funcţii, precum: *conştientizarea intereselor* unor grupuri mai largi sau mai restrânse de cetăţeni şi atragerea acestora în activitatea politică; *organizarea cetăţenilor* pe temeiul unor principii şi reguli care asigură desfăşurarea unei acţiuni conştiente, dirijate spre un anumit scop; *formarea şi pregătirea cadrelor* în scopul asigurării personalului calificat pentru aparatul de stat în vederea guvernării atunci când partidul ajunge să preia puterea politică; *asigurarea guvernării*, în perioada exercitării puterii politice în stat, prin elaborarea unor programe, norme şi orientări de dezvoltare, în concordanţă cu interesele ţării respective, pe plan atât intern, cât şi extern; *menţinerea tonusului luptei politice şi concurenţei* de oferte în cadrul opoziţiei politice, specifice sistemului politic pluralist.

Aşa cum susţin analizele politologice, *într-un regim democrat reprezentativ, partidele politice sunt vectori ai democraţiei, factori esenţiali pentru funcţionalitatea şi perenitatea acesteia, întrucât partidele sunt nu numai instrumente pentru cucerirea puterii prin alegeri regulate, echitabile şi transparente, ci şi structuri organizate unde apar idei şi propuneri concrete înainte de elaborarea programelor alternative de guvernare. În cadrul partidelor democratice, indivizii reflectează asupra chestiunilor publice, îşi exprimă opoziţia sau susţinerea actelor guvernării.*

Componente ale sistemului politic, partidele politice se constituie ele însele într-un sistem propriu sau într-un subsistem ale sistemului politic general, societatea contemporană cunoscând o largă diversitate de

forme de organizare şi funcţionare. Trebuie însă observat că deosebirea (distincţia) între partide nu rezidă în dimensiunile, în numărul membrilor lor, ci în structura lor. Unii politologi, printre care şi Maurice Duverger, disting *partide de cadre* (cele care preferă adeziunea unui număr mic de personalităţi, care organizează şi susţin campaniile electorale, unele din ele sprijinindu-se în aceste acţiuni pe sindicate şi asociaţii, ce desemnează candidaţi pentru alegeri) şi *partide de masă* (care cuprind un număr mare de aderenţi, cu acces la funcţiile elective ale organizaţiilor de partid). Se mai ia în considerare existenţa *partidelor confesionale* (care recunosc o legătură, mai mult sau mai puţin formală, între principiile şi valorile susţinute şi anumite principii religioase) sau a *partidelor ecologiste* (cele care îşi propun, între scopurile lor fundamentale, protecţia mediului ambiant).

Propunând criterii relativ stabile de descriere şi diferenţiere a partidelor politice (îndeosebi idealurile, originea, baza socială şi posibilele alianţe), literatura politologică propune o serie de trăsături distincte care contribuie la constituirea şi afirmarea *familiilor de partide*, cum ar fi:partide muncitoreşti, partide burgheze, partide religioase, partide secularizate, partide centraliste, partide teritorial-locale, partide eco-agrariene, partide productiviste ş.a. Din această perspectivă, lucrări de referinţă în domeniu distribuie ansamblul partidelor politice occidentale în opt familii, ordonate după importanţa lor în parlamente: 1) partide patrimoniale sau „burgheze”, de „dreapta”; 2) partide muncitoreşti sau de stânga, rezultate din clivajul „proprietari-muncitori”; 3) partide clericale sau creştine, rezultate din clivajul biserică-stat; 4) partide agrariene şi ecologiste, provenite din clivajul rural-urban, din reconsiderarea rolului naturii în dezvoltarea social-umană; 5) partide de apărare teritorială, generate de clivajul centru-periferie; 6) partide naţionalist-centraliste; 7) partide anticlericale şi alternative, rezultate din clivajul biserică-stat şi 8) partide de apărare urbană[8].

În legătură cu o asemenea clasificare este de reţinut că mai multe partide din aceeaşi ţară pot aparţine aceleiaşi familii de partide, acestea din urmă putând fi, la rândul lor, subdivizate (conservatoare, moderate, extremiste, radicale etc.). În acelaşi timp, actor politic autonom, un partid

[8] Daniel L. Seiler, *Partidele politice din Europa,* Institutul European, Iaşi, 1999.

politic nu poate rămâne veşnic în familia politică de origine, după cum unul şi acelaşi partid poate fi în acelaşi timp, spre exemplu, muncitoresc, anticlerical, urban şi centralist.

Studiul organizării partidelor constituie o temă importantă a politologiei, partidele îndeplinind şi rolul de mediatori între societatea civilă şi stat. Definit în unele lucrări ca ansamblu structurat, constituit din relații în acelaşi timp de opoziție, în acelaşi timp de cooperare, stabilite între partidele care acționează pe scena politică a unei societăți determinate, *sistemul de partide* este un ansamblu structurat de relații care pot fi conflictuale sau de cooperare. Toate partidele sunt, în principiu, concurente între ele, chiar în cazul când aparțin aceleiaşi familii ideologice; totodată, sistemele de partide sunt, de regulă, naționale, deşi ele se regăsesc şi în context internațional (Internaționala liberală, Internaționala socialistă sau Internaționala partidelor creştin-democrate etc.).

O serie de reputați politologi (Bryce, La Palombara, Duverger, Blondel, Sartori, Huntington), pornind de la diverse criterii cantitative şi calitative, disting conceptele de *bipartidism* şi *multipartidism*, dar şi pe cel de partide de *relevanță* sau „partide cu vocație majoritară”. În optica lui Maurice Duverger, bipartidismul şi multipartidismul nu sunt de conceput decât în relație cu o altă noțiune edificatoare, aceea de *polaritate* sau *polarizare*. În fapt, bipartidismul presupune că fiecare partid are vocație majoritară, fiind capabil a guverna singur sau a fi în opoziție, în timp ce multipartidismul este expresia pluralității de partide; combinația de coaliții se diversifică dincolo de clasica divizare dreapta-stânga, unele dintre partide constituind axa unei coaliții sau alteia. Se înțelege că bipartidismul sau multipartidismul nu au sens decât în sistemele politice competitive, democratice, care fac posibilă alternanța la guvernare pe căi legale, democratice. Bipartidismul este însă condiționat de modul de scrutin majoritar, adevărat filtru ce limitează numărul de partide care pot constitui un guvern majoritar, considerat, în anumite cazuri, mai eficient decât unul reprezentativ. Este totuşi de remarcat că bipartidismul conduce la guverne monocolore şi impune granițe precise între majoritate şi opoziție. Există, desigur, observă politologii, o cultură politică proprie, specifică bipartidismului, ca în cazul (cel mai relevant) al SUA.

În ce priveşte *multipartidismul*, experiența pune în evidență raporturi de simetrie sau asimetrie, polarizare sau nonpolarizare, teoria politică acreditând anumite forme de exprimare a acestor relații: simetrie

nepolarizată, asimetrie, simetrie bipolarizată, asimetrie bipolarizată, simetrie multipolarizată şi asimetrie multipolarizată. Însă, în mod practic, nu toate aceste combinaţii posibile teoretic s-au dovedit a fi şi operaţionale. Experienţa politică occidentală a confirmat până în prezent trei din aceste ipostaze: a) *asimetria multipolarizată*: unui partid cu vocaţie majoritară i se opun diverse partide, mici şi mijlocii, care se „ceartă" între ele, acestea din urmă fiind capabile doar să formeze coaliţii efemere şi instabile; b) *simetria bipolarizată*, două partide aspirând la vocaţie majoritară, dar care, urmărind să-şi lărgească mereu majoritatea, elimină partidele nealiniate; c) *simetria multipolarizată:* mai multe partide medii şi mici se situează la poli distincţi, guvernele de coaliţie depinzând de balansul sau oscilaţia unora dintre aceste partide, marginale, dar pivotante, „arbitrii" uneori ai constituirii alianţelor.

Complex prin structura şi funcţionarea sa, multipartidismul nu generează, obligatoriu, instabilitate şi incoerenţă, face posibile alternanţele între centru-dreapta şi centru-stânga, ducând însă şi la situaţii de imobilism. Configuraţia multipartidismului nu poate fi înţeleasă şi descifrată corect decât dacă pentru fiecare situaţie posibilă sunt avute în vedere cazuri particulare concrete, numeroasele înfăţişări ale realităţii sociale.

În societăţile moderne, stabilitatea sistemului politic, susţin unii analişti, depinde de forţa partidelor sale politice. Tezele principale în această privinţă sunt următoarele:

• Un partid este puternic în măsura în care a instituţionalizat sprijinul de masă; forţa lui reflectă amploarea acelui sprijin şi nivelul de instituţionalizare.

• Forţa unui partid constă în complexitatea şi profunzimea sa organizaţională.

• Forţa unui partid depinde de gradul în care activiştii de partid şi cei care caută puterea sunt loiali până la identificare cu partidul respectiv.

Se consideră că „un sistem puternic de partide politice are, mai întâi, capacitatea să lărgească participarea în sistem şi astfel să preia sau să diversifice activitatea politică anonimă sau revoluţionară şi, în al doilea

rând, să tempereze şi să canalizeze participarea grupurilor recent mobilizate într-un asemenea mod încât să nu distrugă sistemul”[9].

VII.3. ***Efecte în plan instituțional ale integrării europene***

Procesul istoric de profunzime şi amplitudine social-politică națională şi internațională privind geneza şi dezvoltarea Uniunii Europene a pus şi pune în evidență noi experimente organizațional-instituționale. Analiştii constată că „Uniunea Europeană este cel mai radical exemplu de integrare economică şi politică regională. Ca organizație internațională, ea merge dincolo de interguvernamentalismul tradițional şi de elementele substanțiale de supranaționalitate”.[10]

Relațiile dintre statele membre ale Uniunii Europene sau candidate la admiterea în acest organism – el însuşi o instituție politică originală şi multifuncțională – se bazează pe Tratate obligatorii, care deosebesc această Comunitate de alte organisme internaționale. Tocmai interpretarea şi aplicarea unitară şi neechivocă a acestor Tratate au permis constituirea dreptului european, ca fundament democratic al unui sistem instituțional dinamic şi eficient.

În acest sens, se desfăşoară două acțiuni concomitente. În fiecare dintre statele membre sau candidate se produc schimbări în sistemul instituțiilor politice atât pentru a asigura integrarea (se creează ministere, departamente, agenții cu atribuții exprese în această direcție – Ministerul Integrării Europene, spre exemplu, sau departamente de integrare la nivel ministerial), cât şi în direcția adaptării din mers a societăților la exigențele Comunității Europene. În acelaşi timp, se perfecționează şi se dezvoltă instituțiile europene de tip comunitar.

Instituțiile Uniunii Europene sunt intercorelate şi complementare, iar structura, funcțiile şi atribuțiile lor sunt consemnate într-un document fundamental, cel al Constituției Europene, care urmează a deveni o

[9] S.P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 350-354 (cap. 7, Partidele politice şi stabilitatea).

[10] Iain McLean (coordonator), *Oxford. Dicționar de politică*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001, p. 474.

Constituție pentru Europa[11]. Potrivit documentului, Uniunea dispune de *un cadru instituțional unic*, al cărui scop îl reprezintă: urmărirea obiectivelor Uniunii, promovarea valorilor sale, servirea intereselor cetățenilor şi statelor membre, precum şi asigurarea coerenței, eficacității şi continuității politicilor şi acțiunilor întreprinse. Acest cadru instituțional cuprinde Parlamentul European, Consiliul European, Consiliul de Miniştri, Comisia Europeană şi Curtea de Justiție (la care se adaugă alte instituții şi organisme specializate, cum sunt Banca Centrală Europeană, Curtea de Conturi şi organismele consultative – Comitetul regiunilor şi Comitetul Economic şi Social).

Prin intermediul tuturor acestor instituții, Uniunea acționează pentru dezvoltarea durabilă a Europei, bazată pe o creştere economică echilibrată, pe o economie socială de piață competitivă, vizând ocuparea deplină a forței de muncă şi progresul social, un înalt nivel de protecție şi de îmbunătățire a calității mediului. La temelia întregii activități a instituțiilor europene, a Uniunii în ansamblu, se află, aşa cum este stabilit constituțional, „valorile respectării demnității umane, a libertății, a democrației, a egalității, a statului de drept, precum şi respectarea drepturilor omului. Aceste valori sunt comune statelor membre într-o societate caracterizată prin pluralism, toleranță, justiție, solidaritate şi nediscriminare”[12].

O prevedere esențială a normelor şi principiilor pe care se întemeiază existența şi acțiunile Uniunii Europene este respectul identității naționale a statelor membre în ceea ce priveşte structurile fundamentale politice şi constituționale, inclusiv autonomia locală şi regională. De aici rezultă şi respectul funcțiilor esențiale ale statului național, în special al celor care se referă la asigurarea integrității teritoriale a acestuia, menținerea ordinii publice şi apărarea securității interne, în contextul cooperării loiale între Uniune şi statele membre.

Instituțiile Uniunii acționează în limitele atribuțiilor conferite prin Tratate şi prin Constituție, după adoptarea acesteia. În ceea ce priveşte modul de constituire, structura şi funcțiile principalelor instituții ale Uniunii, acestea sunt bine delimitate. Astfel:

---

[11] *Proiect de Tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa*, iulie, 2003, Convenția Europeană, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații al Comunităților Europene, ediția în limba română, p. 21-30.

[12] *Ibidem*, p. 19.

1. *Parlamentul European* exercită funcțiile legislativă şi bugetară, de control politic şi consultative. El este ales prin vot universal direct de către cetățenii europeni, prin scrutin liber şi secret, pentru un mandat de cinci ani. Reprezentarea cetățenilor europeni este asigurată în mod proporțional cu mărimea populației, pornind de la un prag minim de patru membri pentru fiecare stat component.

2. *Consiliul European* are menirea de a defini orientările şi prioritățile de politică generală a Uniunii, fără a exercita funcții legislative. Este format din şefii de stat sau de guvern ai statelor membre, din preşedintele Consiliului European şi al Comisiei Europene. Deciziile acestei instituții se adoptă prin consens. Preşedintele Consiliului nu poate exercita un mandat național.

3. *Consiliul de Miniştri* este format din reprezentanți numiți de fiecare stat membru şi exercită, împreună cu Parlamentul European, funcțiile legislativă şi bugetară, precum şi funcții de coordonare, hotărând prin majoritate calificată (majoritatea statelor membre care asigură cel puțin trei cincimi din populația Uniunii).

4. *Comisia Europeană* exercită funcții de coordonare, execuție şi gestionare, promovând interesul european general. Comisia se compune din Preşedinte, ministrul afacerilor externe al Uniunii şi un număr de comisari europeni selectați conform unui sistem de rotație egală între statele membre. Comisia îşi exercită atribuțiile în deplină independență; nu solicită şi nu acceptă instrucțiuni din partea vreunui guvern sau organism. Comisia răspunde, însă, în fața Parlamentului European pentru activitățile comisarilor.

5. *Curtea de Justiție* cuprinde Curtea Europeană de Justiție (Curtea Supremă a Uniunii), Tribunalul de Mare Instanță şi tribunale specializate, prin care se asigură respectarea dreptului în interpretarea şi aplicarea Constituției şi a legislației comunitare.

În toate activitățile lor, Uniunea Europeană şi instituțiile sale aplică şi respectă principiile democrației reprezentative şi ale celei participative, asigurând transparența lucrărilor şi deciziilor la toate nivelurile.

În procesul lărgirii Uniunii Europene, practica instituțiilor sale se răsfrânge asupra statelor candidate, iar acestea îşi armonizează, treptat, în contextul preaderării, legislația şi activitatea social-politică, încât

integrarea efectivă să asigure funcționarea optimă a noii entități politice continentale şi internaționale, adevărată unitate în diversitate[13].

O dată cu funcțiile lor efective, aflate în serviciul transpunerii în practică a ideii europene, instituțiile Uniunii Europene îndeplinesc şi un rol modelator în ceea ce priveşte organizarea, structurarea şi funcționarea instituțiilor politice naționale.

Concepte-cheie

♦Statul; tipuri şi forme de stat♦ Stat de drept♦ Independență şi suveranitate statală ♦ Stat național unitar-federație-confederație ♦ Societate civilă.♦ Partid politic ♦ Sistem partidist; bipartidism, multipartidism. ♦ Familii de partide şi pluralism politic♦ Integrare instituțională europeană♦ Instituțiile politice europene şi funcțiile lor.

Întrebări de control
(autoevaluare şi fixarea cunoştințelor)

1. Ce este statul şi care sunt principalele tipuri de stat?
2. Ce funcții esențiale are statul modern?
3. Prin ce se deosebeşte o federație de o confederație de state?
4. Precizați conținutul şi rolul societății civile.
5. Ce sunt partidele politice şi ce condiții de organizare şi funcționare trebuie ele să îndeplinească?
6. Care sunt principalele roluri şi funcții ale partidelor?
7. Ce sunt familiile de partide şi ce sisteme partidiste cunoaşteți?
8. Cum se numeşte ştiința care studiază partidele politice?
9. Ce efecte au în plan instituțional procesele de integrare europeană?
10. Descrieți cele mai importante instituții ale Uniunii Europene, subliniind rolul specific al fiecăreia.

---

[13] Vezi, mai pe larg, Andrei Popescu, Alina Dinu, *Organizații europene şi euroatlantice*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2004.

Bibliografie

• Hall John A, Kenberry G. John, *Statul,* Editura Du Style, Bucureşti, 2000, p. 28-35.

• Pierre Bréchon, *Partidele politice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2004, p.50-66; 93-132.

• S.P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Editura Polirom, Iaşi, 1999 (cap. 7, *Partidele politice şi stabilitatea).*

• *** *Manualul Consiliului Europei*, editat de Biroul de Informare al Consiliului Europei de la Bucureşti, 2003.

VIII. **STRUCTURI ŞI FORME DE GUVERNARE DEMOCRATICĂ. PRINCIPII ŞI PRACTICI POLITICE**

Guvernarea, exercitarea puterii se înfăptuiesc prin intermediul unor forme şi structuri organizate, legal constituite şi consemnate ca atare în legi fundamentale (constituţii), tradiţia, cutumele, antecedentele istorice, dar şi reformele constituţional-juridice având rolul lor specific. Din această perspectivă, regimurile politice, formele de guvernare au fost şi sunt diferite. În lumea antică, Aristotel le împărţea în: monarhie, aristocraţie şi democraţie. Mai târziu, Montesquieu se referea la guvernarea republicană (puterea aparţine poporului), la cea monarhică (guvernează un singur om, dar în temeiul unor legi) şi la cea despotică (guvernează un singur om, fără legi, fără reguli). Epoca modernă, în care guvernările monarhice s-au restrâns (monarhia fiind uneori doar expresia tradiţiei istorice, practic lipsită de putere), a propus practicii şi teoriei politice noi tipuri democratice de guvernare, ca guvernările republicane în formele parlamentară, prezidenţială şi semiprezidenţială. Totodată, au intrat în preocupările politologilor noi teme despre rolul politicii şi al conducerii nonpolitice, tehnocratice.

VIII.1. ***Democraţiile. Pluralismul formelor şi unitatea conţinutului***

Teoretic, dar şi practic-politic, *problemele democraţiei sunt strâns legate de problemele guvernării*, în sensul în care acestea constituie – mai ales din perspectivă politologică – acţiunea de cârmuire, de conducere, de dirijare social-politică, de control asupra afacerilor publice. Aceste funcţii sunt îndeplinite de instituţiile de putere legislativă, executivă şi judecătorească în contextul unei vieţi sociale democratice, bazate pe participare, competenţă, loialitate, concurenţă politică şi, pe cât posibil, convergenţă a intereselor majore şi a obiectivelor.

Examinarea practicii social-politice relevă că participarea ca fenomen social-politic „se află în inima definiției democrației". Problemele cu care se confruntă guvernările democratice „ar fi mult mai simple dacă singura lor preocupare ar fi să dobândească un maximum de competență şi participare. Oricum, de fapt, sistemul politic care ar încerca să atingă acel țel cu prețul tuturor celorlalte nu ar supraviețui mult. Dacă este … să supraviețuiască, sistemele politice trebuie să fie de asemenea relativ eficiente şi relativ legitime; adică, ceea ce guvernământul realizează trebuie să fie cel puțin destul de satisfăcător pentru cetățeni încât să nu se întoarcă împotriva guvernământului"[1].

În genere, este larg acceptată ideea potrivit căreia democrația oglindeşte o ordine politică şi un mod de funcționare a sistemului în care se realizează *dreptul poporului de a se guverna pe sine însuşi.* Ceea ce nu înseamnă că toți pot fi la guvernare. Istoria social-politică a creat o anumită diviziune: guvernanți şi guvernați; o clasă politică şi un corp electoral; partide politice de diverse orientări, uneori diametral opuse. *Esența democrației emană din principiul suveranității poporului,* ceea ce presupune că *guvernarea poate fi legitimă doar prin voința celor guvernați.*

În diversitatea formelor sale de manifestare, sistemul democrației, *tipurile de democrații* sau *democrațiile* sunt rezultanta unui îndelungat proces istoric în continuă mişcare, viața democratică întâmpinând, într-o parte sau alta a lumii, şi tendințe de eroziune, uneori chiar de suprimare. Pornind de la observarea unui asemenea fenomen, unii teoreticieni au comparat democrația cu o „statuie de nisip la marginea mării".

A devenit un loc comun al cercetării din sfera ştiințelor politice constatarea că în istoria democrației se remarcă o succesiune de etape distincte, fiecare dintre acestea marcând un anume stadiu calitativ. Potrivit unor autori, sunt de consemnat:

I. *Faza democrației antice*, acționând în cadrul statului-cetate (democrațiile ateniană, spartană, corintiană).

II. *Faza democrației moderne*, specifică statului contemporan, caracterizată prin apariția şi evoluția sistemelor multiple şi diversificate ale reprezentării.

---

[1] Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Cultura civică. Atitudini politice şi democrație în cinci națiuni,* CEU-Press, Bucureşti, 1996, p. 208.

III. *Faza democrației viitorului*, anticipându-se că aceasta va evolua în plan intern şi internațional, ducând la forme de expresie mai eficiente ale vieții democratice a popoarelor.

Numitorul comun ce străbate diversele definiții sau faze ale democrației este că aceasta ar fi întruchiparea acelei societăți în care cetățenii obişnuiți exercită un grad relativ înalt de control asupra liderilor şi structurilor conducătoare[2].

Alți analişti politici descriu evoluția istorică a democrației în valuri, la distanțe de timp inegale; astfel, primul val ar cuprinde epoca dintre încheierea revoluțiilor moderne şi declanşarea celui de-al doilea război mondial, următorul ar fi „trecut" în circa două decenii ale perioadei imediat postbelice, iar cel de-al treilea val al democratizării – apreciat ca fiind, probabil, „cea mai importantă evoluție politică din ultima parte a secolului XX" – ar fi inaugurat de transformările din Portugalia, Grecia şi Spania, continuate în America Latină şi Asia de Sud-Est, pentru a marca, la sfârşitul anilor '80, prăbuşirea comunismului în Europa Centrală şi de Est, în fosta Uniune Sovietică[3].

Democrația constituie un sistem de instituții şi relații care situează cetățenii fie în poziția de a decide direct (*democrația directă*), fie în aceea de a delega puterea de decizie unor reprezentanți aleşi (*democrația reprezentativă*), ambele ipostaze oscilând între un maxim posibil de consens şi un minim necesar de constrângere.

În ciuda acestor condiții şi premise – instituționale şi constituționale, date fiind diversitatea şi divergența intereselor sociale, drumul spre echilibrarea intereselor trece prin recunoaşterea diversității şi pluralismului acestora, prin efortul conjugat al forțelor social-politice de a „acomoda" mereu sistemele democratice la realitățile social-economice. Se regăsesc aici conlucrarea şi confruntarea pluralității de interese care dau viață pluralismului politic, tendințele constructive către noi achiziții, dar şi conştiința tensiunilor şi dificultăților existente în atingerea performanțelor sociale şi umane ale democrației, ale cărei forme de expresie – diverse şi diversificate – duc la constatarea că în lume s-au manifestat şi se manifestă o multitudine de democrații care nu sunt sau nu

[2] Robert Dahl, *A Preface to Democratic Theory*, Chicago, 1956, p. 3.

[3] S.P. Huntington, *The Third Wawe: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, 1991.

pot fi perfecte, ideale.„Observatorii necruţători ai democraţiilor lumii reale văd în ele fapte modelate de valori. Problema crucială devine în ce măsură sunt idealurile realizate şi realizabile? Mai mult ca oricând, suntem martorii unor paradisuri care se materializează în infernuri, idealuri care nu numai că eşuează, dar au şi consecinţe negative. Problema acută pe care rămâne să o abordăm şi chiar să o rezolvăm este transpunerea idealurilor”[4]. Adică, aplicarea lor practică în realitate, problemă la rândul ei acută, dificil de rezolvat.

Raportul dintre ideal şi realitate în democraţie implică trei condiţii fundamentale: a) oamenii afectaţi vital de o decizie umană să aibă un rol efectiv în adoptarea acesteia; b) întreaga putere de a adopta astfel de decizii să aibă o legitimare publică şi c) toţi cei care adoptă asemenea decizii să poată fi traşi la răspundere publică. Or, cum „nici una dintre aceste trei condiţii nu poate să se realizeze” – dat fiind că nu s-a format …„nici o societate care să fie total democratică – o asemenea societate rămâne un ideal”[5]. În acest context, sunt de semnalat diverse „paradoxuri ale democraţiei” sau contradicţii interne ale mecanismului democratic, explicabile prin faptul că societăţii umane îi sunt specifice tensiuni, stări conflictuale. Este vorba despre contradicţii relativ permanente, normale între diferite laturi sau moduri de manifestare a vieţii democratice, lesne sesizabile în raporturile dintre *consens şi conflict*; *reprezentativitate şi guvernabilitate; legitimitate şi eficienţă* (performanţă socială).

Sistem al competiţiei, al liberei concurenţe în economie, al confruntărilor electorale în politică etc., democraţiile „pun la încercare” diverse forţe, iar ciocnirea de interese poate ameninţa pacea civilă, poate periclita stabilitatea politică. De aici şi cerinţa raţionalităţii, a „stării de veghe”, de a tempera conflictul, menţinându-l în limite acceptabile tocmai prin intermediul voinţei de cooperare între factorii politici, prin căutarea consensului în jurul intereselor majore comune. Astfel, prin toleranţă şi flexibilitate, prin moderaţie şi spirit civic se ajunge la căi practice de diminuare a tensiunilor. În ce priveşte relaţia reprezentativitate-guvernabilitate, paradoxul sau contradicţia rezultă din aplicarea principiului potrivit

---

[4] Giovanni Sartori, *Teoria democraţiei reinterpretată*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 25.

[5] C.Wright Mills, *Imaginaţia sociologică*, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 271-272.

căruia democrația nu este compatibilă cu acapararea (concentrarea) puterii de către un grup restrâns, ci necesită o cât mai largă reprezentare populară, având însă imperios nevoie de ordine, de stabilitate, spre a satisface interesele întregului spectru politic, simultan cu medierea intereselor în conflict şi depăşirea tolerantă a celor nerelevante social.

În mod logic, dificultățile de acest gen pot fi depăşite prin efectuarea de „corecturi" pe planul „reprezentativității", una dintre căi (metode) fiind restrângerea fragmentării forțelor politice; se practică, astfel, *pragul electoral* (procentaj minim pentru accesul în parlament), avându-se în vedere că fragmentarea excesivă a reprezentării („de la toți câte cineva sau câțiva reprezentanți") duce la parlamente ineficiente, divizate, la guverne de coaliție cu o capacitate scăzută de acțiune coerentă.

Apar dificultăți şi în privința raporturilor dintre legitimitate şi eficiență. Astfel, pentru a fi stabilă, o democrație are nevoie de consimțământul permanent al celor guvernați, consimțământ ce depinde însă şi de performanțele guvernării, chemată să probeze capacitate de soluționare a problemelor economice şi sociale, fermitate în asigurarea ordinii şi justiției. Dezideratul social-politic al eficienței împinge uneori la politici nepopulare, ceea ce erodează încrederea în guvernare; urmărind însă a răspunde cu orice preț unor dorințe (nevoi) ale populației, mai ales în absența posibilităților (orientare populistă), guvernanții nu pot să fie şi eficienți. Depăşirea unei asemenea dileme (eficient, dar nepopular ori popular, dar neeficient) solicită prudență, orientare pragmatică, preocupare pentru rezultate care să ducă la consens, la menținerea sistemului democratic.

În lumina diferitelor experiențe şi a condițiilor concret-istorice se cunosc mai multe tipuri sau forme de democrație, acestea purtând diverse denumiri, în funcție de modul lor de manifestare sau de perspectiva analizei. Se vorbeşte astfel despre democrațiile *pluraliste*, *consociative*, *formale*, *directe*, *participative*, *reprezentative*, fără a mai aminti conotațiile doctrinar-politice, unele intrate în desuetudine: democrație burgheză, socialistă, liberală, creştină[6]. Există, de asemenea, diferențieri

[6] Terminologic se discută despre democrație etimologică, democrație rațională şi democrație empirică, democrație guvernată şi democrație care guvernează, democrație electorală, democrație participativă sau democrație verticală; despre planificare democratică şi chiar dictatură democratică (Giovanni Sartori, Robert Dahl, S.P. Huntington, J.F. Revel ş.a.).

din perspectivă națională, statală, sau zonal-geografică, fiind utilizați termeni ca democrație americană, franceză, niponă sau europeană, sud-americană etc.

Sistemele de guvernare caracterizate de prezența şi funcționalitatea unei multitudini de instituții, prin intermediul cărora se asigură exprimarea diversității de interese şi de opțiuni ale cetățenilor, sunt *sisteme democratice pluraliste*. Altfel spus, într-un asemenea sistem acționează mai multe partide politice, diverse grupuri de interese, organizații ale societății civile, iar puterile legislativă, executivă şi judecătorească au propriile lor drepturi şi răspunderi, totul pornind de la recunoaşterea şi asigurarea condițiilor libertății.

Asemenea condiții nu vin însă de la sine, ci presupun, pe lângă evoluția vieții materiale a societății, acceptarea sau generalizarea unei anumite filosofii asupra vieții sociale şi a concepției despre libertate. În acest sens, „libertatea fiecăruia este, simultan, libertatea tuturor ... Lăsând la o parte sloganul despre democrație ca domnie a majorității, prin respectarea şi protejarea drepturilor minorității se pot susține dinamica şi mecanica democrației”[7], încât toți cetățenii să dețină drepturile necesare pentru buna desfăşurare a acesteia.

Referindu-se la democrația pluralistă sau pluralismul politic, unii politologi vorbesc despre *poliarhie* sau multitudinea centrelor de decizie. Perspectiva poliarhică are în vedere aspecte esențiale, definitorii, cum sunt: dreptul fiecărui cetățean de a candida pentru posturi oficiale; vot universal, cu participarea tuturor membrilor adulți ai societății, alegeri libere şi corecte desfăşurate sistematic; exercitarea controlului asupra reprezentanților oficiali, inclusiv prin dreptul de a-i revoca; libertatea expresiei, a opiniilor în toate problemele societății; posibilitatea pentru cetățeni de a obține informații din surse alternative, protejate de lege; crearea de organizații multiple ale societății civile, sporirea drepturilor individuale etc.[8]

Printre schimbările specifice lumii contemporane, un rol esențial a revenit şi revine proceselor perfecționării democrației, îndeosebi a celei

---

[7] Giovanni Sartori, *Op. cit.,* p. 55 (Capitolul despre *democrația etimologică)*.

[8] Robert A. Dahl, *Poliarhiile. Participare şi opoziție,* Institutul European, Iaşi, 2000.

reprezentative. Teoria reprezentării democratice sau a delegării în vederea deliberării eficiente porneşte de la teza că *populaţia unei ţări, a unui teritoriu, are idei în general limpezi în privinţa scopurilor, dar nu ştie precis prin ce mijloace le-ar putea realiza*; revine astfel reprezentanţilor aleşi, special desemnaţi, misiunea de a delibera şi acţiona în cunoştinţă de mijloace pentru realizarea scopurilor şi satisfacerea intereselor tuturor.

Analiza politologică a fenomenului, în complexitatea sa evidentă şi pornind de la consecinţe relevante, nu putea să nu semnaleze apariţia unor atitudini negative cum ar fi „îndepărtarea" reprezentanţilor de cetăţenii care i-au ales sau încercările unor grupuri restrânse de a lua decizii „în spatele uşilor închise". Pe de altă parte, alegătorii intră sub incidenţa alienării politice, se simt înstrăinaţi, cetăţenii având sentimentul că au pierdut abilitatea sau uneori chiar vocaţia de a participa efectiv la procesul politic, de a influenţa rezultatele acestuia. Mai ales când guvernarea nu răspunde nevoilor şi speranţelor cetăţenilor, alienarea ia proporţii, devine o autentică maladie social-politică. Antidotul acesteia ar fi, potrivit multor politologi, democraţia *modernă*, văzută ca un stadiu nou, superior de dezvoltare democratică prin afirmarea instituţiilor necesare unei amplificări funcţionale a centrelor de decizie (ceea ce s-a numit mai înainte poliarhia), prin asigurarea concretă a drepturilor şi libertăţilor individuale garantate de prevederi constituţionale, de legi şi instituţii juridice emancipate de sub tutela politicii, instituindu-se consecvent ordinea socială, precum şi stabilitatea politică. În acest context, concurenţa şi lupta politică reprezintă fenomene normale pentru democraţie. Astfel, opoziţiei politice i se asigură libertatea de a se exprima şi acţiona ca un „supraveghetor" sau vector de corecţie al forţelor puterii, iar factorii de guvernare, confruntaţi cu probleme dificile ale gestionării sociale optime, pot ajunge la soluţii care să nu creeze artificial „crize politice" sau să „destabilizeze" societatea.

VIII. 2. ***Legislativ, executiv şi judecătoresc***

În procesul de constituire şi exercitare a puterii, un rol important revine *factorului legislativ*, parlamentului, ca instituţie deliberativă compusă din reprezentanţi aleşi periodic, la termene stabilite potrivit ciclurilor electorale specifice fiecărei ţări sau, în anumite cazuri, înainte de termen. Parlamentul poate fi constituit dintr-o singură instanţă sau

două (unicameral sau bicameral), în acest cadru acționând de fapt raporturile (relațiile) dintre reprezentanții poporului şi guvernanți, forțele aflate la guvernare confruntându-se cu cele din opoziție, într-o reprezentare rezultată din alegeri.

Parlamentarismul este oglinda anumitor practici democratice, iar bicameralismul şi unicameralismul constituie şi expresia luptei pentru echilibrarea puterilor, a preocupării de a se evita abuzul de putere. S-a observat de-a lungul timpului, după câteva secole de experiență (bicameralismul şi-a făcut apariția în secolul al XIII-lea în Anglia), că, în procesul dezbaterii şi adoptării legilor, existența uneia sau a două camere legislative este însoțită de anumite avantaje şi dezavantaje, proporțional diferite. Astfel, bicameralismul oferă, pe de o parte, posibilitatea de a se supune unui dublu examen proiectele de legi şi de a se asigura un cadru mai larg confruntărilor de idei, dar, pe de altă parte, se ajunge la „dilatarea" ilogică a timpului deliberării, ritmul elaborării legilor fiind încetinit. Cu timpul, bicameralismul a intrat sub incidența criticii politicienilor şi juriştilor pentru neajunsurile rezultate din *simetria* atribuțiilor şi puterilor celor două camere. Există însă şi parlamente bicamerale *asimetrice*, una dintre camere având atribuții restrânse în raport cu cealaltă. Limbajul politic utilizează uneori conceptele de cameră inferioară şi cameră superioară, chiar în cazul egalității de atribuții. În unele țări, una dintre camere a căpătat ascendență față de cealaltă în privința prerogativelor legislative, asimetria implicând inegalități fie cantitative, fie calitative între cele două componente parlamentare. Cum însă pentru menținerea stabilității sistemelor politice este nevoie de echilibru, de cumpănă a forțelor componente, acestea tind spre menținerea stabilității prin autoreglări, societatea în genere fiind un sistem deschis.

Aşa cum democrația nu constituie un sistem „perfect", nici parlamentul – emanație a sa şi instrument al vieții democratice – nu poate fi perfect, fiind examinat critic pentru deficiențele sale. Nu puține analize specifice, adeseori studii de caz, semnalează, într-o țară sau alta, slaba pregătire a parlamentarilor, „amatorismul". În ce priveşte funcționalitatea instituției, s-a observat că uneori dezbaterile de fond nu au loc în şedințe plenare (care devin formale), ci în comisii de lucru; nu de puține ori, decizii esențiale se iau în reuniuni ale liderilor de grupuri parlamentare.

Reputați gânditori au consemnat faptul că uneori parlamentul s-a transformat într-un cadru de dezbateri sterile, „de intrigă şi corupție, unde

responsabilitatea nu-şi găseşte locul”, cum scria Auguste Comte, în *Systéme de politique positive*. Evident că s-au făcut multe progrese pe calea eliminării unor asemenea deficiențe, dar continuă să se resimtă metode cum ar fi obstrucția activității legislative, provocarea subiectivă de crize guvernamentale, folosirea abuzivă a imunității şi privilegiilor parlamentare.

În ciuda deficiențelor sale – şi acestea nu sunt puține – parlamentul asigură funcționalitatea pluralismului politic, reprezentarea diverselor interese, determinând dezbateri pentru soluții cât mai bune, imprimând caracter public vieții de stat şi permițând realizarea într-o formă sau alta a controlului puterii de către societate.

În România, potrivit Constituției, Parlamentul este forul reprezentativ suprem al poporului şi unica autoritate legiuitoare a țării, alcătuit din Camera Deputaților şi Senat, alese prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat. Mandatul său este de patru ani, iar numărul deputaților şi al senatorilor este diferit, organizarea şi funcționarea fiecărei camere stabilindu-se prin regulamente proprii. Camera Deputaților şi Senatul lucrează în şedințe separate şi în şedințe comune, ele întrunindu-se anual în două sesiuni ordinare (februarie-iunie; septembrie-decembrie), dar şi în sesiuni extraordinare, având atribuții în adoptarea legilor constituționale, legilor organice şi celor ordinare, legile trimițându-se spre promulgare Preşedintelui României. Birourile permanente şi Comisiile parlamentare se alcătuiesc potrivit configurației politice a fiecărei Camere, iar preşedinții acestora se aleg pe durata mandatului.

În contextul guvernării prin separarea puterilor şi asigurarea unor relații de echilibru între acestea, *puterii executive* îi revin atribuții legate de aplicarea politicilor şi legilor adoptate de către puterea legislativă. Potrivit condițiilor social-politice, diferite de la o țară la alta, funcțiile executivului diferă, acestea fiind consfințite constituțional. Astfel, puterea este exercitată fie de preşedintele țării, fie de guvern şi aparatul administrației de stat. Într-un regim democratic, executivul nu poate legifera, fiind în schimb reprezentat pe lângă corpul legislativ, iar în anumite împrejurări, puterea executivă poate căpăta împuterniciri legislative limitate. În sistem totalitar, puterea executivă absoarbe pe cea legislativă şi judecătorească în numele asigurării unității de acțiune a puterilor, a unicității puterii de stat.

După modalitățile de constituire sau de funcționare a executivului, ca urmare a jocului democratic, se disting mai multe tipuri de guvern: a) *majoritar* – alcătuit de un partid care a câştigat majoritatea voturilor electoratului; b) *de coaliție* – executivul reunind reprezentanți ai diferitelor formațiuni politice în scopul obținerii unei majorități favorabile în parlament; c) *minoritar* – executivul nu dispune de majoritate parlamentară. După împrejurarea constituirii lor, pot ființa: guvern *provizoriu* – executivul are un rol tranzitoriu într-o perioadă de schimbări de situații politice; guvern *insurecțional* – executivul este instituit ca urmare a unei insurecții contra celui existent; guvern *militar*, format de cadre militare, de regulă, în urma unei lovituri de stat sau prin ingerințe externe.

Dintr-o altă perspectivă, aceea a legalității (sau nelegalității), se disting guvernul de *drept*, alcătuit în concordanță cu procedurile constituționale, şi guvernul de *fapt*, unul care îşi arogă autoritatea în urma unei lovituri de stat sau în condițiile ocupației străine, fără consultarea voinței naționale prin proceduri legale.

Reglementările Constituției României prevăd că, potrivit programului de guvernare acceptat de Parlament, executivul asigură înfăptuirea politicii interne şi externe a țării şi exercită conducerea generală a administrației publice, cooperând cu organismele sociale interesate. În ce priveşte modul de constituire a guvernului, preşedintele țării desemnează un candidat pentru funcția de prim-ministru în urma consultării partidului care are majoritatea absolută în Parlament ori, dacă nu există o asemenea majoritate, a partidelor parlamentare. Guvernul răspunde politic numai în fața Parlamentului pentru întreaga sa activitate, Constituția reglementând raporturile dintre cele două autorități publice.

O a treia putere în stat este reprezentată de *puterea judecătorească*, a cărei menire o reprezintă corecta şi dreapta aplicare a legilor; autoritatea judecătorească şi instanțele judecătoreşti îndeplinesc, în principiu, funcții independente de celelalte două puteri, dar nu lipsesc cazurile când incidența sau amestecul politicului alterează echilibrul puterilor şi duc la acte de încălcare a principiului tradițional al separației acestora ca o premisă a asigurării democratismului real. Încă Montesquieu avertizase că, atunci când în mâinile aceloraşi persoane sau aceluiaşi corp de „dregători” se află puterea legiuitoare şi cea executivă, nu poate exista libertate, după cum, de asemenea, libertatea poate fi ştirbită sau anulată

dacă puterea judecătorească nu este independentă, autonomă. De aici şi preocuparea doctrinară şi practic-politică pentru sisteme şi regimuri politice democratice, constituţionale.

VIII. 3. ***Tehnobirocraţia şi reabilitarea politicii***

În privinţa raporturilor dintre diverse politici (publice, sociale, economice, culturale etc.) şi democraţie, dintre decizii, ca acte ale guvernării, şi aplicarea lor (cine decide, cu ce scopuri, cu ce rezultate?), dintre stat şi organizarea socială, dintre centralizare şi autonomie ş.a.m.d., în cea de a doua jumătate a secolului XX, în plină bătălie a ideologiilor, mai ales după un congres mondial al Asociaţiei Internaţionale de Ştiinţe Politice (1961), au luat avânt dezbaterile despre *depolitizare* şi *tehnobirocraţie*, ca efect al constatărilor, evident unilaterale şi neaprofundate, că dezvoltarea economico-socială şi conducerea acesteia nu ar fi performante din cauza diverselor politici contradictorii şi a politizării excesive a procesului de guvernare.

Considerând că politica şi politicienii oscilează între necesar şi efemer, aflându-se mai mult sub influenţa iluziilor decât a raţionalităţii, unele curente de gândire socială cred a fi descoperit soluţii ale eficienţei deciziilor cu impact social în *depolitizarea* acestora şi transferarea puterii de decizie şi execuţie în „mâna" specialiştilor. Din aceste considerente, politologia supune analizei practici sau concepţii cum sunt: *birocraţia* şi *tehnocraţia*, termeni folosiţi cu diverse accepţii, uneori polemic şi peiorativ, ceea ce nu este totdeauna cazul. *Birocraţia* a fost acreditată drept „puterea celor din birou", iar *tehnocraţia* s-a afirmat ca doctrină şi practică de promovare la putere a specialiştilor, a tehnicienilor, ceea ce ar fi generat tehnostructura, adică reţelele de conducători specialişti sau manageri.

Din perspectivă politică, termenul birocraţie are conotaţii demne de luat în seamă, iar aceasta nu se referă la sensul de hipertrofiere a aparatului funcţionăresc sau de tergiversare ori împiedicare a rezolvării unor probleme, ci la translarea puterii executive în mâinile funcţionarilor. De fapt, se are în vedere concentrarea puterii de către executiv, prin diminuarea funcţiei legislativului, iar în cadrul executivului, birocratizarea semnifică trecerea deciziei de la oameni politici la înalţi funcţionari; una din cauzele acestei tendinţe este explicată prin faptul că funcţionarii şi demnitarii „apolitici" au o anumită continuitate, deţin o

bogată experienţă administrativă, absentă, de regulă, la oamenii politici, care se află în „bătaia vânturilor electorale”, dar au nevoie de aparate administrative pentru a-şi aplica politicile.

În plan social, conceptul de birocraţie are în vedere modul de organizare a administraţiei moderne, considerându-se că statului îi este necesar, efectiv, un aparat eficient care să asigure relaţii funcţionale între guvernanţi şi populaţie. Este concentrată aici concepţia expusă, la timpul său, de Max Weber, care susţinea că orice organizare socială modernă, pentru a funcţiona performant, trebuie să se bizuie pe un sistem ierarhic, pe relaţii bine determinate (norme fixe şi raţionale) între componentele individuale şi colective, birocraţia permiţând precizie, calculul rezultatului şi subordonare logică. În această accepţie, birocraţia ar fi un tip de organizare socială prin intermediul căreia statul ar obţine atribute real funcţionale, asemenea unei întreprinderi economice, ceea ce presupune a fi aplicate principii şi norme specifice, cu un anumit grad de aderenţă şi armonizare: organizare ierarhică piramidală; specializare funcţională; putere de decizie centralizată; delegare de autoritate; relaţii profesionalizate, impersonale; corp permanent de funcţionari publici caracterizat prin disciplină, probitate şi precizie în acţiune (care să rămână în afara politicilor partizane); controlul resurselor acestora pentru evitarea corupţiei.

Într-un stat democratic de drept, birocraţia este sau trebuie să fie supusă unui control sistematic, funcţionarii guvernamentali fiind responsabili în faţa legii. Nu există, se înţelege, o birocraţie „ideală”, aşa cum o descria Weber, însă există tentaţia politizării administraţiei şi birocraţiei, aşa-zisa independenţă a birocraţiei faţă de puterea politică, depolitizarea fiind din ce în ce mai mult o iluzie. Fapt este că, deşi constituie un domeniu autonom al vieţii sociale, autonomia politicii se caracterizează în mod esenţial, cum demonstra Max Weber, cel puţin pentru vremea lui, prin faptul că legea specifică (de funcţionare) a statului modern este violenţa, iar semnificaţia acesteia devine „în mod clar vizibilă în faptul că fiecare acuză mereu pe drept cuvânt adversarul său politic de a se folosi de violenţă”.[9] De unde şi cerinţa de a se descifra natura violenţei sau tendinţa de conflict şi integrare specifice acţiunilor sociale ale oamenilor.

---

[9] Jacques Ellul, *L'illusion politique*, Robert Lafont, Paris, 1965, p. 100, 101.

Cum consideră analiştii care cercetează, din această perspectivă, relaţiile social-politice, „acţiunile sociale sunt atât convergente, cât şi antagoniste. Tocmai o asemenea dualitate formează fundalul ordinii politice. Ordinea politică apare imediat ce se manifestă puterea; aceasta este un dat factual – ca în filosofia lui Hobbes – şi ţine în întregime de supunerea impusă de un individ sau de un grup altor indivizi şi altor grupuri”[10], dominanţii şi dominaţii recunoscând că „împreună constituie o grupare politică”. Rezultă astfel o prezenţă constantă şi continuă a politicului, „ce semnifică societăţi care se organizează în funcţie de acumularea profitului şi care au drept normă raţionalitatea ştiinţifică şi industrială”, existenţa unei birocraţii neutre fiind pusă din ce în ce mai mult sub semnul îndoielii.

Abordarea relaţiei dintre birocraţie – chiar „ideală” – şi politică poate fi luată în considerare şi în privinţa *relaţiei politică-tehnocraţie* sau invers. Istoria conducerii societăţii evidenţiază că, o dată cu modernizarea vieţii economice şi unificarea naţională, cu afirmarea rolului coordonator al statului, s-a extins rolul birocraţiei raţionale, eficiente, în strânsă relaţie cu tehnica şi tehnologia organizaţională. Pe acest fundal, simbioza dintre raţionalitate şi autoritate a fost aplicată vieţii sociale, grupurilor şi indivizilor.

Considerând tehnocraţia „o formă de guvernare în care deciziile esenţiale vor fi întemeiate exclusiv pe consideraţii tehnice”, de fapt „un regim în care actele puterii exprimă o voinţă de raţionalizare absolută a mecanismelor sociale”[11], gândirea social-politică a celei de-a doua jumătăţi a secolului al XX-lea răspundea evoluţiei spre raţionalitate a lumii, spre obţinerea de performanţe superioare prin decizii competente, exprimând cerinţa de a se depăşi unilateralismul şi subiectivismul diverselor orientări politice. Acest curent de gândire şi-a găsit în Europa un adept în Jean Monet, fondatorul ideii de unitate europeană, care preconiza o democraţie iluministă, având drept mentori şi conducători specialişti de înaltă competenţă, încât eficienţa tehnicienilor să înlocuiască incertitudinile politicienilor de profesie sau amatori. Se ajunge

---

[10] François Châtelet, Évelyne Pisier, *Concepţiile politice ale secolului XX*, Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 493-494.

[11] Jean Meynaud, *La tehnocratie, mythe ou realité*, Payot, Paris, 1964, p.28.

astfel la un cult al competenței tehnice care se îndepărtează de valori politice, de scopuri sociale, alunecând spre elitism tehnocratic.

Nu încape însă îndoială că există o cerință istorică obiectivă, aceea a raționalității conducerii, a alianței dintre știință şi politică, expresie firească şi rațională a prezentului şi cu atât mai mult a viitorului, când ştiința, tehnica şi politica nu pot acționa decât împreună. Tocmai de aceea, politologia nu poate să nu remarce că variantele „guvernului de tehnicieni" sau implicarea în conducere a „tehnicilor guvernării" prin ignorarea sau chiar ocolirea sistemelor democratice, a vieții politice moderne, duc la ineficiență socială, la golirea de conținut a democrației. Dacă este o certitudine că ştiința şi tehnologia furnizează mijloace adecvate de stăpânire a societății, de creştere a randamentelor socio-umane ale conducerii la diverse nivele, aceste atribute sau această tendință modernă nu pot sau nu ar trebui să alimenteze iluzia stăpânirii absolute, categorice, integrale a proceselor sociale şi politice, a standardizării tehnice a existenței şi acțiunii umane.

Solicitând şi utilizând ceea ce este pozitiv în orientările birocratice şi tehnocratice, conducerea social-politică, mecanismele democrației devin eficiente în măsura în care apelează la valorile şi funcțiile drepturilor şi libertăților umane, opunându-se politicilor secrete şi sectare, adică acelor politici elaborate în grupuri restrânse, care iau decizii „în spatele uşilor închise", ocolind controlul publicului şi ferindu-se de publicitate, de transparență. Democrația modernă presupune, între altele, preocupare pentru difuzarea informațiilor managerial-politice necesare, încât populația, cei guvernați să-şi formeze idei cât mai apropiate (reale) despre problemele societății şi căile de rezolvare a acestora.

Concepte-cheie

♦ Democrația şi contradicțiile (paradoxurile) ei. ♦ Tipuri de democrații. ♦ Democrația modernă. ♦ Pluralism ♦ Poliarhie ♦ Guvernare-guvernământ; tipuri de guvernământ. ♦ Legislativ-executiv-judecătoresc. ♦ Echilibrul şi controlul puterilor ♦ Depolitizare ♦ Birocrație-tehnocrație.

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştinţelor)

1. Ce este democraţia şi cum se rezolvă contradicţiile ei?
2. Care sunt principalele tipuri de democraţii?
3. Ce se înţelege prin democraţie pluralistă? Dar prin poliarhie?
4. Ce este democraţia modernă?
5. Care sunt principalele structuri şi forme de guvernare şi cum se realizează separarea, echilibrul şi controlul puterilor în statul de drept?
6. Ce înţelegea Max Weber prin birocraţie?
7. Cum interpretaţi relaţia politică-tehnocraţie?

Bibliografie

- Florian Tănăsescu, *Doctrine şi instituţii politice*, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 2004, p.164-179;193-201; 218-224.
- Giovanni Sartori, *Teoria democraţiei reinterpretată*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 55-68.
- Robert A. Dahl, *Poliarhiile. Participare şi opoziţie*, Institutul European, Iaşi, 2000, p.157-173.
- Chatelet Fr., Pisier E., *Concepţii politice ale secolului XX*, Humanitas, Bucureşti,1994, p. 48-59;433-477.

Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Cultura civică. Atitudini politice şi democraţie în cinci naţiuni,* CEU-Press, Bucureşti, 1996, p. 208-221.

IX. **EXERCIȚIUL PUTERII. MECANISME ŞI MIJLOACE**

Ştiința politică cercetează toate aspectele sub care se înfățişează viața politică, domenii importante reprezentându-le puterea politică şi exercițiul ei, acțiunile şi atitudinile politice ale indivizilor, grupurilor sau claselor sociale, participarea şi orientarea lor politică, relația putere-opoziție, conflictul şi cooperarea politică, opinia publică, comunicarea politică, mass-media etc. Toate acestea se constituie în surse, mecanisme şi mijloace ale politicii, iar analiza diferitelor sale ipostaze înlesneşte înțelegerea naturii şi finalității actelor şi faptelor politice

IX.1. ***Clasă, putere politică şi comportamente electorale***

Discutând despre guvernare, despre exercitarea puterii, trebuie menționat că un asemenea proces este strâns legat de ceea ce politologia, sociologia politică numesc *clasă politică*, o categorie care are interese, funcții şi comportamente specifice şi al cărei înțeles nu se integrează sensului economic sau sociologic de grup social diferențiat în funcție de proprietate, rol social, nivel de viață, prestigiu etc. Termenul de clasă politică exprimă diferențierea ce se instituie în societate, prin afirmarea (sau autoafirmarea) unei pături sau categorii distincte, relativ restrânse de persoane care îndeplinesc un *rol semnificativ în conducerea societății*. Unele abordări se referă la categorii precum: *elita puterii*, *clasa conducătoare* sau *oligarhia politică*.

Ar fi unilateral şi tendențios a socoti „clasă politică" numai pe cei aflați la guvernare la un moment dat, deoarece, în realitate, şi cei ce „aspiră la putere", prin urmare, opoziția, sunt parte componentă a acestei categorii, a cărei geneză se află în procese, fenomene şi comportamente cum ar fi alegerile parlamentare, numirile în aparatul guvernamental, promovarea ierarhică în sistemul partidist, favorizarea persoanelor

provenind din familii privilegiate, recrutarea pe baza unor criterii socio-politice etc.

Din perspectivă politologică este relevant *comportamentul politic*, adică modul de manifestare socială, publică a concepţiilor, intenţiilor şi acţiunilor politice. Alături de alte metode, analiza comportamentului politic înlesneşte descifrarea „feţei nevăzute" a omului politic (percepţii, judecăţi, atitudini, convingeri, nu întotdeauna exprimate direct şi recunoscute ca atare) în conexiune cu manifestări vizibile cum ar fi: votul, protestele, întrunirile publice, campaniile electorale, discursurile şi declaraţiile etc.

Ca subiect al politologiei, comportamentul politic are în vedere o multitudine de aspecte, de la cele de ordin psiho-social la personalitatea şi acţiunea actorilor politici, analiza descifrând astfel dorinţe şi „trăiri" politice – explicite sau inconştiente, legitime sau refulate, convergente sau conflictuale – după cum ajunge să măsoare sau să evalueze diferenţieri sau trăsături comune ale alegătorilor şi aleşilor, ale electoratului şi clasei sau elitei politice, suscitând poziţionarea lor doctrinară, ideologică etc. Devin astfel accesibile analizei politologice comportamente individuale şi colective cum sunt: participarea (activă sau pasivă), gradul de adeziune sau de militantism, interesul activ sau indiferenţa faţă de politică, absenteismul, căile şi scopurile politizării, ale socializării politice, ajungându-se la sesizarea şi delimitarea comportamentelor apatice.

În ce priveşte clasa politică, mai precis, *elita politică* („establishment", „power elite" sau „nomenclatura"), aceasta desemnează acele categorii sau grupuri care prin status şi rol alcătuiesc „structura de putere", exercitând o influenţă majoră şi controlând direct sau indirect elaborarea deciziilor în sfera politicii, a economiei, a societăţii, în general, ca şi aplicarea acestora.

Politologia se ocupă de acel grup sau cerc al persoanelor ce intră în sfera conducerii sistemului politic, participă la exercitarea puterii, pe care o obţin (cuceresc) în mod public, pe căi legitime, o exercită mai mult sau mai puţin transparent, uneori chiar ocolind instituţiile politice. Analiştii consideră că elita se caracterizează prin *conştiinţă de grup*, *coerenţă* şi *conspiraţie*. Vilfredo Pareto acreditase ideea că elitele sunt categorii minoritare ce conduc societatea prin forţă şi viclenie, formându-se şi dispărând în timp, iar cum echilibrul social şi politic este instabil, se impune cu necesitate o circulaţie a elitelor, într-un fenomen de osmoză

permanentă. Unele şcoli de politologie – cea americană îndeosebi, prin David Reisman, Robert Dahl sau Gabriel Almond, – au abordat teoria elitelor prin prisma descifrării mai degrabă a funcționalității acestora decât a genezei şi evoluției istorice, observând astfel *dispersarea în grupuri* (elite neunitare), *elite multiple* (echipe de lideri grupate după diverse criterii) şi *elite specializate* (politică, administrativă, de comunicație etc.).

În analiza politică, un rol aparte revine *comportamentului electoral* al guvernaților, al „celor mulți”, care, prin opțiunile față de ofertele politice, decid periodic prin vot, reacția lor probabilă constituind un factor cu o pondere importantă în oferta politică şi elaborarea diverselor strategii de acțiune proprie a forțelor politice. Studiile privind comportamentul la vot se preocupă de influența pe care o au asupra orientărilor la urne factori cum sunt: afilierea la un partid, legăturile de familie, prieteniile, vârsta, religia, ocupația, naționalitatea (sau etnia), locul de reşedință, nivelul de educație, convingerile ideologice, nivelul venitului, starea economică generală, statutul social, permeabilitatea la propagandă etc.

Organisme specializate de sondare a opiniei publice strâng date şi dezvoltă tehnici folositoare în a stabili *cum* şi *de ce* electoratul are anumite preferințe sau pur şi simplu se „refugiază” în zona indiferenței, a absenteismului. Astfel, în funcție de diverşi parametri, se pot distinge mai multe atitudini posibile ale cetățenilor cu drept de vot, detaşându-se, în principal, următoarele comportamente: 1) *Participarea activă* – prezență la vot din interes direct pentru politică, angajare în practici politice, participare la reuniuni electorale, tendințe de a influența pe alții etc. 2) *Participarea pasivă* – respect pentru legea electorală sau înțelegerea prezenței la vot ca o datorie cetățenească, însă fără interes manifest pentru politică sau pentru practici politice în general. 3) *Absenteism activ* – neparticiparea la vot ca un act politic deliberat, ca urmare a voinței de a nu participa la legitimarea unui sistem politic, oricare ar fi el. 4) *Absenteism pasiv* – generat de lipsa interesului pentru politică sau motivat prin eventuala izolare geografică sau socială a unor alegători.

Cele patru modele sau atitudini de participare la vot pot fi întâlnite ca atare, dar ele intră şi în conexiune, mai ales în ce priveşte prezența la practici politice (activă sau pasivă). Spre exemplu, în privința partizanatului, unele teorii, bazate pe cercetări şi sondaje de opinie, susțin

existența mai multor „tipuri de partizanat”, sau comportamente partizanale: *deschis*, *apatic*, *intens*, *parohial*.

Prin paralelism cu „fețele partizanatului”, analiza politologică propune şi o incitantă departajare a „fațetelor indiferenței”, semnalându-se: *indiferența datorată depărtării* (cu o logică istorică specifică până târziu în secolul al XIX-lea, după revoluția tehnico-informatică din secolul al XX-lea apărând „prăpastia” între politicieni consacrați, de carieră, şi categorii de cetățeni lipsiți de cultură politică adecvată); *indiferența datorată unei insuficiente înțelegeri* (izvorâtă din izolare şi din neînțelegerea mecanismelor majore ale politicii, ca şi din distorsionarea informației sau din strategiile „fumigene” ale derutării adversarului etc.); *indiferența datorată abandonării* (izvorâtă din sentimentul că sistemul sau regimul politic nu oferă soluțiile aşteptate de electorat, din convingerea – falsă ori reală – că guvernanții nu vor sau nu pot să răspundă acestor aşteptări)[1].

Activ sau inactiv, partizan sau indiferent, corect informat ori supus manipulării, alegătorul este ținta vie sau „adevărată” a politicii şi politicienilor, iar într-un sistem democratic, *dreptul de vot este unul din pilonii statutului de cetățean*, constituind „prerogativa civică prin excelență”.

Comportamentele politice se află în continuă modelare, sub impactul unei diversități de factori, imprimă anumite dimensiuni *schimbării electorale*, adică opțiunilor electoratului. Cercetătorii au stabilit astfel că se poate vorbi despre trei dimensiuni distincte: 1) *magnitudinea schimbării* electorale, în cazul transferului masiv de voturi sau de preferințe de la o forță politică la alta; 2) *viteza sau rapiditatea schimbării* opțiunilor înainte, în timpul campaniei electorale sau chiar în ziua scrutinului şi 3) *durata schimbării,* care poate fi critică, tranzitorie sau deviantă.

În analiza comportamentelor politice, inclusiv în privința atitudinii la vot, sunt de luat în seamă o serie de variabile, caracterul schimbător al acestora: *oferta politică*, *gradul de cultură civică*, *„mişcările” în interiorul absenteismului*, *evoluțiile în timp ale unui sistem sau actor politic* şi, nu în ultimul rând, *posibilele şi diversele „reconversii” politice*,

[1] Philippe Braud, *Grădina deliciilor democrației*, Editura Globus, Bucureşti, 1995, p. 33-39.

generate, între altele, de schimbări în situația socio-economică obiectivă a alegătorilor.

Astfel divizată, acționând între „granițe” mai mult sau mai puțin perceptibile, mai mult sau mai puțin recunoscute, lumea politică se comportă şi se prezintă adesea în sisteme de „coabitare”, de alianță. În funcție de situații concrete, de forța organizatorică şi influența lor socială, actorii politici, îndeosebi partidele, dar şi persoanele politice influente, componenții proeminenți ai clasei sau elitei politice se regăsesc în *alianțe politice*. În funcție de țelurile urmărite şi de mijloacele de realizare a acestora, alianța politică reuneşte, pe baza unui acord în prealabil negociat, partide, grupări organizate sau persoane care convin să urmeze o anumită linie politică, centrată în jurul menținerii sau cuceririi puterii. De regulă, alianța rezultă din unirea a două sau mai multor partide, înainte sau după alegeri, urmărind diverse scopuri, cum ar fi câştigarea alegerilor, formarea guvernului, constituirea în cadrul parlamentului a unui „bloc” în favoarea sau împotriva unei propuneri legislative etc.

Forțele politice, inclusiv cele provenind din doctrine contrare, opuse şi opozabile, pot realiza între ele *pacte politice*, care nu întotdeauna sunt explicate public sau justificate, asemenea forme de alianțe convenind reguli de guvernare sau de exercitare a puterii pe baza unor garanții mutuale asupra intereselor participanților la înțelegere specificate într-un protocol public ori secret. Alianțele, cartelurile, pactele sau blocurile politice nu se încheie la întâmplare, oricând şi oricum; ele țin de strategia şi tactica politică (în principiu), iar în mod practic, de conjunctura politică.

În contextul vieții politice, forțele în luptă (în competiție sau concurență) ajung la compromis, adică la renunțări şi concesii reciproce. Datoria analistului este de a sesiza forma şi conținutul, valoarea şi finalitatea strategiilor *compromisului politic*, descifrând procesul ajustării treptate a opiniilor privind probleme şi soluții sociale, spre a se depăşi reprezentările contradictorii, stările tensionate, conflictele latente. Prin compromis se poate ajunge la *consens*, ca acord unanim de voință pentru o anumită rezolvare a unei probleme.

Consensul politic nu înseamnă „armonie” sau contopire a pozițiilor de principiu, ci înțelegere sau acord pentru soluționarea unor probleme de interes general, cu alte cuvinte, *preponderența rațiunii asupra pasiunii*. Abordând ideea de compromis, ca element constitutiv al politicii realiste moderne, se poate spune că „netăgăduit, unui om politic i se cere să fie

realist, nu romantic, să aibă o vedere clară a realităţii şi să înţeleagă că el nu poate impune, după voia sa, anumite idei, ci trebuie să vadă ce se poate realiza din planurile sale şi ce nu. Ţinând seama de împrejurările sociale, el trebuie să recurgă adeseori la compromis, nu în sensul moral, ci pur politic, adică să admită o realizare treptată a unui scop după etapele indicate de evoluţia politică şi de relaţiile dintre factorii politici. Compromisul e legat de democraţie, el face posibilă înţelegerea între majoritate şi minoritate, evitând tirania. Prin urmare, *compromis* nu înseamnă în politica bine înţeleasă *compromitere* a scopurilor şi renunţare la morală”[2].

Alianţele, înţelegerile, strategiile sunt Influenţate de *conjunctura politică* dată, de condiţiile politice şi contextul social-economic intern şi internaţional. De fapt, conjunctura politică este constituită de întâlnirea, într-un anumit timp şi context, a unor serii diferite de evenimente, care generează situaţii specifice (criză politică sau economică, destabilizare social-politică, perturbare a relaţiilor externe, internaţionale, situaţii geopolitice defavorabile sau favorabile etc.). Analiza lucidă a acestui „nod de evenimente”, uneori cruciale, obligă pe analişti, dar mai ales pe oamenii politici, să fie flexibili în gândire şi acţiune, să evite închistarea în tipare ideologice sau acţiuni stereotipe.

IX.2. *Putere şi opoziţie; finalitatea socială a politicii*

Un aspect esenţial al vieţii politice îl reprezintă relaţia putere-opoziţie, puterea fiind, în sensul acestei relaţii, capacitatea legitimă de a impune propria voinţă sau de a exercita *autoritatea*, ceea ce dezvăluie un *raport de dominaţie*. Ca termen „pereche” al puterii, opoziţia reprezintă ansamblul grupurilor politice, partidelor sau alianţelor care, luate separat sau în ansamblu, se opun politic regimului în funcţie sau politicii guvernului aflat la putere. Cele două entităţi socio-politice, *puterea* şi *opoziţia*, acţionează prin mijloace specifice, iar într-un sistem democratic ele înlesnesc confruntarea de idei, ameliorarea şi perfecţionarea soluţiilor, concurenţa deschisă între forţele politice generând alternanţa la putere, ca urmare a voinţei şi orientărilor electoratului.

[2] Petre Andrei, *Opere sociologice*, vol. II, Editura Academiei, Bucureşti, 1975, p. 189-190.

Asimilată cu forța sau capacitatea de constrângere, puterea semnifică şi impunerea unei voințe politice. Însă, în acest domeniu, cel mai puternic nu este destul de puternic pentru a fi tot timpul „stăpânul" dacă el nu transformă *forța în drept* şi *supunerea în datorie*, încât *puterea normativă să izvorască dintr-o moralitate socială consacrată prin drept*.

Relațiile putere-opoziție îmbracă o diversitate de forme, experiența democratică relevând că, situate pe poziții diametral opuse, forțele politice aflate în opoziție pot juca roluri funcționale (constructive), dar şi disfuncționale (nonconstructive), iar prin aceasta, benefice sau malefice pentru ele însele ori pentru societate.

Discutând, din această perspectivă, problema guvernării reprezentative, „încărcătura" ideatică şi motivația celor trei ipostaze esențiale ale participării la viața politică – *a reprezenta*, *a dezbate* şi *a decide* –, unii autori scot în evidență *logica naturală a opoziției*: a slăbi adversarul pentru a-şi pune mai bine în valoare, prin contrast, propriile capacități şi proiecte, în lupta permanentă dintre opozanți şi guvernanți acționând comparația în timp şi spațiu, care joacă un rol decisiv în impunerea percepțiilor sau imaginilor favorabile ori defavorabile uneia sau alteia dintre părți. Este misiunea analizei politologice de a sesiza nuanțele şi a anticipa consecințele pozițiilor respective, identificând fizionomia opozanților: cei cu vocație guvernamentală şi cei periferici, adică protestatarii, care nu au şansele unei asemenea vocații. În acest context, trebuie ținut seama dacă opoziția se manifestă în cadru legal, instituțional sau în afara sistemului politic instituit şi atunci – din diferite motive, reale sau artificial create – refuză regulile jocului politic, recurge la mijloace neconstituționale (extremism politic). Desigur, există *opoziție parlamentară* – partid sau grupare de partide care acționează în parlament (în organele locale), criticând politicile guvernamentale şi votând, de regulă, împotriva acestora (nu totdeauna motivat rațional, ci în virtutea obiceiului de a fi „contra"), dar şi *opoziție extraparlamentară*. O asemenea formă de luptă constă în contestarea puterii prin demonstrații de stradă, greve repetate, forme inedite de ocupare a instituțiilor sau piețelor publice în vederea creării unei stări de instabilitate politică şi economică. De regulă, cei ce o practică (sau cei ce au căzut sub influența acestora) condamnă orice încercare de restabilire a ordinii publice, catalogând-o „încălcare" a principiilor democratice şi restrângere a drepturilor omului. În forma sa

extremă, acest gen de opoziție se transformă în mişcări violente de atacare a instituțiilor publice, cu scopul de a forța preluarea puterii.

Drepturile şi îndatoririle opoziției se manifestă în moduri deosebite de la un regim politic la altul, potrivit tradiției, condițiilor social-istorice, unor reglementări formale ca în cazul acelor țări unde se recunoaşte un anume statut politic pentru liderul opoziției, căruia i se conferă dreptul de a da replică la declarații ale guvernului sau de a fi consultat în anumite probleme majore, îndeosebi de politică externă. Uneori, ca în cazul Marii Britanii, opoziția formează „cabinetul din umbră”.

Puterea presupune ierarhie, autoritate, o anumită dinamică a acțiunii şi organizării sociale, potrivit unor strategii recunoscute şi acceptate în sistemul jocului democratic. Puterea (politică) este un mod specific de expresie a relațiilor umane, concretizat în faptul că anumiți oameni pot să determine, mai mult sau mai puțin cuprinzător social, conduita altor oameni. Acest fenomen complex se datorează particularității că societatea se adaptează permanent, producând propriul său câmp social şi cultural, transformând mecanismele puterii.

Într-un sistem democratic pluralist, funcționalitatea socială a politicii este, în esență, expresia liberei manifestări a competiției sau concurenței politice, materializate prin accesul la putere al forțelor politice reprezentative, rezultat din confruntarea deschisă a doctrinelor şi programelor politice, din obținerea adeziunii şi voturilor populației. Strategiile confruntării şi concurenței cuprind o diversitate de metode: de la dezvăluirea argumentată, corectă a deficiențelor doctrinare şi a greşelilor politice ale adversarilor la incorectitudine, dezinformare şi defăimare.

Pe terenul concurenței politice poate apărea corupția, proliferează „relații de schimb”, a căror miză o constituie obținerea de avantaje materiale sau politice. „Corupția este un comportament al demnitarilor publici care se abat de la normele acceptate, pentru a servi unor scopuri particulare”[3].

Concurența politică se întemeiază pe resurse uneori inegale (bani, informații, relații etc.), iar partidele recurg la alianțe pentru a depăşi situații nefavorabile ce apar în lupta politică. În acest proces şi-a făcut loc

[3] Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 59.

şi este tot mai mult folosit *marketingul politic* – un împrumut de metode şi tehnici de studiere a „pieţei" şi de publicitate. Procedeul provine din SUA, unde, mai cu seamă din anii '50 ai secolului trecut, s-a recurs la folosirea televiziunii, trimiterea de scrisori, apeluri telefonice, efectuarea de sondaje ale opiniei publice etc. pentru a influenţa sau determina (măsura) starea opţiunilor, tendinţele şi preferinţele populaţiei, îndeosebi în preajma şi în timpul campaniilor electorale.

Tentaţia influenţării climatului politic reprezintă una din preocupările permanente ale guvernării unei ţări, ca şi ale activităţii opoziţiei, a partidelor politice în general, societăţii fiindu-i specifică diferenţierea membrilor săi în funcţie de preferinţe şi interese, adică starea de *clivaj politic*. Acest fenomen firesc al vieţii sociale îşi găseşte expresia în diversitatea de partide politice, în stările de conflicte şi competiţia dintre ele. Forţele politice ale unei societăţi caută, de regulă, să depăşească situaţiile de diferenţiere opţională prin „ajustare" reciprocă a pretenţiilor şi intereselor. Aceasta presupune însă respectarea regulilor „jocului politic", încredere în mecanismele democratice, dat fiind că există o legătură organică între clivajele sau diferenţierile, uneori critice, proprii unui sistem politic, şi stabilitatea acestuia.

În această privinţă, acţionează *controlul şi echilibrul puterilor*, problemă esenţială a guvernării moderne, care urmăreşte prevenirea acumulării puterii în totalitatea ei doar în mâinile unei persoane sau ale uneia dintre ramurile puterii (legislativă sau executivă). Neajunsul major al aplicării acestui principiu democratic rezultă din consumul mare de timp, care poate deveni o sursă de blocaj în momentele de criză naţională, când se impun acţiuni rapide şi hotărâte.

Pe eşichierul vieţii politice, pornindu-se de la doctrina şi practica unor orientări politice, s-au afirmat conceptele sau criteriile de *dreapta politică*, *stânga politică* sau *centru*, concepte întrucâtva pe cale de estompare sau prea puţin operaţionale în prezent, pentru a caracteriza şi delimita forţele politice dintr-o societate.

În esenţă, expresie a democraţiei pluraliste, a multipartidismului, axa sau scara „dreapta-stânga" este rezultatul istoric al unui proces de simbolizare sofisticat, mai mult un criteriu de referinţă în strategiile luptei interpartinice, partidele fiind ele însele mai mult sau mai puţin divizate în privinţa concepţiei asupra evoluţiei societăţii, membrii şi simpatizanţii lor (alegătorii) regăsindu-se de o parte sau de alta în funcţie de: promisiuni,

interese, nivel de informare şi chiar grad de ignoranţă faţă de doctrine, de platforme şi programe, cum demonstrează politologia modernă. În concepţia unui reprezentant al acesteia, „dreapta-stânga sunt doi termeni antitetici prin care se desemnează în mod frecvent, de mai bine de două secole, contradicţia dintre ideologiile şi mişcările în care s-a scindat domeniul politic, eminamente conflictual, atât în planul acţiunii, cât şi în cel al teoriei ... În calitate de termeni opuşi, ei se exclud reciproc, dar sunt şi atotcuprinzători; se exclud, deoarece nici o doctrină şi nici o mişcare nu poate fi în acelaşi timp de dreapta şi de stânga ... În domeniul politic, stânga-dreapta nu este singura împărţire posibilă, dar ea este pretutindeni prezentă ... Apoi stânga şi dreapta nu au doar o semnificaţie ideologică. A le reduce la simpla expresie a unei gândiri ideologice ar însemna o simplificare eronată: ele se referă la programe diferite, privitoare la multe probleme a căror soluţie se află de obicei în planul acţiunii politice, la contraste nu doar de idei, ci şi de interese şi de aprecieri asupra mersului general al societăţii ...”[4].

Dreapta şi stânga nu sunt concepte absolute, ci relative, reprezentând nu ontologia, ci topologia politică, spaţii ale politicii, exprimând universul conflictului politic, orice analiză trebuind să recurgă la datele concrete ale realităţii, susţine Norberto Bobbio.

Dacă forţele politice ar putea fi imaginate pe o axă sau o „linie” de-a lungul căreia s-ar identifica situaţii de stânga şi situaţii de dreapta, poziţii extreme şi poziţii moderate, centrismul (centrul) ar fi tipul de forţe sau coaliţii care duc o politică „medie”, de echilibru. Acest tip de coaliţie şi de forţe politice s-a manifestat cu deosebire în ţările cu o puternică polarizare socială şi politică (Franţa, Italia), dar denumirea de centru este adesea o etichetă tactică menită să camufleze o strategie politică de dreapta sau de stânga.

IX.3. ***Comunicarea politică; informaţia – sursă de putere***

Informaţia şi comunicarea se situează printre noile temelii ale puterii. În universul postmodern, informaţia şi comunicarea au luat noi dimensiuni, stimulând, deopotrivă, cultura informaţiei şi cultura informării. Comunicarea, informaţia domină nu numai zona cunoaşterii şi

---

[4] Norberto Bobbio, *Dreapta şi stânga*, Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 41-43.

reflecției, ci şi, de asemenea, orice demersuri ale puterii. În societățile postindustriale, în cadrul cărora producția încetează să apară ca centru al vieții economice, locul primordial revine „gestiunii, transmiterii de informații”, iar locul puterii se deplasează. „De acum înainte ne aflăm în mijlocul relațiilor, legăturilor, rețelelor, interconexiunilor care înalță zidurile sistemelor de putere”; capacitatea de a comunica, posibilitatea de a transmite un mesaj, apartenența la o structură de rețele, manevrarea informațiilor pun „o nouă temelie de dominație şi creează o legitimitate inedită pentru puterile de decizie”.[5]

Se formează astfel o cultură a informației, dar şi a informării, iar adevărații actori sociali aparțin de acum „imperiului comunicațional”, care domneşte şi deține putere, o putere ce priveşte în mod direct şi sfera politicii. De aici şi preocuparea ştiințifică pentru a analiza şi trage concluzii asupra comportamentului comunicațional în politică sub cele mai diverse aspecte, atât cele referitoare la lupta pentru cucerirea puterii, cât şi cele privind modul de exercitare a acesteia. Procesele de comunicare politică sunt, se înțelege, multidirecționale, iar sub incidența lor se află partidele politice şi politicienii, guvernele şi guvernanții, dar şi masa largă a cetățenilor – eterogenă, diferențiată, cu interese specifice, „comunicarea politică fiind fără îndoială şi o comunicare publică”[6]. Printre concluziile relevante ale analiştilor se află şi aceea că, într-un sistem politic, procesul de comunicare, nivelul său de deschidere, de intensitate şi consistență ideatică depind, pe rând, de gradul de dezvoltare a mediilor de comunicare, de libertatea şi autonomia acestora, de relativa independență a grupurilor de interese, de controlul guvernamental şi de partid, de caracteristicile sistemului de partide şi de relațiile dintre partide.

Prin intermediul comunicării, al transmiterii şi obținerii de informații relevante, forțele politice caută să obțină adeziuni, să-şi exprime opțiuni, să influențeze comportamente. Sunt utilizate, în acest scop, cele mai diverse forme: discursul politic direct, întâlnirile publice, dialogul, sondajele de opinie, mass-media, pe scurt, toate faptele de limbaj social. „Comunicarea politică se prezintă deci ca un ansamblu disparat de teorii şi tehnici, însă ea desemnează şi practici specifice

[5] Jacqueline Russ, *Les Théories du pouvoir*, LGF, Paris, 1994, p. 314-315.

[6] Pierre Zémor, *Comunicarea publică*, Institutul European, Iaşi, 2003, p. 134.

politicii”[7]. Pentru a surprinde aceste practici specifice, dar şi caracterul său complex, multidimensional, unii autori propun definirea comunicării politice „după două axe: una orizontală, care vizează relaţia acţiune-receptare, şi cealaltă, verticală, care introduce «arenele» (dezbaterile televizate, conferinţele de presă, presa de opinie, ceremoniile politice televizate etc.) şi «teritoriile» (locale, regionale, naţionale şi transnaţionale, internaţionale) în care se desfăşoară sistemul complex de comunicare a informaţiei politice”[8]. Transmiţător şi receptor de mesaje, comunicarea politică se regăseşte în fapte, acte şi gesturi de o amplă diversitate: adoptarea sau respingerea unei legi, desfăşurarea unei vizite prezidenţiale, ministeriale, deplasarea unor mijloace sau forţe militare, semnarea unor documente politice interne sau internaţionale etc.

Analiza comunicării politice priveşte şi examinarea limbajului politic, instrument al comunicării, purtătorul de mesaj. Este vorba, bineînţeles, de comunicarea ce transmite – din orice direcţie politică ar veni – un set de enunţuri coerente, propoziţii logic relaţionale, care statuează sau explică programe şi platforme politice, direcţii de acţiune, teze doctrinare etc. În general, comunicarea – iar cea politică nu poate face excepţie de la această normă logică – se împlineşte numai sub incidenţa unei înţelegeri asupra sensului pragmatic al procesului, menit a oferi informaţii pertinente, lămuriri cauzale, argumente logice şi justificări oportune, fiind astfel explicabile preocupările pentru analiza semantică, percepută ca un mod de analiză logică, de semnificaţie a limbajului politic.

Cercetarea limbajului agenţilor acţiunii politice – partide, programe, lozinci, manifeste – prezintă interes nemijlocit pentru politologie, fiind, desigur, necesare delimitări axiologice, concret evaluative prin prisma practicii, a realităţilor sociale. Acestea sunt cu atât mai necesare, cu cât, în procesele comunicării, conceptele politice sunt uneori utilizate şi explicate tendenţios, unilateral, adesea confuz, iar în consecinţă recepţionate fals, distorsionat.

În ştiinţa politică nu există (sau nu trebuie uzitate) scheme conceptuale osificate, universal aplicabile, comunicarea politică oglindind complexitatea şi dinamica societăţii, pluralismul opţiunilor. Cu toate

---

[7] Jacques Gerstlé, *Comunicarea politică*, Institutul European, Iaşi, 2002, p. 18.

[8] Camelia Beciu, *Comunicare politică*, Editura comunicare.ro, Bucureşti, 2002, p. 20-21.

acestea, coerența teoretică şi de limbaj, competența, cu alte cuvinte stăpânirea unor cunoştințe adecvate, sunt cerințe primordiale ale înțelegerii mecanismului social şi condițiilor de funcționare a vieții democratice eficiente, reale. Optimizarea proceselor comunicării politice este, astfel, condiționată de un set de cerințe logice primordiale, şi anume: 1) înțelegerea scopurilor şi mecanismului dezvoltării sociale; 2) stăpânirea cunoştințelor (a conceptelor) privind desfăşurarea acțiunii politice; 3) un nivel de moralitate compatibil cu principiile civismului social şi 4) un grad corespunzător de instruire şi informare politică adecvată a maselor. Acestea sunt şi condițiile competenței comunicative, iar analiza limbajului, a comunicării politice are în vedere, deopotrivă, conținutul şi forma mesajelor, impactul acestora asupra receptorilor, ținând seama că tehnicizarea crescândă a lumii contemporane, expansiunea mijloacelor de comunicare, dezvoltarea explozivă a mass-media au influențat conținutul şi stilul „discursului politic". Acesta a devenit mai frecvent, dinamic, repetitiv, diversificat, oferind largi posibilități de manipulare. Un studiu special, efectuat de analişti germani, semnala modalitățile cele mai uzitate de politicieni, devenite aproape „clasice" şi „universale" pentru a-şi face reclamă, pentru a câştiga aderenți, simpatizanți, mai precis, alegători, în cele din urmă. Experții au ajuns astfel la o concluzie numai aparent surprinzătoare: în intervențiile lor publice, adică în procesul comunicării, oamenii politici încearcă să substituie autoreclama dezbaterilor privind problemele concrete ale vieții sociale, auditoriul sesizând cu greu în ce constau adevăratele deosebiri între programele oratorilor. Analizând seturi de cuvântări, interviuri, confruntări publice directe ale politicienilor aflați la putere sau în opoziție, cercetătorii semnalează un lanț de „şiretlicuri": prezentarea aparent neutră a propriei politici; înlocuirea artificială a răspunsului prin critica întrebărilor puse de preopinenți; sublinierea constantă a propriilor succese; atacul frontal împotriva rivalului; atacul disimulat împotriva rivalului; negarea totală a unor fapte sau evenimente; substituirea unei noțiuni, alteia; fuga de răspundere; afişarea ostentativă a sincerității etc. Asemenea practici sau tendințe contribuie la formarea comportamentului comunicațional deviant.

Exprimând o relație specifică între realitate, interes şi cunoaştere, comunicarea politică vehiculează, în esență, trei categorii de factori, rezultați din interferența între obiectiv şi subiectiv: informațiile,

interpretarea lor (în raport cu scopurile şi idealurile) şi decizia de a le utiliza (în concordanţă cu programul politic urmărit sau promis). În acest context, echilibrul dintre atitudinile obiective şi subiective oferă şi gradul de raţionalitate al comunicării politice, fiind evident că, pe măsură ce balanţa înclină spre subiectivitate, se afirmă şi comportamentul comunicaţional deviant.

În lumina teoriei competenţei comunicative, analistul politic trebuie să discearnă adevărul enunţurilor, veridicitatea şi credibilitatea exprimărilor, justeţea acţiunilor, sesizând evoluţia sau tendinţele jocurilor politice.

IX.4. *Mass-media şi viaţa politică*

Datorită puterii sale de pătrundere şi influenţare, *mass-media* constituie, în lumea contemporană, *canalul cel mai solicitat şi asaltat de comunicarea politică.* Mijloacele de informare în masă au devenit deosebit de importante pentru politică, pentru guvernarea societăţii, încât se spune curent că ele ar constitui „cea de-a patra putere în stat”. Este, desigur, o formulă metaforică. Mass-media nu sunt o putere politică. Ele nu au rol de decizie, nu acţionează pe calea constrângerii, ci prin persuasiune şi seducţie, fiind unul dintre factorii care exercită o influenţă considerabilă, fără a fi oficială, legitimă, sau imperativă, cum este puterea politică.

Ansamblul mijloacelor şi modalităţilor tehnice moderne de informare şi influenţare a maselor se afirmă ca arma cea mai penetrantă, luând înfăţişări din cele mai diverse: presă (scrisă), radio, televiziune, cinematograf, discuri, benzi magnetice audio şi video, imprimante electronice, produse multimedia, noile reţele de comunicaţii (cablul, sateliţii, internetul) şi alte mijloace prin intermediul cărora indivizii, grupurile sociale, opinia publică, în general, sunt conectate la tot ceea ce se petrece sau pare a se petrece zi şi noapte, în orice parte a lumii. Devenită un fel de „sat planetar”, în sensul de loc în care toţi ştiu sau vor să ştie totul despre cât mai mulţi sau în care unii cred a şti totul, fără să-şi dea seama că de fapt ştiu numai ceea ce li se spune ori „apucă” ei a afla, lumea obţine prin mass-media un nou simţ. Impactul public, puterea de pătrundere, funcţia şi credibilitatea mass-media privesc sfera politicii în acelaşi sens în care privesc civilizaţia modernă, în general. Mass-media vehiculează prioritar, pe baze comerciale adesea, anumite valori,

cultivând anumite idei, idealuri, mituri, percepţii şi interese, reprezentând un puternic mijloc de promovare a unor modele de dezvoltare socială.

Puterea de influenţă a mass-media se află în capacitatea inepuizabilă de a oferi atractivitate şi „spectacol" după „gustul" tuturor, iar prin natura ei, comunicarea de masă se constituie într-un obiectiv vital al acţiunii politice. Fiind o industrie ce presupune mijloace tehnice şi economice, mass-media devin controlate şi controlabile sub o formă sau alta prin intermediul proprietăţii, la acest nivel aflându-se şi pupitrul de comandă al formei şi conţinutului mesajelor. Indiferent de formele, de mijloacele utilizate – cuvânt tipărit, sunet, imagine – mass-media pot îndeplini, după caz ori după dorinţa proprietarului, a celui care deţine controlul, unele şi aceleaşi funcţii: mijloc de mobilizare politică, factor de manipulare (acreditând o falsă realitate), iar uneori instrument de „neutralizare" sau dezactivare socială, încât, după expresia unui sociolog american, comunicarea de masă joacă rolul unuia dintre „cele mai redutabile şi eficiente narcotice sociale". Mediatizarea vieţii politice contemporane, una din caracteristicile ei cele mai pregnante, poate avea efecte cu „două feţe": multiplică posibilităţile de informare şi de formare politică a cetăţenilor şi amplifică puterea forţelor politice de a manipula masele.

Spre deosebire de comunicarea politică directă (întruniri publice, discursuri, convorbiri, întâlniri electorale), care este o formă activă de participare politică, mass-media sau expunerea la mass-media par o formă relativ pasivă (cititorul ziarului sau telespectatorul nu pot interacţiona cu cel ce a scris ori apare pe ecran), influenţa lor având însă ecouri mult mai puternice. Este de remarcat că mass-media – în cadrul cărora televiziunea a obţinut un rol prioritar, datorat puterii de pătrundere şi forţei influenţabile a imaginii – facilitează atât circulaţia socială liberă a informaţiei, cât şi blocarea, denaturarea ori standardizarea fluxului informaţional. Prin aceste posibilităţi contradictorii, mass-media se manifestă ca factor de consolidare a vieţii democratice pluraliste, dar şi de denaturare a acesteia.

Audienţa şi puterea de pătrundere a televiziunii provin din combinarea divertismentului cu influenţa politică, acţionând ca un „power-show", particularitate ce stimulează manipularea agreabilă. Contactul politicienilor cu masele se transformă în „spectacol", adică în ceea ce presupune elementele performanţei de ficţiune artistică (scenariu,

decor, text, regie, replici neaşteptate, reacții imprevizibile). Dacă, aşa cum avertizase Shakespeare, „lumea întreagă este o scenă”, ar fi de reținut observația unuia dintre personajele create de el, a cărui replică îndreptăţeşte constatarea contemporană că soarta unei ştiri (informații reale sau imaginate) depinde „nu de gura care o spune, ci de urechea care o ascultă”.

Se susține – şi pe bună dreptate – că democrația modernă este de neconceput fără mass-media. Mijloacele de informare în masă fac să circule „teme”, „păreri”, să se discute frecvent despre „personalități”, iar ziarele, televiziunea, radioul sunt cei mai eficienți mediatori între politicieni şi populație, între aspiranți la demnități sociale şi alegători. Este un adevăr incontestabil că o apariție convingătoare la televiziune reuşeşte să atragă mai multă simpatie din partea cetățenilor decât o duzină de adunări sau mitinguri de masă organizate de către un partid sau altul. Statutul de persoană cunoscută în medii variate este condiționat din ce în ce mai mult de apariția la televiziune. De aceea, nu este de mirare că mulți politicieni participă cu plăcere la show-uri televizate, care permit telespectatorilor să arunce o privire „teledirijată” în viața „starurilor” politice. Nu este mai puțin adevărat că spectaculozitatea se datorează adesea chiar alegătorilor, „gustului” unora dintre ei, care, notează analiştii, din diverse motive, între care şi precaritatea culturii politice, cred că politicienii au întotdeauna răspunsuri „salvatoare” pentru orice întrebări. În acest context, se poate vorbi despre participarea politică imaginară, în sensul că noile tehnici au creat un tip de „spectator pur”, detaşat fizic de spectacol şi redus la starea pasivă de privitor. Cum consideră analiştii fenomenului, spectatorul modern tipic este cel consacrat „imaginii de departe”, adică cel care „vede” mereu în plan apropiat, deşi se află la distanță.

Spre deosebire de presa scrisă, televiziunea este mai incitantă, imaginea şi sunetul stimulează curiozitatea, interesul spectatorului, căruia îi furnizează „în direct” (*live*) tot felul de informații despre un om politic sau despre persoana intervievată. Privitorul poate „citi” iritarea, minciuna, furia pe fața celui aflat în lumina reflectoarelor, îşi poate face o impresie personală despre un om politic într-un mod în care generațiile anterioare televiziunii nu puteau decât dacă făceau parte din clasa politică privilegiată.

În contextul expansiunii mijloacelor audiovizuale, dacă se doreşte ca o anumită problemă importantă, de interes public să fie discutată în „văzul şi auzul lumii” serios, atunci studiourile de radio şi de televiziune sunt o arenă de dezbatere mult mai potrivită decât paginile ziarelor. Spre deosebire de ziare şi cărți, televiziunea nu permite însă reflecția, reexaminarea unui text scris, compararea unei analize cu alta. Totodată, televiziunea îi „aplatizează” pe cei ce apar pe micul ecran, încât un rebel dintr-un partid oarecare pare la fel de important ca un lider notoriu. Dacă cineva se bazează pe televiziune ca pe un fel de listă nominală a oamenilor politici, ar putea fi indus în eroare, deoarece, spre exemplu, parlamentarii ce urmăresc cu orice preț să iasă în evidență sunt tocmai cei ce nu au reuşit să se impună în ierarhia politică oficială şi care până atunci erau nişte simpli necunoscuți, constată frecvent analiştii.

În genere, presa, radioul, televiziunea sunt beneficiarele circulației şi democratizării informației. Astăzi, un ziar serios ştie adesea la fel de multe de la corespondenții şi colaboratorii săi, ca şi un minister, un guvern sau conducerea unui partid politic de la sursele lor de încredere. A fi „bine informat” înseamnă a fi puternic, iar printre cei ce beneficiază de această putere se numără şi presa, ajutată şi asistată de numeroase grupuri de presiune, de experți puşi în slujba ei, care se străduiesc să demonstreze, zi şi noapte, că guvernul ştie mai puține decât ea despre ce se întâmplă în lume. Factorii de putere nu mai pot prezenta o versiune proprie a unui eveniment sau altuia şi nu mai pot recomanda o anumită soluție fără pericolul ca acestea să fie contrazise sau reexaminate. Cetățenii sunt mai liberi dacă sunt mai bine informați, din surse mai multe şi independente.

Problema care se pune este însă aceea a gradului de independență politică a mijloacelor de informare în masă, dat fiind că, în legătură cu aceasta, se poate determina spiritul partizan. Se înțelege, nu este vorba aici de publicațiile de partid, declarate sau recunoscute ca atare. Dar pot exista ziare şi publicații, posturi de radio şi televiziune, publice sau private, care, autointitulându-se ori declarându-se formal independente, practică un evident partizanat.

Unele orientări gazetăreşti care privesc profesia doar ca „piață” dau prioritate „poveştilor tari”, ocolind analiza politică amănunțită, excelând adesea în ştiri senzaționale, „ştiri-bombă”, „picurate” în conştiința publică pentru ca a doua zi ele să fie înlocuite de altele, mai mult sau mai puțin semnificative. „Competiția” a creat un fel de manie „profesională” pentru

„anume” relatări, dintre care unele rămân mereu departe de realitate. Aici nu este însă vorba numai de „partizanate” mai mult sau mai puțin evidente, ci şi de interese comerciale. Supralicitând asemenea modalități, publicistica riscă să se abată de la propria menire şi să devină o amenințare chiar la adresa mecanismelor vieții democratice. Cum atrag atenția autori cunoscuți în domeniu, „oricât ar fi mass-media de importante pentru fiecare individ (şi chiar grup-n. ns.) în parte, adevărata lor importanță trebuie căutată la nivel general. Nivel la care se conturează trei aspecte independente: democrație, libertate de expresie şi pluriformitate. Media participă la construcția democrației”.[9]

Politicienii îşi fac mereu loc către atenția mijloacelor de informare în masă, fiind sesizabile, potrivit unor observații mai îndelungate, următoarele căi: în primul rând, captarea atenției mass-media prin vorbe şi prin fapte (ceea ce este legitim, mai ales în cazul în care au ceva de spus), dar mulți cad în ispita de a avea mereu „câte ceva” de spus; în al doilea rând, politicienii încearcă să câştige influență asupra jurnaliştilor şi, în al treilea rând, chiar să controleze mijloacele de comunicare prin puterea de care dispun, formulând anumite legi ale presei şi televiziunii.

O influență considerabilă în această privință are şi faptul că politicienii decid, direct sau indirect, asupra repartizării posturilor de conducere şi a bazelor de finanțare a posturilor publice de televiziune sau industriei poligrafice. Politicienilor nu li se poate lua automat în nume de rău faptul că folosesc jurnaliştii pentru a-şi atinge scopurile, însă aceste încercări pot fi prevenite prin preocuparea ca mijloacele de informare să funcționeze ca organisme realmente imparțiale în viața social-politică.

Concepte-cheie

♦ Clasă socială-clasă politică–elită politică ♦ Comportament politic - comportament electoral ♦ Participare ♦ Absenteism ♦ Opoziție (parlamentară-extraparlamentară) ♦ Concurență-compromis-alianță politică ♦ Dreapta şi stânga politică ♦ Informație şi comunicare politică ♦Limbaj politic ♦ Mass-media şi viața politică; independența politică a mass-media.

---

9 J.J. van Cuilenburg, O. Scholten, G.W. Noomen, *Ştiința comunicării*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p.244.

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştinţelor)

1. Ce sunt clasele sociale?
2. Conceptele de clasă politică şi elită politică exprimă realităţi identice?
3. Ce sunt comportamentele politice? Dar cele electorale?
4. Ce se înţelege prin participare politică?
5. Care sunt principalele cauze ale absenteismului şi sub ce forme se manifestă acesta?
6. Ce rol are opoziţia în viaţa politică?
7. Ce semnificaţii au, în cadrul democraţiei pluraliste, termenii „dreapta" şi „stânga"? Sunt concepte absolute?
8. Ce factori asigură raţionalitatea şi eficienţa comunicării politice?
9. Ce este limbajul politic?
10. Explicaţi sintagma *presa, cea de-a patra putere* şi definiţi independenţa mass-media.

Bibliografie

- Aurelian Bondrea, *Sociologia opiniei publice şi a mass-media*, ed. a II-a, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 2003, p. 265-294.
- Philippe Braud, *Grădina deliciilor democraţiei*, Editura Globus, Bucureşti, 1995, p. 33-41.
- Norberto Bobbio, *Dreapta şi stânga*, Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 35-46.
- Alfred Bulai, *Mecanismele electorale ale societăţii româneşti*, Editura Paideia, Bucureşti, 1998, p. 124-135.
- Camelia Beciu, *Comunicare politică*, Editura comunicare.ro, Bucureşti, 2002, p. 9-23.
- Gheorghe Schwartz, *Politica şi presa*, Institutul European, Iaşi, 2001, p. 63-95.

X. **DOCTRINE POLITICE CONTEMPORANE**

Procesele şi evenimentele politice sunt fapte de viaţă la care oamenii asistă sau iau direct parte; pornind de la anumite interese, ei sunt promotori ai evenimentelor, se integrează acestora sau le observă ca martori. În genere, viaţa politică este oglinda confruntării ideilor, conceptelor, tezelor etc. politice, adică a gândirii politice. Aceasta cuprinde atât ideologiile, cât şi doctrinele politice. Spre deosebire de ideologii, care, cum am arătat, oferă un ansamblu coerent de idei, prin care anumite grupuri sociale interpretează realităţile sociale şi orientează acţiunea spre anumite scopuri, doctrinele politice au o arie mai restrânsă şi dau concreteţe acţiunii politice, dau „măsura" a cât, cum şi în ce fel o viziune ideologică poate fi transpusă în realitate. De aceea, doctrinele sunt mai expuse la schimbări, date fiind transformările permanente din realităţile sociale, politice, economice etc.

În lumea contemporană există o mare varietate de doctrine politice, cu influenţe diverse asupra vieţii sociale, principalele orientări fiind liberalismul, social-democraţia, naţionalismul (dar şi, mai recent, globalismul), orientările aflate sub influenţa unor religii, cât şi orientări „combinate", mixte, reflectând, mai mult sau mai puţin evident, situaţia conjunctural-istoric, sub incidenţa pragmatismului politic.

X.1. ***Natura doctrinelor; inovare şi dogmatism***

Politologia, ştiinţele politice operează cu categoria sau conceptul de *doctrină politică***;** adică un ansamblu de teze sau cunoştinţe coerente, călăuzite de un principiu unificator sau de un set de principii de transformare a societăţii, organic unite şi intercondiţionate; acestea evoluează şi tind să orienteze realitatea politică în lumina unor valori care exprimă interese şi opţiuni sociale, economice, ideologice similare, specifice unui

grup, unei categorii sociale sau unei clase sociale, într-un anumit timp istoric. În înlănţuirea acestuia se pot constata relaţii de condiţionare reciprocă între doctrinele politice şi evoluţia civilizaţiei umane. La timpul său, Virgil Madgearu susţinea că „elementele constitutive ale unei doctrine politice sunt două: o concepţie asupra situaţiei sociale sau/şi asupra evoluţiei sociale şi un ideal social".

Doctrinele politice apar ca o configuraţie ideală, în sensul de formulare a unor concepţii care urmăresc să aibă efecte, direct sau indirect, asupra dezvoltării societăţii, influenţând luptele socio-politice pe termen mai lung sau mai scurt, pe plan naţional sau internaţional. Doctrinele au un rol important în viaţa politică şi conţin un repertoriu tematic complex referitor „la puterea politică, organizarea şi administrarea puterii în stat, structura şi dinamica sistemului politic dintr-o societate dată, raporturile dintre stat şi societatea civilă, sistemul partidist şi al grupurilor de presiune, dinamica politică, strategia politică internă şi externă, orientarea diverselor politici de ramură, economică , socială, culturală etc."[1]

Istoria bogată şi complexă a luptelor politice relevă că o doctrină sau concepţie politică, adică particularizarea doctrinei într-un context social determinat, sunt influente şi active în mod condiţionat, cel puţin sub următoarele aspecte: 1) în măsura în care politicienii le asimilează şi le transformă în principii de acţiune, de modelare a dezvoltării sociale, economice şi politice; 2) în măsura în care o doctrină sau alta reuşeşte să aibă adepţi în rândul electoratelor; 3) în măsura în care o doctrină sau alta este flexibilă şi receptivă la schimbări, ţinând pasul cu dinamica vieţii social-economice.

Dintr-o asemenea perspectivă, doctrinele politice se arată a fi îndeplinit sau a exercita roluri progresiste, conservatoare sau retrograde, în funcţie de interesele exprimate, de ţelurile şi valorile ce le călăuzesc. De altfel, aproape orice doctrină politică este dinamică, se dezvoltă în raport cu viaţa socială, iar în caz contrar, se osifică, devine dogmă sau se poate transforma într-o utopie, o profeţie, un mit, în sensul de continuă promisiune a ceva realizabil „cândva".

---

[1] Anton Carpinschi, *Deschidere şi sens în gândirea politică*, Institutul European, Iaşi, 1995.

În ce priveşte *dogma* – fără a intra în detalii – este de relevat că aceasta are sensul de învăţătură sau teză considerată ca imobilă, acceptată necritic, fără a se lua în considerare condiţiile concrete, evoluţia cunoaşterii sau a proceselor sociale etc.

În plan socio-politic, prin prisma comportamentului, *dogmatismul* reprezintă o concepţie fixă, neschimbătoare faţă de realităţi, spiritului dogmatic fiindu-i proprie absenţa unei judecăţi critice în ce priveşte conţinutul, valoarea şi finalitatea unor principii, teorii sau idei orientative. Abordarea dogmatică a unor idei sau teorii duce la *conservatorism***,** ca o atitudine politică ce preferă păstrarea stării de fapt (*status-quo*) sau acceptă modificări minore, fiind împotriva unor schimbări radicale în viaţa politică, economică şi socială. Conservatorismul politic se remarcă prin importanţa decisivă acordată tradiţiilor, continuităţii istorice, pledoariei pentru apărarea „ordinii naturale”.

Pe de altă parte, trebuie ţinut seama că într-una şi aceeaşi mişcare politică este posibil să existe un grup conservator în dispută cu grupuri radicale sau liberale, apartenenţa la grupul conservator nefiind determinată de îmbrăţişarea ideologiei conservatoare, ci de apărarea unor elemente tradiţionale ale mişcării politice în cauză (liberale, republicane, democrate, creştin-sociale, socialiste etc.).

Politologic, descifrarea analitică a doctrinelor semnifică (sau obligă) recursul la studiul comparativ între diferitele doctrine pentru a sesiza raţional raportul dintre inovare şi dogmatism (deschidere şi închistare) în cadrul fiecărei orientări. În acest sens, criteriile sau principiile analitice trebuie să pornească de la următoarele premise:

- Gradul de universalizare (generalizare) datorat capacităţii de abstractizare şi consecvenţei teoretice;
- Impactul cu practica socială (eficienţa sau influenţa în lumea modernă);
- Coexistenţa, genetic conflictuală, a diverselor opţiuni social-politice;
- Raporturile tot mai complexe individ-colectivitate;
- Funcţionalitatea sau nonfuncţionalitatea partidelor politice care se raportează la o doctrină sau alta;
- Condiţiile economice, tehnologice şi ecologice, în contextul globalizării, integrărilor regionale, dar şi revigorării identităţilor naţionale;

– Capacitatea de regenerare (adaptare-inovare) a unei doctrine sau alteia;

– Eficiența sau ineficiența vieții democratice în contextul dialogului şi confruntării între doctrine, precum şi al opțiunilor social-politice.

Călăuziți de asemenea criterii (la care se pot alătura şi altele), analiştii realişti ajung la concluzii edificatoare în privința decelării notelor comune, diferențierii sau împrumuturilor sesizabile în procesul social-politic, economic şi cultural al coexistenței doctrinelor politice şi sesizării corecte a tendințelor (tendința doctrinar ascendentă sau descendentă).

X.2. *Liberalismul şi neoliberalismul*

Doctrină politică a cărei geneză se regăseşte în gândirea politică revoluționară din Anglia secolului al XVII-lea şi Franța celui de-al XVIII-lea, şi care a fost îmbogățită apoi, cu deosebire şi în modul cel mai fertil în secolul al XIX-lea, pentru a ajunge la curentul eterogen de azi, liberalismul înfățişează teze şi idei foarte diverse, în funcție de epoci şi țări, chiar în funcție de tendințele manifestate în aceeaşi epocă şi în aceeaşi țară.

Mulți politologi consideră că este cât se poate de dificil a formula o definiție exactă a liberalismului contemporan, ca, de altfel, a oricărei alte doctrine. Deja dispersat doctrinar în clasic şi modern, în neoconservatorism şi neoliberalism, acesta pare a retrăi mereu aventura reclădirii teoretice, rămasă frecvent în urma evoluției practicii, mai ales sub incidența întâlnirii istorice şi a concurenței cu alte doctrine, de la cea socialistă şi social-democrată la democrația creştină şi naționalismul renăscut al epocii integrărilor statale şi mondiale.

Susținând cauza protejării vieții, libertății şi proprietății indivizilor, liberalismul operează delimitări, uneori tranşante, între societatea civilă şi stat. Într-o astfel de concepție, societatea este formată din indivizi liberi să-şi satisfacă scopurile, acționând din proprie inițiativă şi autonom, mai simplu spus, după cum „îi taie capul” şi „îi mână interesele”. Încă Adam Smith propovăduise ideea că orice individ, atâta vreme cât nu încalcă legile, este lăsat cu desăvârşire liber să-şi vadă de interese în chip propriu, punându-şi atât activitatea, cât şi capitalul în concurență cu alți indivizi, toți lăsându-se conduşi de o „mână invizibilă”.

Liberalismul doctrinar porneşte de la *criteriul proprietăţii private*, ca valoare supremă, şi al *liberei concurenţe*, ca pârghie a dezvoltării. De aici şi cerinţa neintervenţiei directe a statului în economie, dar mai târziu, prin *neoliberalism,* se va sublinia necesitatea intervenţiei în anumite limite şi condiţii, orientări care au dat multă bătaie de cap puzderiei de grupuri liberale sau partide care-şi spun liberale în ţările aflate în tranziţie.

În doctrina liberalismului, „deciziile naţionale privind societatea, viaţa publică se bazează pe ierarhii de valori şi preferinţe publice; dacă acestea se reduc la suma celor individuale, rezultă că ceea ce e bine pentru indivizi e bine şi pentru comunitate; ceea ce e raţional pentru indivizi e raţional pentru o comunitate sau, altfel spus, ceea ce e bine, raţional pentru fiecare este bine, raţional şi pentru toţi la un loc. Aceasta este una dintre cele mai importante şi mai vulnerabile concluzii ale liberalismului ...”[2].

Doctrina liberală s-a diversificat în timp, proliferând diverse curente, chiar în plin clasicism liberal. Astfel, un gânditor ca Alexis de Tocqueville releva, după ce descoperise „democraţia americană”, caracterul retardat şi regresiv al individualismului liberal originar, ca factor de izolare egoistă în sfera vieţii private. Punând accentul pe egalitatea condiţiilor ca factor al vitalităţii realei democraţii, autorul sesiza, prin prisma vieţii sociale americane, observată în timpul călătoriei sale peste ocean, în comparaţie cu cea din Franţa acelei epoci, că dintr-o aceeaşi stare socială popoarele pot să ajungă la concluzii politice diferite, contradictorii chiar. Printr-o asemenea contribuţie, liberalismul evidenţia distincţia dintre democraţie ca stare socială egală şi democraţie ca efect al instituţiilor politice libere. Din observaţia că „americanii s-au născut – şi nu au devenit egali” (ca europenii care luptau împotriva aristocraţiei) a apărut constatarea că democraţia, care este, mai întâi, o stare socială, datorată egalităţii condiţiilor (istorice, economice, sociale, etnice etc.), constituie calitativ altceva decât democraţia unor instituţii politice libere care luptă să creeze egalitatea pe baza construcţiei artificiale a guvernării reprezentative[3].

---

[2] Adrian Paul Iliescu, *Liberalismul între succese şi iluzii*, Editura ALL, Bucureşti, 1998, p. 26.

[3] Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 157-171.

Există însă şi alte„liberalisme" sau teoretizări liberale, izvorând din pluralismul valorilor, dar care diferă de liberalismul tradiţional. Este acel liberalism care „de vreme ce recunoaşte faptul că valorile incomparabile pot să apară chiar şi în inima idealurilor liberale de libertate şi egalitate ... respinge modelul legalist ce domină gândirea liberală americană, model în conformitate cu care structura libertăţilor sau a egalităţilor de bază poate fi prescrisă de o teorie jurisprudenţială sau constituţională, în favoarea unui model politic în care aceste libertăţi şi egalităţi nu pot fi fixate permanent sau determinate de orice teorie sau mecanism legal, ci sunt ele însele episoade schimbătoare în conflictul politic şi rezultatele unor aranjamente politice provizorii"[4].

Dacă economia de piaţă este un principiu fundamental al liberalismului, se înţelege că, pentru gândirea liberală, proprietatea şi puterea omului asupra naturii produc civilizaţie, în timp ce „puterea asupra oamenilor", adică mecanismele statale, îşi reduce funcţiile la coerciţie şi la supraveghere socială sterilă, neproductivă. O asemenea concepţie porneşte de la virtutea precumpănitoare a omului de a produce cât mai mult, acumulând bogăţie pe calea liberei producţii şi liberului schimb, prin competiţie concurenţială, ca factor de prosperitate individuală şi progres general.

Propunându-şi să demonstreze că civilizaţia contemporană depinde de constituirea în timp a unei „ordini dezvoltate a cooperării umane", care ar fi fost prezentată „sub denumirea înşelătoare de capitalism", F.A. von Hayek consideră că această ordine nu a rezultat dintr-un proiect sau o intenţie umană, ci a apărut spontan din conformarea neintenţionată a oamenilor la anumite practici, în bună măsură morale, ce nu sunt, în multe cazuri, pe placul oamenilor, practici cărora aceştia nu le înţeleg, în genere, semnificaţia şi nu le pot proba validitatea, dar care s-au răspândit relativ rapid, graţie unei selecţii evolutive, având drept consecinţă creşterea populaţiei şi a avuţiei acelor grupuri umane ce s-au acomodat practicilor în cauză[5].

---

[4] John Gray, *Dincolo de liberalism şi conservatorism*, Editura ALL, Bucureşti, 1998, p. 31.

[5] F.A. von Hayek, The Fatal Conceit. The Errors of Socialism, Chicago, 1989.

Descifrată doctrinar, această teorie argumentează că proprietarul – ajuns într-o asemenea poziţie în virtutea libertăţilor şi a şanselor egale – atrage în circuitul productiv alţi oameni, la rândul lor liberi să acţioneze cum doresc şi cum le arată experienţa. Dar mecanismul acestor relaţii este mult mai complex, fapt ce a pus şi pune în faţa doctrinelor politice, inclusiv a liberalismului, cerinţa de a dezlega „nodul gordian” al raportului dintre *libertatea individuală* – un drept inalienabil al omului – şi *controlul social* – o cerinţă esenţială, vitală a dezvoltării şi progresului social-uman. În concepţia liberalismului clasic, libertatea fiind, în primul rând, libertate a individului, a fost şi este necesară abolirea oricărei forme de despotism al societăţii asupra individului, în temeiul principiului că *libertatea unui individ nu trebuie să pună în pericol libertatea altuia***.** Astfel, libertatea nu este doar dreptul cuiva de a acţiona cum doreşte pentru a-şi realiza scopurile, ci include – drept cealaltă faţă a aceleiaşi monede – realizarea acestui drept şi de către ceilalţi membri ai societăţii. Îmbinând libertatea de gândire şi de acţiune, prin prisma libertăţii de conştiinţă şi de exprimare, liberalismul modern, de fapt, *neoliberalismul*, confruntat cu social-democraţia, a acceptat coerciţia legitimă, exercitată de societate pentru a înlătura sau preveni abuzul unora în raport cu alţii. În acest sens logic, societatea poate interveni ori de câte ori libertatea unui individ este afectată de acţiunile altuia. Se oglindeşte aici evoluţia gândirii liberale de la stadiul voluntarist *laissez-faire – laissez-passer* la stadiul modern, raţionalist, traductibil prin înţelesul zicalei româneşti: „Ce ţie nu-ţi place, altuia nu-i face”.

Cu timpul, din cauza presiunilor practicii sociale, pentru a se depăşi închistarea unor curente de gândire din interiorul liberalismului, tezelor liberale clasice li s-au adus corecturi, între altele, şi în privinţa acceptării unui rol crescând al statului în economie, în politica de protecţie socială. Unii teoreticieni ai *neoliberalismului* subliniază că interesul general este primordial în cazul unui conflict între acesta şi interesul individual, iar statul, prin educaţie şi constrângere, are menirea să încline balanţa în favoarea celui general. Mai mult decât atât, se recunoaşte că statul trebuie să intervină în viaţa economică şi socială, dat fiind că promisele efecte pozitive ale „mâinii invizibile” asupra pieţei libere nu au fost şi nu sunt confirmate în mod concludent. De aici şi ideea ca, prin garanţii legale şi măsuri penale, statul să împiedice zdrobirea celor „slabi” de către cei „tari” spre a crea condiţii proprii dezvoltării umane. Astfel, gândirea

liberală a evoluat în direcția integrării sau fuziunii dintre „statul providențial” şi orientarea planificată a dezvoltării, keynesismul introducând *teza reglării sociale*, a corijării ordinii spontane generate de economia de piață, precum şi a reglementării protecției sociale prin măsuri etatiste. Modul în care au fost regândite, în ultimele decenii, raporturile dintre inițiativa individuală în economia de piață şi rolul statului în societate, în general, a dat substanță unei diversități de forme ale neoliberalismului – de la cele ce militează pentru un „stat al bunăstării” sau susțin „concertarea economiei” prin stat până la orientările „nostalgice”, care mențin cât mai multe din tezele liberalismului clasic, neoconservator, cu unele corecturi, numite uneori şi concesii în direcția economiei sociale de piață. Dar şi-a făcut loc şi un „neoliberalism conservator”, ca expresie a judecăților (sau prejudecăților) potrivit cărora intervenția statului în sprijinul celor defavorizați ar putea să genereze rezultate contrare, înrăutățind situația acestora şi ducând la fenomene sociale perverse. Aşa, de pildă, spre deosebire de keynesism, care agreează coexistența dintre proprietatea privată, inițiativa individuală şi rolul statului, ca autoritate centrală şi actor economic, capabil a stimula creşterea locurilor de muncă şi a realiza redistribuirea veniturilor prin impozite (adică un liberalism social), unii gânditori, printre care şi F.A. von Hayek, au pus în discuție „implicațiile perverse” ale statului. Potrivit acestor opinii, măsurile sociale luate de către stat în țările occidentale pentru a susține sistematic persoanele defavorizate sau marginalizate, ca şi politica de redistribuire a veniturilor, creează o mentalitate de „întreținut”, care ar ucide spiritul de inițiativă, ca şi voința de a crea bogăție.

Gândirea liberală modernă consideră concepțiile tradiționale despre dreptul asupra proprietății ca fiind un „pachet” modificabil şi foarte complex, ale cărui combinații interioare şi exterioare de maximă eficiență nu au fost descoperite încă şi valorificate pe măsură în toate domeniile. În acest sens, doctrinari ai liberalismului economic apreciază că structurile proprietății, aşa cum există ele în lumea de azi, sunt departe de a fi perfecte, mai ales că „este greu să se spună în ce ar consta o asemenea perfecțiune”. Pentru asemenea gânditori, evoluția culturală şi morală a omenirii impune paşi înainte pentru ca instituția proprietății particulare să ofere pe deplin posibilitățile ei maxime, fiind necesar, în acelaşi timp, ca practica generală a competiției loiale să prevină „abuzul de proprietate”.

Cu toate „chemările” şi preocupările teoretice pentru diminuarea rolului statului în economie, experienţa arată că dezvoltarea economică nu a fost lăsată pe seama celebrei şi des invocatei „mâini invizibile”, care, în felul său, a acţionat şi acţionează peste tot ca „arbitru” al echilibrului dintre cerere şi ofertă. După cum se ştie, în mai toate ţările dezvoltate, s-a intensificat activitatea statului pentru aplicarea unor măsuri, fie şi minime, de asistenţă socială, pentru protejarea anumitor segmente ale societăţii împotriva inechităţilor. Ar putea fi invocaţi prestigioşi economişti şi politologi al căror merit ştiinţific nu poate fi contestat şi care au susţinut cu argumente, astăzi uitate sau ignorate, că totuşi dezvoltarea economică raţională, intensificarea asistenţei sociale de către stat şi păstrarea unui echilibru între proprietatea publică şi cea privată constituie formele viabile pentru mersul civilizaţiei umane.

Experienţa tranziţiei din Europa centrală şi de est, inclusiv din România, arată că împletirea dintre stat, economie şi mecanismul economic democratic pluralist reprezintă un proces complicat, purtător şi generator de multe dificultăţi, care, pentru a ieşi la liman, are nevoie să fie condus cu prudenţă, dar nu cu teamă, cu fermitate, dar nu rigid, curajos, dar nu aventurist. La nivel instituţional, democratizarea este mult mai uşor de efectuat decât liberalizarea economică. Elementele fundamentale ale democraţiei se consolidează prin alegeri, în cadrul cărora partidele şi candidaţii au şanse egale, reprezentanţii legali aleşi formând parlamentul, iar câştigătorii, un guvern. Însă reforma economică, mai ales când implică „dezmembrarea” unei economii controlate anterior excesiv de către stat, devine mult mai dificilă, cerând un efort susţinut pe o perioadă lungă de timp şi presupunând o nouă „reinserţie” în economia zonală şi mondială. Tabloul transformărilor în „zig-zag” şi cu multe pierderi este la fel de „colorat” în toate ţările care au ieşit din sistemul economiei „etatizate”: subvenţiile au fost stopate, impozitele cresc, bugetele sunt dezechilibrate, şomajul „urcă galopant”, întreprinderile dau faliment (chiar dacă nu recunosc), preţurile cresc, salariile reale scad, producţia descreşte. În acelaşi timp, liberalizarea economică a început prin a asigura din start beneficii pentru grupuri restrânse, capabile a „câştiga” mai ales în afara sferei producţiei, într-o economie „paralelă” şi, uneori, „subterană”, în timp ce grupuri mari ale populaţiei au de plătit ceea ce eufemistic s-a numit „costuri sociale”.

Potrivit unor teorii, gradul de dezvoltare economică are efecte diferite asupra democratizării şi asupra liberalizării economice. Una din tezele de această orientare acreditează ideea că democratizarea îşi face apariţia cel mai frecvent şi mai uşor în ţările care au atins niveluri de venit situabile în partea superioară a categoriei medii de dezvoltare economică. La prima vedere, ar fi vorba de un cerc vicios: slaba dezvoltare economică nu încurajează democraţia, iar absenţa democraţiei stopează creşterea economică. Desigur, condiţiile economice şi sociale sunt favorabile sau nefavorabile lărgirii gradului de concurenţă economică, precum şi extinderii sau restrângerii democraţiei. Unii consideră că liberalizarea economică poate fi înfăptuită mai uşor în ţări mai puţin dezvoltate, dat fiind că în ţările în principal agrare există puţine întreprinderi de stat mari, cu directori şi salariaţi numeroşi, cu interese birocratice, care concentrează grupuri mari de oameni ce beneficiază de pe urma subvenţiilor şi sunt dependenţi de acestea.

Doctrinei politice a liberalismului i-a fost şi îi este necesar un continuu efort de împăcare a individualismului cu tezele raţionale ale prosperităţii colective, cu motivaţiile progresului istoric, totdeauna inexplicabil numai prin prisma tezei libertăţii individului. De altfel, diversele şcoli de gândire liberală, de la cele clasice la cele mereu renovate prin confruntarea cu social-democraţia şi cu social-creştinismul ori democraţia creştină, au trebuit şi trebuie să găsească puncte de contact cu evoluţiile moderne ale societăţii umane. Democraţia şi pluralismul politic nu pot fi exclusiviste fără riscul de a-şi altera propriile principii. Aşa se explică de ce, în genere, neoliberalismul sau liberalismul modern caută căi de împăcare între teoriile libertăţii depline a individului şi raţiunile responsabilităţii sociale sau ale controlului social, ca pavăză împotriva egoismului exacerbat.

În cadrul unor asemenea dezbateri doctrinare se înscrie şi concepţia lui Karl Popper privind „societatea deschisă”, în cadrul căreia nu individul, ci societatea, statul asigură, pe baze constituţionale democratice, ordinea în deplină libertate. Gânditori ca Hayek şi Popper, la care s-ar putea adăuga şi alţii, nu neapărat din aceeaşi familie spirituală, par a se fi unit în concepţie şi creaţie spre a avertiza că piaţa liberă nu înseamnă libertatea de a face orice. Liberalismul modernizat este astfel de partea adevărului că economia de piaţă presupune, în fapt, liberul acces instituţionalizat, stricta respectare a

legilor, controlul social prin pârghii economice, corectitudine morală şi competiţie străină de orice manipulare.

Un alt teoretician al liberalismului atrage atenţia că „sensul fundamental al libertăţii este de a nu fi în lanţuri, întemniţat sau sclav al altuia. Celelalte nu sunt decât extensii sau metafore ale acestei semnificaţii. Năzuinţa de a fi liber se manifestă prin eforturile de a înlătura obstacolele: lupta pentru libertatea personală, prin eliminarea ingerinţei, a exploatării, a înrobirii de către oameni ce nu au aceleaşi interese. Libertatea, cel puţin în înţelesul ei politic, se învecinează cu absenţa tiraniei şi a dominaţiei. Cu toate acestea, libertatea nu este singura valoare care poate şi trebuie să determine conduita umană. ... O libertate poate sufoca o alta; o libertate poate împiedica afirmarea condiţiilor ce fac posibile alte libertăţi, un grad mai mare de libertate, sau o libertate pentru mai multe persoane; libertatea pozitivă şi cea negativă pot fi ireconciliabile; libertatea pentru individ sau pentru un grup poate să nu fie pe deplin compatibilă cu participarea tuturor la viaţa comună, cu exigenţele implicate de cooperare, solidaritate, fraternitate. Dar dincolo de aceasta se profilează o problemă şi mai acută: necesitatea extremă de a satisface şi exigenţele altor valori, nu mai puţin fundamentale: dreptatea, fericirea, dragostea, descoperirea adevărului, dezvoltarea capacităţilor de a crea noi lucruri, experienţe şi idei. Nu câştigăm nimic dacă identificăm libertatea propriu-zisă, în oricare din înţelesurile ei, cu aceste valori sau cu condiţiile libertăţii, sau dacă amestecăm tipurile de libertate”[6].

Doctrinele politice contemporane susţin – aproape fără excepţie – că, în esenţă, ele pornesc, acţionează şi se reîntorc mereu la principiile moralei. Aşa se petrec lucrurile şi în cazul liberalismului, particularitatea acestei doctrine, inclusiv sub înfăţişările sale noi, constând în faptul că acordă o atenţie specială relaţiei dintre individ şi libertatea acestuia de a fi el însuşi, de a se comporta potrivit intereselor proprii, oamenii prosperând – se afirmă – prin competiţie, nu prin solidaritate.

Doctrinari ai liberalismului economic sunt de părere că un obstacol în calea expansiunii şi generalizării concepţiei liberale este opţiunea potrivit căreia raţiunea umană ar fi suficient de puternică pentru a reorganiza deliberat societatea în raport cu anumite ţeluri prevăzute

---

[6] Isaiah Berlin, *Patru eseuri despre libertate*, Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 70-71.

dinainte (aşa-numitul raționalism constructiv). Asemenea doctrinari susțin că orice pretenție programatoare, „planificatoare" ar rezulta dintr-o iluzie intelectuală, ea nefiind însă realizabilă, datorită, în plan obiectiv, insuficienței informațiilor, iar în plan subiectiv, exagerărilor politice. Potrivit unei asemenea teorii, instituțiile proprietății, libertății şi justiției nu sunt o creație a rațiunii omului, ci, într-un fel, însuşiri dobândite prin evoluție culturală şi acomodare morală a indivizilor în „ordinea pieței libere", ordine noninstructivă şi, simultan, extrarațională, autoreglată spontan de regulile cererii şi ofertei. Acestea sunt şi nu sunt morale, dat fiind că numai acele reguli generale şi abstracte de care individul trebuie să țină seama în luarea deciziilor corespunzătoare scopurilor lui merită denumirea de morală.

Ideologi ai liberalismului, mai ales în variantele sale noi, susțin că nu trebuie propovăduită o etică prin ale cărei urmări deliberate oamenii să poată atinge scopuri cunoscute, dorite şi prestabilite, ci trebuie pornit de la premisa că adevărata libertate cere şi permite ca individul să fie lăsat să-şi urmărească propriile scopuri. În acest sens, neoliberalismul, iar în cadrul acestuia, şi reprezentanții „Şcolii de la Freiburg" (Ropke, Rustow, Rucken), considerând că vechea doctrină liberală s-ar fi degradat, au avansat ipoteza renaşterii liberalismului prin ordinea morală, care să reechilibreze libertatea individului şi respectul pentru persoana umană. Dar acestei orientări, Hayek îi alătură (sau poate îi opune) teza că există şi alte surse posibile ale moralității, printre care şi moralitatea înnăscută a instinctelor – solidaritatea, altruismul, decizia de grup etc. Cum aceasta nu ar întemeia practici suficiente pentru a susține actuala ordine dezvoltată şi a întreține populația ei, se afirmă moralitatea dezvoltată – economisire, respectul proprietății particulare, onestitate contractuală – care a creat şi susține ordinea dezvoltată (capitalismul). Situată între instinct şi rațiune, această moralitate stimulează supraviețuirea, iar „coordonarea" prin piață a activităților individuale formează comportamentul economic rezultat din procese naturale, spontane, autoordonatoare. Autoordonarea ce funcționează în cadrul ordinii dezvoltate apare dintr-un proces competitiv în care hotărâtoare devin succesul economic, eficiența practică imediată, verificabilă şi valorificabilă, susțin reprezentanții neoliberalismului. În optica acestora, numai împărțirea democratică a puterii între o multitudine de indivizi – împărțire realizată prin

libertatea individuală şi proprietatea particulară – poate face realizabilă exploatarea (valorificarea) la maximum a cunoaşterii şi a resurselor.

Asemenea concepţii au fost prezente şi în gândirea politică românească, unul dintre reprezentanţii acesteia susţinând că „o doctrină politică, adică o concepţie de viaţă socială, nu este realizabilă prin simpla ei enunţare. Se cere ca ea să se reazeme şi pe câteva mijloace practice de înfăptuire. Aşa fiind, doctrina liberală crede cu putinţă realizarea progresului cât de înaintat în cadrul concepţiei proprietăţii individuale numai prin ordine, prin democraţie, prin naţionalism şi prin armonie socială”[7].

Teoreticienii moderni ai liberalismului atrag atenţia asupra realismului, invitând la înţelegerea efectului psihosocial al faptului că, tulburaţi de consecinţele negative sau aproape negative ale ordinii pieţei, unii oameni scapă din vedere cât de neverosimilă este impresia lor. Pe măsura autoclarificării, ei pot înţelege şi descoperi ordinea lumii moderne, faptul că, prin intermediul clasicului şi neiertătorului binom cerere-ofertă, se ajunge şi la misterioasa lume a „moralităţii profitului”.

X.3. *Social-democraţia; socialismul democratic*

Social-democraţia a acumulat bogate tradiţii, o remarcabilă experienţă, înregistrând ascensiuni, dar şi căderi. Orice lucrare de ştiinţe politice, indiferent de opţiune ideologică, se referă la *social-democraţie* sau *socialismul tradiţional* ca la o denumire generală dată curentului social-muncitoresc pe baza căruia, în a doua jumătate a secolului XIX, s-au creat partide socialiste şi social-democrate, în condiţiile expansiunii sistemului capitalist. Din aceste partide s-au desprins mai târziu, în diverse moduri, partidele comuniste, ştiutele divizări pornind de la concepţii şi strategii politice diametral opuse în legătură cu progresul social.

În esenţa ei, social-democraţia a pornit de la promovarea unor valori ca: *libertatea, democraţia, echitatea, justiţia, solidaritatea, autonomia, pluralismul politic, diversitatea formelor de proprietate etc.* Ansamblul tezelor teoretice şi modalităţilor sale de acţiune practică s-a impus mai pregnant atenţiei îndeosebi după cel de-al doilea război

---

[7] I.G. Duca, *Doctrina liberală*, în vol. *Doctrinele partidelor politice*, Editura Garamond, Bucureşti, 1995, p. 145.

mondial, când o bună parte dintre partidele de această orientare au ajuns să guverneze consecutiv perioade mai îndelungate de timp. Aceasta s-a datorat, după expresia unui lider al social-democrației germane, orientării spre „o nouă ordine economică şi socială”, în general, spre „o nouă şi mai bună ordine a societății”. Ceea ce însemna, de fapt, cum arată experiența unor țări, trecerea la o democrație larg cuprinzătoare, la îmbinarea planificării şi concurenței, prin controlul public al forțelor economice, prin socializare şi eficiență pe calea colaborării factorilor productivi, ca şi prin politici protecționiste în domeniul social şi de instruire.

Ca oricare alt curent social-politic, social-democrația nu poate fi tratată „în bloc”; doctrina şi, mai ales, practica sa prezintă particularități şi nuanțe mai mult sau mai puțin perceptibile, dar şi trăsături specifice unui singur partid ori unei singure țări. Temporară sau devenită tradiție, guvernarea social-democrată (socialistă, în unele țări occidentale) arată că în societate, în cadrul căreia acționează ființe conştiente, mânate de interese specifice, împlinirea unui ideal, a unui program ține de respectarea condițiilor date. Aplicarea eficientă a unor metode, a unor soluții nu poate fi rodul preluării mecanice, al copierii unui model, al cine ştie cărui „ideal-tip”. Cum au remarcat numeroşi gânditori, nicăieri nu se poate găsi un ideal în puritatea sa conceptuală, evoluția social-economică, materială şi spirituală determinând, pentru fiecare caz concret, în ce măsură realitatea se apropie sau se distanțează de ideal. De aceea, prezintă o deosebită importanță efortul teoretic de clarificare conceptuală şi examinare practică a realităților social-democrației. Strategiile acesteia s-au constituit într-o parte sau alta a lumii, cu precădere în Europa, ca sistem social-politic de guvernare şi dezvoltare social-economică, afirmându-se şi câştigând sau pierzând teren prin rezolvarea progresivă (ori datorită nerezolvării într-un timp dat) a unor serii de contradicții, de stări conflictuale.

Social-democrația întruneşte trăsături generale, dar poartă şi semnele particularității unor țări ca Germania, Franța, Suedia, Austria, Spania ş.a., partidele social-democrate sau socialiste evoluând în mod diferit şi guvernând, singure sau în coaliție cu alte forțe politice, traversând nu puține stări de criză, de dezechilibre sociale, politice şi economice. Doctrina a propus, iar adepții ei au edificat, cu succese inegale, un sistem social-economic şi politic bazat pe factori obiectivi şi subiectivi cum sunt: proprietatea publică şi proprietatea individuală,

gestiunea socială şi cea particulară, negocierea şi legiferarea principiilor şi practicii privind salarizarea, creditul, prevederile sociale, controlul investițiilor, fiscalitatea, sufragiul universal etc. Despre social-democrație se poate spune – poate mai îndreptățit decât despre alte doctrine – că a probat forța unității prin diversitate, cultivând valorile solidarismului. În acelaşi timp, refuzul direct sau indirect al schimbărilor violente în favoarea reformelor şi adaptărilor succesive la revendicările maselor, în speță ale muncitorilor sau păturilor medii, acceptarea regulii jocului cerere-ofertă, persuasiva acțiune pentru democratizare şi asigurarea drepturilor omului, a egalității în administrarea resurselor pentru satisfacerea cerințelor de viață au situat social-democrația între curentele politice proeminente şi de prestigiu. Aceasta cu atât mai îndreptățit, cu cât, în ce priveşte viața politică, social-democrația a încetat să măsoare valoarea sau funcționalitatea votului majoritar după criterii dogmatice şi exclusiviste, considerând că un partid politic, oricât de puternic în plan electoral, trebuie să asigure şi altor forțe câmp de acțiune; forțe cu care să colaboreze, să se alieze – în cazuri determinate şi potrivit înțelegerilor – pentru a guverna împreună. Experiența-social democrată a acreditat şi consacrat principiul potrivit căruia puterea majorității nu poate face abstracție de voința şi interesele minorității, oricare ar fi conținutul lor – rezonabil şi rațional, desigur. Este vorba, evident, de un principiu de origine liberală, dar trebuie menționat că social-democrația nu a acceptat tezele liberale care separă riguros sfera publică, obştească, statală de sfera intereselor particulare. Dimpotrivă, social-democrația a pornit şi porneşte de la îmbinarea echilibrată a acestora, de la recunoaşterea intervenției statului în economie prin intermediul pârghiilor economice.

Socialismul democratic a adoptat o modalitate specifică, proprie privind exercitarea puterii, şi anume ceea ce s-a numit echilibrul forțelor şi intereselor. Este vorba despre concepția potrivit căreia puterea politică acționează nu prin dominare asupra unei minorități, spre exemplu, parlamentare, ci pe calea „forjării" deciziilor colective în cadrul echilibrului de forțe, al coaliției, consensului şi compromisului.

Politologia contemporană înregistrează aici tendința sau avansul unei teorii noi asupra raportului între adversari, în contextul democrației parlamentare, al gestiunii comune a treburilor publice şi asumării răspunderilor guvernării. Aceasta presupune că, în mod practic, o forță politică plasată în poziție dominantă prin votul democratic nu-şi poate

aroga dreptul de a impune mecanic şi sectar voinţa sa adversarilor politici, fiind recomandabil, preferabil ca, dincolo de contradicţii, dar, mai ales, prin tratative care să nu eludeze contradicţiile, să se „caute” compromisul, pornind de la interesele generale.

Una dintre concluziile esenţiale ale social-democraţiei, prin comparaţie cu opţiuni liberale şi conservatoare, se referă la raportul organic dintre economie, văzută ca aparat productiv şi sursă a bunăstării generale, pe de o parte, şi accesul oamenilor la viaţa socială, pe de altă parte. În acest sens, social-democraţia a sesizat că şomajul masiv nu a fost şi nu este numai un fenomen economic, restrângerea locurilor de muncă semnalând uneori şi o criză a democraţiei. Doctrina social-democrată s-a delimitat de concepţia liberală clasică şi exclusivistă potrivit căreia statul nu trebuie să intervină în economia de piaţă spre a asigura munca şi securitatea cetăţenilor săi, atrăgând atenţia că un proces de transfer al populaţiei din viaţa productivă către sedentarism plătit şi o concentrare a capitalurilor, asociate cu ameninţarea mediului ambiant, constituie probleme care apasă asupra vieţii cotidiene, susceptibile a întreţine starea şi sentimentul social de insecuritate. Europa occidentală postbelică, aflată într-o „tranziţie sui-generis”, a evidenţiat pregnant relaţia dintre starea economică şi capacitatea sau incapacitatea temporară a democraţiei de a o redresa, problemă aflată astăzi la ordinea zilei şi în Europa centrală şi de est.

Social-democraţia conferă statului rolul de arbitru care înlesneşte confluenţa intereselor în societate, tendinţa fiind de a favoriza apariţia consensului între partenerii sociali. Evident, o asemenea teorie sau ideologie presupune condiţii propice de afirmare, prima dintre acestea fiind, în tezele susţinătorilor săi, concentrarea intereselor şi reprezentativitatea forţelor sociale dominante: interesul evident al capitalului de a câştiga şi a-şi asigura „reproducerea” poate fi satisfăcut în măsura acceptării unei politici sociale coerente şi consecvente. În fapt, aflându-se la putere, dar şi în opoziţie, social-democraţia a dezvoltat un sistem coerent de măsuri sociale, care să permită satisfacerea aspiraţiilor de securitate socială, să garanteze bunăstarea, după ce mai întâi sau concomitent cu aceasta a acţionat pentru eradicarea sărăciei sau cel puţin pentru diminuarea consecinţelor acesteia. O preocupare social-democrată a constituit-o abolirea „sărăciei primare” mai mult prin efectele deplinei folosiri, pentru un timp, a forţei de muncă şi prin măsuri sociale decât prin

creşterea artificială a salariilor, ceea ce ar fi agravat cunoscutele curbe inflaţioniste.

Sub egida social-democraţiei, revendicările sociale ale salariaţilor, aspiraţia spre securitate socială şi bunăstare au devenit baza unui nou mod de consum social, ce nu a pus în cauză mecanismele pieţei, dar a permis indivizilor să-şi satisfacă mai bine cerinţele de trai în măsura în care munca lor se regăsea în bilanţul beneficiului direct, însă prin intermediul pieţei, nu pe calea vreunei redistribuiri birocratice, care nu poate fi niciodată durabilă. O contribuţie politică originală a social-democraţiei este de a fi proclamat şi utilizat statul social ca instrument al stăpânirii relative a convulsiilor sociale.

În cazul Germaniei, programul social-democrat de la Bad Godesberg (1959) – prin care se renunţa la tezele marxiste – constata că economia de piaţă nu asigură prin ea însăşi o justă repartiţie a veniturilor şi averilor, fiind necesară o nouă strategie, a controlului social, în context democratic, şi nu administrativ-birocratic, pe calea politicii fiscale, a impozitelor progresive. La toate acestea s-au adăugat măsuri sociale în domeniul serviciilor, învăţământului şi culturii, protecţia socială programată nefiind, desigur, o cucerire împlinită, ci o cale de străbătut, cu evidente cauze şi efecte contradictorii, trecând prin cunoscute perioade de criză.

Având izvorul social şi istoric în muncitorime, social-democraţia a optat, din raţiuni pe care le-a impus practica, pentru o largă audienţă, pentru integrarea maselor în societatea democratizată. Cum arată experienţa unor ţări occidentale, acest proces se repercuta şi avea răsunet în toate mediile sociale, fiind evident că pentru a accede la putere şi, mai ales, pentru a se menţine, partidele social-democrate s-au preocupat să devină „partide de largă cuprindere”. În fapt, părăsind orientarea sectară către muncitorimea din şi prin care se formaseră, social-democraţii, socialiştii înţelegeau a se prezenta şi acţiona în cadrul unor „mari partide populare reformatoare”. O asemenea evoluţie a introdus – cum s-a putut observa în aproape toată Europa occidentală – o dualitate între reprezentarea intereselor unei anumite categorii sociale, muncitorimea, şi apărarea interesului general, partidele deschizându-se progresiv tuturor categoriilor sociale, ţinând seama de consecinţele socio-profesionale ale revoluţiei tehnice şi ştiinţifice.

În concepţia social-democraţiei, partidele politice, indiferent de orientare, nu sunt şi nu trebuie să fie simple instrumente electorale,

urmărind exclusiv cucerirea puterii. În esență, ele au menirea să asigure o legătură între stat şi societate, în sensul că diversele organizații, asociații, şcoli, cooperative, integrează politica în existența cotidiană, având şi funcția de a conferi coerență şi fluiditate ansamblului social, iar în acest context, stabilitatea social-politică necesară.

Experiența social-democrată privind organizarea socială pune în lumină preocupări sistematice pentru structurarea optimă a raporturilor sociale, iar descifrarea unei asemenea contribuții specifice relevă, în esență, anumite elemente constitutive, organic articulate în politici sociale a căror strategie întemeiază afirmarea statului social. Urmărind a realiza un echilibru social relativ stabil, social-democrația a preconizat şi aplicat reformele sociale ca instrument de transformare, de progres şi prosperitate individuală şi colectivă. Cum relevă doctrinarii mişcării social-democrate, reformele în cauză implică acceptarea logicii capitalismului, simultan cu împărțirea puterii economice. Se desprinde astfel tendința marcată a social-democrației de a modela, într-o manieră specifică, strategia luptei contra inegalităților de toate felurile.

În privința rolului statului, al pieței libere, concepția social-democrată constă, cum sublinia la un moment dat Willy Brandt, în „a lăsa piața să înflorească în toate cazurile în care aceasta se face rezonabil în interesul celor administrați. Noi am dori ca statul să intervină prin planificare acolo unde este imperativ. Sau, cum am spus-o în programul nostru fundamental: concurență pe măsura posibilului, planificare pe măsura necesarului”[8].

În teoria şi practica social-democrației europene şi-a făcut loc teza descentralizării conducerii politice şi economico-sociale, considerându-se că descentralizarea este un mijloc esențial de a reda puterea cetățenilor, de a le permite acolo unde trăiesc, acolo unde lucrează, să hotărască ceea ce este bun pentru ei şi pentru colectivitate.

Pentru orientarea dezvoltării economice şi relativa stabilitate a acestui proces o însemnătate deosebită au evitarea sau diminuarea conflictelor. Sub guvernare social-democrată, sistemul social-politic se bizuie pe practica şi principiul negocierilor între confederații patronale şi confederații sindicale, cu sau fără participare guvernamentală. În acest

---

[8] Willy Brandt, Bruno Kreisky, Olof Palme, *La social-démocratie et l'avenir*, Gallimard, Paris, 1976, p. 116.

mod se fixează creşterea salariilor în funcţie de productivitatea şi constrângerile sau dificultăţile competitivităţii întreprinderilor, convenindu-se acorduri strict respectate de către părţi pe întreaga perioadă stabilită. Orice reînnoire a acordului general are loc în condiţiile unor noi negocieri, cel mai adesea dificile. Dacă în acest cadru apare un impas, se recurge la un arbitru „imparţial” din sfera justiţiei, iar în caz de nou eşec, o mediere a statului duce la formarea unor recomandări, urmărindu-se prevenirea unor încercări de forţă, cum sunt socotite grevele.

Concepţiile şi experienţa social-democraţiei constituie un teren ce aşteaptă şi solicită, asemenea altor doctrine contemporane, noi teme de reflecţie, efortul către noi conexiuni, spre a răspunde interesului şi dorinţei de cunoaştere nu numai a specialiştilor, ci şi a celor care îmbrăţişează soluţiile socialismului democratic sau a celor asupra cărora se răsfrâng consecinţele unei asemenea opţiuni. Experienţa istorică a întemeiat astfel o doctrină, iar doctrina a venit să corecteze practica social-politică acolo unde şi atunci când s-a ajuns la impas. Practic, întreg secolul al XX-lea a întemeiat, în câmpul ideilor politice, „sfidarea social-democrată”, avertizând şi pe acest plan că „somnul raţiunii politice” naşte „monştri politici” dacă factorii de iniţiativă socială „ocolesc” adaptarea critică la realităţi[9].

O asemenea adaptare la realităţi urmăresc sau oglindesc teoriile privind *a treia cale, a social-democraţiei renaşterii,* văzută ca o ieşire aproape simultană, ca semnificaţie, scop şi idealuri, atât din „postcapitalism”, cât şi din „postsocialism” sau din „tranziţia încrucişată”, nu de puţine ori amalgamată strategic, încât „posttranziţia” să fie resimţită-social, economic şi politic-drept începutul sau, cu timpul, consolidarea acestei noi căi, ca renaştere a social-democraţiei. Este rezumată, astfel, filosofia *celei de-a treia căi*, considerată a fi capabilă să ofere, deopotrivă, diagnoze şi prognoze credibile, mobilizatoare social şi, nu în ultimul rând, constructive, cu atât mai concludente, cu cât preia din realitatea socială *capitalistă-postcapitalistă, socialistă-postsocialistă*, ceea ce s-a dovedit a fi valoare şi progres în serviciul omului, examinând critic evoluţiile negative, promisiunile sociale şi politice care veneau din

---

[9] Christine Buci-Gluksmann, Göran Therborn, *Le défi social-démocrate*, Maspero, Paris, 1981.

iluzii şi necunoaştere ori, mai rău, din interese şi intenţii ascunse, regăsibile şi în fostul capitalism, şi în fostul socialism.

Abordată în sensul de renaştere sau readaptare continuă la noi realităţi a social-democraţiei tradiţionale, clasice, despărţită istoriceşte de marxism (teoria care, totuşi, „a plasat socialismul în contextul unei înţelegeri cuprinzătoare a istoriei”), dar şi „rigidizată” în reformism, concepţia celei *de-a treia căi* intră în dialog şi confruntare cu orientările şi soluţiile neoliberale, unele conservatoare, aflate sub incidenţa politică a „noii drepte”, altele navigând spre centru-stânga sau stânga reformistă.[10]

De pe această platformă teoretico-aplicativă, deschisă spiritului critic, se propun reflecţii din perspectiva reevaluării şi a comparaţiilor doctrinare din trei direcţii distincte:

a) social-democraţia Europei occidentale în diversitatea ei de metode şi soluţii;

b) fostul socialism de tip sovietic, intrat în colaps, mereu inadecvat, incapabil de inovare şi evaluare realistă a mecanismului pieţei, deficienţă genetică pusă dramatic în evidenţă de intensele procese de globalizare;

c) exacerbarea antagonismelor neoliberale faţă de statul bunăstării şi susţinerea subiectivistă a tezei statului minimal, dându-se prioritate forţelor pieţei globale şi locale (fundamentalismului de piaţă), care, din păcate, ignoră păgubitor atât consecinţele ecologice, cât şi moralitatea societăţii civile.

În continuă confruntare pe scena politică, inclusiv pe cale electorală şi prin alternare la putere, social-democraţia şi neoliberalismul şi-au arătat meritele şi limitele, deschizând noi fronturi de luptă doctrinară şi politică în direcţii economico-sociale majore, cum sunt optimul raporturilor dintre performanţă economică şi securitate socială, dintre individualism şi solidaritate, dintre dezvoltare economică şi siguranţă ecologică, dintre globalizare şi interese naţionale, dintre suveranitate şi interdependenţă comunitară etc. Acuitatea acestei problematici a căpătat o nouă încărcătură o dată cu căderea fostului sistem socialist de tip sovietic, dar şi în procesul mondializării, în contextul evoluţiei sistemului capitalist şi postcapitalist.

---

[10] A se vedea, mai pe larg, lucrările lui Anthony Giddens, *A treia cale. Renaşterea social-democraţiei* şi *A treia cale şi criticii ei,* Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Toate aceste procese economice, sociale şi politice, interne şi externe, în raport cu o ţară sau alta, de o complexitate şi profunzime în continuă derulare, au revigorat reflecţiile ideologice, au sporit nevoia de dezbateri teoretice şi clarificări politice în privinţa înaintării (sau, poate, salvgardării?) civilizaţiei umane, dacă nu sunt minimalizate ameninţările terorismului ori „ieşirea de sub control” a folosirii rezultatelor ştiinţei şi tehnologiei.

Arhitecţii sociali şi politici ai celei *de-a treia căi* pornesc de la constatarea, verificată prin cercetări sociale comparative, că populaţiile occidentale şi, într-o măsură crescândă, şi cele din Europa centrală şi de est, s-au „dispersat” social şi politic, nu mai pot fi catalogate din perspectiva tradiţională a claselor şi nici a unei lineare departajări politice dreapta/stânga.

În această ordine de idei, Anthony Giddens consideră că prin compararea mai multor societăţi se ajunge la concluzia, de necontestat, că în aproape toate ţările occidentale opţiunea politică prin vot – lăsând la o parte fenomenul absenteismului – nu mai oglindeşte „linii de clasă”, ca în urmă cu 30-40 de ani, iar polarizarea stânga-dreapta s-a dispersat, reflectând situaţii mai complexe, aparent neclare, dar dezvăluind noi orientări, opţiuni altădată tranşante, precum „capitalism” sau „socialism”, fiind tot mai greu decelabile sociologic; ele sunt difuzate către alte valori, printre care cele de modernitate, performanţă, stil eficient de guvernare, autonomie administrativă, afirmare culturală originală, competiţie profesională echitabilă. Este semnificativă, în acest sens, constatarea că diversele cercetări pe tema dihotomiei dreapta/stânga, metamorfozată mai degrabă sub formula „în spatele dreptei şi stângii”, susţinerile politice şi consensul, fizionomia politică a electoratului şi strategiile de alianţe politice la „vârf” nu mai pot fi identificate după „structuri de clasă”. La sfârşitul secolului XX şi începutul celui de-al XXI-lea, identităţile politice depind de un nou context social şi cultural, naţional şi internaţional, la orizont apărând o nouă cultură a socialului, inclusiv semnale ale unei aparente apatii politice.

În felul său, depăşind nu puţine crize, adaptându-se realităţilor specifice unei ţări sau alteia, „socialismul social-democrat” (Suedia, Germania, Franţa, Austria) sau laburismul (Marea Britanie) au ajuns, ca un paradox al reformismului istoric, să promoveze transformări radicale, numite de unii analişti „o revoluţie fără revoluţie”. Asemenea mutaţii

calitative profunde, sociale şi politice, reflex al unei noi economii şi al unei relații schimbate între stat şi societate (statul bunăstării sau, cel puțin, al protecției sociale, venit şi ca o replică a democrației pluraliste la socialismul totalitar) au adus partidelor social-democrate noi aliați, au multiplicat coalițiile de centru-stânga, apărute ca soluții sau răspunsuri pragmatice şi în țările în tranziție. Aici, însă, amestecul de strategii de dreapta „înapoi la capitalism" şi „terapiile de şoc" promovate peste noapte au dus mai degrabă la noi crize şi la impas decât la ieşirea din tunelul sau ciclonul tranziției.

Ca în tot ceea ce priveşte *raportul dintre idealuri umane şi realități social-economice,* nu poate fi ocolit adevărul istoric potrivit căruia nici capitalismul, nici socialismul *de până acum* nu au răspuns satisfăcător aspirațiilor umane. Apoi, dacă este de acceptat şi de promovat o perspectivă sau alta – atitudine social-umană firească, naturală, s-ar putea spune, reflectând la „condiția umană" –, este de înțeles (sau de dorit a fi înțeles) că omenirea nu trăieşte „sfârşitul ideologiilor" (cel mult constată perimarea, învechirea unora) şi cu atât mai puțin poate accepta „sfârşitul istoriei", în sensul că au triumfat „o singură ideologie" şi „un singur sistem".

Potrivit acestui raționament, social-democrații nu pot să nu acorde atenție şi să nu examineze cum şi în ce fel, pe ce căi suportabile social-uman doctrina lor îşi poate împlini idealurile, cum se poate şi este optim a se acționa practic pentru a apăra primatul socialului, al egalității, care sunt opuse individualismului, fiind evident că terenul, sfera politicii au devenit tot mai complexe în ultimele decenii.

De altfel, aşa cum doctrinei politice a liberalismului i-a fost necesar – cum recunosc iluştri reprezentanți ai săi – un continuu efort de „acomodare" sau împăcare a individualismului cu tezele raționale ale prosperității colective, cu motivațiile progresului istoric, tot aşa, social-democrația a avut şi are nevoie de deschideri şi adaptări la evoluțiile moderne ale societății umane, căreia diversele sisteme economico-sociale, inclusiv capitalismul i-au adus şi „servicii", dar au creat goluri, neîmpliniri, progresul sau drumul spre acesta având de înfruntat nu puține dileme, dificultăți şi întrebări. Între aceste întrebări, cea mai frecvent invocată, dar şi cea mai semnificativă se arată a fi „încotro ne îndreptăm"? Analişti realişti ai evoluției lumii de azi, cei din interiorul gândirii sau curentelor social-democrate, propunând orientarea spre

a treia cale, avertizează asupra necesității dialogului cu alte opțiuni social-politice şi ideologice (în special, neoliberalismul), asupra dilemelor şi provocărilor noului val al social-democrației.

Între doctrinele politice contemporane se include şi *socialismul*, concepție ce are o varietate de înțelesuri, doctrinar afirmându-se diverse variante. Termenul de socialism este folosit într-o manieră vagă de numeroase orientări politice – socialişti, comunişti, social-democrați, național-socialişti, mişcări religioase –, prin aceasta dorindu-se a se caracteriza, fie şi teoretic, o societate eliberată de alienare şi exploatare a omului, în care se înfăptuiesc egalitatea şi justiția socială. Dacă liberalismul este preocupat de libertatea individului, concepția socialistă are ca obiectiv eliberarea umanității.

Socialiştii tradiționali europeni au avut în vedere un fel de compromis sau complementaritate între capitalism şi socialism, evoluția în sensul moderației şi al compromisului găsindu-şi o concludentă reflectare în preocupările partidelor şi mişcărilor socialiste din Europa occidentală. Acestea au considerat socialismul nu ca o stare finală a evoluției sociale, ci ca un obiectiv de acțiune niciodată încheiată, vitalitatea sa constând în redefinirea pentru fiecare etapă a direcției de înaintare, în lumina a trei valori fundamentale: *libertatea*, *dreptatea* şi *solidaritatea,* aplicate în condițiile economiei de piață.

În ce priveşte concepția marxistă originară, socialismul a fost acreditat drept o fază a dezvoltării omenirii ce urmează inevitabil capitalismului, faza în care „lupta de clasă” va fi treptat înlocuită cu egalitatea de clasă, urmată de dispariția claselor. Din această concepție, mai bine spus din „reinterpretarea” şi răstălmăcirea ei, a derivat sistemul socialist (numit şi comunist) instaurat în fosta U.R.S.S. şi alte câteva țări, caracterizat în sfera economică prin trecerea, pe cale forțată, a principalelor mijloace de producție în proprietatea statului sau în proprietatea colectivelor de muncă, iar în sfera vieții politice, prin instaurarea conducerii de către un singur partid şi proclamarea„dictaturii proletariatului” drept expresie a celei „mai înalte democrații”. În acest sistem, toate funcțiile economice şi sociale – de la fixarea obiectivelor de producție până la aşa-zisa asigurare a bunăstării cetățenilor – au fost trecute pe seama unor organisme centrale, constituindu-se un sistem de planificare atotcuprinzător şi imperativ. De aceea, el poate fi numit şi *socialism coercitiv,* adică „realizat” prin constrângere.

Totuşi, literatura politică, analiza concepţiilor *pro* şi *contra* relevă că ideile şi proiectele socialismului sunt generate de contradicţiile şi conflictele sociale nerezolvate ale epocii contemporane, principiile amintitului sistem reprezentând un răspuns (uneori în forme utopice) la aspiraţiile majorităţii populaţiei în vederea înfăptuirii justiţiei sociale.

Viziunile moderne despre socialism admit economia de piaţă şi concurenţa, manifestând un optimism ponderat în legătură cu perspectiva unei societăţi a deplinei justiţii sociale, dar considerând că obiectivele socialismului pot fi asigurate pe calea democraţiei şi în afara oricăror mijloace violente, a constrângerilor individuale şi colective.

Diversele alternative sau proiecte socialiste care au străbătut secolul al XX-lea – unele dintre ele eşuate definitiv, ca în cazul socialismului de tip sovietic – au căzut în capcana propriilor iluzii, a evaluărilor subiective. Nu este însă mai puţin adevărat că la fel se poate spune şi despre alte doctrine politice într-un moment sau altul al evoluţiei lor. Pe de altă parte, trebuie ţinut seama că realitatea socială se mişcă necontenit, este schimbătoare şi nu poate nici „îngheţa" într-un stadiu, nici nu se poate „conforma" unui proiect teoretic. În acest context, este de remarcat că, spre deosebire de alte doctrine – liberală, creştin-democrată, naţionalistă etc. –, socialismul a cunoscut un accentuat, poate exacerbat, proces de ideologizare-oficializare în jurul unui „marxism fără Marx", uneori, sau a unui „marxism-leninism" în care nici marxismul, nici leninismul nu mai erau ceea ce fuseseră originar.

Majoritatea exegeţilor lui Marx, inclusiv adversarii săi ideologici, constată că opera acestuia, îndeosebi *Capitalul*, este o *multiplă critică* privind idealismul filosofic şi interpretarea omului ca fiinţă abstractă, recomandând abordări concret-istorice, orientarea către perspective realiste; totodată, este semnalată inadecvarea economiei la cerinţele epocii.

Unii analişti consideră marxismul (sau marxismul clasic) un corp de doctrine sau tipuri de teorie socială care „văd" sau explică schimbarea socială prin conştientizarea contradicţiilor şi organizarea luptei pentru mai buna alcătuire a lumii. Asemenea analişti descifrează în structura ideatică a marxismului anumite direcţii de reflecţie şi acţiune, exprimate prin: critica sistemului capitalist şi convingerea că înlăturarea acestuia ar duce la lichidarea împărţirii societăţii în clase (motivul romantic); misiunea eliberatoare a revoluţiei proletariatului, capabil să soluţioneze toate

problemele omenirii, prin modificarea raporturilor sociale (motivul prometeic) şi afirmarea inexorabilă a unor „legi istorice”, în virtutea cărora dezvoltarea societăţii se îndreaptă spre o fază socială în care se înfăptuieşte libertatea deplină (motivul determinismului iluminist).

Idealizat de moştenitorii săi, marxismul a cunoscut interpretări diferite, contradictorii chiar, în interiorul său proliferând diverse curente politice, şcoli de gândire şi mişcări revoluţionare. Rând pe rând, Friedrich Engels, Eduard Bernstein, Karl Kautsky, Rosa Luxemburg, Otto Bauer, V.I. Lenin, Antonio Gramsci au introdus în analizele lor nuanţe de interpretare, dar şi de „corectare”, de revizuire a marxismului, ceea ce a generat „diagnosticarea” în moduri diferite a evoluţiei capitalismului, a societăţii în general, preconizându-se când prăbuşirea iminentă a sistemului politico-economic existent, când „revoluţia moderată”, când cea „mondială”. Unii teoreticieni ai marxismului, mai întâi Kautsky, apoi Lenin, se refereau şi la perspectiva unui „socialism ştiinţific” (concept folosit iniţial de Proudhon). Deşi o parte din predicţiile privind capitalismul şi apariţia unui sistem opus lui au fost contrazise, nu puţine judecăţi de valoare, concepte şi interpretări ale marxismului au devenit idei comune în cultura politică şi generală contemporană, unele dintre aceste idei aducând modificări de esenţă doctrinei tradiţionale, de la formele dogmatice, staliniste la variante neortodoxe sau „revizioniste” , spre a se ajunge, cu timpul, îndeosebi după colapsul sistemului sovietic, la conştiinţa crizei de sistem, dar şi la conştiinţa nevoii de modernizare, pornind de la elementele şi principiile care îşi dovedesc viabilitatea prin rezultate practice.

Noi variante ale doctrinei socialiste rezultă din analizele lui Antonio Gramsci, gânditorul italian formulând o strategie revoluţionară pentru Europa occidentală, deosebită de socialismul lui Lenin, în sensul că „praxisul” (practica colectivă) nu se poate întemeia pe „legi istorice” ca factori ai schimbării sociale, ci pe rolul „voinţei politice”, formată şi creată prin intermediul intelectualităţii, al tuturor structurilor instructiv-culturale ce contribuie la constituirea unei normativităţi sociale, obţinând adeziuni de masă. Rezultă din această sinteză a evoluţiei ideii de socialism că – asemenea oricăror alte doctrine politice – concepţia teoretică şi practica se cer a fi examinate nu în mod global, nediferenţiat, ci în funcţie de conjuncturile de loc şi timp, adică având în vedere ţara şi momentul istoric. Dar trebuie ţinut seama, în acelaşi timp, de

particularitatea că „proiectul socialist dobândeşte, prin formele sale din secolul al XX-lea, un dublu caracter care va condiționa în întregime inteligibilitatea discursurilor în care este exprimat: el e *ideologie*, el e *instituție*; el se *organizează*, el se *realizează*”[11].

Sub impactul acestei realități, al ambiguității moştenirii marxiste, marxism-leninismul s-a constituit într-o viziune schematică, vulgarizantă şi dogmatizantă, redusă la un fel de *catehism codificat*, ceea ce a generat interpretări politice eronate, inclusiv asupra evoluției mondiale din a doua jumătate a secolului al XX-lea şi a perspectivei istorice, atitudini de intoleranță față de progresele ştiinței şi tehnicii, de evoluția societății umane, în general.

În diversele lor forme de expresie, opțiunile socialiste, pornind de la premisa că societatea este bolnavă, iar goana după profitul material alterează criteriile valorilor umane, ducând la manipularea oamenilor şi alienarea personalității, preconizează ori susțin doctrinar transformarea societății, prin reforme sau revoluție, pentru ca viața socială să se integreze unității dintre necesitate şi libertate, istoria fiind o luptă continuă contra alienării umane. Or, problema eliberării umane este diferit abordată, unele opțiuni mergând pe calea centralizării şi birocratizării proceselor dezvoltării sociale (socialismul coercitiv), altele susținând schimbarea şi înnoirea pe cale democratică, prin reforme succesive (socialismul democratic), ajungându-se la concluzia că adevărata emancipare umană se poate obține prin participarea tuturor la controlul social (prin democrație directă şi alte forme perfecționate), prin ameliorarea comunicării umane, respingându-se, deopotrivă, ideile centralismului, autoritarismului sau autonomizării dominației politice, țelul suprem rămânând tocmai eliberarea de orice dominație.

Analiza corectă, pornind de la realitate, a doctrinei socialiste, dar şi a faptelor istorice relevă, asemenea altor curente de gândire şi practică politică, o diversitate de concepții şi metode, îndatorirea politologului fiind, în primul rând, aceea a examinării şi evaluării obiective a oricărei doctrine politice. O asemenea evaluare nu poate eluda adevărul că, în ciuda malformațiilor sale, a unor evoluții aberante, antiumane, socialismul practic sau împlinirile datorate lui – atâtea câte au fost – nu

---

[11] François Châtelet, Éveline Pisier, *Concepțiile politice ale secolului XX*, Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 180.

pot fi considerate un eşec absolut general. Iar aceasta datorită faptului că, între altele, în ordinea progresului social-istoric, socialismul a schimbat fața unei lumi ce părea condamnată la subdezvoltare perpetuă. Este, desigur, o altă problemă, nici ea neglijabilă, *cum* şi cu *ce costuri* sociale şi umane s-a produs o asemenea schimbare.

X.4. ***Democrația creştină; alte doctrine politice sub influența religiei***

Conturată mai târziu decât liberalismul sau social-democrația ca doctrină politică, democrația creştină şi-a extins influența îndeosebi după cel de-al doilea război mondial, pornind de la impactul principiilor dreptății sociale şi solidarității sub egida filosofiei şi eticii creştine. Ea s-a afirmat ca o replică la consecințele revoluției industriale şi liberalismului, îndeosebi în urma exploziei fenomenelor de pauperizare ori a altor manifestări considerate incompatibile cu morala creştină. Democrația creştină reprezintă una din sintezele cele mai concludente marcate în secolul al XX-lea de relația mai veche dintre religie şi politică.

Între politică, economie şi religie există relații specifice, unii autori considerând că, în anumite configurații sociale, se manifestă raporturi simultane, de natură economică, politică şi religioasă. Din această perspectivă, examinând demersul lui Max Weber[12], analişti ai domeniului descifrează astfel înțelegerea relațiilor amintite: „*Religia* constituie imaginarul şi simbolicul unei societăți; ea se înscrie în ritualuri specifice, dar structurează de asemenea decisiv conduitele cotidiene; tot ea domină etica şi reveriile escatologice; se întâmplă uneori ca ea să fie însoțită de un gen propriu de putere, în care temporalul este supus în întregime injoncțiunii spiritualului şi încarnării acestuia. *Politica* este înțeleasă esențialmente ca relație de dominație, unii luând decizii şi dând ordine (şi pedepsind dacă este cazul), iar ceilalți supunându-se şi acceptând să se supună. *Economicul* desemnează ansamblul practicilor sociale ce vizează satisfacerea trebuințelor materiale. *Aceste domenii nu pot fi considerate izolate. Problema decisivă este cea a raporturilor dintre ele*”[13] (subl. ns.).

[12] În *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, Weber demonstra că întreprinzătorul caută în muncă împlinirea vocației şi configurarea grației divine, încât calvinismul, fără a fi cauza capitalismului, contribuia la dezvoltarea lui.

[13] François Châtelet, Éveline Pisier, *Op. cit.*, p. 496.

Gânditori social-politici au semnalat, din diverse unghiuri, convergențele dintre diferite religii (ca principii, dogme sau practici) şi orientări politice (ca doctrină, convingere sau practică socială). De fapt, istoria consemnează, din cele mai vechi timpuri, raporturi de convergență sau divergență între puterea bisericească şi cea laică, toate acestea influențând omul, comportamentul său social. În general, raporturile dintre religie (sau religii) şi politică – ambele fiind subsisteme ale sistemului social global – iau diverse înfățişări sau comportă o diversitate de valențe. Acestea privesc, pe de o parte, orientările doctrinare, concepțiile asupra omului şi ansamblului social, iar pe de altă parte, aspecte de ordin practic instituțional, cum ar fi raporturile directe biserică-stat. Ambele ipostaze relevă influența religiei sau credințelor religioase asupra societății şi valorilor vieții umane, dar şi implicarea politicii în sfera vieții religioase. Politologia acordă atenție ambelor aspecte, dar cu precădere, primului dintre acestea, sesizabil prin oglindirea preceptelor religioase în spectrul doctrinelor politice, cum ar fi *democrația creştină*, *social-creştinismul*, *catolicismul social*, *orientările islamiste*, *sionismul iudaic* etc.

Viața social-politică din diverse zone ale lumii resimte în grade diferite influența anumitor orientări religios-politice, tentația radicalismului, fundamentalismului şi intoleranței, spunându-şi adesea cuvântul, în mod tragic, uneori, ca o stavilă în calea cooperării între popoare, a democrației şi manifestării libere a omului. De altfel, istoria relației religie-politică dezvăluie o multitudine de interferențe şi „intercondiționări”, rezultate din colaborare sau conflict. Pe continentul european, puterea religioasă a fost, timp de secole, una din instituțiile dominante, esențiale, inclusiv sub aspect politic. Până în secolul al XIX-lea, destule conflicte religioase erau, în fond, conflicte politice, istoria politică a unor națiuni europene fiind marcată pregnant de raporturile colectivității, ale instituțiilor statale cu biserica. Sunt cunoscute disputele între „papalitate” şi „imperiu”, între papalitate şi regi, de la războaiele religioase izbucnite în cea mai mare parte a statelor europene până la dezbaterile moderne asupra laicității şi religiozității.

În diverse zone ale lumii, învățăturile lui Isus, Mahomed, Budha, Moise au fost şi sunt percepute, propagate şi ca precepte moral-politice, acestea influențând formarea şi afirmarea unor doctrine în care politica se „modelează” după religie. În acest sens, se consideră că religia dispune de

„exemple” care pot fi preluate de viața social-politică în privința conceperii viitorului. Particularitatea ființei umane de a se ghida după un model sau un mit salvator se întemeiază pe nevoia existenței sociale de a dispune de proiecte, oamenii luptând pentru realizarea lor, iar lupta soldându-se cu învinşi şi învingători. În cazul celor înfrânți, lupta va fi *consolare,* iar pentru societatea care s-a dovedit invincibilă (până în momentul istoric dat), va fi *justificare*. Există orientări care extrag din discursul religios anumite principii, asumate sau acceptate, implicit sau explicit, pentru a înfăptui sau justifica acțiuni, pentru a câştiga de partea lor aderenți. Faptul că protestanții şi catolicii, conservatorii şi revoluționarii, capitaliştii şi socialiştii revendică Evanghelia denotă că în ea se găsesc afirmații care întemeiază asemenea revendicări. Altfel spus, religia influențează politica, dar în forme şi direcții diferite.

Influențele – uneori, profunde, directe, alteori, indirecte, dar nu superficiale – ale religiei asupra politicii se explică şi prin faptul că, spre exemplu, prin vocația sa ecumenică, religia creştină poate fi considerată drept una din sursele cele mai vechi ale doctrinei „drepturilor omului”.

În lumina evoluției istorice, se acceptă ideea că problema pe care dezvoltarea, tendințele, tentațiile şi ezitările au pus-o şi o pun creştinismului politic este de o mare importanță, şi depăşeşte prin amploare interogația elementar doctrinară, deoarece „creştinismul este o religie revelată care se sprijină pe o dogmă, dar şi o putere mondială administrativă, financiară, ideală, spirituală şi care, în ciuda divizării sale în diferite Biserici, dintre care una, cea catolică, fiind puternic centralizată, constituie soclul bimilenar al civilizației, ce implică o *concepție despre lume*, despre individ, despre societate, despre imaginarul relativ omogen”.

Autorii acestei tezei susțin că „există şi un al doilea curent în politica creştină (sau islamică, sau iudaică)”, potrivit căruia, din aceeaşi optică, dar din perspectivă modernă, s-a impus separarea (sau cel puțin distincția) dintre stat şi Biserică, fiecare promovând alte obiective şi dezvoltând alte valori, reunite într-un punct central, şi anume *omul, umanismul*. În acest sens şi în acest spirit, separarea stat-biserică se reclamă de la o tradiție istorică îndelungată, utilă „pentru a extrage din ea

principii care, ameliorate, făcute mai credibile, mai aplicabile, să convină celor ale statului administrator, regimurilor democratice parlamentare”[14].

Istoria omenirii arată că oamenii, tinzând spre evitarea incertitudinii, au apelat la religii, iar religiile prezente în lumea de azi reflectă, în esență, nivelul științific al perioadei în care s-a format o credință religioasă. Analiștii fenomenului avansează ideea că, dacă „din punct de vedere istoric, perioadele de fanatism au alternat întotdeauna cu cele de toleranță”, se poate ajunge la concluzia că „ceea ce se aplică religiilor se aplică și ideologiilor politice, care adesea se separă greu de ideile religioase… În cadrul culturilor în care evitarea incertitudinii este intensă, găsim ideologii politice intolerante, pe când în cadrul celor în care evitarea incertitudinii este redusă găsim ideologii politice tolerante”[15].

Convingerile religioase și ideologiile politice s-au întâlnit și se întâlnesc pe terenul umanismului, al atitudinii față de individ și colectivități. În funcție de doctrine politice există o diversitate de „umanisme”, de dreapta, de centru, de stânga, conservatoare, radicale, socialiste etc., iar în interiorul religiilor se întâlnesc orientări dogmatice, intolerante, fanatice și fundamentaliste, dar și înțelegeri sau abordări pragmatice, tolerante, liberale, cu deschidere către modernizarea și emanciparea omului, a lumii, în general. Asemenea orientări, dar cu înțelesuri și simboluri specifice, sunt prezente și în cadrul concepțiilor sau atitudinilor politice. Pe acest plan, respectul pentru principiile umanismului, pentru ceea ce constituie larg recunoscutele „drepturi ale omului” presupune toleranță față de oamenii cu idei politice diferite, ca unul din semnele democrației și pluralismului.

Ultimele decenii ale secolului al XX-lea au fost puternic marcate de mișcări și mutații în interiorul diverselor doctrine religioase, înclinate a recuceri lumea. „Apariția acestor mișcări s-a produs în contextul epuizării certitudinilor născute din progresele aduse de știință și tehnică după anii ’50… În același timp, marele mesianism ateu al secolului XX, comunismul, care influențase cea mai mare parte a utopiilor sociale, a intrat în agonie, pentru a sucomba în toamna lui 1989... Mișcările creștine, evreiești sau musulmane... se străduiesc mai întâi să depisteze confuzia și dezordinea lumii de care își dau seama adepții lor, reînviind

[14] *Idem*, p. 80, 82.
[15] *Idem*, p. 157.

un vocabular şi categorii ale gândirii religioase, aplicate la universul contemporan. Apoi, ele elaborează proiecte de transformare a ordinii sociale pentru a readuce, conform poruncilor sau valorilor Bibliei, Coranului sau Evangheliilor, singurele garante, după propria interpretare, pentru viitorul unei lumi a dreptăţii şi adevărului"[16], fiecare cultură religioasă susţinând adevărurile sale specifice.

Doctrinele politice de sorginte sau sub influenţă (interferenţă) religioasă necesită, pentru o înţelegere corectă, prezentarea conceptelor şi principiilor cu care operează, a convingerilor sau credinţelor pe care le susţin.

Ca frecvenţă şi semnificaţie, se impune atenţiei doctrina *democraţiei creştine*, apărută în secolul al XIX-lea, dar „implantată" şi mai puternic în viaţa social-politică imediat după al doilea război mondial, conţinutul său ideatic fiind o simbioză conceptuală şi pragmatică între principiile filosofiei şi eticii creştine şi cele ale democraţiei, mai precis între preceptele social-creştine şi politicile de natură democratică.

Istoriceşte, pătrunderea spiritului creştin în sfera politicii s-a făcut remarcată prin enciclica papei Leon al XIII-lea, *Rerum Novarum* (1891), care dezvoltă catolicismul social; reacţionând la excesele liberalismului economic, documentul scotea munca de sub incidenţa legilor cererii şi ofertei, conferea proprietăţii funcţii sociale şi cerea sau recomanda puterii politice să se angajeze în ocrotirea drepturilor celor slabi. În esenţă, se recunoştea demnitatea persoanei umane ca o evidenţă a raţionalităţii. Cu toate acestea, nu se poate spune că mişcarea democrat-creştină, deşi izvorăşte din catolicism, a fost susţinută direct de papalitate, partidele politice de orientare catolică nefiind de la început acceptate, ba chiar fiind ţinute o vreme la distanţă, ele devenind cu timpul neconfesionale. Mai mult chiar, după Conciliul Vatican II (1962-1965), s-a accentuat secularizarea mişcării democrat-creştine, aceasta deschizându-se şi spre creştinii necatolici, fapt ce a înlesnit apropierea de ea, ca poziţii social-politice, a altor confesiuni. Aria socială a mişcării democrat-creştine s-a extins astfel mereu, ea fiind prezentă în Europa, în America Latină, dar şi în alte zone ale lumii. Diverşi teoreticieni ai mişcării consideră că aceasta are drept ideal rezolvarea umană a problemelor politice, economice şi

---

[16] Gilles Kepel, La revanche de Dieu. Chrétiens, juifs et musulmans à la reconquête du monde, Seuil, Paris, 1991, p. 259-260.

sociale pe temeiul moralei creştine, în cadrul democraţiei, ca bună formă de guvernământ şi în diferite contexte naţionale, cu contribuţia directă a unei largi şi diverse familii de partide de orientare democrat-creştină.

Doctrinar, fiind o replică specifică la liberalism şi socialism, democraţia creştină, urmărind a evita atât individualismul, cât şi colectivismul, se caracterizează prin repere programatice precum: a) echilibrarea raporturilor dintre puterea centrală (aptă să intervină în forţă în momente de criză) şi instituţiile reprezentative naţionale şi locale (a căror activitate prevalează în perioadele stabile); b) prevalenţa legilor într-un sistem suplu şi particularizat, fără a se renunţa la unitatea lor; c) combinarea raţională între interesul naţiunii (care este imprescriptibil) şi alianţele internaţionale convenabile, servind pacea mondială; d) sprijinirea autorităţii politice şi juridice a statului şi apărarea autorităţii spirituale (cea a Vaticanului, pentru catolici). Asemenea echilibrări cu acţiune constantă urmăresc să satisfacă, în plan social-politic, valori aparent contradictorii, dar şi complementare, cum sunt: proprietatea şi munca, inegalitatea naturală şi egalitatea morală, disciplina şi libertatea, familia şi statul, naţionalismul şi ecumenismul etc. Curent politic situat la centru, democraţia creştină permite militanţilor săi, după butada unui fost politician francez (Georges Bidault), să se manifeste ca politicieni de centru care fac politică de stânga cu alegători de dreapta, căutând „a treia cale”, nici liberală, nici socialistă.

Aplicate în viaţa socială şi economică, principiile democraţiei creştine se centrează în jurul solidarităţii tuturor categoriilor sociale în zona unde trăiesc, pe plan naţional, zonal sau mondial (principiu opus egoismului liberal şi urii de clasă), subliniind rolul subsidiarităţii, în sensul că statul respectă autonomia actorilor sociali, asigură autoadministrarea, lăsând câmp liber iniţiativei particulare, dar şi responsabilităţii statului, dator să susţină afacerile publice în favoarea binelui social.

În plan teoretic, democraţia creştină se „alimentează” din textele sacre, din opera unor gânditori şi oameni politici creştin-catolici, din reflecţiile unei pleiade de filosofi, cu precădere personalişti (Jacques Maritain, Emmanuel Mounier, Etienne Borne), pentru care persoana este, ontologic, fundamentală, iar judecăţile de valoare trebuie să se refere mereu la persoană. În plan social-politic, persoana umană joacă un rol fundamental în înfăptuirea principiilor democraţiei.

În ce priveşte poziţia faţă de economie, democraţia creştină a acţionat în lumina principiilor sale călăuzitoare, pornind de la situaţii naţionale istoric specifice, concrete. Una dintre aceste situaţii o constituie reforma economică promovată în Germania după al doilea război mondial, când Uniunea Creştin-Democrată a elaborat (1949) *Principiile directoare de la Düsseldorf* în vederea refacerii şi reconstrucţiei economiei, iar economistul Alfred Müller Armak aducea în atenţia opiniei publice şi a clasei politice în formare (după dezastrul nazist) *Propuneri pentru implementarea economiei sociale de piaţă*. *Principiile,* ca şi *Propunerile* conţineau soluţii liberale, rezumate de autori în sensul că trebuie ales „între două sisteme economice fundamental diferite, şi anume sistemul planificării economice anti-piaţă şi sistemul unei economii de piaţă bazate pe libera stabilire a preţurilor, adevărata competiţie a realizărilor şi dreptate socială”. Elementele sociale au constat în orientarea ca angajaţii să fie trataţi cu omenie, fără a restrânge responsabilitatea întreprinzătorilor, în reglarea sau normarea competiţiei şi într-o politică antimonopolistă, potrivit convingerii că piaţa însăşi va rezolva toate problemele sociale, cu condiţia să fie lăsată să genereze o creştere suficientă[17].

În perioada postbelică, prin concursul diverşilor factori – reformă economică, înţelegeri contractuale cu sindicatele, introducerea codeciziei în industria cărbunelui şi oţelului, sistemul participativ în întreprinderi, o serie de măsuri sociale (pensii, asistenţă sanitară etc.) şi, nu în ultimul rând, „influenţa indirectă, dar determinantă a puterilor de ocupaţie” (inclusiv „Planul Marshall) – s-a reuşit ca Germania să devină, încă de pe vremea guvernării creştin-democrate a lui Adenauer, una din cele mai avansate ţări ale Europei în ce priveşte protecţia socială. Cu toate acestea, economia socială de piaţă ar fi „în fapt un hibrid, chiar o combinaţie de ingrediente aparent incompatibile, dar care în cazul german au reuşit să producă un amestec destul de sănătos. Astfel, nu există nici un «sistem» care să poată fi numit «economie socială de piaţă»; există doar o realitate care a apărut în împrejurări speciale, deşi nu în mod necesar unice”[18].

---

[17] Ralf Dahrendorf, *Reflecţii asupra revoluţiei din Europa*, Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 80.

[18] *Idem*, p. 84-85.

În Italia, democrația creştină s-a afirmat prin partidul cu acelaşi nume, devenit, după alegerile din 1946, un partid de masă, cu aderenți în întreg spectrul social – sindicalişti şi patroni, lucrători din sectorul privat şi public, muncitori, țărani, funcționari –, cu o aripă de stânga favorabilă economiei dirijate, apropiată de sindicatele catolice, şi o puternică aripă de dreapta, orientată către economia liberală, dar şi reprezentanți conservatori din Mezzogiorno. Mult timp la guvernare, practicând alianțe variabile, partidul democrat-creştin s-a compromis, mai ales prin corupția unor militanți ai săi.

În România, orientarea democrat-creştină este îmbrățişată, după 1989, de către Partidul Național-Țărănesc Creştin-Democrat şi alte partide populare şi creştin-democrate, ale căror opțiuni se îndreaptă, potrivit declarațiilor lor doctrinare, către democrație autentică, morală creştină, dreptate socială şi patriotism luminat.

Ca o concluzie mai generală, apare evident că doctrinele politice şi doctrinele religioase au evoluat de la excludere şi izolare la compromis, consens şi coabitare, într-un efort continuu de regăsire a limbajului comun cu viața individuală şi social-colectivă a oamenilor. În acest sens, catolicismul şi ortodoxia – pentru a numi două dintre principalele religii ale continentului european – au acceptat şi îşi apropie anumite idei sociale laice, respingându-le în acelaşi timp pe altele. Este o constatare a istoriei că mişcările social-religioase au înțeles că societatea şi omul căruia i se adresează religia s-au schimbat şi sunt în schimbare continuă, intensificându-se participarea directă a individului, a grupurilor sociale la viața şi activitatea social-politică.

O asemenea orientare nu putea să rămână fără urmări în privința proliferării doctrinelor politice influențate sau generate de doctrinele religioase. Astfel, *socialismul creştin* constituie un curent politic-religios apărut în Europa la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea ca reacție a catolicismului față de răspândirea marxismului şi a mişcării muncitoreşti organizate. Socialismul creştin se bazează pe ideea că toate principiile socialiste fundamentale au fost proclamate de creştinism încă de la apariția sa, iar biserica a aplicat şi aplică aceste principii sau precepte ale „creştinismului primar". Socialismul creştin practică o anumită „critică socială" a viciilor capitalismului, concomitent cu susținerea proprietății private, ca „expresie a libertății umane şi garanție a autonomiei persoanei şi familiei". Diferențele sociale

(discrepanțele) sunt explicate prin diversitatea capacităților fizice și intelectuale ale oamenilor, care trebuie să parcurgă un proces de purificare şi perfecționare religios-morală.

O religie şi o practică social-politică împărtăşite astăzi în diverse zone ale lumii o constituie ceea ce, în lumea musulmană, se numeşte *islamismul*, religie prezentă pe toate continentele, fondată de profetul Muhammad (Mohamed), cel ce a adus din partea lui Dumnezeu *Coranul*, a cărui citire (înțelegere) impune *credință în revelație, subordonare necondiționată față de Dumnezeu şi contopirea preceptelor religioase cu morala practică***.** Tema principală a *Coranului* este monoteismul, puterea unui singur Dumnezeu, în„mâna" (stăpânirea) căruia se află mereu natura şi soarta. Reforma religioasă a profetului stă la baza reformelor sociale şi juridice, a justiției civile, a vieții individuale şi sociale a musulmanilor.

În ce priveşte viața social-politică, doctrina islamică susține, ca unul din principiile sale călăuzitoare, ideea potrivit căreia autoritatea aparține numai divinității, iar liderii politici acționează în conformitate cu legile acesteia. Comunitățile islamice sunt astfel comunități religioase, politice, juridice, morale şi economice, evoluția socială fiind percepută ca rezultat al transformării liber consimțite, reformele sociale şi juridice trebuind să corespundă reformei religioase a lui Mohamed. Tradiția musulmană acționează ca un factor generator şi unificator al progresului, cultura islamică excluzând deosebirile rasiale, sociale, economice etc. Dacă există inegalitate socială, este menirea efortului individual de a face ca aceasta să fie abolită, asigurându-se justiția socială. În această viziune, bogăția nu trebuie condamnată şi nici considerată un scop în sine, ci utilizată ca mijloc pentru înfăptuirea binelui general, preceptele religioase fiind de acord cu existența patrimoniului colectiv, dar încurajând şi prelevarea de avuție pentru redistribuire.

Pe baza învățăturilor *Coranului*, divers interpretate, se justifică şi se practică cele mai diferite poziții şi regimuri politice, de la cele fundamentaliste, conservatoare, care vor să contopească statul şi religia, la cele moderate şi modernizate, care susțin reducerea intervenției religiei în viața politică şi, ca urmare, stoparea tendinței autorităților religioase de a deveni clasă ereditară autocrată.

Există variante ale islamismului, unele sub influență marxistă, care susțin separarea religiei de politică şi consideră politicul ca fiind prioritar în viața societății. În genere, islamul are o atitudine critică față de

modernismul lumii occidentale, denunțând, cu şi fără argumente, unele manifestări, tendințe şi comportamente.

În interpretarea unor analişti, revigorarea islamismului, în ultimele decenii, ar fi sancțiunea cea mai explicită a falimentului politic, economic şi social al elitelor ajunse la putere după cucerirea independenței în țări de religie islamică. Incriminarea conducerilor acestor țări, în numele textelor sacre ale islamului, echivalează cu punerea în cauză a caracterului alogen, importat din Occident, al diverselor soluții, a modernității pe care aceste elite au dorit să o construiască în țările lor. Critica radicală a mers până acolo încât s-a spus că nu trebuie reținut nimic dintr-un „sistem politic intrinsec pervers”, chiar democrația fiind respinsă fără apel, pentru că, aşa cum declara un imam, tribun al mişcării islamiste, noțiunea de *demos*, de popor suveran, nu are nici un fundament coranic; dimpotrivă, ea contrazice singura suveranitate legitimă, aceea exercitată de Allah asupra comunității credincioşilor, prin intermediul unei guvernări care trebuie să pună în aplicare poruncile divine, aşa cum figurează în textele sacre ale islamului[19].

Între variantele islamismului există şi o doctrină a socialismului islamic, considerat proiect al unei societăți a justiției sociale, rezultată din aplicarea prevederilor *Coranului*, din interpretarea unor precepte ale sale ca justificând şi chiar impunând eliberarea de sub aservire şi opresiune; adepții acestei orientări susțin că asemenea orientări pot fi legitimate chiar prin *Coran*.

Sunt cunoscute şi alte religii contemporane care, în țara de origine sau zona geografică unde se afirmă, „iradiază” în viața social-politică ori se află sub influența politicii, în modalități din cele mai diverse, directe sau indirecte. Aceasta s-ar putea spune, între altele, despre budism, hinduism, iudaism, şamanism, şintoism şi altele[20].

În concluzie la această temă, este de semnalat opinia multor analişti potrivit căreia religia trăieşte„încă, cu adevărat ca o forță politică, dar este o forță care se îndreaptă către diferite direcții”[21]. Altfel spus, dispersată şi în continuă dispersare.

---

[19] Gilles Kepel, *Op. cit.,* p. 262.

[20] *Dictionnaire de la pensée politique*, Larousse, Paris, 1997.

[21] T.Ball, R.Dagger, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p. 244.

X.5. *Naționalismul*

În termenii cei mai generali, *doctrina politică a naționalismului*, derivată din conceptul de națiune şi din rațiuni ale interesului național, are o accepțiune specifică, desemnând, de obicei, politica independenței economice şi politice, cauza apărării suveranității naționale, cauza progresului şi prosperității propriei națiuni şi propriului stat. Sub acest din urmă aspect, naționalismul îşi găseşte echivalența şi în conştiința apartenenței la un anumit popor, la un anumit mediu social, politic, cultural, ceea ce, la nivel psihosocial, ideologic, devine *patriotism*.

Ca doctrină politică, naționalismul întruneşte conotații specifice în funcție de stadiul istoriei unui popor sau altuia, de obiectivele sau scopurile forțelor social-politice care le promovează. În fond, nici în acest domeniu al politologiei, luând anumite rezerve, nu este „nimic nou sub soare”. Şi alte doctrine, precum liberalismul, social-democrația, democrația creştină poartă amprenta epocii istorice, a contextului național şi internațional, luând înfățişări diverse şi solicitând explicații concrete, în afara generalizării pripite sau extrapolării forțate, artificiale. Recursul la istoricitate, la condițiile geopolitice de exprimare efectivă şi de influență reală se cere a fi neapărat prezent în cazul abordării naționalismului ca doctrină politică. Rolurile acestei doctrine au fost şi sunt încă (vor fi şi în secolul al XXI-lea) benefice, pozitive pentru destinul național şi contextul internațional, dar şi malefice, negative. Una este a susține cauze naționale fără a încălca drepturi şi aspirații ale altora (națiuni, naționalități, etnii) şi altceva a „trece peste orice”, a diminua şi anula interesele şi aspirațiile altora.

Apărută sau configurată mai puternic în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, o dată cu formarea primelor națiuni moderne şi în procesul consolidării statelor naționale, doctrina naționalismului a căpătat semnificații diverse şi adesea contradictorii în secolul al XX-lea. Tentațiile de acaparare manifestate de statele puternice, îndeosebi, subjugarea economică şi politică a unor națiuni, aspirațiile către libertate, prosperitate şi independență națională, statală au înscris în istorie o anumită dinamică a agresivităților, au generat confruntări şi războaie, „ajungerea la extreme”, după o expresie a lui Clausevitz. În acest creuzet al istoriei s-a fluidizat, doctrinar, naționalismul, s-au separat diversele lui

variante, cu adevărat sau fals progresiste, fie că intraseră sau nu în simbioză cu alte doctrine, ca liberalismul, socialismul, rasismul, fascismul etc.

De aici rezultă limpede că doctrina naționalismului se cere a fi considerată din cel puțin două perspective esențiale, diametral opuse. *O primă* perspectivă ar fi aceea care definește naționalismul ca manifestare a caracterului național al unui popor, al unui grup etnic, exteriorizată prin sentimentul apartenenței la o națiune şi conştientizarea unor interese comune în acest cadru. Astfel înțeles şi practicat, în trecut şi în prezent, naționalismul a îndeplinit şi continuă să îndeplinească un rol istoric pozitiv; industrializarea şi formarea societăților moderne au creat terenul afirmării naționale, iar comunitatea de interese naționale ale unui popor, identitatea sa națională şi culturală s-au exprimat şi au fost recunoscute, pe plan internațional, prin intermediul unor construcții politice proprii, independente, suverane şi egale în raport cu alte comunități naționale. Ca ideologie, naționalismul se exprimă pe două căi care se întrepătrund – politicul şi etnicul –, echilibrul sau dezechilibrul dintre acestea, gradul diferit de intensitate în diverse etape ale istoriei unui popor putând face din naționalism o doctrină avansată sau retrogradă. Numit „sufletul politic al unui corp etnic”, naționalismul a putut şi poate evolua ambivalent: constructiv sau distructiv. Spre exemplu, în concordanță cu aspirațiile democratice, de progres şi prosperitate, o politică îndreptată spre lupta pentru afirmarea demnității naționale şi a valorilor creative ale unui popor este una constructivă; dacă însă, în anumite împrejurări istorice, prevalează şi chiar domină aspectul etnic, absolutizat sau exclusivist, atunci se creează terenul propice pentru degenerarea naționalismului în şovinism şi xenofobie, fenomene ce subminează climatul democratic.

O asemenea ipostază dezvăluie a *doua* accepție contemporană a naționalismului, manifestată prin exacerbarea sentimentului național, prin intoleranță şi agresivitate față de alte popoare sau grupări etnice. Naționalismul poate fi astfel expresia unui etnocentrism deformat structural, care îndeplineşte un rol distructiv, devenind o mişcare extremistă, în contradicție cu spiritul civilizației moderne, al drepturilor omului şi al raporturilor de egalitate şi respect reciproc dintre națiuni. Unii analişti politici consideră că național-socialismul fascist şi alte orientări socialiste de factură națională au combinat excesiv revendicarea puterii statului şi pretinsele interese ale națiunii, iar sub masca internaționalismului proletar şi a luptei pentru triumful mondial al

socialismului s-a dezvoltat paralel o altă procedură de aservire. Este vorba, astfel, despre o „logică naţionalistă”, în sensul că în mrejele ei cad şi unii politicieni din statele liberale care critică „anarhia” endemică, deoarece aceasta duce la slăbirea puterii; considerând naţiunea drept valoarea supremă şi incontestabilă, ei cer ca tot ceea ce ţine de „instituţii şi moravuri să fie pus în serviciul forţei şi gloriei «naţionalismului»”[22].

Într-un sistem al pluralismului democratic, în care coexistă liber diverse doctrine politice, fiecare dintre acestea, oricare ar fi ea, nu poate să nu apere *interesele naţionale,* care devin un fel de *numitor comun* al doctrinelor şi practicilor politice oricât ar fi de diferite tacticile, strategiile şi programele acestora. În acest sens, *naţionalismul constructiv,* democratic este un factor de progres, la antipodul naţionalismului şovin, rasist sau xenofob, pornit, din motive declarate sau ascunse, împotriva altora (a altor naţiuni, naţionalităţi sau etnii); naţionalismul de acest gen devine, de regulă, antidemocratic, în cele din urmă, antiuman.

În analiza complexă şi spinoasă a doctrinei naţionaliste, politologia apelează la criterii obiective de departajare a diverselor teorii (ideologii) sau practici sociale (politice) pentru a răspunde la întrebări pe cât de simple, pe atât de clarificatoare dacă se răspunde concret, corect, cinstit şi obiectiv: Ce fel de naţionalism? Cui servesc o teorie sau alta, o practică sau alta? Politologii remarcă, pe bună dreptate, că, în viaţa politică, populismul – o ideologie lipsită, în anumite contexte, de scopuri morale – se integrează naţionalismului. „Populismul poate, în funcţie de circumstanţe, să îndeplinească o funcţie revoluţionară sau conservatoare. Definirea acestei funcţii trebuie să facă obiectul unei analize ferme spre a nu fi lăsată în seama hazardurilor judecăţii istoriei”[23].

Ca doctrină şi concepţie politică, naţionalismul are şi alte înţelesuri, fiind asociat de către diverşi analişti cu atitudinile exclusiviste, catalogat chiar ca unul din „sâmburii” conflictelor sociale moderne. Cei ce au sesizat o asemenea „evoluţie-involuţie” constată că „redescoperirea etnicului” a generat peste tot în lume răbufniri nefericite ale naţionalismului. Dar sensul negativ, exclusivist al nostalgiei originalităţii naţionale poate fi anihilat prin sensul pozitiv al naţionalismului constructiv, al toleranţei specifice democraţiei autentice şi societăţii

---

[22] François Châtelet, Éveline Pisier, *Op. cit.*, p. 136.
[23] *Ibidem*, p. 211.

civile, integrate într-o comunitate internaţională, de asemenea democratică, aptă a sprijini personalitatea naţiunilor şi naţionalităţilor, a respecta voinţa şi interesele popoarelor şi statelor.

O asemenea abordare a doctrinei naţionalismului devine cu atât mai acută, cu cât„legătura naţională a furnizat întotdeauna şi continuă să furnizeze cadrul indispensabil abordării sistemelor de guvernare bazate pe consimţământul explicit al celor guvernanţi, adică al democraţiei”, iar pentru aceasta „adeziunea prealabilă faţă de casa comună (naţiunea) este indiscutabilă; în lipsa acesteia, cetăţenia devine o simplă abstracţiune”[24].

Pentru istoria românească este de consemnat că în primele decenii ale secolului al XX-lea, mai precis după decembrie 1918, s-au intensificat preocupările privind elaborarea şi clarificarea problematicii doctrinei naţionale. Referindu-se chiar la această temă, Nicolae Iorga spunea, în 1922, că este puternic şi viabil naţionalismul care se întemeiază pe democraţie, observând că, spre deosebire de alte popoare europene, „nu naţiunea noastră a fost creată de stat, ci statul nostru a fost creat de o naţiune”, ideea naţională izbândind prin mijlocirea democraţiei[25].

La sfârşitul secolului al XX-lea, în contextul unor transformări care au schimbat şi schimbă radical lumea, evoluţia doctrinei politice a naţionalismului este sau ar trebui să fie puternic resimţită în ce priveşte opţiunile şi abordările politice. Ca în toate domeniile, se manifestă, însă, şi aici curente sau tendinţe contradictorii: unele care ţin pasul cu istoria, oglindind procesele cooperării internaţionale şi integrării (cazul Europei), altele marcând eforturi de adaptare (cum ar fi ţările est-europene, foste socialiste, dar şi alte zone ale lumii), altele acţionând ca o consecinţă a balastului ideologic de care se „agaţă”, pe de o parte, de resuscitarea vechiului naţionalism, a egoismului naţional şi închistării, iar pe de altă parte, de tentaţia anihilării voinţelor şi expresiilor naţionale în favoarea unui supranaţionalism sau anaţionalism cosmopolit, de expresie neoimperială. În ce priveşte continentul european, la „o jumătate de secol după primii paşi ai construcţiei europene, în ciuda consolidării unei puteri dispunând de competenţe supranaţionale unice în lume, ca şi a

---

[24] Guy Hermet, *Istoria naţiunilor şi a naţionalismului în Europa*, Institutul European, Iaşi, 1997, p. 337-338.

[25] Nicolae Iorga, *Doctrina naţionalistă*, în volumul *Doctrinele partidelor politice*, Garamond, Bucureşti, 1995, p. 42-43.

încercărilor de a conferi acestei puteri un cadru şi o legitimitate politică, regimurile politice ale statelor europene care participă la această aventură colectivă rămân puţin afectate, ca o dovadă că în materie politică, vreme îndelungată, cadrul politic va rămâne cadrul «natural şi legitim» al vieţii politice”[26], viaţa politică păstrând, în fond, caracterul naţional.

De aici şi ipoteza, dacă nu chiar concluzia, că în privinţa doctrinelor politice în general, a celei naţionaliste în special, sunt de aşteptat noi transformări, noi evoluţii, dar nu lipsite de recursul la trecut. Asemenea celorlalte doctrine, şi doctrina politică a naţionalismului este supusă proceselor schimbării. În ce ritmuri? În ce direcţii? Cu ce consecinţe? A răspunde la asemenea întrebări este una din datoriile ştiinţei politice, menită să cerceteze şi să semnaleze tendinţele reale, obiective.

După unele opinii, în lumea de azi, „ideologia naţională se bazează pe importante răspunsuri la modernitate, iar când este prezentată în forme simbolice şi ceremoniale poate avea o reală putere de atracţie. În anumite moduri, naţionalismul este mai atrăgător în epoca modernă decât majoritatea rivalilor săi ideologici. Cu toate acestea, ideologia naţionalistă poate reuşi numai când pare a fi apropiată situaţiei politice, relevantă, în termenii situaţiei specifice date şi preocupărilor celor ce sprijină asemenea idei. Mai mult, asemenea idei trebuie simplificate şi concretizate” pentru ca, apoi, să fie în mod repetat proiectate asupra audienţei avute în vedere, ceea ce solicită „angajament politic şi organizatoric”[27].

Prin faptul că, în esenţă, susţine şi exprimă importanţa naţiunii în dezvoltarea socială, fiind şi un factor de diferenţiere sau de recunoaştere a comunităţii umane, dând expresie directă anumitor categorii de interese ale unui popor, ale unei naţiuni, ale unei etnii, doctrina politică a naţionalismului se constituie şi în instrument de apărare a acestor interese.

---

[26] Hugues Portelli, *Les régimes politiques européens*. *Étude comparative*, LGF, Paris, 1994, p. 165-166.

[27] John Breuilly, *Nationalism and the State*, Manchester Univ. Press, 1993, Manchester, p. 72. În opinia autorului, un argument naţionalist este de regulă o doctrină politică întemeiată pe trei aserţiuni-pivot: „a) Există o naţiune cu un caracter special; b) Interesele şi valorile acelei naţiuni au prioritate asupra tuturor celorlalte interese şi valori; c) Naţiunea trebuie să fie cât mai independentă posibil”. Evident, este vorba despre „mişcări politice care urmăresc să obţină sau exercite puterea de stat” (p.72).

Dar tocmai în funcție de interese apar şi critici sau respingeri ale diferitelor înfăţişări programatice ale doctrinei, situație ce obligă analiza politică să opereze cu situaţii reale, cu date şi referiri concrete, singurele în măsură a preveni deformările teoretice, prejudecăţile, enunţurile tendenţioase, absolutizante.

Prin intermediul unei astfel de analize se pot face distincţiile de rigoare între naţionalismul unei mari puteri, care poate fi unul de dominaţie şi acaparare, repede transformabil în imperialism, şi naţionalismul care apără cauze drepte ale unor state mici ori ale unor etnii din interiorul unor ţări cu populaţie majoritară şi etnii numeric minoritare.

Particularitatea doctrinei politice a naţionalismului de a se regăsi, într-o măsură sau alta, în oricare dintre orientările doctrinare ale lumii – liberalism, social-democraţie, democraţie creativă şi chiar conservatoare – reprezintă un argument în favoarea pledoariei pentru abordări teoretice şi politice principiale, concrete, nuanţate, în raport cu situaţiile etno-socio-politice, în pas cu evoluţia fenomenelor şi proceselor politice, reale, şi nu imaginare. Luate împreună, modernizarea doctrinei şi modernizarea analizei dezvoltă şi îmbogăţesc demersul politologic, demers ce priveşte, în primul rând, chiar termenul de naţionalism, raportat la fondul de idei care îl animă, la mişcările sociale şi politice pe care le generează sau le stimulează.

O abordare politologică a doctrinelor politice la începutul secolului al XXI-lea, raportată, desigur, sintetic şi comparativ, la istoria gândirii politice, arată că se poate vorbi despre un „carusel” al ideologiilor în sensul unei înlănţuiri sau unei serii de „mişcări” şi, uneori, „contopiri” ale ideilor, tezelor şi principiilor doctrinare.

Pentru a examina politologic lumea de azi, spre a-i înţelege perspectivele, esenţial este a cunoaşte ideile şi teoriile politice aşa cum au ajuns ele să fie înfăţişate de principalele doctrine ale epocii. Adâncirea analizei – necesară, utilă, mereu binevenită – este menită a determina confruntarea principiilor cu practica, afirmarea unor judecăţi de valoare, precum şi departajări prin comparaţie.

După înfăţişarea succintă a principalelor doctrine politice contemporane, a tezelor de bază ale acestora se impun câteva concluzii:

1. Toate doctrinele politice, fără excepție, au un caracter istoric, fiecare dintre ele susținând un anumit set de valori, în funcție de ideologia de la care pornesc.

2. Fundamentarea teoretică şi aplicarea practică a doctrinelor politice au cunoscut şi cunosc diferențieri, deosebiri, mergându-se uneori până la separări şi sciziuni doctrinare, sub denumiri diferite sau „variante” ale acestora.

3. Între diferitele doctrine politice există un „transfer” de teze sau de principii, rezultat al continuei adaptări la realitatea socială; nici una dintre ele nu este unitară, „pură”.

4. Nici una dintre doctrinele politice nu are şi nu poate avea caracter de universalitate, deşi fiecare tinde spre acest țel.

5. Privită în ansamblu, evoluția doctrinelor politice reflectă istoria performanțelor sau contraperformanțelor socio-umane ale fiecăreia în parte şi ale tuturor laolaltă.

Este menirea ştiinței politice, a politologiei, de a examina obiectiv, a dezvălui cauzele şi a expune sistematic diversitatea şi complexitatea fenomenelor şi proceselor politice.

Concepte-cheie

♦Doctrină politică; dogmă, dogmatism ♦ Liberalism şi neoliberalism; liberalism economic, liberalism social, neoliberalism conservator ♦Drepturi naturale, drepturi fundamentale ♦Libertate (pozitivă-negativă) ♦ Proprietate privată, liberă concurență ♦ Liberalizare şi tranziție ♦ Social-democrație ♦ Dreptate, securitate şi solidaritate socială ♦ Stat social ♦ A treia cale ♦ Socialism (tradițional, democratic, coercitiv) ♦ Totalitarism şi comunism ♦ Religie şi politică ♦ Democrație creştină; social-creştinism, catolicism social ♦ Economie socială de piață ♦ Islamism ♦ Patrie-patriotism ♦ Națiune-național-multinațional ♦ Naționalism; naționalism constructiv.

Întrebări de control
(autoevaluarea şi fixarea cunoştinţelor)

1. Ce se înţelege prin conceptul de doctrină politică?

2. Ce este liberalismul şi care sunt valorile politice fundamentale pe care le promovează?

3. Ce forme de neoliberalism cunoaşteţi?

4. Care sunt principalele teze, principii şi idei programatice ale doctrinei social-democrate? Ce reprezintă a treia cale?

5. Care sunt fazele evolutive ale socialismului şi în ce constau distincţiile esenţiale dintre socialismul democratic şi cel coercitiv?

6. Ce interpretare daţi relaţiei dintre religie şi politică?

7. Prezentaţi principalele variante ale doctrinei democrat-creştine.

8. Ce este naţionalismul?

9. Ce concluzii generale rezultă din compararea doctrinelor politice?

Bibliografie

• Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 157-171.

• Adrian-Paul Iliescu, *Liberalismul între succese şi iluzii*, Editura ALL, Bucureşti, 1998, p. 24-31.

• Florian Tănăsescu, *Doctrine şi instituţii politice*, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 2004, p. 83-100;109-123.

• François Châtelet, Éveline Pisier, *Concepţiile politice ale secolului XX*, Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 408-426.

• Guy Hermet, *Istoria naţiunilor şi a naţionalismului în Europa*, Institutul European, Iaşi, 1997, p. 335-342.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Almond,Gabriel A., Verba, Sidney, *Cultura civică. Atitudini politice şi democraţie în cinci naţiuni*, CEU-Press – Du Style, Bucureşti, 1996
Andrei, Petre, *Opere sociologice*, vol.III, Editura Academiei, Bucureşti, 1978
Arblaster, Anthony, *Democraţia*, Editura Du Style, Bucureşti,1998
Arend, Hannah, *Crizele republicii*, Humanitas, Bucureşti, 1999
Aron, Raymond, *Istoria şi dialectica violenţei*, Editura Babel, Bucureşti, 1995
Ball, Terence, Dagger, Richard, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Editura Polirom, Iaşi, 2000
Baudouin, Jean, *Introducere în sociologia politică*, Editura Amarcord, Timişoara, 1999
Bădescu Ilie, *Idei politice româneşti*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2004
Berlin, Isaiah, *Patru eseuri despre libertate*, Humanitas, Bucureşti, 1996
Bobbio, Norberto, *Dreapta şi stânga*, Humanitas, Bucureşti, 1999
Bondrea, Aurelian, *România la începutul secolului XXI. Starea naţiunii 2004,* Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2004
Braud, Ph., *Grădina deliciilor democraţiei*, Editura Globus, Bucureşti, 1995
Brennan, Geoffrey, Lombarski, Loren, *Democracy and decision. The pure theory of electoral preferance*, Cambridge University Press, 1993
Bréchon, Pierre, *Partidele politice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2004
Brzezinski, Zbigniew, *Europa Centrală şi de Est în ciclonul tranziţiei*, Editura Diogene, Bucureşti, 1995
Burke, Edmond, *Refecţii asupra revoluţiei din Franţa*, Editura Nemira, Bucureşti, 2000
Calvert, Peter, *Revoluţie şi contrarevoluţie*, Editura Du Style, Bucureşti, 1998
Carpinschi, Anton*, Deschidere şi sens în gândirea politică*, Institutul European, Iaşi, 1995
Colas, Dominique, *Dicţionar de gândire politică,* Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2003

Châtelet, François, Pisier, Évelyne, *Concepțiile politice ale secolului XX*, Humanitas, Bucureşti, 1994
Dahl, Robert A, *Poliarhiile. Participare şi opoziție*, Institutul European, Iaşi, 2000
Dahrendorf, Ralf, *Reflecții asupra revoluției din Europa*, Humanitas, Bucureşti, 1993
Dahrendorf, Ralf, *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, Humanitas, Bucureşti, 1996
Dogan, Mattei, Pahre, Robert, *Noile ştiințe sociale. Interpenetrarea disciplinelor*, Editura Academiei, Bucureşti, 1993
Dogan, Mattei, Pelassy, Dominique, *Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă,* Editura Alternative, Bucureşti, 1993
Duverger, M., *Europa de la Atlantic la Delta Dunării*, Editura Omegapres, Bucureşti, 1991
Edelman, Murray, *Politica şi utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iaşi, 1999
Fukuyama, Francis, *Sfârşitul istoriei şi ultimul om*, Editura Paideia, Bucureşti, 1994
Fukuyama, Francis, *Marea ruptură. Natura umană şi refacerea ordinii mondiale*, Humanitas, Bucureşti, 2002.
Fundamentele gândirii politice moderne, Editura Polirom, Iaşi, 1999
Gellner, Ernst, *Condițiile libertății. Societatea civilă şi rivalii ei*, Editura Polirom, Iaşi, 1998
Gellner, Ernst, *Cultură, identitate şi politică*, Institutul European, Iaşi, 2001
Gerstlé, Jaques, *Comunicarea politică*, Institutul European, Iaşi, 2002
Giddens, Anthony, *A treia cale. Renaşterea social-democrației*, Editura Polirom, Iaşi, 2001.
Giddens, Anthony, *A treia cale şi criticii ei*, Editura Polirom, Iaşi, 2001
Girardet, Raoul, *Mituri şi mitologii politice*, Institutul European, Bucureşti, 1997
Gray, John, *Dincolo de liberalism şi conservatorism*, Editura ALL, Bucureşti, 1998
Hall John A, Kenberry G. John, *Statul,* Editura Du Style, Bucureşti, 2000.
Hayek, Fr. von, *Drumul către servitute*, Humanitas, Bucureşti, 1993
Hegel, G.W.F., *Prelegeri de filosofie a istoriei*, Editura Academiei, 1968
Hermet, Guy, *Istoria națiunilor şi a naționalismului în Europa*, Institutul European, Iaşi, 1997
Hermet, Guy, *Cultură şi democrație*, Editura Pandora, Târgovişte, 2002
Hofstede, Geert, *Managementul structurilor multiculturale. Software-ul gândirii*, Editura Economică, Bucureşti, 1996

Huntington, S.P., *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, Bucureşti, 1998
Huntington, S.P., *Ordinea politică a societăţilor în schimbare*, Editura Polirom, Iaşi, 1999
Iliescu, Adrian-Paul, *Liberalismul între succese şi iluzii*, ALL, Bucureşti, 1998
Iliescu, Adrian-Paul, *Introducere în politologie*, Editura BIC ALL, Bucureşti, 2002
Isaac Jeffrei C., *Democraţia în vremuri întunecate*, Editura Polirom, Iaşi, 2000
Kepel, Gilles, *La revanche de Dieu. Chrétiens, juifs et musulmans à la reconquête du monde*, Seuil, Paris, 1991
King, A., Schneider, B., *Prima revoluţie globală. O strategie pentru supravieţuirea lumii*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1993
Lijphart, Arend, *Modele ale democraţiei*, Editura Polirom, Iaşi, 2000
Locke, John, *Al doilea tratat de cârmuire*, Editura Nemira, Bucureşti, 1999
Machiavelli, Niccolo, *Principele,* Editura Minerva, Bucureşti, 1995
Mayall James, *Politica mondială*, Editura Antet, Bucureşti, 2000
McLelan, David*,* *Ideologia*, Editura Du Style, Bucureşti, 1998
McLean, Iain, *Oxford. Dicţionar de politică*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001
Mény, Yves, *Politique comparée* (3-a edition), Montchretien, Paris, 1993
Michel, P., *Politique et religion. La grande mutation*, Albin Michel, Paris, 1994
Mill, J.St., *Despre libertate*, Humanitas, Bucureşti, 1994
Mitran, Ion, *Politologia în faţa secolului XXI*, Editura Fundaţiei *România de Mâine,* Bucureşti, 1997
Mitran, Ion, *Politologie*, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 2000
Mitran, Ion, *Real şi imaginar în politică*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2001
Negulescu, P.P., *Partidele politice*, Editura Garamond, Bucureşti, 1994
Nica, Constantin, *Liberalismul şi societatea modernă*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1997
Nichiţelea, Pamfil, *Gh. I. Brătianu, filosof al istoriei*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti – Chişinău, 2003
Nozick, Robert, *Anarhie, stat şi utopie*, Humanitas, Bucureşti, 1997
Oakeshott, M., *Raţionalismul în politică*, Editura ALL, Bucureşti, 1995
Olson, Mancur, *Creşterea şi declinul naţiunilor*, Humanitas, Bucureşti, 1999
Pasquino, Gianfranco, *Curs de ştiinţă politică*, Institutul European, Iaşi, 2002
Pasti, Vladimir, *Sociologie politică*, Editura Ziua, Bucureşti, 2004

Plano, J.C., Riggs, R., Rubin, H.S., *Dicționar de analiză politică*, Editura ECCE HOMO, Bucureşti, 1993
Popper, K.R., *Societatea deschisă şi duşmanii ei*, 2 vol., Humanitas, Bucureşti, 1992, 1993
Popper, K.R., *În căutarea unei lumi mai bune*, Humanitas, Bucureşti, 1998.
Popescu, Andrei, Dinu Alina, *Organizații europene şi euroatlantice*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2004
Ramonet, Ignacio, *Geopolitica haosului*, Editura Doina, Bucureşti, 1998
Rawls, John, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, 1971
Russ, Jacqueline, *Les Théories du pouvoir*, Librairie Générale Française, Paris, 1994
Russell, Bertrand, *Idealuri politice.Puterea*, Editura Antaios, Bucureşti, 2002
Sartori, Giovanni, *Teoria democrației reinterpretată*, Editura Polirom, Iaşi, 1999
Schneider, Bertrand, *Revoluția desculților. Raport către Clubul de la Roma*, Editura Politică, Bucureşti, 1988
Stiglitz, Joseph, E., *Globalizarea. Speranțe şi deziluzii*, Editura Economică, Bucureşti, 2003
Tămaş, Sergiu, *Dicționar politic. Instituțiile democrației şi cultura civică*, Editura Şansa, Bucureşti, 1996
Tămaş, Sergiu, *Geopolitica. O abordare prospectivă*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1995
Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituții politice*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2004
Tismăneanu, Vladimir (coordonator), *Revoluțiile din 1989. Între trecut şi viitor*, Editura Polirom, Iaşi, 1999
Thoveron, Gabriel, *Comunicarea politică azi*, Editura Antet, Bucureşti, 1996
Tudosescu, Ion, *Acțiunea socială eficientă*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2000
Voiculescu, Marin, *Doctrine politice contemporane*, Editura Victor, Bucureşti, 2000
Wallerstein, Immanuel, *Sistemul mondial modern*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1993
Zémor, Pierre, *Comunicarea politică*, Institutul European, Iaşi, 2003
